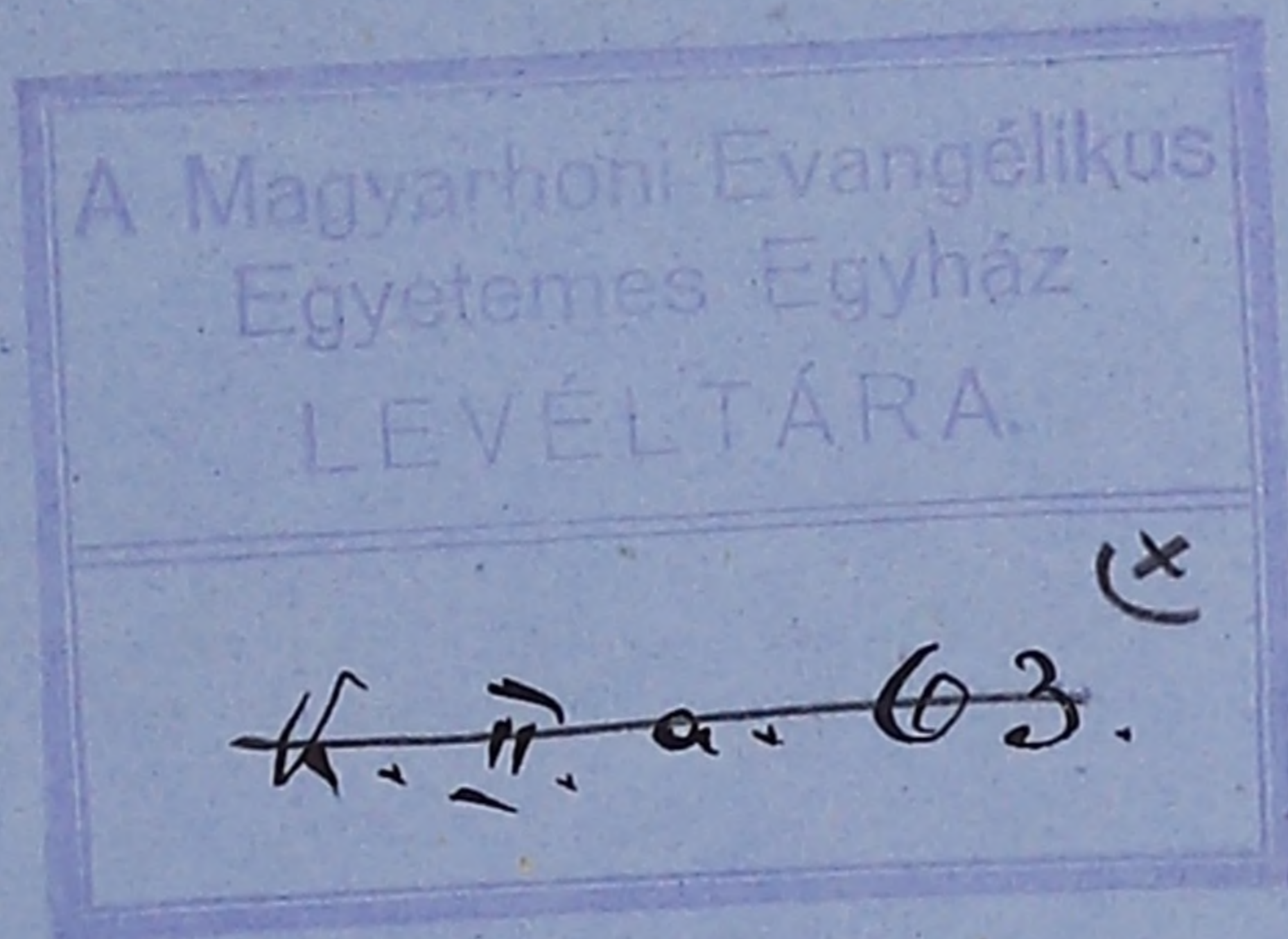

H/4

HP / 4

43/a

Az agostai hitv. evang. egyetemes
könyvtárnak

Haan Lajos

(x) A második példány (fűző: Baltár
Kötés 400/1927-28 nyelű sz.) kennelelre
az egyet. felügyelői hivatalnak adatszól.

Dr 929 17.7

Stibely
Levéltáros

A MAGYARORSZÁGI
ÁGOSTAI HITVALLÁSÚ EVANGELIKUSOK
EGYETEMES GYŰLÉSEI
ÉS
AZ EGYETEMES VILÁGI FELÜGYELŐI HIVATAL.

A M. H.
ÁG. VALL. EV. EGYET.
LEVÉLTÁRA.

A MAGYARORSZÁGI PROTESTANSEGYLET KIADVÁNYAI.

XXI-ik KÖTET.

PROTESTANS THEOLOGIAI KÖNYVTÁR.

SZERKESZTI

KOVÁCS ALBERT.

XVII. KÖTET.

A MAGYARORSZÁGI
ÁGOSTAI HITVALLÁSÚ EVANGELIKUSOK
EGYETEMES GYŰLÉSEI
ÉS
AZ EGYETEMES VILÁGI FELÜGYELŐI HIVATAL.

BUDAPEST. 1882.

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA.

A MAGYARORSZÁGI
ÁGOSTAI HITVALLÁSÚ EVANGELIKUSOK
EGYETEMES GYŰLÉSEI
ÉS
AZ EGYETEMES VILÁGI FELÜGYELŐI HIVATAL.

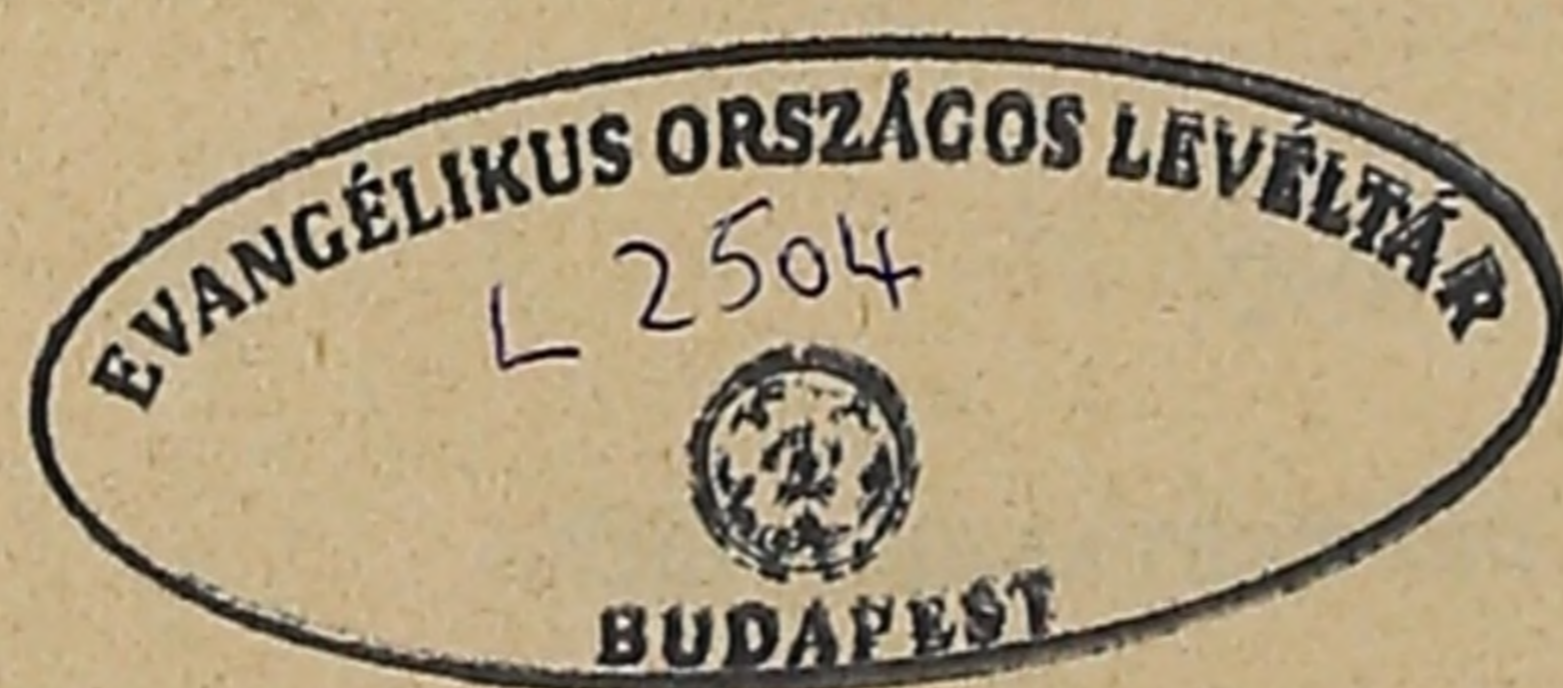
IRTA

HAAN LAJOS

BÉKÉSCSABAI EV. LELKÉSZ S EGYETEMES EGYHÁZI FŐJEGYZŐ.

BUDAPEST. 1882.

KIADJA A MAGYARORSZÁGI PROTESTANSEGYLET.

A magyarországi ágostai hitvallásu evangyelmi egyház saját-
ságos s más egyházakétól sok tekintetben eltérő szervezettel bir. Nem
célom elbeszélni azt, hogy ezen szervezet miként fejlődött időről
időre, mig végre olyanná lett, a minő most. Ezt kimeritőn és szak-
avatottan tárgyalták előttem már mások. Én jelen munkámban csak
a középponti kormányt, vagyis az ugynevezett egyetemes gyűléseket
és az ezeknek élén álló egyetemes világi felügyelői hivatalt kívánom
megismertetni a t. olvasó közönséggel, midőn elmondom mindkettő-
nek keletkezése történetét s előadom évről évre működésüket, kelet-
kezésöktől fogva egész a mai napig. Ugy hiszem nem teszek ezzel
háládatlan munkát. Látni fogjuk az előadandókból, mennyi áldozat-
tukba került apáinknak nemcsak az, hogy az egyháznak autonomiáját
megőrizték, hanem egyáltalában, hogy az egyházat, mint ilyet, a létét
minduntalan fenyegetett vészek közepette fentartsák; látni fogjuk,
mily számtalanszor irtak folyamodványokat vagy menesztettek kül-
döttségeket Bécsbe, ha valahol sérelmes esetek fordultak elő; látni
fogjuk, mennyit fáradtak a nevelésügy körül, mig az iskolaügyet
azon színvonalra emelték, melyen jelenleg áll; szóval látni fogjuk,
mennyire buzgólkodtak, mennyit áldoztak, mennyit fáradoztak, még
pedig mindig a helvét hitv. testvérekkel karöltve, hogy az általok
annyira szeretett egyházat fentartsák, felvirágoztassák. Intő példa ez
nekünk, utódoknak, hogy mi se legyünk lanyhábbak, közönyösebbek
jó apáinknál.

Munkám a legelső ily tárgyú mű lévén, ha netán valami hiány
találkoznék benne, mint uttörő, kegyes elnézésért esedezem.

Forrásokul használtam azon főuraknak, kiknek ősei kezdettől
fogva az egyházban vezérszerepet vittek, levéltárait, nevezetesen a
gróf Zayak zay-ugróci, a báró Radvánszkyak radváni és a báró Pró-
nayak acsai levéltáraikban lévő magánjellegetű és hivatalos leveleket,

kiváltképen pedig az egyetemes levéltárban lévő jegyzőkönyveket és azoknak mellékleteit.

Mik azok az egyetemes gyűlések? Egyetemes gyűléseknek nevezük a négy superintendentiának együttes gyűléseit, melyek keletkezésüktől fogva, egy budainak és két pozsonyinak kivételével, mindig Pesten, mint középpontban tartattak, az egyetemes világi felügyelőnek és 1860 óta egyszersmind a hivatalban legidősb superintendensnek társelnöklete alatt. Hivatalból való tagjai az elnökségen kívül, a négy superintendens és a négy kerületi világi felügyelő, továbbá a jegyzői kar, a pénztárnok, az ellenőr, a vallásügynök, a könyv- és levéltárnok, a törvényszéki tagok, a tanügyi, a pénzügyi, a tanárvizsgáló és az egyetemes gyámintézeti bizottság tagjai. Ezekon kívül minden kerület a maga kebeléből tetszésszerinti számban küld képviselőket. A gyűlés rendszeren őszzel tartatik. Ha szavazás alá kerül valamely tárgy, a szavazás mindig nem fejenként, de kerületenként történik.

X A protestantismus hazánkban, a mint tudjuk, sok üldöztetésnek volt kitéve, különösen a XVII. század utolsó tizedeiben, midőn a prot. papok és tanárok a pozsonyi vértörvényszék elébe idéztettek s azon ürügy alatt, hogy összeesküvést forraltak, részint börtönbe vették, részint száműzettek, részint pedig Nápolyba gályarabságra hurcoltattak. Ezek voltak azon szomorú idők, melyekben beteljesedni látszott urunknak ama mondása: Máté ev. 26, 31 «megverem a pásztor és elszélednek a nyáj juhái». Nem csuda, hogy ezen üldöztetés folytán az evang. egyház hiveinek száma annyira apadt, hogy azon egyháztest, mely a XVII. század elején csupán csak a dunántuli kerületben több mint 300 gazdag virágzó anyaegyházzal bírt, III. Károly uralkodásának végső éveiben az egész hazában nem állott több, mint 203 nyomorgó anyaegyházból.

Az egyháznak ily nyomott körülmények közt oltalmazókra, védőkre volt szüksége. Ily védői az egyháznak voltak az evang. földesurak, volt az evang. nemesség, ezek közt pedig különösen azok, kik magasb hivatalokat viselvén, országos állást foglaltak el. Ezen főurak nem is mulasztottak el semmit, mi az egyház javára szolgálhatott, gyakran tartottak barátságos összejöveteleket, s ha az egyházat vesz fenyegette, annak mikénti elhárításáról tanácskoztak. Kedvező alkalmat szolgáltatottak ily összejövetelekre kivált az országgyűlések, melyekre részint mint képviselők, részint mint közhivatalnokok meg-

jelentek. Ilyenkor azután hol egynek, hol másnak lakásán egybe-
gyűlve, az egyház ügyeit megbeszélték és a hol lehetett, prot. ügy-
feleiken segítettek.

Ezen találkozások eleintén csak barátságos, magánösszejövetelek voltak, később azonban mindinkább állandósultak. Elkezdtek azokon az ország különféle vidékeiről egyikhez másikhoz érkezett sérelmes eseteket tárgyalni, azoknak mikénti orvoslásáról tanácskozni, levelezésbe bocsátkoztak a superintendensekkel és más, Pozsonyban jelen nem lévő befolyásosabb hitsorsosokkal, szükség esetén a kir. trón elébe folyamodványokat szerkesztettek, ugyanoda nem egyszer küldöttségeket menesztettek, sőt Bécsbe a kancellariahoz és Budára a helytartó-tanácsához ügynököket (agenseket) állítottak, kiknek kötelességük volt az oda menesztendő folyamodványoknak utat egyengetni, sikert szerezni, a dicasteriumi előadókat informálni s az evang. egyházügynek megnyerni. Ezen fáradozásoknak sok esetben kivánt sikere is lett. Ennélfogva, hogy az összejövetelek annál inkább állandósítsanak s hogy legyen egy középpont, a hová szükség esetén akkor is, midőn országgyűlés nem volt, a hitsorsosok folyamodhassanak, az 1758. eszt. összejövetel alkalmával megválasztották báró Zay Pétert elnöknek, generalis inspector címmel.

104d 5.

Több ily összejövetelnek nyomát találjuk még 1774. év előtt, midőn azok, Mária Terézia királyné jóváhagyásával végleg megállapítottak és rendeztetek. Így péld. 1721. eszt. az országos vallásügyi commissio ülései alatt egy, számos protestans főurakból álló választmány állandóul Pesten székel, s a commissiohoz terjedelmes memorandumot nyújtott be, sürgetvén, hogy a protestansoknak országos törvényeken és békekötéseken alapuló jogaik visszaadassanak, biztossítsanak, s előterjesztvén számos újabb sérelmes eseteket az ország különféle vidékeiről. E választmányban képviselve voltak Sopron, Vas, Zala, Győr, Komárom, Mosony, Veszprém, Pozsony, Nyitra, Trencsén, Árva, Szepes, Sáros, Zólyom, Turóc, Abaujvár, Szathmár, Bereg, Ugocsa, Zemplén, Gömör, Torna, Ung, Hont, Nógrád, Pest, Borsod, Heves és Fehér vármegyék és Debrecen városa. Azonkívül részt vettek a koronként tartott gyűléseken báró Hellenbach Gottfrid, báró Zay András, Török István, Okolicsányi Mihály, Radványi Ferenc, Vay László, Ráday Pál, Patay Sámuel, Kenessey István, Mikházy György és bizonyosan még többen is, kiket az egyetemes levéltárban lévő jegyzőkönyv névszerint nem említ.

Hasonló összejövetel tartatott Pesten 1735. eszt. báró Zay Imre elnöklete alatt. Okot szolgáltatott erre III. Károly királynak 1734. eszt. rendelete, mely a superintendentiák és a superintendensek számát négyre leszállítja. Ekkor öt superintendens lévén, e gyűlésen tétetett meg az első indítvány arra nézve, mit kellene tenni, hogy a királyi rendeletnek elégtétessék? A gyűlés abban állapodott meg, hogy az a nélkül is igen elaggott Pfanschmidt Christian, lőcsei lelkésznek és öt sz. kir. városi superintendensnek haláláig hagyassék meg a superintendensi cím; halála után pedig ne választassék az öt sz. kir. városok számára külön superintendens, de ezen superintendencia olvadjon bele a tiszai kerületbe. Ezen indítvány később a tiszai kerület és az öt sz. kir. város által is elfogadtatván, ennek nyomán jött létre 1743-ik eszt. az ismeretes dobsinai egyesség. — Ugyanezen összejövetel alkalmával minden superintendens mellé egy-egy kerületi felügyelő választatott, nevezetesen a tiszai kerületbe Szirmay János, a bányaiba Radvánszky János, a dunáninnenibe báró Calisius Keresztély és a dunántuliba Ostffy Mihály. Meghagyatott azonkívül, hogy minden esperesség válaszszon esperességi és minden egyes egyház helyi világi felügyelőt. Végre, miután a sérelmes esetek mindinkább szaporodtak, egy számos tagokból álló küldöttségnek ő Felsége elébe való küldetése és ennek révén egy folyamodványnak oda leendő beterjesztése határozatott. E célból felhivattak a kerületek, hogy egy-egy erre alkalmas egyént küldjenek fel ápril 22-re Pozsonyba, honnan azután valamennyien Bécsbe lesznek indulandók. Miután pedig részint az ily küldöttségek kiadás nélkül nem lehettek, részint az agenseknek is évi fizetés volt biztosítva, elhatározatott egy közpénztárnak létesítése s legelső egyetemes pénztárnoknak megválasztatott Málík Kristóf pozsonyi jómódu polgár. Hogy mennyi lehetett azon tőke, melyet Málík kezelt? és mi módon vettetett ki az egyes kerületekre, arról okmányaink nincsenek.

1630ft
Az 1741. oszt. országgyűlés alatt hasonló összejövetel ülésezett Pozsonyban Calisius Keresztély báró elnöklete alatt. Ezen gyűlésen a még 1735. eszt. létesített közpénztár ügye végleges megoldást nyert, mennyiben az évi illetmény az egyes egyházakra kivettetett s behajtásával egyes világi urak lettek megbízva. A kivetés, úgy látszik, igen önkényes volt. Így például a gömöri 40 egyházra kivettetett 130 frt s a nógrádi 30 egyházra is ugyanannyi. Legtöbbet fizettek a sz. kir. városok, nevezetesen Pozsony és Soprony 50—50,

Kassa, Lőcse, Késmárk, Selmec 30—30 frtot. A kivetett összeg 1360 frtot tett. Volt pedig akkor Abaujban 3, Zemplénben 1, Sárosban 11, Szepesben 4, Gömörben 40, Borsodban 2, Szatmárban 3, Kis-Hontban 10, N.-Hontban 20. Nógrádban 30, Zólyomban 3, Barsban 3, Pestben 12, Békésben 3, Pozsonyban 5, Nyitrában 2, Trencsénben 5, Turócbán 2, Liptóban 3, Árvában 2, Sopronban 4, Vasban 2, Zalában 4, Somogyban 3, Komáromban 3, Győrben 6, Fehéren 2, Veszprémbe 8, Tolnában 10, összesen 203 egyház. E gyűlésből, jóllehet a királyné még múlt évi októberben kinyilatkoztatta, hogy vallásos ügyekben küldöttségeket el nem fogad, a mieink mindazonáltal felküldötték Vay Ábrahámot, Prónay Pált, Szathmáry Györgyöt és Majthényi Sámuelét. A küldötteknek soká kellett várakozniok Bécsben, míg végre sikerült kieszközleniök azt, hogy a királyné kettőt közülök, egy evangelikust és egy reformátust, maga elébe bocsátott, kik a beterjesztett folyamodványban a mindinkább szaporodó sérelmek orvosoltatásaért esedeztek, természetesen úgy, mint eddig, jóformán semmi sikerrel.

Legnevezetesebb ily összejövetel, vagy, a mint azt a jegyzőkönyv nevezi, congressus volt az, mely tartatott Pesten 1758. eszt. sept. 12. báró Zay Péter elnöklete alatt, ki a jegyzőkönyvben már «primus et principalis Inspectornak» nevezetik. Ezen congressuson a bécsi agensi hivatalra megválasztatott óvári és szentmiklósi Pongrác Boldizsár, a budaira pedig Nogell István, amaz 800, emez pedig 200 frt évi fizetéssel, meghagyatván a kerületi felügyelőknek, hogy az agenseknek szerzendő nagyobb tekintély végett minden kerület megbízó-levéllel lássa el őket. — Minthogy időközben több kerületben a világi felügyelői hivatal megürült, kerületi világi felügyelőkül megválasztattak, részint pedig hivatalaikban megerősítették:

Abauj-, Gömör-, Borsod-, Szathmár-, Zemplén-, Sáros-, Szabolcs- és Biharmegye részére: Horváth Stancsith Gergely, alfelügyelőül Desseöffy Tamás.

Nagy- és Kis-Hont, Nógrád, Zólyom, Bars, Pest és Békés részére: Radvanszky György, fölkéretvén egyszersmind öcscse László, hogy gyengélkedő bátyjának segedelmére legyen. Alfelügyelőkül felkérettek a Podmanickyak.

Sopron, Vas, Zala, Somogy, Komárom, Győr, Fehér, Veszprém és Tolna részére Vitnyédy János.

Pozsony, Nyitra, Trencsén, Turóc, Liptó és Árva megyékben

X old
34

a kerületi felügyelőséget báró Zay Péter vállalta magára, azon kikötéssel, hogy az alfelügyelőt ő maga választhassa.

A kerületi felügyelőknek meghagyatott, hogy a superintendensekkel egyetértve a lelkészek, tanárok és tanítók felett szigorú felügyeletet gyakoroljanak s ne engedjék, hogy tanároknak és tanítóknak tanulatlan, ügyetlen, erkölcstelen életű egyének választassanak.

old. 139. Valószínű, hogy világi uraink ez időtájt több hasonló összejöveteleket is tartottak, de ezeknek jegyzőkönyveit nem birjuk. Nevezetesen az 1774. eszt. ápr. 20. tartott gyűlés jegyzőkönyve világosan említi, hogy az iskolákra nézve szem előtt tartassék az, mi az 1769. eszt. sept. 4. tartott gyűlésen határozatott, s így ezen évben kellett gyűlésnek lenni, de jegyzőkönyve elveszett.

Az ily összejövetelek, vagy a mint atyáink nevezni kezdték, Congressusok, a mint a fenebbiekből is kitetszik, eddig inkább csak magánjelleggel bírtak. Nem volt meghatározva világosan hatáskörük; nem volt kimondva, hogy kik azoknak szavazattal bíró tagjai, nem volt kijelölve a gyűlésnek sem ideje, sem helye. Az elnök, a kit akart, azt hívta meg. Az egyháziak egészen ki voltak zárva, legalább nincs nyoma, hogy akár a gyűlésen részt vettek, akár legalább meghivattak volna. Innen történt azután, hogy néha igen kevesen jöttek össze, sőt évek során át gyűlések nem is tartattak. Ennélfogva, a mint II. József corregenssége folytán az udvarnál és a dicasteriumoknál szabadabb szellem kezdett lengeni, világi uraink elhatározták, hogy egy lépéssel tovább mennek, az összejöveteleket a mennyire lehet állandósítani és rendezni fogják.

Az okok, melyek őket arra vezették, hogy évenként megtartandó egyetemes gyűléseket létesítsenek, a mint azt ők magok egy memorandumban hosszabban kifejtik, összevonva ezek voltak:

1. hogy a magyar evang. egyháztestnek legyen egy középpontja, melyen az egyházügyek együttesen tárgyalassanak s mely viszont a belőle kiáradandó sugarakkal az egész egyháztestet áthassa, folytonos pezsgésben, tevékenységben, életadó melegségben tartsa,

2. hogy az eddig külön-külön működött superintendentiák, melyeknek ereje épen ezért nem egyszer elzsibbadt, közös kapocscsal birjanak, mely őket egyesítse,

3. hogy minden egyes egyház azon kísértetek és veszélyek közeppette, melyeknek kitéve van, erőt merítsen a kitartásra azon lélekemelő tudatból, hogy ő egy nagy testnek tagja, s hogy azon testü-

let örökös felette, s nemcsak kész, de képes is rajta segíteni s őt megvédeni,

4. hogy az evang. egyház ellenségei is tartózkodóbbak lesznek, ha látják, hogy az evangélikusok együtt tartanak, ha látják, hogy midőn valamely egyháznak baja van, azon együttesen segíteni igyekeznek,

5. hogy így az iskolaügy is áldásosabb lendületet nyer, nevezetesen könnyebb lesz behozni a tanrendszerbe a kívánatos egyöntetőséget, ha az összes iskolaügyet egy testület fogja kezelni,

6. végre, hogy ő Felsége sem lesz kitéve annyi alkalmatlankodásnak, mint eddig. Mert ha az egyetemes egyházi gyűlés létesül, akkor az egyes sérelmes esetek nem fognak minden vidékről külön-külön és különféle időben, hanem egyszerre évenként az egyetemes gyűlés révén ő Felségének beterjesztetni.

Egy körülmény volt, a mint Pohl Mihály, akkori bányakerületi superintendens az egyetemes gyűlés levéltárában lévő emlékiratában följegyezte, mely az eszmét még inkább megérlelé. Történt t. i. 1773. eszt. május havában, hogy gr. Beleznav Miklós tábornok, az udvarnál igen kedvelt férfi, reformált hitvallásu ügyfelei megbízásából Bécsbe ment, hogy ő Felségének némely sérelmes eseteket beterjeszsen s azoknak orvosoltatását kérelmezze. Ő Felsége, Mária Terézia királyné, kegyelmesen fogadta a tábornokot, de egyszersmind megjegyezte, mennyire ellenére van az, hogy hasonló sérelmes esetek beterjesztésével szüntelen hol az egyik, hol a másik kerület részéről igénybe vétetik. Erre Beleznav azt jegyezte meg: hogy hiszen ezen könnyen lehetne segíteni, még pedig úgy, ha megengedtetnék, hogy a négy kerület évenként együtt gyűlésezhessen s onnan terjesztessenek be azután egyszerre a netán felmerülendő sérelmek.

Tetszett az eszme a királynénak s helyeselte azt. Beleznav, a mint haza érkezett, közölte e dolgot világi és egyházi előkelőbb ügyfeleivel s annak tüzetesebb megbeszélése végett egybehívta őket szept. 2-ra Bugyiba, Pest várm. E gyűlésen, melynek jegyzőkönyve megvan egyetemes egyházi levéltárunkban I. a. 19., 28. sz. alatt, megalakított az ugynevezett Generale Consistorium, mely állott a négy kerületi Felügyelőből és a négy Superintendensből. Főcuratornak megválasztott gr. Beleznav Miklós. A consistorium, hogy hivatalos állását biztosítsa, küldöttséget menesztett Bécsbe, mely megalakulását ő Felségénél bejelentse. A küldöttség okt. 12. nyert kihallgattatást.

Ő Felsége kegyelmesen fogadta őket, de egyszersmind csudálkozását jelentette ki a felett, hogy miért nem tették ezt a reformatusok az ágostai hitvallásuakkal egyetértve? mert előtte, ugymond, kedves dolog volna, ha az ágostai hitvallásuak is hasonló módon csoportosulnának.

Beleznay, a mint Bécsből visszatért, sietett Acsára s közlötte a királyné nyilatkozatát báró Prónay Gáborral és Lászlóval s acsai lelkész és superintendenssel Pohl Mihálylyal. Ezek megbeszélték az eszmét több előkelő ügyfeleikkel s a tanácskozmánynak, mely 1773. eszt. nov. 1. tartatott Acsán, s melyen csak a bányai kerület küldöttei vettek részt, nevezetesen a lelkészek közül Pohl Mihály superint., Sztehlo András esperes és pilisi, Glosz Péter gutai lelkészek, a világiak közül pedig Podmanicky János, ker. felügyelő, Prónay László, Pál és Gábor, Mocsáry István és Libertini Sámuel, az lett eredménye, hogy az egyetemes inspektori hivatalban a már elébb megválasztott báró Zay Péter megerősített s a többi három kerület is felhivatott, ragadnák meg a kedvező alkalmat s szervezkedjenek egyetemileg s tartsanak évenként egyetemes gyűléseket. Végre ezen gyűlésből báró Zay Péter elnöklete alatt, báró Prónay László, Pongrác Boldizsár, Ujházy Daniel és Vidos Sándorból álló küldöttség menesztetett Bécsbe, megkérendő ő Felségét, engedné meg, hogy a négy kerület ezentul évenként egyetemes gyűléseket tarthasson. A királyné 1774. eszt. márc. 6. kihallgattatáson a kérelmet helybenhagyta s ennek folytán egybehivatott az első, alakuló egyetemes közgyűlés. Érdekes ezen Bécsbe menesztett küldöttségnek naplója, mely egyet. levéltárunkban megvan I. a. 20., 20. és 23. sz. a. s terjedelmesen elbeszéli annak beszélgetését Mária Teréziával és fiával Józseffel.

Tartatott az első alakuló gyűlés Pesten 1774. eszt. ápr. 20. báró Zay Péter elnöklete alatt, ki a főfelügyelői hivatalra, a mint láttuk, még 1758. eszt. lett megválasztva. Jelen voltak: Tihanyi Dániel, Podmanicky János bányakerületi felügyelő, Prónay László, Prónay Pál nógrádi, Prónay Gábor pest-békési, Pongrác Boldizsár pozsonyi esperességi, Vidos Sándor dunántuli ker. felügyelők, mindnyájan küldöik által megbízó-levelekkel ellátva, azonkívül Benicky Sámuel, Párnicky András, Adonyi György, Ambrózy György, Tihanyi Tamás és Matkovics Pál. Hogy a lelkészi karból valaki e gyűlésen jelen volt-e, annak a jegyzőkönyvben nyoma nincs.

Ezen első, alakuló gyűlésen következő határozatok keletkeztek:

1. Határoztatott, hogy ily egyetemes közgyűlés ezután évenként fog tartatni, mindenkor Rogate vasárnapon; azonban ha a szükség úgy hozná magával, akkor többször is, még pedig az egyetemes felügyelő által meghatározandó helyen és napon.

2. Az egyetemes gyűlésnek elnöke az egyetemes főfelügyelő, báró Zay Péter, ennek akadályoztatása esetében Tihanyi Dániel, ki ezennel egyetemes alfelügyelőül választatik. Hivatalból való tagjai a négy superintendens és a négy kerületi világi felügyelő. Ha a superintendens a gyűlésre nem jöhet, maga helyett küldheti az esperest, a kerületi felügyelő pedig az alügyelőt vagy valamely esperességi felügyelőt.

3. Ha idővel az egyetemes fő- vagy alfelügyelői hivatal megürül, ezen hivatalok a superintendentiák szavazatai nyomán fognak betöltetni.

4. Az egyetemes gyűlés teendői közé tartozik: gondot fordítani arra, hogy az egyházban mindenek ékesen és annak rendje szerint menjenek. Továbbá felügyel az egyházi és iskolai alapítványokra, kegyes hagyományokra s azoknak mikénti kezelésére. A sérelmes vallásos eseteket vagy küldöttségileg, vagy az udvari agensek útján ő Felsége elébe juttatja s orvoslást szerezni igyekszik.

5. A helvét hitvallásuakkal a testvéri viszonyt fentartja s velök folytonos érintkezésben áll.

6. A fő-, illetőleg alfelügyelő kötelessége az egyetemes gyűlésnek minden, de kivált az iskolákra vonatkozó határozatait gyorsan fogantatosítani, a panaszlókat kihallgatni s rajtok lehetőleg segíteni, folyamodványaikat az illető helyekre felterjeszteni, az egyetemes gyűlések jegyzőkönyveit megőrizni, általában pedig mindent, mi az egyház javát célozza, a superintendensekkel, a ker. világi felügyelőkkel és a helvét hitv. atyafiakkal egyetértve, megtenni. Ez azonban ki nem zárja azt, hogy a kerületek is a magok körében szabadon ne intézkedhessenek, vagy az agensek, úgy mint eddig, ne működhessenek.

7. A superintendensek és a ker. világi felügyelők kötelesek úgy a fő-, valamint az alügyelőt mindazokról értesíteni, mikhez ezeknek közreműködése szükséges, nevezetesen a kerületi és az esperességi gyűlések jegyzőkönyveit nekik tájékozásul, időről időre megküldeni.

8. A superintendensek választása ezentul mindig az egyetemes felügyelő tudtával történjék. A kerületi felügyelők tudassák vele a je-

löltek neveit. A kijelölésnél gondot kell fordítani arra, hogy a sz. kir. városok kiválóbb lelkészei is a jelöltek közé fölvetessenek.

9. A superintendensek kötelessége lévén különösen a lelkészek és tanítók képzettsége, erkölcsössége és hivatalbeli pontossága felett örködni, ennél fogva ugy az egyetemes felügyelő, valamint a kerületi felügyelők hassanak oda, hogy a sz. kir. városokban létező gyülekezetek is vessék alá lelkészeiket, tanáraikat és tanítóikat a superintendens felügyeletének. Ha ezt tenni nem akarnák, nem lesz egyéb hátra, mint ő Felségét megkérni, hogy őket erre kötelezze. Hogy pedig a superintendens intézkedéseinek a hanyag vagy erkölcstelen egyházi hivatalnokok irányában kellő foganata legyen, az egyetemes felügyelőnek kötelessége őt ebben támogatni.

10. Ha valamely lelkész hivatalától elmozdittatik, azt a superintendens és a ker. felügyelő tudassa azonnal az egyetemes felügyelővel, nehogy az ily egyén más kerületben kapjon alkalmazást.

11. Hogy az iskolák virágzóbb állapotba juttathassanak, ezen időtől fogva senkit rectornak vagy conrectornak alkalmazni nem szabad az egyetemes felügyelő tudta s a superintendens és a ker. felügyelő beleegyezése nélkül.

12. Hogy az egyetemes gyűlés tudomással birhasson arról, mi-kép kezeltetnek az alapítványok és a kegyes hagyományok, ezentul a ker. felügyelőknak kötelessége lesz azok kezelésére felügyelni s a kezelőket bármikor, ha kell, az egyetemes felügyelő közbenjárásával is, számon kérni. A számadások időről időre az egyetemes felügyelőnek beterjesztendők.

Ezek voltak az első, alakuló egyetemes közgyűlésnek határozatai. Azonban ezen üdvös intézkedések és általában az egyetemes gyűlés eszméje nem részesültek oly általános tetszésben, mint várni lehetett. Nevezetesen a felső-magyarországi hat sz. kir. város közgyűlése azzal állott elő, hogy az ily egyetemes gyűlések létesítése, tisztviselőinek megválasztása, hatáskörének megszabása időelőtti dolog, mielőtt ő Felségének világos rendelete azokat engedélyezné. Ők tehát nem elégedtek meg ő Felségének élő szóval nyilvánított jóváhagyásával és beleegyezésével, hanem azt kívánták, hogy külön királyi leiratban rendelje el az egyetemes gyűlések tartását. Továbbá azon esetben is, ha az egyetemes gyűlések ő Felsége által elrendeltetni fognának, ők okvetlenül megkivánják, hogy azokon külön képviseltessenek, mert az első, alakuló közgyűlés jegyzőkönyvé-

ből sajnosan látják, ugymond, azt, hogy ott róluk szó sincs. Miután pedig az ily gyűléskedések nem lehetnek költség nélkül, ők előre is tiltakoznak az ellen, hogy reájuk, az ő megkérdetetésük és beleegyezésük nélkül adó vettessék; valamint kijelentik azt is, hogy ők senkinek nem engedik meg azt, hogy alapítványaik s azoknak mikénti kezelése felett bármi néven nevezendő felügyeletet gyakoroljon. A felügyeleti jog egyedül őket illeti. A mi végre a superintendensválasztást illeti, miután őket e részben az 1743-ik eszt. létrejött dobosinai egyesség szabályozza, ezután is ehez kívánnak ragaszkodni. Egyébiránt ha ő Felsége elrendelné is az egyetemes gyűlések tartását, azon esetben is fentartják magoknak a jogot, hogy azoknak miképen való megalakításához és hatáskörük megszabásához hozzászólhassanak.

Csaknem hasonló értelemben nyilatkozott a tiszai kerület és a sopronyi convent. Ezen utolsó kereken kimondja, hogy ő tanárainak megválasztásába s alapítványainak mikénti kezelésébe senkinek befolyást nem enged. Kinyilatkoztatja azt is, hogy a mi a sérelmes eseteket illeti, neki az egyetemes gyűlés közbenjárására szüksége nincs, mert privilegiumai biztosítják számára a vallás szabad gyakorlatát, valamint azt is, hogy ha sérelmes esetek adják magokat elő, ő maga járulhasson azoknak orvoslása végett ő Felsége elébe.

Ennélfogva nem csuda, hogy ily nyilatkozatok folytán az egyetem megalakulása soká vajudó félben maradt s egyetemes gyűlések huza-mosabb ideig nem tartattak.

Azonban csakhamar oly körülmények adták magokat elő, melyek ugy a hat sz. kir. városokat, valamint a soproni conventet más gondolatokra birták. Ugyanis 1776. eszt. kiadatott az ugynevezett «systema studiorum» s ennek következtében királyi kerületi iskolai directorok lettek kinevezve. Dunántulra kineveztetett ő Felsége által a r. kath. vallásu Nicky. Ez keményen hozzá látott a dologhoz s felszólította a soproni conventet, hogy az iskolai alapról szóló számadást és az iskolai tanrendet terjeszsze elébe s iskoláját alkalmazza a kir. systema studiorumhoz. Erre azután Sopron megadta magát s jónak látta az egyetemes gyűlések megalakítását, hogy így az evang. egyháztest egyesült erővel hárihassa el a feje fölétbe tornyosodni kezdő vérszt. Már a következő egyetemes gyűlésen ott találjuk Jankó N. személyében Sopronnak képviselőjét is.

Ezen második egyetemes gyűlés tartatott Pesten 1778. eszt. május 17. báró Zay Péter egyetemes felügyelő elnöklete alatt. Jelen

voltak, a jegyzőkönyv szerint, báró Hellenbach György bányakerületi felügyelő, Prónay László, Podmanicky Sándor, Tihanyi Boldizsár, a dunántuli kerületnek névszerint meg nem nevezett két követje, Jankó N. a soproni convent küldöttje és Radvánszky Ferenc gyűlési jegyző. És így ezen gyűlés is csupa világiakból állott. Superintendensek közül egy sem volt jelen. Felhivatott az elnök által a pozsonyi convent is, hogy magát képviseltesse, annál inkább, minthogy a gyűlésen az evang. iskolák autonomiáját veszélylyel fenyegető «systema studiorum» ügye is fog tárgyalatni. A convent azonban azt válaszolta, hogy miután a systema studiorum ellen magok a katolikusok is kifogásokat tesznek és azzal megelégedve nincsenek, és így nem hihető, hogy az oly alakban, a mint kiadatott, érvényesítettetni fogna, időelőttinek tartják az erről való tanácskozást; másrészt pedig, miután a király épen most a háboru küszöbén áll, nem tartják valószínűnek, hogy az e tárgyban benyújtandó folyamodvány a király által csak elfogadtatnék is, kéri magokat kimentetni, hogy a gyűlésen magokat nem képviseltetik. Egyébiránt, ha mind a mellett a gyűlés jónak látná a folyamodvány beterjesztését, fölkéri az elnököt, hogy azt velök közölje, hogy arra észrevételeiket megtehessék. A gyűlés mindazonáltal megtartatott és a folyamodvány a helvét hitvallásuakkal egyetértve, kik szintén akkor tartottak Pesten gyűlést, elkészítettett. E folyamodványban fölkéretik ő Felsége: hogy miután a protestansok eddig magok, önkormányzatilag igazgatták iskoláikat, megszabták azokban a tanrendet és megválasztották belátásuk szerint a tankönyveket, ezen jogukban őket ő Felsége továbbra is meghagyni kegyeskedjék, fenmaradván a nélkül is ő Felségének főfelügyeleti joga, melyre nézve azonban fölkéretik ő Felsége, hogy azt a protestans iskolákat illetőleg protestans egyének által gyakorolni kegyeskedjék. A folyamodvány felterjesztésével fölkérettek az evangélikusok részéről báró Zay Péter, vagy ennek akadályoztatása esetében Pongrác Boldizsár, a helvét hitvallásuak részéről pedig Máriássy László.

Harmadik egyetemes közgyűlés tartatott a helvét hitv. testvérekkel együttesen Pilisen 1781. eszt. dec. 10. és 11., Beleznay Miklós tábornok elnöklete alatt. Jelen voltak a helvét hitvallásuak közül id. és ifj. Ráday Gedeon, Szemere Ferenc, Vechelius (Véghelyi) János, Vay István és Szathmáry Király József; az ágostai hitv. közül pedig Prónay László, Podmanicky Sándor, Prónay Gábor, Pongrác Boldizsár, Tihanyi Tamás, Radvánszky Ferenc, Fehérváry Károly és

Szulovszky Sándor. Alkalmat szolgáltatott e gyűlés megtartására a türelmi parancs kihirdetése, minélfogva határozottatott, hogy a jövő évi jan. 29. tartandó gyűlésből Bécsbe megköszönő küldöttség fog menesztetni. Azután felolvastatván a m. kir. helytartó tanácsnak a türelmi parancsot kihirdető intézvénye, ennek folytán következő határozatok hozattak :

1. A superintendenseknek meghagyatott, készítsék el mindazon leánygyülekezetek jegyzékét, melyek 1725. évtől fogva a protestansoktól elvették, és erőszakosan katholizáltattak.

2. Ugyanazok állítsák össze ugy az egyház birtokában még meglévő, valamint az attól elvett alapítványok jegyzékét, az utóbbiakra nézve oda tévén, hogy mikor? ki által? s minő ürügy alatt vették el? hogy azt a felügyelők, szükség esetén, a legfőbb helyre felterjeszthessék.

3. Minthogy azon folyamodványra, melyben ő Felsége fölkéretett volt, hogy a Systema studiorumot iskoláinkra ne erőszakolja, s iskoláinkat a r. kath. directorok felügyelete alul fölmenteni kegyeskedjék, mindeddig válasz nem érkezett, mindazonáltal remélhető, hogy ő Felsége, mielőtt e tárgyban véglegesen intézkednék, elébb a protestansokat kihallgatni fogja, ennélfogva megbizattak a superintendensek, hogy magokat a sz. kir. városok gyülekezeteivel érintkezésbe tévén, adjanak véleményt arra nézve, mi módon lehetne a systema studiorumot, ha ő Felsége ahoz ragaszkodni fogna, iskoláinkban életbe léptetni a protestans autonomia megsértése nélkül?

4. Minthogy tartani lehet attól, hogy az értelmetlen köznép a türelmi parancs kihirdetése folytán olyanokra talál vetemedni, melyek ő Felségének visszatetszeni fognának, a superintendensek hagyják meg a lelkészeknek, hogy ezek a népet mérsékletre intsék, egyáltalában pedig semmit ne tegyenek a felügyelők tanácsa nélkül.

5. Végre az ő Felsége elébe terjesztendő köszönő-felirat szerkesztésére egyakarattal fölkéretett Vay István.

Érdekes, hogy a türelmi parancs kiadatását miként fogadták az egyes megyék.

Vas vármegye 1782. jan. 14. tartott gyűléséből írja a helytartó-tanácsnak, hogy a türelmi parancs kiadatását szivfájdalommal vette, már csak azért is, hogy országgyűlésen kívül adatott ki. Miután pedig a hazai törvények és a kir. explanatiók világosan meghagyják azt, hogy az akatholikusok csak articularis helyeken tarthassanak isteni-

tiszteletet, hogy a decretalis esküforma szerint tegyék le az esküt, hogy a kath. ünnepeken részt vegyenek, mindezeket pedig a türelmi parancs egy tollvonással megsemmisíti, fölkeri a helyt. tanácsot, hogy, mint a törvények öre, legyen azon, hogy a türelmi parancs visszavonassék.

Pozsony várm. azt látja, hogy véghetetlen ugyan azon kegyelem, melyet a türelmi parancs kiadatása által ő Felsége az akatholikusok iránt tanusít, de miután ez a r. kath. rendek meghallgatása nélkül történt, miután, ha a parancs életbe fog léptettetni, sok r. kath. pap elesik jövedelmétől, jóllehet elismeri, hogy vannak törvények, melyekben az akatholikusoknak a vallás szabad gyakorlata biztosítatik, de ez akkor történt, midőn azok az országgyűlésen, fájdalom, többséget képeztek, kéri a helyt. tanácsot, hogy a türelmi parancs életbe léptetését az országgyűlésig halaszsa el.

Heves várm. 1782. márc. 4. Egerben tartott gyűléséből mély fájdalomának és megütközésének ad kifejezést. Három van, ugymond, a min az embernek boldogsága alapszik: a törvények iránti tisztelet, a kölcsönös szeretet és egyetértés és az örök üdvnek reménye. A megye mindhármát veszélyeztetve látja a türelmi parancs által. Veszélyeztetve a törvények iránti tiszteletet, mert a parancs a törvények mellőzésével, országgyűlésen kívül adatott ki; veszélyeztetve a hazalakosai közti békét, mert ha a türelmi parancs foganatosítottatik, abból okvetlenül kellemetlen surlódások fognak keletkezni; sőt a mi legfőbb, veszélyeztetve az örök üdvet, mert előre látják, hogy most már az áttérések sűrűbbek lesznek s nekik szivök szakadna meg fájdalmukban, ha azt látnák, hogy unokáik az egyedül üdvezítő r. kath. vallást megtagadva, protestansokká lennének. Kérik tehát a helyt. tanácsot, lenne azon, hogy a türelmi parancs visszavonassék.

Legsimábban járt el Pest várm. Itt, ugy látszik, a r. kath. és protestans rendek paritásban voltak. Amazok a türelmi parancs visszavonását sürgették; emezek hálával fogadták azt. A megye mindkettőnek beadott nyilatkozatát hivatalos alakban a helyt. tanács elébe terjesztette.

A megyéknek ezen nyilatkozatai a fenebbi gyűlés jegyzőkönyvéhez vannak mellékelve s egyetemes levéltárunkban található I. 6., 7., 25., 30., 24., 22. sz. alatt.

A fenebb érintett s jan. 29-re kitüzött egyetemes közgyűlés a református atyafiakkal vegyest, valamivel később, t. i. febr. 2. tarta-

tott Pesten báró Zay Péter és Beleznay Miklós elnöklete alatt. E gyűlésen, miután a türelmi parancsnak miként leendő életbeléptetésére nézve némely határozatok hozattak, felolvastatott ő Felségének kegyelmes leirata, melyben, miután a két evang. egyház jogainak és szabadságainak épségben való tartását ujolag biztosítja, egyszersmind rendeli, hogy ezután a közhivatalok betöltésénél ne legyen tekintet a vallásra, hanem csupán csak a képességre. Ezen kir. kegynek megköszönése végett ő Felségéhez kiküldettek Prónay László és ifj. Ráday Gedeon, azon utasítással, adnák szép szerivel tudtára ő Felségének, hogy e legjobb szándéku intézkedése még vajmi sok helyen különféle módon akadályoztatik; egyuttal pedig kérjék meg ő Felségét, hogy egyházi ügyeinknek valahára leendő rendezése céljából megengedni méltóztassék, hogy a két felekezet f. évi september hó elején Losonc városában zsinatot tarthasson.

1783. eszt. márc. 18. Pest városában tartatott egyetemes gyűlés, melyen azonban az egyetemes felügyelő jelen nem volt s a gyűlés, Tihanyi Dániel elnöklete alatt, különben is igen gyéren volt képviselve. E gyűlésnek nevezetesebb határozatai ezek:

1. Miután ő Felsége a protestansoknak arra nézve egy évi háta-ridőt engedett, miszerint nyilatkozzanak, hogyan lehetne a systema studiorumot, a protestans autonomia csorbitása nélkül a prot. iskolákba is behozni; ennek folytán határozatott, hogy ezen életbe vágó ügy, a helvét hitvallásuakkal legközelebb együttesen tartandó közgyűlésen fog véglegesen elintéztetni s onnan fog azután egy alázatos felterjesztés menesztetni ő Felsége elébe.

2. Miután ő Felsége kilátásba helyezi a zsinat megtarthatását, ennél fogva a zsinati előmunkálatok elkészítésével megbizattak Prónay Gábor, Tihanyi Tamás és Klanica Márton maglódi lelkész.

3. Miután a m. kir. helytartó-tanács legközelebb oly intézvényt bocsátott ki, mely szorosabb korlátok közé szorítja azon szabadságot, mely a türelmi parancs által az evangélikusoknak engedélyezettett a templomok építésére és a lelkészek fizetésére nézve: meghagyatott a bécsi agensnek, tudná ki és értesitené arról az egyetemet, vajjon ezen intézvény ő Felsége tudtával adatott-e ki vagy sem, hogy az egyetem ehez képest a további lépéseket megtehesse.

4. Végre e gyűlésen egy kellemetlen ügy is fordult elő. A soproni convent, melynek a ker. Felügyelővel, Matkovics Pállal, valami öszszetüzése lehetett, kijelentette, hogyha Matkovics Pál felügyelőül

meghagyatik, ő az agensre való évi fizetést beszünteti, az iskolájában tanuló ifjakat az ösztöndíjakban nem részesíti. Ennek vége az lett, hogy Matkovics hivataláról lemondván, a kerület oda utasított, hogy más felügyelőt válasszon.

Ezen gyűlés után, jul. 28. jelent meg a helyt. tanács azon rendelete, hogyha az evangélikusok ezentúl zsinatot vagy egyetemes gyűlést tartani kívánnak, azt eleve jelentsék a helyt. tanácsnak, s jelöljék meg a gyűlésen előveendő tárgyakat is, s a gyűlés három napnál tovább ne tartson. A helyt. tanács pedig intézkedni fog, hogy a gyűlés egy kir. ember jelenlétében tartassék. Ezen megszorító rendelet következtében a mieink jónak látták egy ideig gyűléseket nem tartani.

1786. dec. 8. Budán tartatott egyetemes tanácskozmány. Jelen voltak: báró Podmanicky József, Balogh Péter, Tihanyi Tamás, Pongrác Boldizsár, Ambrózy György, Lehocky György, Dolovicényi Sándor és Horváth Jakab. E gyűlésen következő ügyek tárgyalattak:

1. Miután a m. kir. helyt. tanács, közölvén a Superintendensekkel az erdélyi ágostai és helv. hitv. egyházak rendezetét, azon kérdést intézi hozzájuk, nem lehetne-e a magyarhoni ágostai és helv. hitv. superintendentiákat is, egyöntetőség tekintetéből, akép rendezni: a gyűlés felhívja a superintendenseket, írják meg a helyt. tanácsnak, hogy a magyarhoni mindkét felekezetű egyházak, azon időtől fogva, mióta léteznek, mindig önmagok által alkotott canonok szerint igazgattak, s ezen autonomiához kíván az egyház ragaszkodni ezután is. Igaz, hogy e részben az egyes kerületek közt vannak némi eltérések s kívánatos volna az egész egyházra nézve egyöntetőséget hozni létre. Ez azonban csak a zsinaton történhetik. Ennélfogva felkérendő ő Felsége, engedné meg, hogy a magyarországi egyházak valahára zsinatilag összejöhessenek és magokat rendezhessék. Addig is fölkéretnek Crudy Dániel, Vallaszky Pál és Klanica Márton lelkészek, hogy egybevetvén az egyháznak ősi szervezetét a mostanival s tekintettel a hazai törvényekre, kir. leiratokra, a türelmi parancsra, az egyes esperességek szervezetére, készítsenek egy javaslatot, s azt annak idejében kézbesítsék Balogh Péternek, hogy az azután gyűlésileg megvittatván, mintegy előmunkálatul szolgálhasson, azon esetre, ha a zsinattartás engedélyeztetni fog.

2. Minthogy a kir. türelmi parancs folytán az evang. egyházak száma annyira szaporodott, hogy a superintendensek, a superintendentiák mostani felosztása mellett, mind a mellett, hogy a canonszerű

superintendensi látogatások ő Fels. által engedélyezve vannak, nem képesek, különösen a székhelyeiktől távolabb eső egyházak felett a kellő felügyeletet gyakorolni és a candidátusok s papi hivatalra felszentelendőknak a távol lakó superintendensekhez való felküldözése is az egyházak és az egyesek nagy megterheltségével van összekötve: ennél fogva jónak látja a gyűlés a superintendensek számának szaporítását. Véleménye oda megy ki, hogy legcélszerűbb volna, ha a nógrádi és a pestbékési esperességek, a bányai kerülettől elválva, külön superintendentiát alkotnának. Ha a nógrádi esperesség ebbe beleegyezni nem fogna, azon esetben megbizatik a bécsi agens, hogy a pestbékési egyházak nevében nyujtsa be a folyamodványt ő Felsége elébe, meghagyatván az illető esperességnek, hogy a nevezett agens megbízó levéllel lássa el.

3. Miután Budapesten az evangélikusok száma mindinkább szaporodik, az egyetemen sok evang. fiu tanul, a Budapesten elhelyezett katonaság közt is igen sok az evangélikus vallásu, kik, nem lévén helyben evang. lelkész, épen semmi vallásoktatásban nem részesülnek, a gyűlés ezennel elhatározza Budapesten egy evang. egyház létesítését. Meghagyatik ennél fogva a budai ágensnek, hogy e részben a m. kir. helyt. tanács utján a kellő lépéseket tegye meg, és miután ez tetemes költség nélkül ki nem vihető, szólítsa fel a gazdagabb evang. urakat az adakozásra, egyuttal pedig kérje meg a budapesti katonai főhatóságot is, hogy segédkezést nyujtani sziveskedjék.

4. Minthogy az agensek fizetése felette rendetlenül teljesítettik, úgy, hogy csak a bécsi agens követelése egypár ezer forintra rug; tekintetbe véve azt, hogy teendőik mindinkább szaporodnak, a bécsi agens fizetése ezennel kétezer, a budaié ezer forintban állapittatik meg, s felhivatnak a kerületi felügyelők, hogy ezen összegeket az egyházakra igazságos arány szerint vessék ki. Az egyházaknak pedig meghagyatik, hogy a reájok kivetendő összegeket annak idejében az esperességi felügyelőknek, ezek viszont a kerületieknek kézbesítsék, hogy így az agensek mindenkor, még az év bevégezése előtt, a magok fizetését megkaphassák.

Ezen és a következő gyűlés közt kellett még egy gyűlésnek lenni, melyen Balogh Péter egyetemes felügyelői hivatalába beigtattatott de ezen gyűlésnek jegyzőkönyvét sehol megkapni nem tudtam. Hogy Balogh nem úgy, mint elődje Zay, az egyetemes gyűlésen közfelkiáltással, hanem az egyházak szavazataival választatott, az kitünik a

bányai kerületi levéltárban lévő némely okmányokból. Így péld. megvan ott Szinovyc superintendensnek levele, melyben tanácsolja, hogy az egyetemes felügyelő választása függőben hagyassék; Szilvayé, melyben Baloghot felhívja, hogy, mint segéd egyetemes felügyelő három egyént candidáljon; Baloghé, mely ezen candidátiót magában foglalja, Matkovicsé, melyben a választandó egyetemes felügyelő részére utasítás kidolgozását véleményezi; a honti esperességé, mely Prónay Lászlóra és a zólyomié, mely Radvánszky Jánosra szavaz.

Az eddigiek közt legnépesebb volt 1790. eszt. nov. 24. Pozsonyban tart. gyűlés, az ujonnan választott egyetemes felügyelő Balogh Péter elnöklete alatt. Jelen volt 31 világi és — ami eddig első eset volt — képviselve volt a lelkészi kar is a pozsonyi három lelkész személyében. E gyűlésen a főfelügyelő üdvözölvén az oly szép számmal egybegyülteket, mindenek előtt a protestansok közörmét tolmácsolja, előadván, hogy valahára felviradt azon áldásos idő, melyen nem kénytelenítettünk sóhajok és könnyhullatások közt tanácskozni a fellett, mikép mentsük meg a fenyegető vész közepette legalább romjait egyházunk jogainak és szabadságainak, de, ha csak elegendő buzgóság és jóakarát lesz bennünk, örök időkre megvethetjük egyházunk boldogságának alapját. Ugyanis leérkezett a napokban a kir. kegyelmes leirat a vallás dolgában, melynél kedvezőbbet óhajtanunk sem lehetett, s most már rajtunk áll, hogy azt okosan felhasználva, egyházunk jövőjét biztosítsuk. Azután áttérve arra, hogy a zsinattartás engedélyeztetett, előadja, hogy mindenek előtt arra nézve szükséges a megállapodás, hogy ezen zsinat hol és mikor tartassék? hány tagból álljon? minél fogva ezen kérdések megvitatását a tanácskozmány tárgyául kitüzi. A gyűlés, miután a dolgot minden oldalról kellően megvitatta, végre abban állapodott meg, hogy a zsinat 1791. jul. 1-én vegye kezdetét s Besztercebányán tartassék, hogy a zsinatnak hivatalból való tagjai legyenek a főfelügyelő, a kerületi felügyelők és a superintendensek, választott tagja pedig legyen 48, fele a világi, fele az egyházi rendből. Ennélfogva felhivattak a kerületek, hogy minden kerület válaszszon hat világi és hat egyházi rendü zsinati tagot s azokat megbízó levelekkel lássa el. A tanácskozás megkönnyítéseül a zsinati előmunkálatok kidolgozásával megbizattak báró Prónay Gábor elnöklete alatt báró Jeszenák Pál, Lehocky András, Vindisch Károly, Hrabovszky József, Torkos Kristóf, a pozsonyi lelkészi és tanári kar, oly formán, hogy ezen előmunkálatokat jövő évi febr. végéig készít-

sék el, hogy azokat még kerületenként, hozzá szólás végett köröztetni lehessen.

Ugyanezen gyűlésen az elnök előadván, hogy ő Felségének k. kir. leirata a magyar nyelvnek az iskolákban való taníttatását elrendeli, határozatott, hogy az evang. iskolákban is lehető legnagyobb mérvben taníttassék.

Végre az egyetemes felügyelő megemlítvén, hogy bokros elfoglaltatása miatt a legjobb akarat mellett sem képes eleget tenni a reá ruházott hivatalos teendőknél, oldala mellé közakarattal egyetemes helyettes felügyelőül megválasztatott báró Prónay Sándor.

1791. eszt. febr. 10. ismét a reform. atyafiakkal tartatott egyetemes közgyűlés Pozsonyban, gróf Teleky József házában és elnöklete alatt. Jelen volt 44 világi tag, a lelkészi karból pedig Crudy Dániel és Mosócy Institoris Mihály pozsonyi evang. papok.

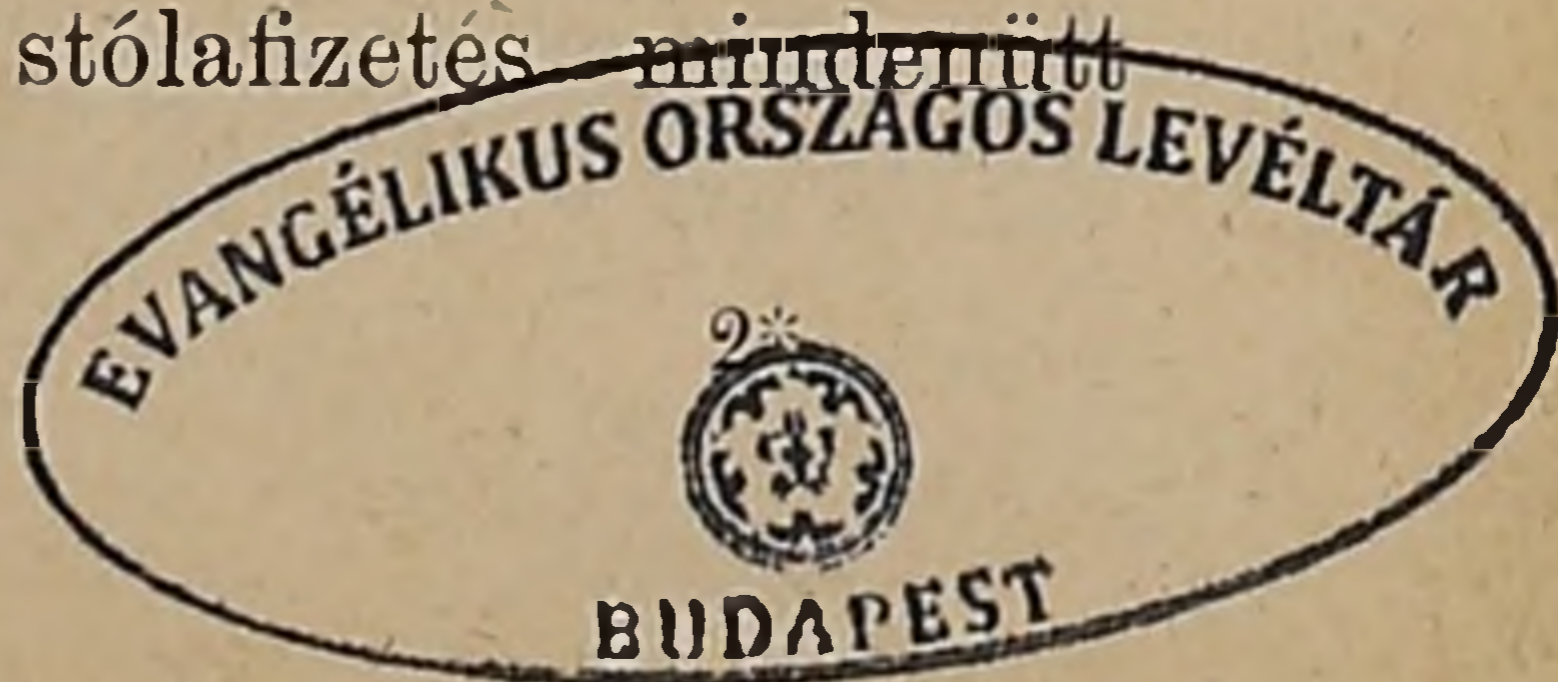
E gyűlésen mindenekelőtt kineveztetett egy számos tagból álló küldöttség, azon célból, hogy valamint Leopold királynak, úgy Ferenc főhercegnek is az evang. egyház iránt tanusított jóakaratjukért köszönetet mondjon.

Ugyancsak e gyűlésen a legujabban keletkezett 26-ik tcikk alkalmából május első napján országszerte hálaistenisztelet tartása elrendeltetett.

Továbbá, hogy az ujonnan alkotott vallásos törvénynek áldásos gyümölcsei az életben mutatkozzanak, felkéretni határozatott ő Felsége, hogy ezután az országos alsóbb és felsőbb rendű hivatalokba protestansokat is alkalmazni, őket nemességi jogok és birtok-adományozásokban épen úgy, mint a r. katholikusokat, részesíteni s a protestans céhbelieket a rkath. vallásos szertartásokban való részvétel kötelezettsége alól fölmenteni kegyeskedjék.

Ugy szintén, miután a nevezett törvénycikkbe némely, nemcsak értelemzavaró, de könnyen visszaélésekre alkalmat szolgálható nyomtatási hibák csusztak be, megbizattak a gyűlésen jelenlevő protestans országgyűlési képviselők, hogy azoknak kijavítását az országgyűlésen szorgalmazzák.

Nemkülönben, miután a fent említett törvény fölmenti az evangélikusokat a rkath. clerusnak fizetendő stólától, ezen fizetések beszüntetésének határnapjául három hó határozatott a törvény kihirdetése után, úgy, hogy ezen határidőn túl a stóla-fizetés mindenütt beszüntettessék.

A mi végre a zsinatot illeti, megkéretni határozatott ő Felsége, hogy annak aug. 15. Budán és Pesten leendő megtartását engedélyezni sziveskedjék.

Ugyanazon év aug. 16. az ágostai hitvallásuak külön tartottak egyetemes gyűlést Pesten, Balogh Péterelnöklete alatt. E gyűlésnek egyetlen egy tárgya volt, t. i. a közelgő zsinat. Erre nézve kettő határozatott, u. m. először, hogy a helvét hitv. testvérek kerestessenek meg, tüzzék ki a zsinat elkezdésének napját, ugy azonban, hogy az mindenestre október 20-ka előtti napok valamelyikére essék; másodsor pedig megbizatott az egyetemes felügyelő, hogy követve őseink kegyeletes szokását, melyet a zsolnai és szepesváraljai zsinatok egybehívása alkalmával tanusítottak, ő is minden ágostai hitv. tábornokot, zászlós urat és valóságos belső titkos tanácsost ugy tekintsen, mint a zsinatnak hivatalból való tagját, s azokat a zsinatra külön levelekkel hívja meg.

Ugyancsak 1791. eszt. sept. 12. Pesten tartatott ismét egyetemes gyűlés, melyen a zsinatra nézve határozatott, hogy az »Veni Sancte« élénklésével vegye kezdetét, a zsinat alatt magyar és tót isteni tisztelet tartassék, a ker. felügyelők és zsinati képviselők névjegyeiket a kir. biztosnak kézbesítsék, az esper. zsinati küldöttek pedig megbízó leveleiket az egyetemes felügyelőnek adják át. A jegyzőkönyvhöz melékelve van azon egyéneknek névsora, kik az evang. egyetemes közpénztár létesítésére adományokkal járultak. Legtöbbet adott báró Prónay László és Beleznay Miklós özvegye (öt—öt ezer frtot.) Az egész összegyűjtött összeg tett 30,750 frtot.

Ezen idő óta sem az egyetemes, sem más, általam átkutatott levéltárakban, egész 1797-ik évig, egyetemes gyűlési jegyzőkönyveket nem találtam. Azonban bizonyos, hogy ezen időszak alatt is kellett egyetemes gyűlésnek tartatni, mert az egyetemes levéltárban I. c. 11. 3 a. megvan egy érdekes folyamodvány, melyet mindkét felekezetü evangélikusok 1793. jan. 6. több sérelmes eset tárgyában, az egyetemes gyűlés meghagyásából a királynak betérjesztettek.

1797. eszt. febr. 6. a nyolc superintendentia tartott egyetemes közgyűlést Pesten, Ráday Gedeon elnöklete alatt, melyen miután időközben több sérelmes eset előfordult, egy folyamodványnak ő Felsége elébe terjesztése elhatározatott s ez a gyűlésen felolvastatván, helyben hagyatott és ő Felsége elébe való terjesztésre nézve az intézkedés megtörtént. A sérelmes esetek érdekes feljegyzése található az egyetemes levéltárban I. c. 13. 24. sz. alatt.

Utolsó mult századi egyetemes közgyűlés volt az, mely 1798. eszt. aug. 18. tartatott Pesten, Balogh Péter elnöklete alatt. Ezen, a világiakon kívül, már a lelkészek közül is többen vettek részt, nevezetesen Hamaliar Márton superintendens, Teslák Pál oroszlányi. Molnár János pesti, Simonides János békési esperes és orosházi és Tessedik Sámuel szarvasi lelkészek. A gyűlés nevezetesebb tárgyai ezek:

1. a kerületek felhivattak, hogy a legujabb törvény értelmében válaszszanak censorokat, kik a vallásos könyvek nyomtatására felügyeljenek;

2. a templomot építő pesti evang. egyháznak könyöradományok gyűjtése engedélyeztetett;

3. miután ő Fels. a Tessedik Sámuel által alapított magánjellegű ipar-és gazdasági iskolát nyilvánossági jelleggel ruházta fel, annak részére évi segélyt biztosított, magát az alapítót pedig felügyelőül kinevezte, a gyűlés jónak látta kettős küldöttséget kinevezni a maga köréből, egyet Berzevicy Gergely, Teslák Pál és Schwartner Mártonból állót, mely véleményt adna arról, mi módon volna az eszközölhető, hogy ezen intézetben mennél több evang. fiu neveltessék; másikat Hamaliar Mártonból és báró Prónay Sándorból állót, mely Szarvasra menesztetett azon célból, hogy az ottani evang. egyháznál kieszközölni igyekezzék azt, hogy ez az intézetnek az ottani iskolát használatul engedje át addig, míg e célra külön épület fog építettetni.

1801. eszt. aug. 20. a nyolc kerület tartott egyetemes közgyűlést Pesten, melyen, a világiakon kívül, jelen voltak az ágostai hitv. közül Hamaliar Márton superintendens, Zubek János esperes és Podkonický Ádám késmárki tanár, a helv. hitvall. részéről pedig: Öry Gábor és Veresmarty Sámuel superintendensek, Tormási János ker. jegyző, Benedek Mihály esperes, Hevessy Sámuel és Ónody György lelkészek. E gyűlésen:

Prónay Gábor és Vay József oly célból küldettek a nádorhoz, hogy az 1791. eszt. zsinat kanonainak tíz év óta hasztalanul várt szentesítését legfőbb helyen kieszközölni sziveskedjék.

Egy más, Balogh Péterből, Vay Józsefből, Osztrolucky Lajosból. Lónyay Gáborból és pélyi Nagy Istvánból álló küldöttség pedig ő Felségéhez menesztetett fel Bécsbe azon kérelemmel, hogy miután a három év előtt tartott egyetemes gyűlésből felterjesztett sérelmes esetek eddig sem orvosoltattak, sem az akkor beterjesztett folyamodványra válasz nem érkezett, a sérelmek orvoslását sürgessék. Egyut-

tal felhivattak a kerületek, hogyha kebeleikben azóta sérelmes esetek fordultak volna elő, panaszaikat kellőn felszerelve, a nevezett küldöttség elnökségéhez mennél előbb terjeszszék be.

A siketnémák váci intézetét illetőleg fölkéretni határozottatott ő Felsege, hogy miután annak létrehozásához protestansok is járultak kegyadományaikkal és alapítványaikkal, intézkedjék ő Felsege, hogy az ottani protestans tanoncok vallásos oktatásban részesüljenek s a lelkész az intézet alapítványi kamataiból dijazzassék.

Ugyanazon év aug. 23. az ágostai hitv. részéről Pesten tartott rövid egyetemes gyűlésen csak két tárgy fordult elő, t. i. olvastatott a bécsi protest. consistoriumnak azon felhívása, hogy miután Morva- és Csehországban Siléziában, és Galiciában több papi állomás üresedésben van, azon hitjelöltek, kik ezekre pályázni óhajtanának, a consistoriumnak nyujtsák be folyamodványaikat. Nemkülönben olvastatott Genersich testvérek folyamodványa, melyben arra kéri az egyetemet, hogy miután ők ő Felsegéhez nemesi oklevél elnyerése végett folyamodnak, sziveskedjék az egyetem is folyamodványukat ajánlatával támogatni; mi azonban az egyetem által nem teljesíthetőnek találtatott.

Az 1804. eszt. febr. 16. Pesten tartott egyetemes gyűlésen Hamaliar Márton superintendensnek Selmecről Szarvasra való átköltözése s ennek nyomán Radvánszky János bányai kerületi felügyelőnek hivataláról való lemondása alkalmat szolgáltatott azon határozatra, hogy a superintendens ezután, a kerületi gyűlés beleegyezése nélkül, székhelyét ne változtathassa. Miután pedig ezt Hamaliar azért tette, hogy csekély fizetéséből Selmecen kijőni képes nem volt, a szarvasi egyházban pedig sokkal több papi fizetés volt részére biztosítva: ennél fogva felhivattak azok, kik az 1791-ik eszt. zsinat alkalmával a felállítandó consistoriumokra bizonyos alapítványi tőkét irtak alá, hogy vagy a tőkét magát tegyék le a bányai kerület pénztárába, azon biztosítás mellett, hogy ha a consistoriumok létrejönnek, akkor a kerület a befizetett tőkét az egyetemes pénztárba teendi, vagy pedig legalább a tőkék utáni kamatokat fizessék. A befizetendő kamatok részint a kerület folyó költségeinek fedezésére, részint a superintendens fizetésének emelésére fognak fordíttatni. Erre a jelenlévők közül báró Prónay László és Balogh Péter azonnal megígérték, amaz, hogy 5000 frt, emez, hogy 2000 frtnyi alapítványi tőkék után készek a kamatokat ezentul fizetni.

tőke

Ugyancsak e gyűlésen felügyelői titkárul és egyszersmind egyetemes gyűlési jegyzőül megválasztatott Hanzély János, pesti ügyvéd. Ez volt tehát az első rendes egyetemes jegyző.

Ugyanezen évi febr. 20—24. a nyolc superintendia tartott egyetemes gyűlést Pesten gr. Teleky László házában és elnöklete alatt, melyen :

1. meghagyatott a bécsi agensnek, hogy a még 1802. eszt. több sérelmes eset tárgyában szerkesztett folyamodványt valahára ő Felsége elibe terjeszse

2. meghagyatott a lelkészeknek, hogy az 1790. eszt. 26. tcikket évenként a szószekekről olvassák fel és a népnek magyarázzák meg :

3. határozatott, hogy ezóta a hazai egyházi jogtan a felsőbb tanintézetekben a rendes tantárgyak közé felvétessék :

4. felkérletett ő Felsége, hogy a katonai ezredeknél protestans lelkészeket alkalmazzon :

5. végre meghagyatott a tanítóknak, hogy ő Felsége kívánatához képest a selyemtermelés körül mennél nagyobb buzgóságot fejtsenek ki.

1804. eszt. aug. 20. és 21. a nyolc superintendia tartott egyetemes gyűlést Pesten. Ezen gyűlésen felkérletni határozatott Károly főherceg, mint az osztrák hadsereg fővezére, eszközölné ki, hogy a hadseregnél protestans vallásu tábori papok is alkalmaztassanak. Továbbá fölhevátott a nyolc superintendia, hogy egyöntetűség tekintetéből, készítsenek tanterveket, melyek a jövő egyetemes gyűlésen fognak majd tüzetesen tárgyalatni. Végre a m. k. helyt. tanács azon rendeletét illetőleg, mely szerint a prot. papoknak szigoru büntetés terhe alatt meghagyatik, hogy a protestans istenitiszteleket látogató rkatholikusokat a templomból tiltsák ki, az egyetemes gyűlés azon kérelemmel járult ő Felségéhez, hogy e rendeletet vonassa vissza, annál inkább, minthogy a protestans lelkészek azt, hogy hallgatóik közt vannak-e rkatholikusok is vagy sem, teljességgel ellenőrizni nem képesek.

1805. eszt. aug. 20. az ágostai hitvallásuak, Balogh Péter jelen nem létében, báró Prónay Sándor alfelügyelő elnöklete alatt tartottak egyetemes gyűlést, melyen tiz világi és nyolc lelkész volt jelen. E gyűlésenfölkérletni határozatott ő Felsége, rendelné el, hogy ezután protestans vallásos könyvek csak protestans censorok ellenőrzése mellett nyomathassanak. — Lovich Ádám és Schedius Lajos, mint az egye-

temes gyűlés megbizottjai, benyújtják az általok kidolgozott iskolai tantervet, mely hozzászólás végett a kerületekhez menesztetett. — Hamaliar Márton superintendens előterjeszti annak szükségét, hogy a kétszáz év óta használatban lévő Tranoscius-féle tót énekes könyv újabb és a kor kívánataihoz képest módosított alakban kiadassék. Az indítványt az egyetem helyeselte s a munkával magát az indítványozót bizta meg. Egyébiránt az indítvány fogamatba nem ment, s az énekes könyv most is a régi alakban használtatik. E gyűlésnek jegyzője a rendes jegyző távollétében volt Sponer Pál.

Ugyanazon év aug. 23. a nyolc kerület tartott egyetemes gyűlést Pesten, hogy kinek elnöklete alatt? az a jegyzőkönyvben jelezve nincs. Jegyzője a gyűlésnek volt Schedius Lajos, ki az általa és Lovich Ádám által kidolgozott, már fenebb említett tantervet terjesztette be s ez véleményadás végett a nyolc kerülethez menesztetni rendeltetett. Ezen terjedelmes munka és báró Prónay Gábornak arra tett megjegyzései megvannak az egyetemes levéltárban I. c. 19. 13. sz. alatt. Egy sérelmes eset is fordult elő e gyűlésen. Ugyanis Tihanyi János előadja, hogy legközelebb a m. kir. helytartó-tanácsnak intézvénye érkezett hozzá, melyben fölhivatik, hogy vegyes házasságból született fiát a katolikus vallásban neveltesse, ellenkező esetben pörbe való fogatással fenyegettetvén. Erre nézve, miután az apa már folyamodott ő Felségéhez, az egyetemes gyűlés bevérandónak véli ő Felsége válaszát, mely ha kedvezőtlen lenne, e sérelmes esetet külön folyamodványban fogja ő Felsége elébe terjeszteni.

Eddig a nyolc superintendencia egyetemes gyűlését minden szervezés nélkül tartotta. Nem volt meghatározva a gyűlések tartásának helye és napja; sem az, hogy ha valamely dolog szavazásra bocsáttatik, miképpen történjék a szavazás? Eddig, míg a gyűlésen kevesen vettek részt, sőt megtörtént, hogy némely kerület senki által képviselve nem volt, bizonyos, hogy a szavazás személyenként történt. Ez természetesen nagy hátrányára volt az oly kerületeknek, melyek a középponttól való távolság miatt vagy éppen nem, vagy gyéribben voltak képviselve. Döntött mindig az a kerület, melyből esetleg legtöbben voltak jelen a gyűlésen. Ennélfogva, miután az egyetemes gyűlések mindinkább látogatottak kezdtek lenni, az egyetem oda volt utalva, hogy valahára szervezkedjék. Ez megtörtént a nyolc superintendenciának 1806. eszt. aug. 22. Pesten tartott egyetemes gyűlésén. A szervezésnek, a mint a jegyzőkönyvben áll, pontjai ezek:

1. a protestans nyolc superintendentia egyetemes közgyűlésének célja: a protestans egyház jogainak és szabadságainak egyesített erővel való védelme;

2. tartatik a közgyűlés évenként Pesten, mindig augusztus 20-án, rendkívüli esetekben azonban másutt és más időben is tartható;

3. ha a dolog szavazásra kerül, hat superintendentiának határozata döntő erővel bír, s ennek a két, kisebbségben maradt kerület magát alávetni köteles;

4. ha valamely kerület valamit indítványozni kíván, indítványát a többi kerületekkel eleve tudatni köteles, hogy ezek képviselőiket utasítással elláthassák. Ha azonban a gyűlés folyama alatt adná magát elő valamely halasztást nem szenvedő ügy, ez, be nem várva a kerületek gyűlését, szótöbbséggel eldönthető.

Maholnap nyolcvan esztendeje lesz annak, hogy az egyetemes gyűlés, legalább ily gyarlón, szervezkedett. Azóta ezen szervezet nem revideáltatott, s ha történt is benne némi változás, péld. az, hogy most a világi főfelügyelő társelnöke mindig a hivatalban legidősb superintendentens, ez is csak gyűlési határozat folytán történt.

Minden kerületnek megvan a maga, körülményeihez alkalmazott rendezete, mely szerint intézi dolgait, s melynek keretén belül mozog: csak az egyetem mindeddig rendezve nincs. Pedig erre több okoknál fogva égető szükség volna. Nevezetesen szabályozni kellene a szavazást. Eddig, ha a szükség úgy kívánta, hogy valamely tárgy szavazásra bocsáttatott, a szavazás kerületenként történt. De lévén négy kerület, többször megesett, hogy két kerület igennel, a másik kettő nemmel szavazott. Más törvényhatóságoknál és testületeknél az a szokás uralkodik, hogy ily esetekben az elnök szavazata dönt. Az egyetemes gyűléseken ez nem történhetik, mert lévén két elnöke, az egyik igennel, a másik nemmel szavazhat. Mit tett ilyen esetekben eddig az egyetem? Azt, hogy a kérdéses ügyet lemenesztette a kerületekhez, hogy még egyszer beszéljék meg otthon. A kerületek meg is beszéltek, de a következő gyűlésen ismét kettő igennel, kettő nemmel szavazott, és így a dolog megint eldönthető nem volt. Valóban az ily anomaliákat türni nem kellene. Derogál az egyetemnek mégis, ha oly helyzetbe jő, hogy nem határozatképes, még pedig azért, minthogy rendezve nincs. Vagy úgy kellene segíteni a dolgon, hogy a szavazás fejenként történjék, vagy úgy, hogy a superintendentiák száma szaporittassék. Nevezetesen ideje volna, hogy az anélkül is igen terje-

delmes bányaikerület ketté szakíttatnék. Így lévén öt superintendencia, az ily anomaliák elő nem fordulnának. — Továbbá meg kellene határozni azt is, hogy az egyes kerületek hány egyénnel legyenek képviselve az egyetemes gyűlésen. Eddig azon szokás uralkodott, hogy minden kerületi gyűlés tetszése szerint nevezett ki képviselőket az egyetemes gyűlésre, hol többet, hol kevesebbet, sőt lehet mondani, hogy nem is annyira a gyűlés, mint inkább az elnökség. Ennek az a következménye, hogy miután a bányai kerület közvetlenül az egyetemes gyűlés előtt szokta tartani gyűléseit Pesten, az egyetemes gyűlés leginkább bányai kerületi képviselőkből áll, a többi kerületekből ellenben alig van ott egy-kettő. Így péld. az 1880. eszt. egyetemes gyűlésen a dunáninneri kerület csak 9, a dunántuli 16, a tiszai szintén 16 képviselővel volt képviselve, ellenben a bányai 54-el és így 13-al többel, mint a többi kerület összesen. Miután pedig ritkán kerül valamely dolog szavazás alá, de a végzés rendszeren a szónokok többsége szerint mondatik ki, innen az következik, hogy legtöbb esetben a bányai kerület dönt, mint amely legtöbb követtel van képviselve, a többi kerületek joga ellenben illusoriussá lesz.

Ugyanazon évi aug. 24. az ágostai hitv. részéről egyetemes gyűlés tartatván, először is jelenti a főfelügyelő, Balogh Péter, hogy nála egy magát neveztetni nem akaró ezer forintnyi jutalmat tett le annak részére, ki a legközelebbi életbe léptetni rendelt új tanrendszerhez alkalmazott legjobb iskolai tankönyveket készíteni fog. Hogy ki volt e névtelen, annak a későbbi jegyzőkönyvekben nyoma nincs, valamint annak sem, hogy volt-e a pályázatnak valami eredménye? kiadatott-e ezen jutalom? és ha nem, mire fordított? Továbbá ugyanezen gyűlésen beterjesztetett a Lovich és Schedius által készített tanterv, mely méltó elismeréssel fogadtatván, a négy superintendentiában való köröztetése elhatározatott, azon célból, hogy a superintendentiák a magok megjegyzéseit megtévén, azután a helvét hitvallásu testvérekkel közöltethessék. E célból báró Prónay Gábor elnöklete alatt egy bizottság neveztetett ki, melyhez a megjegyzések 1807. eszt. március első napjáig beküldendők.

1808. eszt. aug. 21. a nyolc superintendencia tartott egyetemes gyűlést. E gyűlésen az ágostai hitvallásuak részéről csak a bányai és tiszai, a helv. hitv. részéről pedig csak a tiszán- és a dunáninneri kerületek vettek részt. A többiek azért nem jelentek meg, minthogy azt hitték, hogy e gyűlés a küszöbön álló országgyűlés miatt megtartatni

nem fog. Ezen gyűlésen egy protestans theologiai fakultásnak létesítése indítványoztatott, de ezen fontos tárgynak tüzetesebb megbeszélése a jövő gyűlésre halasztatott.

Ugyanazon évi aug. 24. az ágostai hitvallásuak, mint máskor, ugy most is külön tartottak egyetemes gyűlést, melyen szőnyegre kerülvén a prot. theologiai fakultás ügye, véleményadás végett a superintendentiákhoz leszállított. Ugyancsak e gyűlésen a miskolci egyház jelentvén, hogy felsőbb tanintézetet felállítani óhajt, az a kerületek és egyes hivek pártfogásába ajánltatott. A jegyzőkönyvhez van mellékelve a miskolci egyház folyamodványa, azon miskolci polgárok névsorával, kik a felállítandó iskolára tetemes összegekkel járultak. Végre ugyanezen gyűlésen a Schedius-féle tantervre nézve jelentetett, hogy a dunáninneri és dunántuli kerületek a magok megjegyzéseit még eddig sem küldötték be, s így annak életbe léptetése még függőben marad.

1809. eszt. febr. 13. és 14. a nyolc superintendentia egyetemes gyűlésén a theologiai fakultás felállítása véglegesen elhatározatván, megkéretni rendeltetett ő Felsége annak engedélyezésére. Továbbá felkérteni határozatott az ország nádora, hatna oda, hogy a hadseregnel evang. tábori lelkészi állomások is létesítsenek. Végre jóllehet az 1799, 1802, 1804. és 1806. években felterjesztett sérelmek mind eddig sem intéztettek el, sőt a folyamodványokra válasz sem érkezett, az egyetem mégis, tekintettel a mostani zavaros, háborus időkre, sérelmei orvoslásának sürgetésével egy időre felhagyni jónak látja.

A jegyzőkönyvhez van mellékelve a theol. fakultás ügyében felterjesztett folyamodvány.

Ugyanazon évi febr. 15. az ágostai hitvallásuak részéről tartott egyetemes gyűlés. E gyűlésen következő tárgyak fordultak elő:

1. Minthogy azon kérelemre, hogy a nyomdászok csak oly evang. vallásos könyveket nyomtathassanak, melyek az illető evang. censor jóváhagyásával vannak ellátva, mindeddig válasz nem érkezett, ugyanaz ujjal sürgettetni határozatott, s egyuttal fölkérteni rendeltetett ő Felsége, hogy a vallásos könyvek nyomathatása tárgyában az evang. egyházat külön szabadalommal lássa el.

2. A Schedius-féle iskolai tantervre nézve, miután már valamennyi kerület beadta megjegyzéseit s a szerző azokat tekintetbe vévén, munkáját azokhoz képest átídomította, határozatott, hogy e tanterv ily alakban egy év alatt valamennyi iskolában életbe léptetessék.

3. Schwartner Márton m. kir. egyetemi tanár, megemlékezvén arról, hogy ő valaha mint szegénysorsu tanuló ösztöndíjban részesült, s annak köszönheti, hogy iskolai pályáját végezhetette, ezen általa élvezett ösztöndíj fejében 500 frtnyi alapítványt tesz a pozsonyi főiskola javára.

4. Plachy András, turóci esperes, fölkéretett, hogy az 1791-ik eszt. zsinatnak általa szerkesztett naplóját adományozza az egyetemes levéltárnak. (Ezen naplót az 1810. eszt. egyetemes gyűlési jegyzőkönyv szerint Plachy oda is ajándékozta az egyetemnek s az a pozsonyi lyceumi levéltárba, hol akkor az egyetemes levéltár elhelyezve volt, letéteményeztetett.)

5. Végre miután a magyar nyelv a legközelebbi országgyűlésen országos diplomatikai nyelvvé emeltetett, felhivattak a kerületek, buzgólkodjanak a körül, hogy a magyar nyelv az iskolákban mennél nagyobb mérvben taníttassék.

1810. eszt. aug. 20. a nyolc superintendensia egyetemes gyűlésén, kihallgattatván a kerületek, abban történt a megállapodás, hogy az ágostai hitvallásuak Pozsonyban, a helvét hitvall. pedig Debrecenben állítsanak theol. intézetet. Ennek folytán megbizattak báró Prónay Gábor és Péchy Imre, hogy e megállapodást a nádorral tudatván, ennek révén az engedélyt a királytól kieszközölni igyekezzenek. — Ugyanezen gyűlésen felemlítettén, hogy a r. kathol. plébánusok az áttérni óhajtóknak a hatheti oktatásról a bizonyítványokat kiadni vonakodnak, a lelkészek oda utasítottak, hogy ily esetben a feleket a megyéhez utasítsák, s kedvező határozat esetében az áttérni óhajtókat a kathol. plébánusok bizonyítványa nélkül is fogadják be az evang. egyház kebelébe. — Végre Tóth Ferenc pápai tanár kéri az egyetemet, hogy miután ő legközelebb Győrött, a kerületi censor jóváhagyásával ily című munkát adott ki: «Tul a dunai helvét hitv. superintendensek élete» s erre a m. kir. helyt. tanácstól oly intézvény érkezett a kerületekhez, hogy ő Fels. által a protestansoknak megengedett ugyan, hogy saját censoraik jóváhagyása mellett vallásos, de nem egyszersmind történelmi tárgyú munkákat is nyomathassanak, ennél fogva komolyan megintetnek a protestans censorok, hogy a nekik engedélyezett korlátokat tul ne lépjék. Miután pedig ő egy új, történelmi tárgyú munkáját kívánja legközelebb sajtó útján közre bocsátani, fölkéri az egyetemet, tenné meg a kellő lépéseket, hogy ebben a kormány részéről akadályozva ne legyen, s azt a protestans censor

jóváhagyása mellett kiadhassa. Az egyetem erre azon tanácsot adja a szerzőnek, hogy miután nincs kilátás arra, hogy a m. kir. helyt. tanács a maga intézvényétől elálljon, jobb lesz a célba vett könyv kiadását boldogabb időkre halasztania.

A jegyzőkönyvhöz van mellékelve Tóth Ferencnek fenemlitett folyamodványa.

Ezen gyűlést megelőzőleg jan. 21. az ágostai hitvallásuak tartottak rendkívüli egyetemes gyűlést, melyen jelenti az egyetemes felügyelő, hogy ő a legközelebbi háborus időben sokat szenvedett pozsonyi lyceum felsegélésére hívta fel a tehetősebb evang. főurakat, s tudatja, hogy eddig 5 ezer frtot gyűjtött. A gyűlés a felügyelőnek köszönetet szavazván, ezen összeget úgy rendeli felosztatni, hogy 2500 frt a tápintézet segélyezésére fordittassék, 1300 frt a fizetéseiket csak hiányosan kapott Fábry, Bilnica, Stanislaides, Grósz és Véber tanárok közt kiosztassék, 200 forint pedig adassék a selmeci lyceumnak, mint a melyben a pozsonyi tanulók nagy része a háboru alatt menedéket talált.

1810 eszt. aug. 21. az ágostai hitv. részéről tartatván egyetemes gyűlés, a Schedius-féle egyetemes tanterv kinyomatni határozatott, ujlag meghagyatván a kerületeknek, hogy azt valamennyi iskolában haladéktalanul életbe léptessék. — Továbbá felhozatván, hogy miután a legutóbbi háboru következtében az iskolaügy is zavarbajött, s méltán lehet tartani attól, hogy a szegényebb sorsu tanulók száma tetemesen csökkenni fog, fölkéretett az egyetemes felügyelő, hogy a megkezdett segélygyűjtést folytassa, a főiskoláknak pedig meghagyatott, hogy a segélyre szorult tanulók névjegyzékét az egyetemmel tudassák.

A jkönyvhez van mellékelve egy névtelennek véleménye arról: miként lehetne a tudományosságot az evang. lelkészeknél és tanítóknál emelni? valamint egy más névtelennek indokolt véleménye arra nézve, hogy a felállítandó theol. fakultás Pozsonyban szerveztessék.

1811. eszt. jan. 25. a nyolc superintendentia tartott egyetemes közgyűlést. E gyűlésen olvastatott a m. kir. helyt. tanácsnak intézvénye, mely szerint megengedtetik, hogy a siketnémák váci intézetében minden felekezet saját lelkésze által oktathassa a felekezetéhez tartozó növendékeket a vallásban. Ennek következtében megbizatott ezzel a váci reform. lelkész. — Továbbá olvastatott a m. kir. helyt. tanácsnak egy másik intézvénye, melyben a prot. lelkészeknek meg-

hagyatik, hogy az esketések alkalmával ne csak az esketendők, hanem a szülők vallását is tudakolják, s az olyanokat, kik katolikus szülőtől származtak, hivatalvesztés büntetése alatt, megesketni ne merészeljenek. Mely intézvénynek, mint a protestansokra nézve sérelmesnek, visszavonása sürgettetni határozottatott. Végre miután az egyetemes gyűléseknek fő célja, a protestans egyház jogainak és szabadságainak védelme a törvényadta korlátok közt, felhivattak a kerületek, hogy a netán felmerült sérelmes eseteket haladéktalanul az egyetemes gyűlés elébe, orvoslás-szerzés végett terjeszszék.

Ezen jkönyvhöz mellékelve van azon jótétemények és ösztöndíjak jegyzéke, melyeket a magyar ifjak a németországi, angol, hollandi és helvétiai egyetemen élveznek.

Emlékül hadd álljon itt ezen jótétemények és ösztöndíjak jegyzéke:

1. A Palm-féle ösztöndíj, melynek tőkéje 16 ezer frt s a bécsi bankban van elhelyezve. Kiadatik bármely külföldi egyetemre menőnek.
2. Tübingában ingyen élelmezés 12 magyar ifju számára. Alapított 1568. eszt.
3. Ugyanott ingyen élelmezés két magyar és két erdélyi fi számára a Tiefern-féle alapítványból.
4. Wittenbergben a Kassai-féle alapítvány kamatai a magyar ifjak közt felosztatnak. Azonkívül a magyar könyvtár öre szabad lakást élvez, s minden a hazába visszatérő magyar ifjunak 30 frt adatik uti költségül.
5. Ugyanott a Poldt-féle alapítvány kamatai évenként a magyar ifjak közt szétosztatnak.
6. Ugyanott és Lipsében II. Lipót császár 100 db. arany alapítványa kamatai szintén évenként a magyar ifjak közt osztatnak ki.
7. Greifswaldban XII. Károly svéd király alapítványából 4 magyar ifju szabad élelmezésben részesül.
8. Ugyanott a Szirmay-féle alapítvány kamatai évenként magyar ifjak közt elosztatnak.
9. Göttingában a Burgstaller-féle 1500 frtnyi alapítvány kamatai egy magyar fiunak adatnak.
10. Jenában és Wittenbergben valamennyi magyar ifju csekély díj (évi 8 frt) fizetése mellett élelmeztetik.
11. Göttingában, Lipsében és Erlangában három magyar ifju ingyen élelmeztetik.
12. Halleban ingyen szállást és élelmezést kap oly magyar ifju, ki az árvaházban naponként két óráig tanít.
13. Altorfban három magyar ifju részesült szabad élelmezésben, de ezen alapítvány most Erlangenbe vitetett.
14. Helmstadtban ugyan ily jótéteményben részesült három magyar ifju

de ezen alapítvány azon egyetemekre ruháztatott, melyekbe a helmstadti egyetem olvadt.

15. Halléban az oly magyar ifjak, kik a pedagogiumban felsőbb tantárgyakat adnak elő, ingyen élelmezést és szállást élveznek, s még pénzbeli segélyben is részesíttetnek.

16. A canterburyi egyetemen három magyar ifju kap ingyen élelmezést és lakást.

17. Oxfortban ugyanannyi.

18. Ultrajekumban két hajadon, Ewerwein és Benkhardi alapítványa, mely 2400 frtot tesz, szokott a magyar ifjak közt elosztatni.

19. Franequerában minden magyar ifju kap naponkint 8 stuvert, azaz $19\frac{1}{3}$ krt.

20. Gröningenben minden magyar ifju ingyen élelmezésben részesül.

21. Deventerben ezeken kívül ingyen lakásban is.

22. Zürichben három magyar ifju kap évenként élelemre egyenként 102 frtot, és hazamenet uti költségül 36 frtot.

23. Bernben négy magyar ifju, mindjárt amint eljő, kap új ruhát és könyveket, s azon kívül évenként 144 frtot, uti költségül pedig 30 frtot.

24. Genfben két magyar ifju kap havonként 15 frtot, s a mint megjő, új ruhát, uti költségül pedig 5 db. Lajosaranyat.

25. Bazelban két magyar ifju részesül ingyen szállásban és élelmezésben.

26. Heidelbergben egy magyar ifju kap ingyen szállást és élelmezést.

27. Herbornban a magyar ifjak évi 50 tallért kapnak.

28. Bremában valamennyi magyar ifju ingyen szállást és élelmezést kap.

29. Odera m. Frankfurtban ugyanily jótéteményben részesül 10 magyar.

30. Halléban a reform. gymnsaiumban két magyar kap ingyen élelmet.

31. Hannoverben szintén.

32. Berlinben a Joachimicum Collegiumban két magyar ifju ingyen élelmezésben részesül.

1811. eszt. jan. 26. az ágostai hitvallásuak részéről tartatott egyetemes gyűlés. Ezen gyűlésen az egyetem elhatározta, hogy egy evang. nyomdát fog felállítani s e célból a királyhoz, a gyűlésen felolvasott és jóváhagyott folyamodványt menesztett. — A Schedius-féle tantervre nézve, miután az egyetem tudomására jutott annak, hogy némely tanítók azt életbe léptetni vonakodnak, hivatalvesztés terhe alatt meghagyatott minden tanárnak és tanítónak, hogy ahoz alkalmazkodják. — Jelentetvén, hogy a körmöci és a necpáli egyházak levéltárában megvan az 1610. eszt. tartott zsolnai, a kamarai vagy a pesti egyetemi levéltárban az 1614. eszt. tart. szepesváraljai, a Prónayak levéltárában az 1707. eszt. tart. rózsahégyi zsinatnak eredeti jegyzőkönyve, a Gécyek levéltárában a protestansoknak az 1618. eszt. országgyűlésen beadott protestatiója és a katholikusoknak

reprotestációja: ugyanezek felkérteni határoztattak, hogy e becses kéziratokat sziveskedjenek a pozsonyi lyceumi levéltárnak adományozni, mely akkor egyszersmind az egyetemnek is levéltára volt. Ugy szintén felhivatni rendeltettek az egyes superintendentiák, esprességek, egyházak vagy magánosok is, hogy ha találkoznak nálok oly okmányok, melyek az egyház multjára vetnek világot, azokat vagy eredetiben, vagy hiteles másolatban a fent nevezett levéltárba szolgáltatassák. — Jelenti továbbá az egyetemes felügyelő, hogy ő folytatván a szegénysorsu tanulók felsegélésére való gyűjtést, ezen szent célra tetemes összeget sikerült gyűjtenie, nevezetesen adományoztak:

Maga az egyetemes felügyelő	---	---	5000	frtot,
Sréter Mihály	---	---	5000	»
Baloghy Mihály és Lajos	---	---	5000	»
b. Prónay Gábor	---	---	10000	»
b. Prónay Sándor	---	---	5000	»
Földvály Károly	---	---	8000	»
Kubinyi András	---	---	2000	»
Gécy István	---	---	2000	»
Adonyi Mihály	---	---	500	»
Szontagh Mihály	---	---	500	»
özv. Gyürky Johanna született Balogh	---	---	6000	»
			Össz.	49000 frt.

Végre ezen gyűlésen a bécsi agensnek évi fizetése 800 frtról 1600, a budaié pedig 400 frtról 800 frtra emeltetett.

1812. eszt. aug. 20. az ágostai hitv. részéről tart. egyetemes gyűlésen következő tárgyak merültek fel: mindenek előtt jelentette a főfelügyelő, hogy ő Fels. megengedte, hogy az evangélikusok, vallásos könyvek nyomtatása céljából Pozsonyban saját nyomdát állithassanak. Ennek folytán felhivattak a kerületek, hogy e részbeni nézeteiket, egy, báró Prónay Sándor elnöklete alatt, Schwartner Márton, Schedius Lajos, Molnár János és Machula Gáborból álló bizottsággal, három hó alatt tudassák, mely viszont, ezeket tekintetbe vévén, azzal bizatik meg, hogy a jövő gyűlésnek kimerítő tervet nyújtson be, miként és minő forrásokból lehetne e nyomdát felállítani? — Ugyan ezen gyűlésen az elhunyt báró Prónay Gábor helyébe iskolai felügyelőül megválasztatott báró Prónay Sándor. — Továbbá indítványoztatott egy egyetemes levéltár létesítése Pesten, s az indítvány helyesléssel fogadtatván, ujolag felhivatni rendeltettek ugy a testületek, valamint az egyesek, hogy ha valamely, az egyház multjára vonatkozó

okmánynyal birnának, azt a levéltárnak adományozzák. Végre jelenti a főfelügyelő, hogy az utolsó gyűlés óta, a szegénysorsú tanulók segélyezésére szánt pénztárt még a következők gyarapították: Földvály Károly 2000 frttal, báró Rosenfeld Karolina 1000 frttal, Beck Pál 2000 frttal, Raitsch és Freiburg 1000 frttal, Macher András 200 frttal, Róth Teleky Johanna évi 2000 frttal. Az alapítvány kezelésével megbízott Kubinyi András.

Következő napon a nyolc superintendia tartott egyetemes gyűlést. Ezen gyűlésen jelenti a vallásügynök, hogy ő Felsége a hittanjelölteknek megengedte a külföldi egyetemek látogatását. — Továbbá, határozott, hogy egyöntetűség céljából valamennyi protest. főiskola számára egyforma iskolai törvények készíttessenek s azok elkészítésével a kerületek megbízottak. — Nemkülönben fölkéretni határozott ő Felsége, hogy a városi polgári katonaság protestans tagjai a r. kath. vallásos körmeneteken való részvételtől mentessenek föl. — Végre az egyetemes gyűlések tartásának határnapja ezen időtől fogva aug. 20-ról áttétetett september 1-re.

1813. eszt. sept. 1. a nyolc superintendia egyetemes gyűlésén jelenti az agens, hogy ő Felsége megengedte ugyan a hittanjelölteknek a külföldi egyetemek látogatását, de fentartotta, hogy az utlevél kiállításának taxáját fizessék. Miután pedig ezen taxa igen nagy, fölkéretni rendeltetett ő Felsége, hogy az legalább olyanoktól ne kívántassék, kik szegénységi bizonyítványokat fognak előmutatni. — Továbbá jelentetvén, hogy a kerületek részéről az iskolai törvények tervezete benyújtott; ugyanaz egy küldöttségnek átadatott, hogy a nyolc tervezet nyomán egy olyat készítsen, mely valamennyi iskolára alkalmazható lesz. — Ugy szintén jelentetvén, hogy az országos névtárban a protest. superintendensek nevei elő nem fordulnak; fölkéretni határozott a m. kir. helyt. tanács, hogy abba a superintendensek neveit és lakhelyeit is vezettesse be. A váci lelkész részéről jelentetett, hogy a siketnémák intézetében, miután annak utjába eddig különféle akadályok gördítettek, végre a vallásos oktatást jövő évben elkezdni fogja.

Sept. 3. és 4. az ágostai hitvallásuak tartottak egyetemes gyűlést. E gyűlésen az ágostai hitv. nyomda felállítása tárgyában kinevezett bizottság beterjeszti jelentését, mely a kerületekhez, hozzá szólás végett szállított, jelentetvén egyszersmind, hogy a turóci esperesség a nyomda felállítási költségeinek fedezésére ezer forintot irt alá. —

Jelentetvén továbbá, hogy a Jeszenák-féle pozsonyi tápintézet a de-
 valvatio folytán tetemes veszteséget szenvedett, ennek következtében
 felhivatott a pozsonyi convent, hogy jövő gyűlésre adja be erről hi-
 vatalos jelentését. — Berzevicy Gergely beterjeszti a Hrabovszky-féle
 alapítványra vonatkozó ügyiratokat Ugyanazok kiadattak Matkovics
 Istvánnak azon célból, hogy a jövő gyűlésen adja be véleményét,
 nem lehetne-e ezen alapítványt az evang. egyház részére megmen-
 teni? — Ugyancsak e gyűlés a selmeci gymnasiumnak, mely mind-
 össze is 4000 frtnyi alapítvánnyal bir, évi 250 frt, a besztercebányai-
 nak pedig 150 frt segélyt kifizettetni rendelt az egyetemes pénz-
 tárból. — Végre örvendetes tudomásul vétetett, hogy Verbászon,
 leginkább Skolka András lelkész buzgólkodása folytán, algymnasium
 létesült.

1814. eszt. sept. 1. a nyolc superintendencia egyetemes gyű-
 lése. A dunántuli helvét hitv. kerület részéről jelentetvén, hogy sok
 helyütt a r. katholikus földes urak az egyházi földek után is köve-
 telik a tizedet, vagy pedig azt, hogy az evangélikusok, ha ennek fize-
 tésétől fölmentetni kívánnak, évről évre nyujtsák be a földesurnak a
 folyamodást. Erre az egyetem azt határozza, hogy a tizedet, mely
 alul az 1791. eszt. 26. tc. által fölmentetnek, semmiképen ne fizessék,
 ha pedig mind a mellett erre kényszerítettetni fognának, folyamodja-
 nak a világi hatósághoz, s ha ennek sem volna sikere, nyujtsák be
 panaszaikat az egyetemnek, hogy ez a legfelsőbb helyen az ily vissza-
 élések megszüntetését sürgethesse. Meghagyatik egyébiránt minden
 egyháznak, hogy hasonló törvénytelen ségeknek jövőre való elkerülése
 céljából, minden ingatlan vagyonát a canonica visitatio alkalmával
 a látogatási jegyzőkönyvbe beigtattassa, sőt igtattassa be azokat is,
 melyeket jelenleg nem bir ugyan, de melyekhez jogot tart. Ezt pedig
 tegye meg haladéktalanul, tegye meg addig, mig oly hiteles tanuk
 vannak életben, kik esküvel is bizonyítani képesek, hogy a kérdéses
 ingatlanok valaha a protestans egyházak tulajdonai voltak. — A mult
 évi jegyzőkönyvre nézve jelentik a budai és bécsi agensek, hogy ugy
 a helytartó tanács, valamint a cancellaria az egyetem azon kívána-
 tának, hogy az országos névtárban a protestans superintendensek
 nevei is beigtattassanak, helyt nem adott, azért, mert kétséges, hogy
 a protestans superintendenseket lehet-e ugy tekinteni, mint egyházi
 dignitariusokat. — A nagy-bányai helv. hitv. kézművesek azon sé-
 relmet jelentik be, hogy az ottani polgármester börtönnel fenyegette

öket, ha Urnapján a r. katolikus körmenetben részt nem vesznek. Miután pedig hasonló sérelmes esetek kétségen kívül több helyütt is merültek fel, de az egyetemmel tudatva nincsenek; s miután az egyetemnek főcélja az, hogy az evangélikusok jogait és szabadságait védje: elhatároztatik jövő évi febr. 14. egy rendkívüli közgyűlésnek tartása s felhivatnak a kerületek, hogy addig a netán felmerült sérelmes eseteket az elnökséggel tudassák.

Ugyanazon évi sept. 3., 4. az ágostai hitv. részéről tartatott egyetemes gyűlésen következő fontosabb tárgyak fordultak elő: a pozsonyi convent, az elébbeni gyűlés meghagyása folytán jelenti, hogy a Jeszenák-féle alapítvány, mely a devaluatio előtt 16,600 frtot tett, a devaluatio következtében 4689 frtra apadt. Ennélfogva meghagyatott a conventnek, hogy a Pálffy hercegi családnál, melynél ezen alapítvány kamatokon volt, minden lehető tgyen meg, hogy az alapítványi összeg kiegészíttessék. — Továbbá jelenti a tiszai kerület, hogy az egyetemes iskolai alapítvány gyarapítására 19,070 frtot gyűjtött. — Az egyetemes felügyelő jelenti, hogy a verbászi gymnasium mindinkább virágzani kezd, minélfogva felhivatott a bácsi esperesség, hogy ezen, az alföldre nézve oly szükséges intézetet fentartani igyekezzenek. — Ugyanaz jelenti, hogy boldog emlékezetü Roth-Teleky Johanna, 1812. eszt. jul. 23. kelt végrendeletében ösztöndijakra százezer forintot hagyományozott, olyformán, hogy ezen tőke kamatai évenként az ágostai hitv. felsőbb gymnasiumok szorgalmas tanulói közt osztassanak ki. E nemes cselekedet jegyzőkönyvileg megörökíttetni határoztatott, s az egyetemes felügyelő megbízott, hogy az örökösöknek az egyetem háláját külön levélben tolmácsolja. Egyuttal megválasztatott az ösztöndíjat kiosztandó bizottság, mely az alapítványozó akaratahoz képest a segélyt évről évre a pozsonyi, soproni, késmárki, löcsei, eperjesi és selmeci főbb iskolák tanulói közt fogja kiosztani. — Végre a pozsonyi convent jelentvén, hogy, miután az életbe léptettetni rendelt új tanrendszer mellett az eddigi tanári erő nem elégséges, fölkéri az egyetemes gyűlést, alapítana az egyetemes iskolai pénztárból Pozsonyban még egy tanári állomást. Mely kérelemnek hely adatván, ezen állomás létesítésére az egyetem évi 400 frtot rendel, báró Jeszenák János pedig oda nyilatkozik, hogy ezen fizetést holta napjáig évi 100 frttal fogja megtoldani.

1815. eszt. febr. 6. a nyolc superintendientia tartott egyetemes gyűlést. E gyűlésen, mely csupán csak a netán felmerülendő sérelmes

esetek tárgyalása végett tartatott, csak egy tárgy fordult elő. Ugyanis a kerületek részéről több sérelmes eset jelentetvén be, ezeknek orvoslása tekintetéből ő Felsége elébe kérelem intéztetett, melyben fölkéretni határoztatott ő Felsége, hogy miután mindeddig az 1792., 1793., 1799., 1804. és 1806. eszt. években jelzett sérelmekre nézve sem érkezett válasz, ő Felsége kegyeskedjék ugy a régi, valamint az újabban felmerült esetekre nézve is intézkedni. A kérelemnek átnyújtásával megbizattak báró Podmanicky József, báró Zay Imre, gróf Teleky László és Domokos Lőrinc. Miután pedig nem lehet kivánni azt, hogy ezek heteket töltsenek Bécsben, fölkéretett Tihanyi Tamás és Vay Ábrahám, hogy a küldötteket megelőzve, Bécsbe menjenek s ott nekik utat egyengetni igyekezzenek arra nézve, hogy ő Felsége őket mennél előbb elfogadni kegyeskedjék. Ha pedig ez sikerhez nem vezetne, az illetők jelentsék ezt az egyetemes felügyelőnek, hogy az olyanokat meneszthessen fel Bécsbe, kik erre nézve elegendő idővel rendelkeznek. A jegyzőkönyvhez mellékelve vannak több folyamodványok, különféle vidékekről, melyekben a sérelmes esetek tárgyalatnak.

1815. febr. 3. az ágostai hitv. részéről tartatott egyetemes gyűlés. E gyűlésen a főfelügyelő mindenekelőtt azon örömének ad kifejezést, hogy a bányai kerület oly számos taggal van képviselve (9 világi és 8 lelkész) s fölhivja a többi kerületeket, követnék a jó példát.¹⁾ A többi három kerületből csak két-két egyén volt jelen, összesen pedig az elnökkel együtt 28. E gyűlésen a Ribay György cinkotai lelkész után maradt és az egyház történelmére vonatkozó becses kéziratok 100 frton megvétettek a levéltár számára, s egyuttal meghagyatott a főiskolák igazgatóinak, hogyha valahol hasonló kéziratok találatnának, azokat a levéltár számára a Roth-Teleky ösztöndíjban részesített tanulók által másoltassák le. — A békési esperes, Simonides János jelenti, hogy a békési esperesség körében sikerült az iskolai alap gyarapítására 3980 frtot gyűjtenie. — A főfelügyelő is jelenti, hogy Liedeman Sámuel 2000 vfrtnyi alapítványt tett, oly főiskolai tanulók számára, kik a szépirásban mások felett kitünni fognak. — Ugyanaz örömmel tudatja az egyetemmel, hogy hazánk ismert régészeti gyűjtője Jankovich Miklós, értesülvén arról, hogy az

¹⁾ A tiszai kerület évek hosszu során át mindig egyedül Schwartner Márton pesti egyetemi tanár által képviseltette magát.

egyetem egy egyetemes levéltár létesítésén fáradozik, azon ígéretet tette, hogy a gyűjteményében lévő valamennyi oly okmányt, melyek az evang. egyház multjára vonatkoznak, készségesen oda engedi minden díj nélkül az egyetemes levéltár számára, kivéven dr. Luther Márton eredeti végrendeletét, melyet halálaig magánál tartani szándékozik, de halála esetére szintén az egyetemnek fogja végrendeletileg hagyományozni. Az egyetem e nagylelkű adományt méltó köszönettel fogadván, azonnal a gyűlésből az adományozóhoz menesztette báró Prónay Sándort, Schwartner Mártont, Schedius Lajost és Simonides Jánost, hogy az egyetem háláját fejezzék ki. Egyuttal felhivatott a pesti egyház, hogy az egyházi épületben egy külön termet a levéltár számára kijelölni sziveskedjék.

1815. sept. 1. az ágostai hitvallásuak egyetemes gyűlésén jelenti a főfelügyelő, hogy a szarvasi egyház az iskolai alap gyarapítására ezer frtot adományozott. — Továbbá Schwartner Márton indítványára, elhatározza az egyetem, a hazai hires evang. férfiak életrajzainak eszközését, s először is Bencur József és Severini János életrajzainak megírására hirdet pályázatot, kitűzven amarra 400, emerre pedig 100 frt tiszteletdíjat. — Az eperjesi collegium jelenti, hogy a folyó évben jogi tanszéket létesített, s ottani ügyvéd Thomka István a jogi tanulók oktatását minden díj nélkül magára vállalta. — Végre az iskolai alap kamatjaiból Selmecnek a 3-ik tanári állomás létesítésére évi 300, a többi tanárok segélyezésére szintén 300, Pozsonynak 100, M.-Berénynek szintén 100 frt utalványoztatott.

1816. eszt. sept. 1. a négy superintendentia tartott egyetemes gyűlést. Jelen volt, az elnökön Balogh Péteren és az alelnökön, báró Prónay Sándoron kívül, a bányai kerületből 14, a tizsaiból 7, a dunáninneniből 3, a dunántuliból 6 küldött, összesen 32, még pedig a világi rendből 19, az egyháziból 13. E gyűlésen jelenti a főfelügyelő, hogy miután ő Felségétől leérkezett a szabadalom, mely egy evang. nyomdának, vallásos könyvek nyomtatása céljából, Pozsonyban való felállítását megengedi, ideje volna e nyomda felállítására nézve a kivánt lépéseket megtenni. A gyűlés őszinte örömét fejezven ki, egyszersmind fölkérendőnek határozza ő Felségét, engedné meg, hogy a nyomda ne Pozsonyban, hanem az ország szivében, Pesten állittassék fel s egyszersmind adna szabadságot az evangelikusoknak, hogy a nyomdában ne csak vallásos, hanem más tárgyú könyveket is nyomathassanak. — Továbbá bemutatja az elnökség Teslák Pál

oroszlányi lelkésznek pályamunkáját (Severini János életrajza), mely bírálat végett egy választmánynak kiadatott. — Miután Bencur József életrajzára eddig pályamunka nem érkezett, Schwartner Márton kijelenti, hogy azon esetre, ha ilyen a jövő évi gyűlésig sem érkeznek, ő, az általa e célra szánt száz forintot e következő kérdés megfejtőjének kívánja kiadni: «durch welche Mittel liesse sich die Wirksamkeit des evang. Kanzelredners heben?» A száz forinthez még Liedeman Sámuel is száz forintot csatol. Hasonlóképen báró Jeszenák János száz forint jutalmat tűz ki Bél Mátyás életrajzának megírására. — Jelenti továbbá a főfelügyelő, hogy boldog emlékezetű báró Jeszenák János végrendeletileg 30 ezer forintot hagyományozott a dunáninnyi és dunántuli ev. egyházak, iskolák, lelkészek és tanítók segélyezésére. A tiszai kerület pedig tudatja, hogy az iskolai alapgyarapítására 25 ezer forintot sikerült gyűjtenie. Mindezekből látszik, hogy azon alapítványok, melyek jelenleg az egyetemes pénztárt képezik, legnagyobb részben e század első két tizedében keletkeztek. Legnagyobb érdeme van ebben a derék főfelügyelőnek, Balogh Péternek, ki minden lehetőt megtett, hogy a kerületeknél, valamint a vagyonosabb egyeseknél, hogy e célra mennél többet adakozzanak. — Ugyancsak e gyűlésen jelenti az elnök, hogy a pesti egyház megengedte, miszerint az egyetemes egyházi levéltári szekrény a pesti egyház levéltári szobájában elhelyeztessék s ennek folytán ő a felügyelői titkárt bizta meg azzal, hogy a már eddig összegyűjtött okmányokat rendezze és azután kezelje. Felhivattak ezuttal ismét a kerületek, hogy a levéltáraikban lévő s az egyház multjára vonatkozó érdekesebb okmányokat vagy adományozzák az egyetemes levéltárnak, vagy azokat legalább másoltassák le. Ennek kapcsán olvastatott szarvasi lelkész Tessedik Sámuel levele, melyben jelenti, hogy a levéltár számára kész mindazon okmányok, levelezések, kir. leiratok lemásoltatását megengedni, melyek az általa Szarvason felállított gazdasági iskolára vonatkoznak s körülbelől 422 ivet tesznek ki. Az egyetem köszönettel fogadván az ajánlatot, megbizta az alfelügyelőt és a bányakerületi superintendenst, hogy az érintett okmányokat a levéltár számára másoltassák le. — Ugy szintén jelenti az elnökség, hogy a londoni bibliai társulat, a pozsonyi fiókegyet utján részint elárusítás, részint pedig szegényebb sorsu egyházak és egyesek közt ingyen való elosztás végett 2100 darab magyar bibliát küldött, s tót bibliák nyomtatására 4 ezer, vend nyelvűek kiadására pedig 3 ezer forintot

adományozott.¹⁾ Ugyancsak e gyűlésen felolvastattak és helyben hagyattak azon alapszabályok, melyek nyomán ezután a Roth-Teleky-féle ösztöndíj kiosztandó lesz. — Végre Kubinyi András nógrádi esperességi felügyelőnek választatván s ennek következtében iskolai alapítványi pénztárnoki hivataláról lemondván, helyébe pénztárnoknak megválasztott Szentiványi László.

A jegyzőkönyvhez mellékelve van Tessedik Sámuelről azon okmányok érdekes jegyzéke, melyek az egyetemes levéltár számára lemásolandók volnának; úgy szintén az iskolai pénztár kezelőjének Kubinyi Andrásnak számadása, melyből kitűnik, hogy ezen pénztár 1815. sept. 1. — ide értve a Roth-Teleky-féle 100 ezer frtnyi alapítványt is, — csak 129,139 frtot tett.²⁾

Ugyanazon évi sept. 2—4. a nyolc kerület tartott egyetemes gyűlést. Ezen gyűlésen, miután a már évek előtt beterjesztett sérelmes esetekre nézve mindekkoráig sem válasz nem érkezett, sem azoknak orvosoltatása foganatba nem vétetett, Balogh Péter elnöklete alatt ismét küldöttség menesztetett Bécsbe, hogy a sérelmek valahára való orvosoltatását a királynál sürgesse. — Továbbá olvastatott a m. kir. helyt. tanácsnak rendelete, mely szerint a superintendensek a «püspök» cím használatától eltiltatnak. Erre nézve határozatott: hogy miután a püspök név nem egyéb, mint a superintendens latin szónak görög fordítása, s miután az egyetem, midőn superintendenseit püspöknek nevezi, ezzel semmi oly jogokra nem szándékozik igényt formálni, melyek a superintendenseket nem illetik, az evang. egyház továbbra is ragaszkodik ahhoz, hogy superintendenseit püspököknek nevezhesse.

A jegyzőkönyvhez mellékelve van a királyhoz menesztett küldöttségnek igen érdekes és terjedelmes jelentése, valamint az egyetemnek hosszas felirata a m. kir. helyt. tanácshoz, melyben XVI. századbeli nyomtatványokból és okiratokból kimutatja, hogy a prot. superintendensek akkor is püspököknek hivattak.

1817. eszt. sept. 1. és 2. a nyolc superintendencia egyetemes

¹⁾ Hogy ezen bibliáknak mi lett a sorsa s az adományozott pénz csakugyan bibliák nyomtatására fordított-e, annak a későbbi jegyzőkönyvekben semmi nyoma.

²⁾ A miből az látszik, hogy a már fenebb említett alapítók alapítványait be nem fizették s legnagyobb részük valószínűleg soha be sem folyt az egyetemes pénztárba.

gyűlése. Ezen gyűlésen a Bécsbe menesztett küldöttség beterjeszti hivatalos jelentését, melyért a gyűlés az illetőknek köszönetet szavaz. De miután szükségesnek látja, hogy egy küldöttség folytonosan Bécsben legyen s a dicasteriumoknál folytonosan sürgesse a kedvező leiratot, különösen az áttérésekre nézve; felküldetnek báró Jeszenák János és Vay Ábrahám s ha ezek soká nem érnének célt s kénytelenek volnának itthoni teendőik miatt haza jönni, utánok és helyökbe felküldetnek Tisza László és Baloghy Lajos, azon utasítással, hogy mindaddig Bécsben időzzenek, míg a kedvező választ ki nem eszközlik. — Olvastatott a m. kir. helytartó tanácsnak intézvénye, melyben felhivatik az egyetem, hogy miután a kath. iskolák számára kidolgozott tanrend az evang. iskolákba is behozatni rendeltetett, az egyetem közölje erre vonatkozó észrevételeit. Ennek folytán az egyetem felhívja a kerületeket, hogy észrevételeiket minél előbb nyujtsák be. — A kecskeméti ágostai hitvallásuak panaszojják, hogy jóllehet ők szintugy, mint a r. katolikusok és a helvét hitvallásuak adóznak a város pénztárába, mindazonáltal a város által semmi segélyben nem részesülnek. Ezen ügy barátságos elintézése egy vegyes küldöttségre bízott.

Ez volt a két protestans felekezetnek ez idő szerinti utolsó egyetemes gyűlése, mert már 1818. eszt. szeptemberben kiadatott a m. kir. helyt. tanácsnak rendelete, mely ezen együttes gyűléseket beszünteti. Ezen együttes gyűléseket leginkább a nagy nevű Balogh Péter létesítette, s ime 32 évre terjedt egyetemes egyházi felügyelői pályáját, — † 1818. okt. 16. — azzal kellett berekesztenie, hogy az elnöklete alatt tartott utolsó gyűlésen a két felekezet együttes gyűléseit betiltó rendeletet kellett kihirdetnie.

Ugyanazon évi sept. 1. és 2. az ágostai hitv. részéről is tartatott egyetemes gyűlés. Mindenekelőtt szóba hozatott a felállítatni szándékolt könyvnyomda. Fájdalom, ezen oly sok gyűléseken vitatott ügynek az lett vége, hogy az egyetem elhatározta, hogy tekintve a mostani szűk időt és pénztelenséget, annak felállítását boldogabb időkre elhalasztja. Azután a levéltár ügye kerülván szőnyegre, felhivatni rendeltettek a kerületek, írják össze a levéltáraikban lévő s az egyház multjára vonatkozó okmányaik jegyzékét, mely azután közhasználat végett az egyetem levéltárába eltétetni fog. Ez azonban, a mennyire tudjuk, nem történt. Legalább jelenleg az egyetem levéltárában ilyen jegyzék egy kerületből sem találtatik. — A főfelügyelő jelenti, hogy

Bél Mátyás életrajzára pályamunka be nem érkezett. Ellenben Severini János életrajzáért a szerzőnek, Kanka Danielnek, a jutalom kiadatni rendeltetett. — Ennek kapcsában a gyűlésen két új pályakérdés tüzetett ki. Egyik: mutattassék ki, melyek voltak a reformatio óta a magyarhoni evang. egyházban ugy a tanároknak, valamint az igazgatóknak rendes és mellékes fizetések? s mi módon segélyeztetett a szegény tanuló ifjúság a reformatiotól kezdve egész mostanig, hogy tanulmányait folytathassa? A másik kérdés pedig, Tessedik Sámuel indítványára ez volt: tanácsos-e az elemi iskolák 2-ik és 3-ik osztályában az eddig tanított tantárgyakat ezután is meghagyni? s nem volna-e helyesebb azok helyett inkább reálékat taníttatni? Jutalma amannak is, emennek is száz-száz forint. A bányakerületi superintendens jelenti, hogy a zólyomi esperesség az egyetemes pénztár gyarapítására ezer, a barsi szintén ezer, a pesti 522 forintot gyűjtött, továbbá Tihanyi Tamás ugyanezen célra 500, báró Podmanicky János ezer forintot adományozott. — Szóba hozatván, hogy ezen folyó évre esik a reformationak háromszázados jubileuma, az egyetem elhatározta, hogy az országszerte november 2-án tartassék. — Olvasattak a modori, sajó-gömöri, mezőberényi, dobsinai és rozsnyói iskolák patronatusainak folyamodványai, melyekben arra kéri az egyetemet, engedné meg, hogy felsőbb tanosztályokat állíthassanak fel és segélyezné azokat az egyetemes alapból. Mire az egyetem azon nézetének ad kifejezést, hogy nem tanácsos ugyan a felsőbb iskolákat szükséges felül szaporítani, de ha az illető patronatusok mégis ezt jónak látják, az egyetem abban őket akadályozni nem fogja, kijelentvén azonban, hogy ezen intézeteket a még csekély iskolai pénztárból nem segélyezheti.

A jegyzőkönyvhez mellékelve vannak a fentemlitett iskolák folyamodványai, valamint Lovich Ádám superintendensnek véleménye arról, miképen kellene a reformatio háromszázados évfordulóját országszerte ünnepelni.

1818. eszt. sept. 1. és 2. tartatott az utolsó egyetemes gyűlés Balogh Péter elnöklete alatt. Jelen volt az elnökségen kívül 18 világi, 11 egyházi, összesen 29 képviselő. Ezen gyűlésen Kovács Martini Mihály modori lelkész és dunáninneni superintendens benyújtja Bél Mátyásnak és Bél András Károlynak általa kidolgozott életrajzait, melyek köszönettel fogadtatván, emlékül a levéltárba eltétetni határozattak. Azon pályakérdésre «wie könnte die Wirksamkeit der evang.

Kanzelredner erhöht werden?» egy pályamunka érkezvén, Gregus Mihály eperjesi tanáré, ennek a száz forintnyi jutalom kiadatni s a jeles munka kinyomatni rendeltetett. — Miután az egyetemes levéltárban a különféle helyekről beküldött okmányok örvendetesen szaporodnak, Schwartner Márton, Schedius Lajos és Jozeffy Pál bizattak meg, hogy a levéltár rendezésére nézve véleményt terjeszsenek be. — Olvastatott a m. kir. helyt. tanácsnak rendelete, mely szerint a helvét hitvallásuakkal eddig együttesen tartott gyűlések ezentul betiltatnak s meghagyatik az egyetemnek, hogy ezentul gyűlési jegyzőkönyveit a m. kir. helytartó tanácsnak beküldeni kötelességének tartsa. Az elsőre nézve a közgyűlés mély fájdalomát jelenti ki, hogy a helvét hitvallásu testvérekkel eddig fenállott kapocs így megszakittatik; a másodikra nézve pedig megbízott az elnökség, hogy a jegyzőkönyvet ezentul a m. kir. helyt. tanácsnak terjeszse be. Végre, miután az 1791. eszt. zsinati canonok mindeddig sincsenek megerősítve, fölkéretni határoztatott ő Felsége, hogy azokat, meghallgatván elébb az evangélikusokat, valahára megerősíteni kegyeskedjék.

Az 1819. eszt. sept. 1. és 2-ki egyetemes gyűlés tartatott báró Prónay Sándor elnöklete alatt. Az elnök mindenekelőtt szomorodott szívvvel jelenti az eddigi elnöknek, az ágostai hitv. evang. magyarhoni egyház 1786—1790 helyettes, azontul pedig főfelügyelőjének, az érdemekben gazdag s méltán nagynak nevezhető ócsai Balogh Péternek, születése helyén, Bágyonban, 1818. eszt. okt. 16. szélhűdés következtében történt halálát. A közgyűlés a legmélyebb fájdalommal veszi tudomásul az egyház ezen bölcs kormányzójának, — kinek emlékeül a gyász isteni tisztelet a főiskolákban és a nagyobb egyházakban már megtartatott, — halálát s ebbeli fájdalomának jegyzőkönyvileg is kíván kifejezést adni. Minthogy pedig az egyház kormányzó nélkül nem lehet, fölkéretett báró Prónay Sándor, mint a ki a superintendentiák által egyetemes felügyelőnek megválasztatott, hogy az egyház kormányzatát azonnal vegye át, helyettes felügyelőül a gyűlés által megválasztatván Ambrózy Lajos, kir. kamarás és helytart. tanácsos. Az egyetemes gyűlési jegyzőkönyvben báró Prónay Sándor megválasztatásáról ez áll: «cum ex declaratis superintendentiarum votis pateret, baronem Alexandrum Prónay electum esse.» Kérdés tehát, hogy mikor Balogh Péter halála folytán az egyetemes felügyelői hivatal megürült, annak ki által való betöltésére a superintendentiák szavaztak-e, vagy az egyházak? A jegyzőkönyv szövege azt látszik

mutatni, hogy a superintendentiák, mert ha az egyházak szavazatai által történt volna a választás, akkor a jegyzőkönyvben nem az állana: «cum ex declaratis Superintendentiarum votis,» hanem ez: «cum ex declaratis ecclesiarum votis» és nyoma volna a szavazatszedő és szavazatbontó választmánynak. Ilyet pedig sem a jegyzőkönyv nem emlit, sem a jegyzőkönyv mellékletei közt nem találhatik. Azonban több jel oda mutat, hogy a főfelügyelői hivatal betöltésére csakugyan az egyházak szavaztak. Így például emlékezem, hogy olvastam valahol, hogy a szavazásnál azon anomalia is megtörtént, hogy miután minden egyháznak annyi szavazata van, a hány rendes lelkészt tart, a szarvasi egyház egyik papja báró Prónay Sándorra szavazott, a másik pedig Pongrác Boldizsárra. Annyi bizonyos, hogy a hivatalnak ki által és miként való betöltésére nézve sok mindenféle tervek merültek fel. Így például a tiszai kerület felügyelője Berzevicy Gergely ajánlotta Coburg herceget; mások ismét azt indítványozták, hogy ne választassék senki, hanem az egyetemes gyűlés ajánljon ő Felségének három egyént és kérje meg ő Felségét, hogy azok közül ő Felsége, tetszése szerint, tegyen meg egyet egyetemes felügyelőnek. Egyébiránt, jobb választást nem tehetett az egyetem, mint mikor b. Prónay Sándort választotta, ki isten segedelmével husz esztendeig kormányozta azután bölcs tapintattal az egyház hajóját. Ezen kitérés után térjünk vissza magára a gyűlésre. A gyűlés jegyzőkönyvében semmi nyoma annak, hogy Prónay akár ünnepélyesen beigtattatott, akár pedig hivatalos esküt tett és valami utasítást kapott volna. — A gyűlésen olvastatott a m. kir. helytartó tanácsnak több rendelete, nevezetesen meghagyatik az egyetemnek, hogy ezután minden főiskola évi hivatalos kimutatást terjesszen be a helyt. tanácsnak; továbbá tudtára adatik, hogy a hittan-hallgatóknak a külföldi egyetemek látogatása betiltatott; ugy szintén eltiltatnak a superintendensek attól, hogy hivatalos látogatásaik alkalmával az egyházakat szólítsák fel, hogy sérelmeiket az egyetemnek terjesszék be. Bejelentettek továbbá több sérelmes esetek, péld. hogy a nagy-száloki, strázsai és mateóci evang. hivek arra kényszerítettnek, hogy birtokaik után a r. kath. lelkésznek fizessenek adót, hogy több helyütt az evang. vallásra való áttérés felette nehezítettik, sőt vannak esetek, hogy olyanok, kiknek atyáik áttértek akkor a r. katolikus egyházba, mikor ők még teljes koruak nem voltak, erőszakkal a r. kath. vallásra kényszerítettnek. Mindezen és ehez hasonló sérelmes esetek beterjesztése végett, egy

több tagból álló küldöttség menesztetett Bécsbe ő Felségéhez. — A bártfai evang. egyház beterjeszti Bártfa városa elleni keresetlevelét a Hrabovszky-féle alapítványra nézve, ki még 1656. eszt. alapítványozott az evang. egyház részére 6 ezer forintot, s ennek kamatai az egyháznak egész a mult század elejéig ki is adattak, de később a város az alapítványt a maga részére lefoglalta s az egyházat abban részesíteni vonakodik. — Szentiványi László egyetemes pénztárnoki hivataláról lemondván, helyébe megválasztatott Liedemann Sámuel. Kovács Martinyi Mihály superintendens beterjeszti Balogh Péter egyetemes felügyelőnek általa irt életrajzát, mely is a levéltárba eltétetni határoztatott. A békési esperesség azon kérelmét terjeszti be, hogy miután az általa fentartott mezőberényi gymnasiumban a tanulók száma igen megsaporodott s ennek következtében a tanerő szaporítása is szükségessé vált, engedje meg az egyetem, hogy ott a bölcsészeti tanfolyam is megnyitassék, mibe az egyetem örömmel bele is egyezett.

A jegyzőkönyvhöz vannak mellékelve: a bártfai egyház keresetlevele; báró Prónay Sándornak levele a kerületekhez, melyben Balogh Péter elhalálozását tudatja s számos különféle sérelmes eseteket magokban foglaló panaszlevelek.

1820. eszt. sept. 1. és 2. tart. egyetemes gyűlés. E gyűlésen olvastatott mindenekelőtt ő Felségének leirata, melyben tudatja, hogy miután a protestans hittanjelölteknek a németországi egyetemek látogatását eltiltani jónak látta, Bécsben állittatott fel egy prot. theologiai, három évi tanfolyamra berendezett facultást, s felhivja az egyetemet, hogy a hittanjelölteket ezen intézetbe utasítsa. Az egyetem, a mint egy részről köszönettel fogadja ő Felségének ezen atyai gondoskodását, ugy más részről fölkéri, hogy legalább oly németországi egyetemek látogatását megengedni sziveskedjék, hol eddig semmi veszélyes mozgalmak fel nem tűntek. — Schedius Lajos levéltárnok jelenti, hogy az egyetemes levéltár rendezve van s benyújtja annak elenchusát. — A Bécsbe menesztett küldöttség beterjeszti hivatalos jelentését. S egyuttal jelenti a főfelügyelő, hogy ő Felsége nemsokára Pestet szándékozik meglátogatni. Üdvözlétére kiküldetnek a főfelügyelő, a helyettes felügyelő, Lovich Adám superintendens, Sturman Márton, Baloghy Lajos azon utasítással, hogy egyuttal az egyetem kérelmeit ujolag terjeszszék ő Felsége elébe. — A helyt. tanács azon legfelsőbb rendeletet közli az egyetemmel, hogy miután a

főiskolákban az iskolai év november elsején kezdődik, ezután a félévi vizsgák mindig március és augusztus végén tartassanak s ezeknek végeztével az iskolák állapotjáról való jelentések azonnal terjesztessenek be. Mire nézve az egyetem azon kérelemmel járul ő Felsége elébe, hogy miután a protestans főiskolákban eddig mindig september elején vette kezdetét a tanítás s június hó végén befejeztetett, legyen szabad a protestansoknak ezentúl is e szokást megtartaniok. — A trencsényi főesperes előadja a lázi evangélikusok ellen a kir. fiskus által indított pernek mikénti állását. Az egyetem elhatározza, hogy ezen ügyet külön feliratban fogja ő Felségének ajánlani. — Tessedik Sámuel szarvasi lelkész felajánlja valamennyi, a szarvasi gazdasági iskolára vonatkozó irományait a levéltár számára, ezer forintért. Az egyetem sajnálatát fejezi ki a felett, hogy az egyetemes pénztár nincs oly állapotban, hogy ily nagy összeget kiadhasson.

A jegyzőkönyvhez van mellékelve Berzevicy Gergelynek jelentése bécsi utjáról. A hallei egyetemen lévő magyar ifjak részére alapított ösztöndíjak jegyzéke. Az egyetemes pénztár megvizsgálásáról szóló jelentés. Bilnica Pálnak jelentése a cathedratico-agentionalnak az egyes egyházak által való befizetéséről, melyből kitűnik, hogy az 1791. eszt. zsinat alkalmával, midőn ezen adó kivettetett, volt a dunáninnyi kerületben 72, a dunántuliban 117, a tiszaiában 108, a bányai kerületben 137, összesen 434 anyaegyház. Tessedik Sámuel jegyzékének folytatása azon irományokról, melyek a szarvasi gazdasági iskolára vonatkoznak, s melyeknek megvételét az egyetemes levéltár számára felajánlotta.

1821. eszt. sept. 1. és 2. tartatott egyetemes gyűlés. Mindenekelőtt jelenti az elnök, báró Prónay Sándor, hogy a múlt gyűlésen ki-nevezett választmány megbízatásában eljárta, a sérelmes eseteket ő Felségének beterjesztette s azoknak orvosoltatását kérte, s ő Felségétől legközelebb a m. kir. udvari cancellaria útján azon biztosítást nyerte, hogy a sérelmek megvizsgáltatni és orvosoltatni fognak. Azonban azon kérelmet, hogy a prot. hittanjelöltek a németországi egyetemeket látogathassák, ő Felsége, az ott uralkodó veszedelmes szellem miatt, még most teljesíthetőnek nem találta. — Bejelentetvén m. kir. helytartósági vallásügynök Nizsnyanszky György halála, helyébe egyakarattal megválasztatott az eddigi fizetéssel Procopius György, ki már eddig is, mint segédügynök közmegelegedésre működött. — A bányakerületi felügyelő jelenti, hogy legközelebb a sel-

meci gymnasiumban, a tanítók kiképzése céljából, zene-intézet létesített. Az egyetem ezen jelentést nemcsak örvendetes tudomásul vette, de egyszersmind határozatilag kimondotta, hogy ezen intézetet évi 100 forinttal fogja segélyezni az iskolai alapból. — Szóba kerülén, hogy az ugynevezett supplikansok, vagyis a főiskolai tápintézetre kéregetők keresztül-kasul járják az országot s a közönségnek mindinkább terhesekké kezdenek válni, határozatilag kimondatott: hogy a kéregetőknek csak azon kerületben engedtetik meg a kéregetés, a mely kerületben az illető főiskola fekszik. S miután némely kerület több főiskolával bir, felhivattak a kerületek, hogy minden egyes főiskola számára jelöljék ki azon esperességet, a melyben a kéregetés megengedtetik. — Sramko Pál klenóci lelkész betérjeszti az egyetemnek az általa 18 hosszú év alatt nagy fáradsággal összeállított s hézagot pótló tót bibliai reál-lexicont, azon kérelemmel, hogy azt az egyetem nyomassa ki és a tiszta jövedelem az iskolai alaphoz csatoltassék. A műhöz csatolt folyamodványban ily kitételek fordulnak elő: «ne vos, quæso, pudeat gentis et linguæ slavicæ. A potiori enim slavicæ originis estis, a potiori slavica lingua colitis Deum. Neque vos confundat hodiernus ille hungaricus fervor, quo satagunt slavos in hungaros convertere. Nos sumus in hac patria hæredes, hungari advenæ. Slavi sunt regni huius anima, sine qua hungari nihil possent, nihil valerent». Nincs ugyan nyoma a jegyzőkönyvben, hogy ezen kitételeket a gyűlés roszalta volna, de mégis valószínű, hogy ezeknek nyomán keletkezett e gyűlésnek azon határozata, hogy a magyar nyelvnek a felsőbb tanintézeteken való nagyobb virágoztatása céljából kimondatott, hogy a ki öt év mulva a magyar nyelvben való kellő jártasságát nem igazolja, semmiféle iskolai javadalomban részesülni nem fog.

A gyűlési jegyzőkönyvhez vannak csatolva következő érdekesebb mellékletek: kivonatok a magyar törvénykönyvből és az országgyűlési jegyzőkönyvekből, melyek a magyar nyelvnek a főiskolákban való tanittatására s általában annak terjesztésére vonatkoznak. — Roy János lázi evang. lelkész és trencsini esperes jelentése, a lázi evangélikus, vallásuk miatt üldözött lakosok ügyének mibenállásáról. — Az egyetem folyamodványa ő Felségéhez a sérelmes esetek orvoslására nézve. — Relatioja a magyarországi két protestans confession lévő deputatusoknak, akik Felséges királyunkhoz hazánkban való mulatása ideje alatt küldettek. — Sramko Pál fentidézett folyamodványa

1822. eszt. szept. 1. és 2. tart. egyetemes gyűlés. Olvastatott a sérelmes ügyekben a legfelsőbb helyre beterjesztett folyamodvány s az arra érkezett leirat, mely szerint némelyek ezek közül orvosoltattak, mások alaptalanoknak találtattak. A leirat tudomásul vétetvén, ezen utolsó esetekre nézve a további kérelmezést az egyetem magának fentartja. — Az elnök jelenti az érdemekben gazdag tiszai kerületi felügyelőnek Berzevicy Gergelynek halálát s ezzel kapcsolatban azt is, hogy a boldogult azon esetre, ha családja egyetlen fiában kihalni fogna, végrendeletileg összes vagyonát evang. iskolai célokra hagyományozta. Emléke jegyzőkönyvileg megörökítettetni határoztatott, s a végrendelet felbontásához, mely a levéltárba eltétetni rendeltetett, egy küldöttség neveztetett ki. — Ugyanaz jelenti, hogy Balla Atanáz, magyarországi születésű orosz cs. tanácsos, vagyonát végrendeletileg szintén prot. iskolai célokra hagyományozta, úgy, hogy az a debreceni, sárospataki és pozsonyi főiskolák közt osztassék fel. Ennélfogva fölkéretett az elnök, hogy a végrendelet hiteles másolatát megszerezni igyekezzék s felügyeljen arra, hogy a pozsonyi főiskola a maga részét kikapja. — Schedius Lajos levéltárnok jelenti, hogy a levéltár a legközelebbi egyetemes gyűlés óta több mint hétszáz ivnyi érdekes kéziratral gyarapodott. — Végre a bártfai egyház beterjesztvén a Hrabovszky-féle hagyomány ügyében Bártfa városa ellen indított pörnek jelenlegi állását, ezzel kapcsolatban az egyetem elhatározta, hogy a Szirmay-féle alapítványra nézve is indittassék meg a kereset s ennek eszközlésével az elnököt bizta meg.

A jegyzőkönyv mellékletei: m. kir. helytartósági intézvény, illetőleg jelentés, arról, hogy a sérelmes esetek miként lettek elintézve. — Jegyzéke azon okmányoknak, melyekkel a levéltár a legközelebbi egyetemes gyűlés óta gyarapodott.

1823. január 5. tartatott rendkívüli egyetemes gyűlés. A gyűlés elnöke, báró Prónay Sándor előadja, hogy miután a legutolsó, 1822. eszt. szept. 1. és 2. tartott egyetemes gyűlés a még nem orvosolt sérelmek ügyében a kérelmezést egy időre elhalasztotta azért, hogy köztudomás szerint ő Felségének ideje, más ügyek miatt, a múlt év végén, felette igénybe volt véve; de miután ezen sérelmek napról napra égetőbbekké kezdenek válni, ő, a helvét hitv. atyafiakkal a dolgot közölve, jónak látta ezen rendkívüli közgyűlést a mai napra egybehívni. Kérdi tehát a gyűlés tagjait, hogy a sérelmek felterjesztessenek-e, vagy sem? A gyűlés helyesli az elnöknek intézkedését,

megbizza a jegyzőt, hogy a folyamodványt mielőbb készítse el s fölkéri Gécy Istvánt és Tihanyi Dánielt, hogy a helv. hitv. testvérek küldöttségéhez csatlakozva, a folyamodványt ő Felségének terjeszszék be. A folyamodványba igtatandó még az is, hogy ő Felsége az 1791. eszt. zsinati canonokat megerősíteni kegyeskedjék, hogy így valahára az egyházi consistoriumok, melyek a házassági pöröket elintézendők lesznek, felállithatók legyenek.

1823. sept. 1. és 2. tartatott egyetemes gyűlésen jelenti az elnök, hogy a Szirmay-féle alapítvány ügyében, az ügynek bonyolodottsága miatt, a keresetet mindekkoráig meg nem indithatta; ennek következtében egy szakférfiakból álló küldöttség megbízott azzal, adna véleményt, mikép lehetne ezen alapítványt az evang. egyház részére megmenteni. — Azután az agensek fizetése hozatván szőnyegre, egynek-egynek fizetése ezer-ezer forintban állapittatott meg s az agentionale a kerületekre ekként vettetett ki

a dunáninnyi kerület fizet	72	egyház után	318	frt	28	krt
a dunántuli	117	„	517	„	22	„
a tiszai	108	„	477	„	38	„
a bányai	137	„	605	„	32	„
összesen		434	egyház után	1919	frt	— kr.

Továbbá előadja az elnök, hogy miután gyakran merülnek fel oly ügyek, melyek halasztást nem szenvedő elintézést igényelnek, hatalmazná fel az egyetem arra, hogy ily esetben rendkívüli particularis gyűlést hívhasson egybe, mire az egyetem által fel is hatalmaztatott. — A levéltárnok jelenti, hogy az egyetemes levéltár egy év óta ismét mintegy száz ivnyi érdekes kézirattal szaporodott. A főbb adományozók voltak: a tiszai kerület, mely a XXIV szepesi városi esperességi régi jegyzőkönyvet küldötte be, továbbá Kubinyi Péter, Machula Gábor és Szontagh Sámuel. — Az egyetemes felügyelő szemének gyengesége és halmozott teendői miatt az iskolai főfelügyelőségről leköszönvén, helyébe közakarattal megválasztatott Gécy István. Ugyanaz tudatja az egyetemmel, hogy Berzevicy Gergely özvegyének törvényes tiltakozása folytán néhai Berzevicy Gergely végrendeletét felbontani és kihirdetni nem lehetett, ő azonban megtette a szükséges törvényes lépéseket arra nézve, hogy a végrendelet, habár ezuttal felbontható nem volt, érvényessé nyilatkoztassék. — Végre jelenti ugyanaz báró Podmanicky József bácsbodrogi főispánnak május 12, Schwartner Márton egyetemi tanárnak aug. 15. és Baloghy Lajos

bányakerületi felügyelőnek épen ma, azaz sept. 2. bekövetkezett halálát.

A jegyzőkönyvhez vannak mellékelve az iskolai alap pénztárnokának számadásai, melyekből kitünik, hogy az iskolai alap tőkéje 1823. év végén 23,390 frt 15 krt tett. — Azon okmányok jegyzéke, melyek a legutolsó egyetemes gyűlés óta a levéltár számára adományoztattak.

1824. eszt. szept. 1. és 2. tartatott egyetemes gyűlésen az elnök, báró Prónay Sándor, mindenekelőtt örömét fejezi ki a felett, hogy e gyűlésre a tagok oly nagy számban jelentek meg, nevezetesen pedig, a mi még eddig, mióta egyetemes gyűlések tartatnak, nem történt, hogy jelen van mind a négy superintendens. Jelen volt pedig e gyűlésen 30 világi, 27 egyházi, ezek közt csupán csak a bányai kerületből 30 tag. Jelentetett a dunántuli kerület részéről, hogy megboldogult Matkovics Pál helyébe kerületi felügyelőnek választatott Káldy János soproni alispán; a bányai kerületben az elhunyt Baloghy Lajos helyébe Radvánszky Antal zólyomi alispán; a dunáninneni kerületben a hivataláról leköszönt báró Jeszenák János helyébe Kubinyi Gáspár lipthói alispán. Azután olvastatott a m. kir. helytartó tanácsnak intézvénye, mely szerint ő Felségének külön meghagyása folytán rendeltetik, hogyha valamely r. katolikus fiai mellé protestans vallásu nevelőt kíván alkalmazni, ezt ezután csak ő Felsége külön jóváhagyásával teheti. Mely rendelet a sérelmesek közé soroztatván, visszavonása annak idejében ő Felségétől kérelmeztetni fog. — Ezzel kapcsolatban fölkéretni határoztatott ő Felsége, hogy miután az Olaszországban elhelyezett ezredeknél igen sok a protestans, ezen ezredeknél protestans lelkészi hivatalokat felállítani sziveskedjék. — Továbbá a Bécsbe menesztett küldöttség egyik tagja Gécy István, be-terjeszti hivatalos jelentését. — Jelentetett, hogy a Szirmay alapítvány visszaszerzése ügyében a kereset beadatott. — A levéltárnok jelenti, hogy a levéltár az utolsó gyűlés óta ismét mintegy 200 ivnyi érdekes okmánynyal gyarapodott. — Azután a felállíttatni szándékolt prot. akadémia érdekében már régebben kinevezett bizottság betérjesztvén hivatalos jelentését és véleményét, ez megbirálás végett egy bizottságnak kiadatott. — Végre szóba hozatott, hogy maga az egyetemes gyűlés mindekkoráig rendezve nincs, minek folytán egy számos tagokból álló bizottság neveztetett ki, oly utasítással, hogy készítsen egy általános egyházrendezési tervet, kezdve a helyi egyházaktól fel

egész az egyetemes gyűlésekig, jelentése a jövő gyűlésen elváratván. Addig is pedig, míg az egyetem magát rendezni fogná, határoztatik, hogy minden fontosabb tárgy, mielőtt az egyetemes gyűlésen végleges eldöntést nyerne, elébb a kerületekkel közöltessék, hogy ezek képviselőiket utasítással láthassák el.

A jegyzőkönyvhez mellékelve van a levéltárnoknak érdekes jelentése, melyben a nevezetesebb okmányokat, melyekkel legközelebb a levéltár gyarapodott, elősorolja.

1825., 1826., 1827. eszt. egyetemes gyűlések nem tartattak; legalább sehol ez évekből a jegyzőkönyveknek nyomára nem akadtam.

1828. eszt. márc. 24. és köv. napjain tart. egyetemes gyűlésen előadja az elnök azon okokat, melyeknél fogva az elébbeni két évben, az országgyűlés miatt egyetemes gyűlést tartani nem lehetett. Azután a gyűlés áttérvén a napi teendőkre, az elnök jelenti, hogy Gécy István, iskolai egyetemes főfelügyelő hivataláról lemondott: helyébe megválasztott Ambrózy Lajos. — Az egyházrendezési terv. kidolgozására kinevezett bizottság beterjeszti munkálatát: hozzászólás végett a kerületeknek kiadatott. — A vallásügynökökre nézve határozatott, hogy ezután évről évre terjeszszék be jelentéseiket arról, hogy miféle ügyek kerültek hozzájuk és azok elintézésére nézve minő lépéseket tettek. — Olvastatott a m. kir. helytartó tanácsnak intévénye, melyben tudatja az egyetemmel, hogy miután ő Felségének határozott kívánsága, hogy a magyar nyelv minden közép és felsőbb tanintézetekben úgy tekintessék, mint kötelező tantárgy azokra nézve is, kik született magyarok, ennél fogva az egyetem tegye ezt kötelességévé az evang. tanintézetek igazgatóinak. Az egyetem örömét fejezi ki ő Felségének ezen intézkedése felett, s meghagyja az illető iskolák igazgatóinak, hogy e körül mennél nagyobb buzgóságot fejtsenek ki. — A pesti evang. tótok és németek közt viszálykodások merülvén fel, nevezetesen a tótok azt kívánván, hogy külön lelkészt választhassanak, kinek ők készek a fizetést sajátjukból biztosítani; ezen ügy elintézés végett egy consistoriumra bízott. Erre a consistorium azt határozta, hogy miután egy régibb jegyzőkönyv szerint a tótok azon egyességet kötötték a németekkel, hogy az eredetileg német-magyar egyház egy, a rendes lelkésznek alárendelt helyettes lelkész által fogja ellátni a tótokat; s miután különben is azon összeg, melyet a tótok felajánlanak, egy rendes lelkész eltartására nem elégséges, a consistorium a régibb határozatot fentartatni rendeli,

hogy t. i. a tótok ezután is egy, a rendes lelkésznek alárendelt helyettes lelkész által láttassanak el. Minthogy pedig az eddigi helyettes lelkész, Kollár János, hivataláról lemondott, oda utasítja az egyházat, hogy mielőbb más helyettes lelkészt válasszon. — A vadosfai lelkész egy különös sérelmes esetet jelent be. 1751. eszt. aug. 20. történt, hogy ezen egyébiránt csaknem tisztán evang. községben egy r. kath. kápolna felszenteltetett s az evang. lakosság, attól tartván, hogy ennek az ev. egyházra nézve káros következményei lesznek, e felszentelés ellen felzendült s azt erőszakosan megakadályozni akarta. A bűnösök megbüntették ugyan, de a m. kir. helyt. tanács egyszersmind azzal is súlyosbitotta a büntetést, hogy elrendelte, miszerint ezután soha aug. 20. az evang. templomot fenyíteni nem szabad, s ez így tart már 77 év óta mostanig. Az egyetem e tényt a sérelmek közé sorolván, meghagyja a vallásügynöknek, hogy beszüntetését szorgalmazza. — Végre e gyűlésen, hogy az ifjabbaknak is alkalom nyujtassék az egyház ügyeivel tüzetesebben megismerkedniök, ifj. Radvánszky Antal¹⁾ tiszteletbeli jegyzőnek választatott.

A jegyzőkönyv mellékletei: küldöttségi egyházszerkezeti munkalat; — a consistorium ítélete a pesti ügyben.

1829. eszt. aug. 30. és 31. tart. egyetemes gyűlés. Ezután a gyűlések mindinkább népesebbé kezdenek lenni. E gyűlésen is részt vett mind a négy superintendens. A világiak közül jelen volt 23, az egyháziak közül 24 tag. A gyűlésen előfordult nevezetesebb tárgyak ezek: a gömöri esperesség lelkészei és tanítói az iránt folyamodnak, hogy miután meghívó leveleikbe a stola és készpénzfizetés ezüstpénzben van bevezetve, de az később az egyházak által önkényesen váltópénzre lett leszállítva, kérik azt ismét ezüstpénzre emeltetni. Ezzel kapcsolatban olvastatott a m. kir. helyt. tanácsnak f. évi március 17. kelt intézvénye, mely a kérelmet jogosnak találván, azt megerősíti. Ennek következtében az egyetem is elrendeli az ezüstpénzben való fizetést. — Olvastatott továbbá a m. kir. helyt. tanácsnak 1827. eszt. jan. 16. kelt rendelete, mely szerint az evang. lelkészeknek hivatalvesztés terhe alatt meghagyatik, hogy esketéseknél az esketendő személyek vallása felől magoknak kellő tudomást szereznii igyekezzenek

¹⁾ Megboldogult érdemekben gazdag egyetemes világi felügyelőnk, ki tehát 54 évig szolgált szakadatlanul az egyetemes egyházat. Nyugodjanak békében hamvai!

s ha azok közt volna olyan, kihez a r. kath. egyház jogot tart, azt az illető r. kath. lelkészhez utasítsák. — Ugyanezen gyűlésen több sérelmes esetek is bejelentetvén, nevezetesen Görgey Szilárdé, ki jóllehet evang. atyától született, mégis a helyt. tanács r. kath. vallásban való neveltetését elrendelte; továbbá Remeny Mihályé, kinek gyermekei azon oknál fogva kényszerítettnek a r. kath. vallás követésére, mert atyjuk, állítólag tértvényt adott magáról, hogy azokat kath. vallásban fogja nevelni; ugy szintén a borostyánkői evangélikusoké, kik a nagypénteken való harangozástól hatóságilag eltiltattak; végre azon sérelmes eset, hogy az angol bibliai társulat által küldött több ezer darab biblia hatóságilag lefoglaltatott s mindeddig is zár alatt tartatik. Mindezen sérelmes esetek tárgyában ő Felségéhez kérelem intézteni határozottatott. — Bejelentetett e gyűlésen, hogy Bodó Sámuel minden ingatlanait, azonkívül pedig készpénzben 2083 frtot, az egyetemes alap gyarapítására hagyományozta. Erre nézve egy küldöttség neveztetett ki, oly célból, hogy az ingatlanokat igyekezzék a családnak eladni, hogy így az egyetemes alap készpénzzel elégíttessék ki. — A levéltárnok jelentvén, hogy a levéltár értékes irományokkal folytonosan gyarapodik; felhatalmaztatott, hogy, miután teendői sokasodnak, irnokot tarthasson. — Végre jelentetvén, hogy a pesti német és tót egyház közt ujolag sajnos viszályok keletkeztek. Miután a panaszlevél épen most ő Felségénél van, mig onnan válasz nem érkezik, az egyetem a további intézkedést függőben hagyja.

A jegyzőkönyv mellékletei: Szontagh Ádám jelentése a Bodó-féle végrendeleti hagyományról; — egy névtelennek (Szeberényi János) indítványa, hogy az ágostai hitvallás keletkezésének és az ágostai országgyűlésen való felolvasásának ünnepe országszerte megtartassék; — Radvánszky Antal és Lovich Ádám jelentése a pesti egyházak közötti viszályról.

1830. eszt. aug. 30. és 41. tartatott egyetemes gyűlés. Nevezetesebb tárgyai: minthogy a felterjesztett sérelmek mindeddig nem orvosoltattak, küldöttség neveztetett ki, mely a küszöbön álló országgyűlés alkalmával tisztelegjen a nádornál és cancellárnál s ha kell, menjen fel Bécsbe is ő Felségéhez, kérvén ő Felségét, hogy a sérelmek valahára orvosoltassanak s az evang. egyház állittassék vissza azon állapotba, melyet neki a bécsi és linci békekötések és az 1791. eszt. 26. tc. biztosítanak. — A dunántuli superintendencia indítványozza, hogy ezután az egyetemes gyűlések mindig vagy aug. 20.

előtt, vagy szept. 30. után tartassanak s a jegyzőkönyvek magyar nyelven vezettessenek. Ezen indítvány azonban a többi kerületek által nem pártoltatván, mellőztetett. — Ugyanezen gyűlésen előkerült a sok zaklatásnak kitett udvarnoki lelkész Schuschka Pál ügye, mely azonban a kerülethez visszautasított. — Említést érdemel az is, hogy a tiszai kerület Bende József tanító ügyét az egyetemhez felebbezván, innen az a kerülethez, mint utolsó felebbezési forumhoz visszautasított azon indokból, mert eddig még arra eset nem volt, hogy a tanítók elleni perek egyetemes törvényszékhez felebbeztettek volna. — Végre jelentetvén, hogy a württembergi király beszüntette azon javadalmat, mely szerint eddig a tübingai egyetemen négy magyar ifju ingyen élelmezésben részesült s e helyett ösztöndíjakat alapított, melyekben magyar ifjak is részesülhetnek. A magyar ifjak a követség útján a király kegyeibe ajánlatni fognak.

Mellékletek: Erhard württembergi fejedelem 1659. eszt. kelt alapító levelének másolata, mely szerint a tübingai egyetemen négy magyar ifju számára ingyen élelmezést alapít. — Kassai Mihály wittenbergi tanár végrendeletének másolata, melyben a wittenbergi egyetemen tanuló magyarok számára alapítványt tesz. — A porosz ministeriumnak leirata azon ösztöndíjakra nézve, melyek a wittenbergi beszüntetett egyetemről a hallei egyetemre átruháztattak.

1831. eszt. az akkor országszerte dühöngött cholera miatt egyetemes gyűlés nem tartatott.

1832. eszt. szept. 2. és 3. tart. egyetemes gyűlés. E gyűlésen a dunántuli kerület megújítja azon indítványát, hogy az egyetemes gyűlési jegyzőkönyvek magyar nyelven vezettessenek. Az indítvány ugyan nem fogadtatott el, azért, mert a felsőbb megyék esperességei azt meg nem értenék, azonban mégis határozatba ment, hogy a jövő egyetemes gyűlésig a kerületek terjeszszék be véleményeiket arra nézve, mi módon lehetne, minden erőszakoskodás elkerülése nélkül, a magyar nyelv érdekében hozott országos törvénynek eleget tenni. — A turóci esperesség jelenti, hogy a magyar nyelv terjesztése céljából kebelében felsőbb magyar tanintézetet állított fel s kerülete annak segélyezését. Az egyetemes pénztárból 500 frt segély kifizettetni rendeltetik, melyhez még az egyetemes felügyelő is 250 frttal járul. — Az egyetemes levéltárnok jelenti, hogy Tihanyi Dániel a zsolnai zsinat eredeti jegyzőkönyvét adományozta a levéltárnak, mely eddig családi levéltárában őriztetett. — Elnök jelenti az egyetemes iskolai fel-

ügyelőnek Ambrózy Lajosnak halálát. Az egyetem magát az elnököt kérte fel, hogy e hivatalt is vállalja el, miszerint így ugy az egyházak, valamint az iskolák felügyelete egy személyben legyen öszpontosítva. De miután ezt az elnök, hajlott kora miatt elvállalni hajlandó nem volt, oda utasítottak a kerületek, hogy a jövő gyűlésre adják be szavazataikat. — A Bécsbe menesztett küldöttség jelenti, hogy ő Felségétől azon választ kapta, hogy az evangélikusok panaszai az országgyűlésnek befejezése után fognak tárgyalás alá vétetni. Az egyetem méltó megilletődését fejezi ki a felett, hogy már 40 év óta hiában sürgeti a mindinkább égetőkké váló sérelmek elintézését s elhatározza, hogy csupán csak e tárgyban f. évi szept. 9. külön gyűlést fog tartani, addig is pedig kinevez egy számos tagokból álló küldöttséget, azon célból, hogy ezek, a helvét hitv. testvérekkel egyetértve, a sérelmes eseteket állítsák össze, melyek azután ujolag ő Felségének beterjesztetni fognak.

A mellékletek közt valami említésre méltóbb nem található.

Folytatólag szept. 9. tárgyalatott a még mindeddig el nem intézett és nem orvosolt sérelmek ügye. Erre nézve abban történt a megállapodás, hogy megbizattak báró Podmanicky Károly, Szirmay Ádám, Schedius Lajos, Tihanyi Dániel, Hanzely Márton és Lissovinyi László, dolgozzanak ki egy terjedelmesebb munkálatot, mely előtüntesse a hazai protestansoknak a bécsi és linci békekötéseken alapuló jogait és szabadságait s azon sérelmeket, melyeknek ezek ellenében az evang. egyház kitéve van, mind ezt a helvét hitv. testvérekkel egyetértve. Hogy pedig a már negyven év óta hiában várt orvoslás valahára bekövetkezzék, az egyetemes felügyelő elnöklete alatt kineveztettek a négy kerületi felügyelőn kívül gr. Stainlein Ede, Tihanyi Tamás, báró Jeszenák János, gróf Zay Károly, azonkívül a négy superintendens és mások, ugy a világi, mint az egyházi rendből, kiket az egyetemes felügyelő egybehívni jónak lát, azon utasítással, hogy a jövő egyetemes gyűlésig, legjobb belátásuk szerint kövessenek el mindent, hogy a már annyiszor benyújtott panaszok valahára elintézését nyerjenek.

1833. eszt. egyetemes gyűlés nem tartatott.

1834. eszt. május 29. rendkívüli egyetemes gyűlésen jelenti az elnök, hogy a hivataláról lemondott Sok János cancellariai agens helyébe szótöbbséggel megválasztatott Kis Lajos. — Ugyancsak az elnök beterjeszti az egyetemes iskolai felügyelői hivatalra beérkezett

szavazatokat, melyek felbontatván, kitünt, hogy 449 szavazat közül 286 szavazattal megválasztott Szirmay Ádám septemvir. — Olvasztott a m. kir. cancellaria leirata, melyben tudatja, hogy az olaszországi ezredeknél egy helvét és egy ágostai hitv. táborig lelkésznek alkalmazása elhatározott s felhivatik az egyetem, hogy erre alkalmas egyént ajánljon. Ennek eszközzése az egyetemes felügyelőre, a superintendensekkel egyetértve, bízott.

1834. eszt. szept. 1. és köv. tart. egyetemes gyűlés. Ezen gyűlésnek jegyzőkönyve, a dunántuli kerület ismételt felszólalása folytán, már oszlopszatosán latin és magyar nyelven van vezetve s határozatilag kimondatott, hogy úgy az egyik, mint a másik szöveg eredetinek és teljesen hitelesnek tekintendő. — Mielőtt a gyűlés más tárgyakra átment volna, hivatalába igttatott az ujonan választott iskolai főfelügyelő Szirmay Ádám. — Jelenti az elnök, hogy táborig lelkészi állomásra ajánltatott Bukva Lajos, csehbrezói lelkész. — Ugyanez jelenti, hogy a legközelebbi országgyűlésen előfordult a vallásügy is, s hálával említi azon követeket és felsőházi tagokat, kik az országgyűlésen az evangélikusoknak, békekötéseken és országos törvényeken alapuló jogait és szabadságait lelkesen védelmezték. A gyűlés méltó háláját fejezvé ki, egyuttal számos tagokból álló bizottságot nevez ki, azon célból, hogy szükség esetén minden lehetőt tegyen meg, a mit az evang. egyház jogainak és szabadságainak biztosítására nézve megtenni jónak lát. — Az egyetemes pénztárnok, Liedeman Sámuel hivataláról lemondván, helyébe Kappel Frigyes választott. Indítványoztatván egy egyetemes egyházi névtár kiadása, annak szerkesztésével Kollár János pesti lelkész bízott meg. — A losonci gymnasium fölépítésére az egyetemes pénztárból 500 forint utalványoztatott.

A mellékletek közt semmi nevezetesebb nincs.

1835. eszt. egyetemes gyűlés nem tartott.

1836. eszt. szept. 1. és következő napjain tartott egyetemes gyűlés eleinte Szirmay Ádám, később báró Prónay Sándor elnökle alatt. E gyűlésen Lissovinyi László, ki a jegyzői és az ezzel egybekapcsolt főfelügyelői titkári hivatalt 20 év óta vitte, hivataláról lemondván, helyébe Füredy Lajos hites ügyvéd választott. — Beterjesztett a még 1824. eszt. kinevezett bizottságnak egyházrendezési javaslata s hozzá szólás végett a kerületekhez menesztetni határozott. — A még 1809. eszt. Schedius Lajos által kidolgozott és elfogadott tan-

terv az előre haladott kor igényeihez képest sok tekintetben módosítást kívánván, erre nézve a tiszai kerület és Munyay Antal Lajos eperjesi igazgató-tanár beterjesztik észrevételeiket. Mindezek kiadatnak Schedius Lajosnak, azon célból, hogy az észrevételeket figyelembe véve, javaslatát a jövő gyűlésnek terjeszsze be. — Az egyetemes levéltárnok jelenti, hogy báró Prónay Sándor ezer forinton megvette a Drozdik és Nizsnyanszky agensek után maradt iratokat, s azokat az egyetemes levéltárnak adományozta, minek folytán az egyetemes levéltár ismét igen becses okmányokkal gyarapodott. — A kis-honti esperességben az esperességi felügyelő választása körül némi szabálytalanságok fordulván elő; továbbá a bácsi esperességi lelkészek és egyházaik közt surlódások merülvén fel, azért, mert az egyházak a stolát ezüst pénzben fizetni nem akarják; más kerületekből is pörös ügyek terjesztetvén be, melyek elintézést igényelnek, az egyetem a legelső egyetemes consistoriumot létesítette, mely az elnökön kívül hét világi és hét egyházi tagból állott. — Részint a Pozsonyban még eddig is lefoglalva lévő bibliák kiadatása, részint pedig a hittanjelölteknek a németországi egyetemekre való kimehetése tárgyában ő Felségéhez felirat intéztetni határozottatott s annak beterjesztésével egy tekintélyes küldöttség megbízott. — A gyűlés végén fölkérte az egyetemes felügyelő báró Prónay Sándor, engedné meg, hogy közadakozás útján Barabás Miklós festésznél megrendelt arcképe a gyűlési teremben kifüggesztessék, mibe, miután a felügyelő beleegyezett, megbízott báró Prónay Albert, hogy miután az egyetem a második egyetemes felügyelőnek, a nagynevű Balogh Péternek, arcképét a család szivességéből birja, eszközölné ki a Zay családnál azt, hogy az első egyetemes felügyelőnek, báró Zay Péternek arcképét az egyetemnek ajándékozza.

A mellékletek közt egyedül az egyházrendezési munkálat érdemel figyelmet.

1837. eszt. szept. 3. és köv. napjain tartatott egyetemes gyűlésen következő nevezetesebb tárgyak fordultak elő: az egyházrendezési tervre beadták észrevételeiket a bányai, a dunáninneni és a tiszai kerületek: minélfogva felhivatott a dunántuli kerület is, hogy észrevételeit a jövő gyűlésre mulhatatlanul terjeszsze be. — Schedius Lajos benyújtja az általa ujonnan kidolgozott tantervet. Kiadatott a kerületeknek, hogy észrevételeiket tegyék meg. — Szóba hozatott, hogy a göttingai egyetem folyó hó 17-én fogja tartani alapítása szá-

zados ünnepét. Megbízott Sztromszky Sámuel superintendens, hogy oda az egyetem nevében üdvözlő iratot intézzen s azt herceg Metternich Kelemen utján, ki egykor szintén ezen főiskolának volt növendéke, küldje el. — Jelenti az egyetemes pénztárnok, hogy a pénztár csupán csak elmaradt kamatokban öt ezer forintnyi hátrálékot mutat. Határozott, hogy a hanyag fizetők bepöröltessenek és a náluk lévő tőke felmondassék. — Jozeffy Pál tiszai superintendens előadja annak szükségét, hogy a régi, sok tekintetben elavult Tranoscius-féle énekes könyv helyett új énekes könyv szerkesztessék; jelenti továbbá, hogy e célra néhai Blaho Máté esperes ezer, Sturman Márton kerületi felügyelő szintén ezer, özv. Hvizdák Sofia pedig 250 frtot adományoztak. Az indítvány helyesléssel fogadtatván, annak eszközésével Jozeffy Pál és Szeberényi János superintendensek megbizattak. — Minthogy az utolsó gyűlés óta ismét több sérelmes eset merült fel, nevezetesen a rozsnyói püspöknek a vegyes házasságok tárgyában kiadott rendelete, továbbá a Felső-Zelöhöz leányosított sziládi ev. lakosok panasza, hol a r. kath. lelkész az oly evang. birtokoktól, melyek azelőtt r. kath. kezekben voltak, az adót követeli és ez neki oda is íteltetett a helyt. tanács által, ő Felső-Zelöhöz költözött, határozott, hogy a sérelmeket valahára orvosolni sziveskedjék.

Mellékletek: a dunáninneni kerületnek észrevételei az egyház-rendezési tervre. — Schedius Lajos tanterve. — A göttingai egyetemhez intézett üdvözlő felirat. — A kishonti esperességben szabályellenesen választott esperességi világi felügyelőségre vonatkozó igen érdekes okiratok.

1838. eszt. szept. 8—10. tart. egyetemes gyűlés. E gyűlésen Kollár János pesti tót lelkész indítványára határozott, hogy ezután az egyetemes gyűlés mindig «Veni sancte» éneklésével és imával kezdessék s imával befejeztessék. — A nógrádi esperességi felügyelő jelenti, hogy a Tihanyi-család nem hajlandó a zsolnai zsinat eredeti jegyzőkönyvét családi levéltárából az egyetemes levéltárba áthelyezni. Ellenben a levéltárnok jelenti, hogy báró Prónay Sándor a rózsahegy zsinatnak, a Prónayak levéltárában nemrég feltalált eredeti jegyzőkönyvét a család beleegyezésével az egyetemes levéltárnak adományozta. Az egyetem e nagybecsű adományt köszönettel fogadván, miután a levéltárnok teendői mindinkább szaporodnak, allevéltárnokul megválasztja Kanya Pál tanárt. — Ugyancsak a levéltárnok jelenti, hogy legközelebb Schulek szabolcstyai lelkész igen becses

kéziratai 40 frton megvétettek s a levéltárba elhelyeztettek. — A velegi és lajoskomáromi tót egyházak hivei panaszt emelnek lelkészük ellen, mint a ki erőszakosan magyarosítja őket s az isteni tiszteletknél anyanyelvüket mindinkább szűk korlátok közé szorítja. Meghagyatott a kerületnek, hogy a dolgot megvizsgálván, nekik igazságot szolgáltatasson. Szóba hozatván a legközelebb, az egyetem neve alatt kiadott egyetemes névtár, miután abba sok hiba csuszott be, a lelkek száma hiányosan van bevezetve, a nevek el vannak ferditve, ennél fogva az egyetem kötelességének tartja kijelenteni, hogy a névtárat nem kívánja úgy tekintetni, mint hiteles okmányt s e részben jegyzőkönyvileg is óvását fejezi ki. — Végre felmerülvén ismét a sérelmes esetek, melyeknek orvoslása már oly gyakran sürgettetett, nevezetesen, hogy a hittanjelölteknek mindeddig sincs megengedve a külföldi egyetemek látogatása, pedig ott vannak a sok, még a régi időkből származó ösztöndíjak és nincs a ki azokat élvezze, — továbbá, hogy az 1791. eszt. zsinat kanonai, többszöri sürgetés dacára, mindeddig sincsenek megerősítve; úgy szintén hogy a legközelebbi időben a vegyes házasságra lépni óhajtók a r. kath. clerus részéről sok zaklatásnak vannak kitéve, nevezetesen a legközelebbi napokban is ennek alkalmából a rozsnyói püspök egy pásztori körlevelében a protestansokat hűteleneknek, eretnekeknek címezte, az 1791. eszt. 26. vallásos törvénycikket érvénytelennek nyilvánította. Mindezeknél fogva az egyetemes gyűlés számos tagokból álló küldöttséget nevez ki, azon utasítással, hogy a helvét hitvallásu testvérek hasonló célból kinevezett küldöttségéhez csatlakozva, menjenek fel Bécsbe s kérjék ő Felségét, hogy orvosoltassa valahára a mindinkább szaporodó s már-már türhetetlenekké válni kezdő sérelmeket, helyezze a prot. egyházat azon állapotba, melyet neki a békekötések és országos törvények biztosítanak, s miután az 1791. eszt. zsinati kanonok már sok tekintetben elavultak, engedje meg, hogy a protestansok, zsinatilag egybe-gyülekezve egyházukat valahára rendezhessék.

Jegyzőkönyvi mellékletek: a velegi és lajoskomáromi tót evang. hivek panaszlevelei; — az egyetemes pénztárnok kimutatása az 5700 frtra rugó kamathátralékot illetőleg; — jelentés a Bodó-féle végrendeleti hagyományállásáról; — jelentés a kis-honti esperességben az esper. felügyelő választása alkalmával felmerült zavarokra nézve; az egyetemes gyűlés felirata a helyt. tanácshoz, hogy a legközelebb kiadott egyetemes névtárat nem kívánja úgy tekinteni, mint hiteles okmányt.

1839. eszt. szept. 1. és 2. tartott egyetemes gyűlés, Szirmay Ádám másodfelügyelő elnöklete alatt. Az elnök mindenekelőtt szomorodott szívvvel jelenti az érdemekben gazdag egyetemes felügyelőnek, báró Prónay Sándornak, f. évi febr. 5. csaknem 80 éves korában történt halálát. A gyűlés mély megilletődéssel fogadja azon férfiú halálának hírért, ki nem egyszer válságos körülmények közt csaknem 50 évig, részint mint másod, részint mint rendes egyetemes felügyelő bölcsen és tapintatosan kormányozta az egyházat s ebbeli fájdalmának jegyzőkönyvileg is kifejezést kíván adni. — Ezután jelenti az elnök, hogy ekép megüresedvén az egyetemes felügyelői hivatal, felhívta a kerületeket, hogy adják be kijelölő szavazataikat. Ezek beterjesztetvén s felbontatván, kitűnt, hogy azokban igen nagy az eltérés, nevezetesen némely egyházak három férfiúra szavaztak egyszerre, mások csak egyre, minélfogva ujolag felhivattak, hogy új szavazataikat, melyek csak egy személyre szóljanak, jövő évi febr. 1-ig az elnökséghez terjeszszék be, az elnökség pedig fölkéretett, közölje a kerületekkel azon négy férfiúnak neveit, kik legtöbb szavazatot nyernek, hogy az egyházak azok közül valamelyikre a jövő gyűlésig választó szavazataikat beadhassák. — A kerületek részéről ujolag többféle sérelmek adtak elő, nevezetesen a dunáninnyi kerület részéről az, hogy a nyitrai esperességben több helyütt az evang. birtokos lakosok oly birtokok után, melyek előbb r. kath. kézen voltak, a r. kath. plébánosok részére ágybér és más adók fizetésére szorítottak, még pedig a m. kir. helyt. tanács ily értelemben kiadott intévénye folytán. A bányai kerület pedig előadja, hogy legközelebb Bekeházy Innocenttől és Krómer János bábaszéki lelkésztől könyvek jelentek meg, ezen utolsó immár második kiadásban, melyekben az evang. egyház hitcikkei elferdítettnek és guny tárgyává tétetnek, továbbá, hogy a pozsonyi kir. censor az evang. vallásos könyvek kinyomatását nem engedi meg addig, míg ő is azokat át nem nézte és az engedélyt a kinyomásra nem adta volna. Az egyetem annál nagyobb fájdalommal veszi mindezeket, minthogy oly időben történtek, midőn már, a felvilágosodott kornál fogva, remény mutatkozott arra, hogy a különféle vallásfelekezetek e hazában békében, egyetértésben, szeretetben fognak egymás mellett megférni s külön feliratban fölkéri az igazságos fejedelmet, hogy az ev. egyháznak elégtételt szolgáltatson az ily megtámadók ellen, s egy tekintélyes küldöttséget nevez ki, mely ezen kérelmet a fejedelemnek beterjeszse. — A bányai kerület,

az egyetemes világi felügyelő választása alkalmából egy egyetemes superintendens választását indítványozván; mint zsinati tárgy a tartandó zsinathoz utasittatik.

Jegyzőkönyvi mellékletek: a budai és bécsi agensek jelentései mult évi munkálkodásaikról. — A göttingai egyetem válasza a hozzá, százados emlékünnepe alkalmából menesztett üdvözletre. — Az egyetemes gyűlés felterjesztésének vázlata a sérelmek orvoslása tárgyában.

1840. szept. 9—11. tartott egyetemes gyűlés először Szirmay Ádám, később báró Prónay Albert, végre gróf Zay Károly elnöklete alatt. Jelen volt az elnökséggel együtt 58 képviselő, és így a gyűlés a népesebbek közé tartozott. A képviselők közt ott látjuk most először Kossuth Lajost, ki ezután egész a forradalomig az egyetemes gyűléseken élénk részt vett. — E gyűlésen az elnök üdvözölvén a képviselőket, jelenti, hogy a helvét hitv. testvérek szintén épen e mai napon tartanak itt helyben egyetemes gyűlést, ennél fogva, ha valamely oly tárgy adná magát elő, melyet együttesen kellene megbeszélni, erre most kedvező alkalom nyílik. — Azután a bányai kerület, tekintettel a legközelebbi országgyűlési 6-ik tcikkre, indítványozza, hogy ezután a jegyzőkönyvek csak magyar nyelven vezettessenek. Az indítvány elfogadtatott, azon hozzáadással, hogyha valamely kerület latin jegyzőkönyvet kívánna, a jegyző köteles azt latin fordításban számára elküldeni. (Ez azonban, tudomásunk szerint, egyszer sem történt.) — Ezután felolvastatott és jóvá hagyatott az ujonan választandó egyetemes felügyelő számára kidolgozott utasítás és eskü. — Szóba hozatott azután a vallásügy, s ennek alkalmából az egyetem hálájának ad kifejezést azon hazafiak irányában, kik a legközelebb elmúlt országgyűlésen a protestansok mellett felszólaltak, s kifejezi azon reményét, hogy nemsokára be fog következni azon idő, melyben a protestans egyház a maga teljes jogegyenlőségét kivívja. A mi pedig a vegyes házasságok körül a r. katolikus clerus részéről sérelmes eljárást illeti, küldöttség neveztetett ki, mely a helvét hitv. testvérek hason küldöttségéhez csatlakozva, kérni fogja ő Felségét, hogy ezen sérelmeknek valahára vége vettessék. — Végre a magyar nyelv érdekében hozott törvénynek kerületenként való kihirdetése elrendeltetett s a lelkészeknek meghagyatott, hogy ezentul az anyakönyveket magyarul vezessék, minek könnyebbitéseül az egyetemes pénztár költségén a szükséges anyakönyvi rovatos ivenk kinyomatni és az egyházak közt elosztatni fognak. Ezzel Szirmay Ádám a gyűléstől bucsut

vevén jelentette, hogy a holnapi gyűlésen báró Prónay Albert fog elnökölni.

Szept. 10. báró Prónay Albert elnöklete alatt a gyűlés folytatván, jelen voltak a helvét hitv. testvérek közül is többen, nevezetesen gr. Teleky József koronaőr, Tóth Ferenc superintendens. Mindenekelőtt a szavazatbontó választmány neveztetett ki, mely munkája végeztével jelenti, hogy egyetemes felügyelői hivatalra beérkezett 497 szavazat. Ezek közül gr. Zay Károlyra esett 296, Szirmay Ádámmra 162, báró Prónay Albertre 39, és így általános szótöbbséggel egyetemes felügyelőül megválasztatott gróf Zay Károly. Ennek folytán Sztromszky S. F. superintendens vezetése mellett a grófhhoz üdvözlő küldöttség menesztetett, mely őt a gyűlésbe hivatala átvételére meghívta. A gróf nemsokára megjelenvén s a gyűlés élénk tetszése mellett beköszönő-beszédét elmondván, az utasítást elfogadván és az esküt letévén, elnöklete alatt a gyűlés folytatott. — Mindenekelőtt Szirmay Ádámmhoz egy küldöttség menesztetett, köszönetet mondandó azon buzgalmaért, melyet a felügyelői hivatal üresedése ideje alatt az egyház vezetése körül kifejtett. A küldöttség csakhamar azon hirrel tért vissza, hogy Szirmayt hon nem találta. Nemsokára azonban Szirmaytól levél érkezett, melyben a megtiszteltetésért köszönetét fejezi ki s igéri, hogy az egyház ügyeit ezentul is szíven hordandja. — Azután az iskolai tanterv megalapítása tárgyában kinevezett bizottmány beterjesztette munkálatát, mely helyesléssel fogadtatván, elrendeltetett, hogy a mely középiskola azt a jövő évi szept. elejéig életbe nem lépteti, nyilvános iskolának tekintetni és az egyetem részéről semminemű segélyezésben részesülni nem fog. A magyar nyelvnek az iskolákban való taníttatására nézve határozatott, hogy ezentul minden olyan tantárgy, mely szövevényesebb terminologia nélkül előadható, magyar nyelven taníttassék, minden bizonyítványok és hivatalos kimutatások magyar nyelven szerkesztessenek, a magyar nyelv és irodalom tanítása pedig ugy tekintessék, mint kötelezett tantárgy. — Ennek kapcsában olvastatott a nádornak a felügyelői hivatalhoz intézett leirata, melyben felhívja figyelmét arra, hogy a pozsonyi lyceumban egy tót társaság létezik az ifjak közt, s egyszersmind felszólítja, legyen azon, hogy e társaság csupán csak arra szorítkozzék, hogy a jövődöbeli lelkészek és tanítók a tót nyelvben kellőn kiképeztessenek s ezen határokat túl ne lépje, nehogy a különféle nemzetiségű tanulók közt ezáltal viszálykodásokra szolgáltassék alkalom.

Az egyetem meghagyja a dunáninneri superintendentiának, örködjék a felett, hogy e leiratban kifejtett figyelmeztetés szigoruan megtartassék. — Csanád vármegye beterjeszti az egyetemnek népnevelési állandó bizottságának munkálatát a népiskolák célszerűbb rendezése tárgyában, s ajánlja azt az egyetem figyelmébe. Az egyetem, mielőtt e fontos tárgyhöz tüzetesen hozzá fogna, elébb tájékozást kíván magának szerezni az iskolák tényleges állapotjáról. Ennélfogva bizonyos pontozatokba foglalt kérdéseket meneszt a kerületekhez s ezek révén az egyes egyházakhoz s elvárja a jövő gyűlésig beadandó választ, a midőn ezen tárgy tüzetesen felvételni és megvitattatni fog. — Végre Lissovényi László, Balogh Péter néhai egyetemes felügyelő életrajza megírására 10 darab arany jutalmat tűz ki.

A jegyzőkönyv mellékletei: Bizottsági javaslat, arra nézve miképen kellessék eljárni az egyetemes felügyelő választása körül. — Gr. Zay Károlynak adott utasítás. — Az egyetemes felügyelői eskü. — A szavazatbontó bizottság jelentése. — Gróf Zay Károly beköszönő beszédje. — Az egyetemes gyűlés által elfogadott iskolarendezési terv. — Csanád várm. átirata a népiskolák rendezése tárgyában. — A nádor levele a pozsonyi tót társaság ügyében. — A selmeci gymnasium történeteinek rövid vázlata Szeberényi János superintendenstől.

1841. eszt. szept. 8—10. gr. Zay Károly egyetemes felügyelő elnöklete alatt tartott egyetemes gyűlés. Jelen volt 37 egyházi, 55 világi, összesen 92 küldött. A jegyzőkönyv már csupán magyar nyelven van vezetve. A mi e gyűlést különösen emlékezetessé és élénkké tette, két tárgy volt, t. i. a nemzetiségi kérdés és az unio kérdése. A mi az elsőt illeti, szóba hozatván az egyetemes felügyelőnek a löcsei és pozsonyi tanulók közt létrejött tulbuzgó slavistikus mozgalmak következtében ezen intézetek igazgató hoz intézett erélyes felhívása, a bányai kerület azt indítványozta, hogy miután az ily mozgalmak következtében az evang. papság egy része azon gyanuba esett, mintha az a magyar hazának nem volna igaz hive s panszláv tendenciái által egy külhatalomnak kívánná előmozdítani érdekeit s ezen gyanúsításokra főokot szolgáltatnak a némely főiskolákban létező ugynevezett tót társaságok, ennélfogva mondja ki az egyetem, hogy a magyar nyelv terjesztése s a törvény e részbeni rendelkezéseinek fogamatba vétele által sem a szláv nyelv eltörlesztetni (igy!) sem ezen ajku ekklesiák anyanyelvükön tartandó isteni szolgálatától megfosztatni vagy

annak gyakorlásában háborgattatni nem kívántatnak; mondja ki továbbá, hogy az egyes iskolákban fenálló tót társulatok, minden lehetőséggel és az eredetileg talán ártatlan, a körülmények szerint azonban könnyen bal irány felé indítható ilyen működései természetes gravitációjának elkerülése okáért eltörlesztetnek s egyedül a hittudományi tanulóknak szükséges homiletikai gyakorlatokra szorítva, minden levelezések és egyéb lehető szövetségek akár bel, akár épen külföldi ilyen társulatokkal súlyos büntetések alatt megtiltatnak, ezentul pedig senki hitszónoknak fel nem szenteltetik, vagy tanítónak be nem fogadtatik, a ki a honi nyelvben való jártasságát a hazai törvény értelmében kellőképen be nem bizonyítja. — Ezen indítványra a jelenlévő superintendensek magok is a kerületeikben létező papság nevében ellene mondanak annak, mintha ők panszlav érzelmeket táplálnának s a haza rovására valamely külhatalomnak érdekeit kívánnák előmozdítani, s ennek folytán a hirlapokban felmerült ilyenemű vádak alapnélküli rágalomnak nyilvánítják s kérik ezen tiltakozásukat jegyzőkönyvbe ígattatni. Mi megtörténvén, a gyűlés egyrészt köszönetet szavaz az egyetemes felügyelőnek a magyar nyelv érdekében tett erélyes fellépéseért, másrészt az egyházi rend nyilatkozatából örömmel győződik meg annak hazafias érzületéről s hosszabb eszmecsere után a következőkben állapodott meg:

1. kinyilatkoztatja, hogy a magyar nyelvnek terjesztésével senki az attól különböző anyanyelvétől megfosztatni, sem a gyülekezetek anyanyelvükön folytatandó isteni szolgálat szabadságában háborgattatni nem kívántatnak; ellenben kötelességeül tétetik a superintendenseknek, hogy a hittudományi candidatusokat, ha honi nyelvben elegendő jártassággal nem bírnak, semmi szín alatt fel ne szenteljék; minden rendű tanítók választásai eseteiben pedig az ekklesiákat a törvény rendeletére figyelmeztessék,

2. az iskolákban jelenleg netalán még létező ugynevezett tót társaságok, azoknak idővel vészes irányuakká fajulhatása tekintetéből végképen eltöröltetnek, az illető tanítóknak pedig az ilyen baliránynak elnézése vagy épen nevelése hivatalvesztés alatt tilalmaztatik; a jövődöbeli hitszónokoknak szükséges ugynevezett homiletikai gyakorlatok meghagyatván.

Második tanácskozási főtárgya a gyűlésnek volt az unio kérdése. Adjuk az erre vonatkozó határozatot szóról szóra úgy, a mint az a jegyzőkönyvben foglaltatik. «Indítványba hozatott az elnök által a

superintendentiákkal különben is már eleve közlött s a hirlapok útján is ismert és közönséges viszhangra talált egyesítése a honi két testvér evangelika vallásnak. Mivelhogy e régi óhajtság teljesítése eddig már országos eszmévé válván és az egyetemes gyűlés a református atyafiaknál rokon érzésekre számítva, magát azon édes reménységgel kecsegteti, hogy ezen óhajtsága a kor szelidebb haladása mellett egyéb külső akadályokra találni nem fog, a holnapi napon egyetemes gyűlésen egybegyűlendő helvét hitv. négy superintendentiát az alább kinevezett választmány által arról fogja értesíteni, hogy ezen gyűlés a tisztelt református atyafiakkal, ugymint a vallás alapjai, kutfejei és minden cikkelyei, nem különben az idők minden viszontagságaiban, jó és bal szerencsében, jog és törvényekben osztályosaival, egyházilag egyesülni óhajt, s hogy ezen egybeolvadásnak mind a két felekezet közös érdekében jó, üdvös és szükséges voltánál fogva a két ev. egyházi felekezet egybeolvadására maga részéről tehetsége szerint közremunkálódni magát elhatározta legyen. E szent cél valóítását illetőleg a gyűlés úgy vélekedik, hogy az óhajtott egyesülés módjának a protestantismus közös elvei vezérlete mellett kidolgozása vegyes választmány által fogna legcélszerűbben eszközölthetni, melynek javaslata azután mind a superintendentiákkal, s ezek útján minden egyes esperességgel, sőt minden egyes ekklesiával jó eleve közöltetvén, mind a két felekezetnek jövő egyetemes gyűlésében meg fogna vizsgáltatni, miszerint annak rendje és módja szerint a közóhajtság iránt azután határozat hozathassék. A gyűlésnek azon meggyőződése mellett, hogy a reform. atyafiak e nagyérdékü tárgyban vele kezdet fognak és az nálok is rokon indulatra és kész elfogadásra fog találni, maga kebeléből nm. széki gróf Teleky József koronaőr ő Excnak elnökségre megkeresése mellett következő választmányt nevezett ki: a négy kerületi felügyelőt, a négy superintendenst, különösen pedig tul a dunai superintendentiából: Horváth Dániel és Benyovszky Péter táblabirákat, Perlaky Dávid esperest, Wimmer Ágoston és Haubner Máté hitszónokokat és Hetyési László professort; — a duna-mellékiből Justh József és Skulteti Pál táblabirákat, Kanka Sámuel esperes, Simkó Vilmos hitszónok és Boleman István professor; — a bányáiból: Tihanyi Ferenc temesi gróf és főispán, Schedius Lajos kir. tanácsos, Sréter János alispán, Kubinyi Ágoston, Lissovényi László és Kossuth Lajos táblabirákat, Valentini János esperes, Chalupka János, Mikolai István és Székács József hitszónokok: a tiszai

kerületből: Draskócy Sámuel alispán s kerületi helyettes felügyelő, Szontagh István kishonti esperess. felügyelő, Szentiványi Károly, Pulszky Ferenc, Fabrici Sámuel, Sponer Pál táblabírák, Spissák György esperes, Ferjencsik Sámuel alesperes, Kolbenhayer Móric hitszónok, Vandrák András, Hlavacsek Mihály és Pelech János professor urakat. Mely végzésnek és írásba foglalandó felszólításnak a reform. atyafiaknak holnapi napon tartandó egyetemes közgyűlésébe által vitelére Jozeffy Pál superintendens ur szónoklata mellett következő tagok nevezettek ki: báró Podmanicky János, Szentiványi Károly, Kubinyi Ágoston, Szirmay Pál és Perlaky Dávid urak». Ezen küldöttség eljárván megbizatásában, másnap a reform. testvéreknek küldöttsége jelent meg az egyetemes gyűlésen, azon izenettel, hogy a helvét hitvallásuak egyetemes gyűlése az unio eszméjét örömmel üdvözli, az ágostai hitvallásuak által kifejtett nézetekhez egy szívvvel lélekkel csatlakozik, s hogy az üdvös eszme mielőbb létesíttessék, az alelnökség elvállalására gr. Zay Károlyt kéri föl s a maga részéről is az ágostai hitvallásuak példájára egy bizottságot választván, azt oly utasítással látta el, hogy a két bizottság együttesen tanácskozva készítsen tervet, miképen lehetne az uniot létesíteni, megjegyezvén, hogy minden dogmatikus kérdések fessegetése mellőztessék. E nyilatkozatot az ev. egyetemes gyűlés is magáévá tévén, ily értelemben való eljárásra a maga részéről kinevezett bizottságot felhatalmazza. — Azután tanácskozás alá került azon tanterv, melyet az egyetemes felügyelő a jul. 28. és köv. napjaira Zay-Ugrócra egybehívott tanférfiak által kidolgoztatott s melyet közönségesen: «zay-ugróci tanterv» név alatt ismerünk. Erre nézve határozatott, hogy a superintendentiákkal s ezek útján az esperességekkel közöltessék, azon felhívással, hogy észrevételeiket az 1842. eszt. jul. 15. leginkább e célból egybehívandó egyetemes gyűlésre terjeszszék be. — Indítványoztatott továbbá egy protestans evangyéliumi egyházi és iskolai lapnak kiadatása, a mi közhelyesléssel fogadtatván, a lap szerkesztését magokra vállalták Székács József, Török Pál és Taubner Károly, az egyetemes felügyelő pedig a négy ezer forintnyi cautio lefizetését ajánlotta. — Olvastatott továbbá a dunamelléki reform. egyházkerület azon indítványa, hogy Pesten a két protestans egyház egyesült erejével protestans főiskola létesíttessék. Az eszme osztatlan tetszéssel találkozván, elvben elfogadtatott, a többire nézve megbizatott az unio tárgyában kinevezett bizottság, hogy a dolgot a reform. atyafiakkal

megbeszélvén, a jövő gyűlésre javaslatot adjon be, mikép lehetne azt legkönnyebben létesíteni. — A Hrabovszky-féle alapítványra nézve jelentetett, hogy Bártfa városa és a bártfai ev. egyház közt sikerült a kiegyezést kieszközölni, oly formán, hogy a város az egyháznak e címen 5 ezer forintot lefizetett és így a további perlekedés beszüntetett.

Jegyzőkönyvi mellékletek: A pesti prot. főiskola ügyében ki-nevezett választmánynak jegyzőkönyvei; — az egyetemes gyűlés levele a reform. egyetemes gyűléshez az unio tárgyában; — a helyt. tanácsnak felterjesztése ő Felségéhez a vegyes házasságok tárgyában; — ugyanily tárgyú felirat az egyetemes gyűlés részéről; — a helvét hitv. egyetemes gyűlés válasza az unio ügyében: — Kanya Pál tanárnak érdekes emlékirata a németországi egyetemeken lévő ösztöndíjakra nézve; — Skulteti Ágost pozsonyi helyettes tanár válasza a hozzá intézett kérdésekre a pozsonyi lyceumon fenálló tót társaság tárgyában; — Kanya Pál tanár megjegyzései a zay-ugróci tantervre; — a helyt. tanács intézvénye az egyet. gyűléshez, melyben jelenti, hogy Krómer János bábaszéki plebánusnak az evang. egyházat sértő kifejezéseket magában foglaló könyvét elkoboztatta.

1842. eszt. jul. 15. és köv. napjain gróf Zay Károly elnöklete alatt tart. egyetemes gyűlés. E gyűlésen a tiszai kerület követei által szóba hozatott azon folyamodvány, mely a tiszai és bányai kerületek superintendenseinek hozzájárulásával számos tótajku evang. lelkészek által aláírva, a tiszai superintendens vezetése mellett több tótajku lelkészek által ő Felsége elébe fölvetetett s melyben panaszt emelnek, hogy a tót nyelv és nemzetiség az egyetemes gyűlés által elnyomatik s kéri ő Felségét, hogy elnyomott és megrövidített hitsorsosaik ügyét felkarolni és az elnyomatásnak gátat vetni méltóztassék. Ennek következtében a tiszai superintendens, mint a kinek hozzájárulásával és vezetése mellett mindez történt, nyilatkozattételre felhivatott. Mi megtörténvén s nyilatkozatából az egyetem arról győződven meg, hogy a folyamodók, midőn az egyház belkormányzatába vágó dolgok ügyében, az egyházat törvényesen egyedül képviselhető testületek és hatóságok mellőzésével, az ország kormányához, magánosnak sem tárgy, sem alak tekintetében egyáltalában nem nézhető folyamodványukat, nem törvényes tanácskozási helyen és módon szerkesztették s Bécsbe való felvitelére hasonló módon követeket menesztettek, ez által egyházunk autonom szerkezetét megsértették s cselekedetük az

egyház autonomiájával egyáltalán össze nem egyeztethető. Ennélfogva az egyetemes gyűlés ezen eljárás ellen ünnepélyes óvását s nem helyeslését jegyzőkönyvileg kinyilatkoztatja s egyszersmind kijelenti, hogy az érintett tót mozgalmak az ágostai hitvallásu magyarországi egyháznak teljességgel be nem számíthatók. Egyszersmind pedig számos, világi és egyházi férfiakból álló választmányt nevez ki, oly célból, hogy ez ugy ezen, mint más rokon mozgalmaknak ugy eredetök, mint keletkezésök, szóval egész lényegök és állapotok iránt az egyetemnek kimerítő jelentést tegyen, hogy az egyetem a netán alapos panaszokat orvosolhassa, ha pedig a panaszok nem méltányosak, azokat elenyésztethesse s így a békét, melyre ugy egyházunknak, mint hazánknek annyira szüksége van, eszközölhesse.¹⁾ — Azután szóba jött az unio ügye, melyre nézve a főfelügyelő jelenti, hogy gr. Teleky József időközben erdélyi kormányzóvá kineveztetvén, helyébe elnökül ő (gr. Zay Károly) választatott; jelenti továbbá, hogy az unio-választmány e hó elején Pesten összeült s maga köréből alválasztmányt nevezett ki, oly célból, hogy ez az unio tervét dolgozza ki. Mely jelentés örömmel fogadtatván, a kerületek felhivattak, hogy kebeleikben hasonló választmányokat létesítsenek, melyeknek feladata volna a középponti választmánynyal érintkezve a kerületekben minden lehető, az unio létrehozása körül megtenni. — A dunamelléki helvét hitvall. kerület által megpendített középponti prot. főiskolát illetőleg, az egyetem e cél előmozdítása tekintetéből a maga kebeléből tekintélyes bizottságot nevez ki, melynek feladata lesz javaslatot terjeszteni be, miként lehetne e célt az ágostai hitv. részéről is határozatosan előmozdítani. Azután olvastattak a zay-ugróci tantervre az egyes kerületek által beterjesztett észrevételek. Melyeknek figyelembe vétele folytán következők határozottak :

1. Azon iskolák, melyek akár az egyetemtől, akár a közpénztárból segedelmet igénylenek, kötelesek ezen tantervhez alkalmazkodni, különben sem más vallásu iskolai igazgatóságok, sem az egyetem által nyilvános intézetekül elismertetni nem fognak.

2. Ezen rendszabálylyal az egyes egyházak iskoláik berendezése körül ugyan korlátoltatni nem szándékoltatnak, mindazonáltal figyelmeztetnek arra, hogy lényeges eltérések által iskoláiknak önmagok

¹⁾ Ugy tudom, hogy ezen jegyzőkönyvi pontot nem a rendes jegyző, de a gyűlésen jelen volt Kossuth Lajos szerkesztette.

ártanak, annyiban, hogy növendékeik az így rendezett más iskolákba káros következtetések nélkül be nem fogadtathatnak.

3. Szabadságában áll minden iskolának, melynek anyagi ereje engedi, ezen rendszerben megalapított tantárgyaknál többet tanítani.

4. E rendszer végleges életbeléptetésére minden iskolának hét év engedtetik, oly módon, hogy e jelen határozattól számítandó egy év alatt létesítsék az első, két év alatt a második és úgy évről évre a többi osztály.

5. Végre ezen tanrendszer ezer példányban kinyomatni s a kerületek közt kiosztatni rendeltetvén, addig is, míg netán jobb munka kiadatnék, kézi könyvül edvi Illés Pálnak jutalmat nyert munkája ajánltatik.

A küszöbön lévő országgyűlés tekintetéből felhivatnak a kerületek, hogy sérelmeiket az e végre kinevezett középponti választmánynak terjesszék be. Végre pedig a tiszai kerületnek Nyiregyházán létesítetni szándékolt tanítóképezdéje a kerületek támogatásába ajánltatik.

Mellékletek: Schedius terjedelmes jelentése a levéltárban tállató nevezetesebb iratokról. — A turóci esperesség indítványa egyetemes iskolai felügyelő választására nézve. — A tiszai kerület és az egyetemes gyűlés felirata a vegyes házasságok körül felmerült sérelmek tárgyában. — A bányai kerületi gyűlés jegyzőkönyvi kivonata a Bécsbe felment tót küldöttség ügyében. — Sztéhlo János bácsi esperes levele Kossuthhoz és a ker. gyűléshez, melyben a Bécsbe felment küldöttséget védi és a kerületet kéri, hogy a magyar nyelvet a gyűlésre és az egyházakra ne erőszakolja.

1843. eszt. sept. 3. és köv. napjain a rendes elnök gr. Zay Károlynak távolléte miatt báró Prónay Albert elnöklete alatt egyetemes gyűlés tartatván, következők határozataitak: mindenekelőtt a leköszönt jegyző Füredy Lajos helyébe közfelkiáltással edvi Illés Ádám hites ügyvéd jegyzőül választatott. Azután Kossuth Lajos táblabíró által indítványoztatott, hogy ezután a gyűlési jegyzőkönyvek kinyomassanak, a nyomtatási költségeket ez alkalommal maga az indítványozó ajánlván fel. És így ezen 1843. eszt. az első nyomtatott jegyzőkönyv. — Továbbá a tótajku lelkészeknek ő Felsége elébe intézett panaszos ügye, valamint általában a tótajku lelkészek és egyházak állítólagos sérelmeinek megvizsgálására kinevezett bizottmány munkálatát még eddig be nem fejezván, e tárgy továbbra is fentarta-

tik. — Az unio ügyében közreműködendő kerületi állandó bizottságok a dunamelléki és bányai kerületek részéről mindekkoráig megválasztva nem lévén, a nevezett kerületek ujjolag azoknak megválasztására felhivatnak. — A mi a vallásos sérelmeket illeti, az egyetem sajnos tapasztalja azt, hogy országgyűlés országgyűlés után mulik, a nélkül, hogy a r. kath. lelkes követek felszólalása dacára, orvosoltatnának, sőt időről időre ujjabbakkal tetéztetnek; minélfogva az egyetem még egyszer kíván járulni az országgyűlés elébe azon kérelemmel: mondja ki valahára a különböző vallások közötti tökéletes jogegyenlőséget. A sérelmes esetek egybeállítására és az országgyűlés elébe terjesztésére kineveztetnek Zsembery Imre elnöklete alatt Procopius György, Benyovszky Péter, Kossuth Lajos, Komáromy József és Valka János. Végre egy a Gusztávadolfihoz hasonló egyesület létrehozásának szüksége szóba hozatván, az alapszabályok kidolgozásával Szeberényi János püspök elnöklete alatt egy bizottság megbizatott.

Mellékletek: az egyetemes gyűlésnek a vallásos sérelmek ügyében a nádorhoz intézett felirata. — A tótajkuak állítólagos sérelmeinek ügyében kinevezett választmány jegyzőkönyve. — A Sártory-féle alapítványról hivatalos jelentés. — A népnevelés tárgyában kinevezett választmány terjedelmes javaslata.

1844. eszt. sept. 2. és köv. napjain gr. Zay Károly távollétében ismét báró Prónay Albert elnöklete alatt tartatott egyetemes gyűlés. Ezen gyűlést az elnök rövid imával kezdvén, határozatott, hogy ezután a gyűlés előtt mindenkor rövid istenitisztelet tartassék. — Azután a gyűlés a napi tárgyakra térvén át, mindenek előtt a tiszai kerületi 5 sz. k. városi esperesség egy papi elnöktárs választását indítványozván, oda utasittatik, hogy ugy ezen dologra, valamint általában az egyetemes gyűlés rendezésére nézve indítványát a jövő gyűlésre bővebben formulázva terjeszsze be. — Az uniót illetőleg a tiszai kerület erre nézve beadja munkálatát, a dunamelléki pedig kijelenti, hogy az uniót ugyan elvben elfogadja, azonban külön munkálattal föllépni nem szándékozik. Ennek folytán megbizatik a középponti állandó bizottság, hogy az általa kidolgozott munkálatot mennél szélesebb körben ismertesse, nevezetesen mind az ágostai, mind a helvét hitvallásu esperességeknek több példányban küldje el, hogy így az óhajtott egyesülésnek mennél hathatósabban utja egyengettsék. — A célba vett prot. középponti főiskola ügyében kinevezett bizottság jelenti, hogy egyelőre aláírási iveket bocsátott szét s tudomása van róla,

hogy ezek már is szép eredményt mutatnak. Minélfogva ez ügy a kerületek további lelkes pártfogásába ajánltatik. — A már 1842. eszt. elfogadott tanrendszert illetőleg, miután ez mindekkoráig több helyütt életbe nem léptettetett, az 1842. eszt. határozat megújittatik s egyuttal kineveztetik egy középponti állandó tanügyi bizottság, melyhez minden kerület évi jelentéseit az iskolák állásáról beterjeszteni köteles. Azon határozat, mely szerént a tantárgyaknak magyar nyelven való előadására hét év tüzetett ki, oda módosittatik, hogy valamennyi tantárgyak a felsőbb iskolákban már a jövő iskolai évtől kezdve magyar nyelven adassanak elő. Miután pedig a tanrendszernek a fenytéket illető része mindekkoráig kidolgozva nincs, fölkéretik az egyetemes felügyelő, hogy szakférfiakat egybehíván, a tanrendnek e részét is dolgoztassa ki, egyáltalában pedig, ha az előrehaladt kor a tanrendszerben némi módosításokat tett volna szükségesekké, ezekre nézve is a szakférfiak véleményét a jövő gyűlésre terjessze be. Végre pedig, hogy az egyetemes gyűléseken ezután tanárok és tanítók is részt vehessenek, határozatott, hogy azok mindég augusztus hó 15-én tartassanak. — A sérelmes esetek évről évre szaporodván és nem orvosoltatván, idején látja az egyetem, hogy az evang. egyház valahára az önvédelem terére lépjen. Minélfogva felhivatnak azok, kik magokban képességet éreznek, egy az evangyelmi elveken nyugvó, s a kath. clerus tulkapásai ellen irányzott erőteljes, cáfoló ellennyilatkozat szerkesztésére, mely az országgyűlés bevégezése után tartandó rendkívüli egyetemes gyűlésen felolvastatni és tárgyalatni fog. Egyuttal pedig miután az egyetem sajnosan tapasztalja azt, hogy a vallásos viszálykodások a kath. clerus kezdeményezése folytán mindinkább lábra kezdenek kapni, sőt a prot. egyház létét fenyegetik, inditványoztatott egy évi protestans könyörgési ünnep létesítése, mely inditvány elvben elfogadtatván, mielőtt létesítették, ezen eszmének a helvét hitv. atyafiakkal való közlése határozatott. — A Gusztávadolfihoz hasonló magyarországi gyámintézet ügyében kinevezett bizottság beadja munkálatát, mely is mindenben helyeseltetvén, a kerületek pártolásába ajánltatik.

1845. évben aug. 15. és köv. napjain gr. Zay Károly egyetemes felügyelő elnöklete alatt tartatott egyetemes közgyűlés. E gyűlésen mindenek előtt a tiszai kerület beterjeszti az egyetemes gyűlés rendezésére vonatkozó formulázott inditványát, mely is átnézés és annak idejében véleményes jelentés megtétele végett egy számos tagból álló

bizottságnak kiadatik. — Az unióra nézve, az egyetem azon meggyőződésre jutván, hogy ezen üdvös eszme azért nem vezetett eddig kívánt eredményre, minthogy miben állása és hordereje ugy az egyesek, mint a gyülekezetek által kellően nem ismertetik, határozottatott, hogy az állandó középponti uniói bizottság munkálata tót és német nyelvre lefordíttatván és kinyomatván, mennél szélesebb körben ismertettessék. — Az egyetemes felügyelő jelenti, hogy az elfogadott tantervnek a fenytékre vonatkozó részét szakférfiak által kidolgoztatta, valamint egyáltalában ugyanazok által a tantervet még egyszer átnézte s beadja az illető szakférfiaknak ezen munkálatát. Ahoz szólás végett a kerületeknek kiadatott. — Ugyanaz jelenti, hogy a mult gyűlésen indítványozott prot. védiratot illetőleg, mindeddig munkálat be nem adatott. Továbbra is fentartatik. — Ugyanazon gyűlésnek azon pontjára, melyben egy általános évi prot. könyörgő ünnep létrehozása indítványoztatott, jelenti a felügyelő, hogy e tárgyat a kerületekkel közölvén, az azoknak helyeslésével egyáltalában nem találkozott; minél fogva e tárgy ez idő szerint elejtettnek nyilvánittatik. Minthogy azonban, ezzel kapcsolatban az tapasztaltatott, hogy egyházunkban az évi ünnepekre nézve igen nagy eltérés uralkodik, nevezetesen némely egyház több, más viszont kevesebb ünnepeket tart, Szeberényi János püspök elnöklete alatt egy bizottság neveztetett ki, oly célból, hogy ahoz minden egyes esperesség adja be jelentését arról, minő ünnepek szoktak kebelében tartatni, hogy így valahára erre nézve is a kívánt egyöntetőség behozathassék. A mellékletek közt egyedül Kis Lajos és Procopius György ágensek évi tudósításai érdemlenek említést.

1846. eszt. aug. 15. és köv. gr. Zay Károly elnöklete alatt tartott egyetemes gyűlés. Az egyházrendezési terv kidolgozásával már régebben megbizott választmány beadja munkálatát. Mely is tótra és németre lefordíttatni, s minden egyes egyháznak elküldetni rendeltetett, hogy észrevételeit megtehesse s így azután autonomon életbe léptethessék. — A középponti állandó iskolai bizottság jelenti, hogy az egyes kerületek által hozzá beküldött jelentések és kimutatások oly annyira elütők egymástól, hogy azok nyomán egy általános kimutatást készítenie az iskolaügy állásáról lehetetlen. Megbizatott ugyanaz bizonyos rubrikák készítésével, a kerületeknek pedig meghagyatott, hogy a hozzájuk menesztendő ily nemü táblázatokot betölteni, s azokat a bizottsághoz beküldeni kötelelességöknek

ismerjék. — Azután szóba kerülven a zay-ugróci iskolai tanterv, erre nézve olvastatott az e célra összehívott szakférfiak némi részben módosításokat ajánló jelentése. Ezer példányban kinyomatni s az egyes kerületekhez menesztetni rendeltetett, hogy minden esperesség észrevételeit megtehesse. — Továbbá felemlítettett, a m. kir. helyt. tanácsnak f. év máj. 27. kelt azon sérelmes intézvénye, melyben az 1844. eszt. 3-ik az áttérésről szóló törvénycikket magyarázza, illetőleg a prot. egyház hátrányára módosítja. Mire nézve az egyetemes gyűlés kinyilatkoztatja, hogy a törvény világos értelméhez ragaszkodni kíván, s miután az 1791. eszt. 26. tc. világosan kijelenti, hogy az evang. egyház sem kir. rendeletekkel, sem helytartósági intézvényekkel a fennálló törvények ellenére nem kormányoztathatik, a fenebbi intézvény pedig a törvényben foglalt viszonzosság elvével egyáltalában meg nem egyez, sőt a világos törvényt a protestansok hátrányára magyarázza, ennél fogva az ezennel tisztelettel félretéteik s erről a m. kir. helyt. tanács külön feliratban értesítettetni határoztatik. — Ezzel kapcsolatban olvastatott ugyancsak a m. kir. helytartó tanácsnak intézvénye, melyben a superintendensektől az iskolaügyre nézve bizonyos rubrikák szerinti kimutatást kíván. Minthogy ezen intézvény néhány oly nemű kimutatást kíván, melyek az eddigi gyakorlattól elütnek, általában pedig ön költségünkön fentartott iskoláink autonomiájába ütközni látszik, ennél fogva kiadatik az egyetemes tanügyi bizottságnak, bevértván az iránti jelentése, hogy a kívánt rubrikák autonomiánk megsértése nélkül betölthetők-e. — Végre olvastatott ugyancsak a helyt. tanácsnak intézvénye, melyben tudatja, hogy Dirner Endre pesti tanár, «a keresztény vallás történetének rövid vázlata» című tankönyve, mint amely a más vallásuak iránti türelmetlenség és szeretetlenség magvát oltja az ifjuság kebelébe, betiltatott, a könyvvizsgáló pedig, Haubner Máté, ki azt nyomtatás alá bocsátotta, megdorgáltatni rendeltetik. — Az egyetem kijelenti, hogy miután e könyvben semmi olyast nem talál, mi a többi vallásfelekezeteknek megbotránkoztatására szolgálna, s miután a történetírónak épen az a kötelessége, hogy a megtörtént tényeket és azoknak indokait a maga valóságában adja elő, a szerző pedig csak is épen ezt tette, nem látja okát sem a betiltásnak, sem a könyvvizsgáló megdorgáltatásának, minél fogva a m. kir. helyt. tanács külön feliratban fog fölkéretni, hogy ezen sérelmes intézvényt vonja vissza. Mellékletek: a greifsvaldi egyetemnek tudósítása a Szirmay-féle ösztöndijről. — Az egyetemes gyűlés

felirata a Dirner-féle tankönyv ügyében. — Heinrich Jakab besztercebányai polgár végrendeletének másolata, melyben ösztöndíjakra 10 ezer frtot hagyományoz.

1847. eszt. aug. 15. és köv. gróf Zay Károly elnöklete alatt tartott egyetemes gyűlés. E gyűlésen a központi tanügyi bizottság előterjeszti a helytartó tanács által kivánt rovatos kimutatásra nézve véleményes jelentését, mely is helyeseltetvén, a m. kir. helyt. tanács némely rubrikák kihagyására fölkéretni határozottatott. — Az unióra nézve semmi újabb jelenteni való nem lévén, ezen ügy továbbra is fentartatott.¹⁾ A zay-ugróci rendszerre nézve jelenti az elnök, hogy az ezer példányban kinyomatott, a kerületeknek elküldetett, de idő rövidsége miatt a kerületek még nem válaszoltak. — Az ünnepek rendszeresítése tekintetéből kinevezett bizottság jelenti, hogy munkálatával még el nem készült. Mire nézve az egyetem kimondja, hogy tekintve ezen ügynek gyöngéd oldalát, végkép felhagy annak sürgetésével, hogy valamennyi egyház ugyanazon ünnepeket ünnepelje, illetőleg, hogy némely lényegtelenebb ünnepek eltöröltessenek; egyéb iránt felhívja a superintendenseket, hogy a lényegtelenebb ünnepek tartását lassan lassan szép szerével eltörölni igyekezzenek. — Olvasztatott a m. k. helyt. tanácsnak intézvénye, melyben némely más válásukat sértőbb kifejezéseket emel ki Dirner egyháztörténelméből s kijelenti, hogy elébbeni határozatához továbbra is ragaszkodik. Mire nézve az egyetem felhívja a szerzót, hogy a munkának újabb kiadásában az erősebb kifejezéseket szelidíteni igyekezzék. — Sérelemképpen felhozott, hogy a rkath. clerus a vegyes vallásu jegyeseket sem összeadni, sem esketni nem akarja, sem a kihirdetésről szóló bizonyítványt ki nem állítja, ha az illető prot. fél magáról térítvényt nem ad, hogy valamennyi gyermekét a rkath. vallásban fogja nevelni. Ezen ügy, mint sérelem, orvoslás végett ő Felsége elébe, ha pedig ott orvoslást nem nyernénk, az országgyűlés elébe fölterjesztetni határozottatott. — Felhozott, hogy köztudomás szerént a velencei hajós iskolába a prot. ifjak csak oly feltétel alatt vétetnek be, ha elébb rkath. vallásra áttérnek, továbbá, hogy az áttérésről szóló 1844. eszt. 3-ik t. c. a katonai végvidékeken eddig sem hirdettetett ki; végre,

¹⁾ Ezzel az oly hévvel felkarolt unió, gr. Zaynak ezen kedvenc eszméje, bekövetkeztén nemsokára az 1848. eszt. mozgalmas napok, szép csendesen végkép elaludt, s többé szóba sem jött.

hogy a Morvában és Galiciában lévő ezredeknél lévő protestansok prot. tábori lelkészekkel ellátva nincsenek. Ezen ügy szintén ő Felsége, s ha ott kedvező megoldást nem nyerne, az országgyűlés elébe vintetni határozatott. — Azután jelentetett, hogy a m. k. helytartó tanács a tavali egyetemes gyűlés jegyzőkönyvét azon észrevétellel küldte vissza, hogy az egyetem a superintendenseket ne nevezze püspököknek, mint amely cím ezeket meg nem illeti. Mire nézve az egyetem kijelenti, hogy miután úgy van meggyőződve, hogy a püspök cím éppen úgy megilleti a prot. superintendenseket, mint a rkath. egyháznagyokat, ennél fogva ezen címet továbbra is fentartani kívánja. — Végre szóba kerülvén az egyházakra és iskolákra való ugynevezett supplicatiók, az egyetem kimondja, hogy ezeket végkép megszüntetni óhajtja, ennél fogva határozza, hogy ezután minden egyházban bizonyos e célra kitűzött vasárnapon egyházi offertorium tartassék s egy ekép megalakítandó pénztárból segélyeztessenek úgy az iskolák, valamint a segedelemre szorult szegényebb sorsu egyházak.

Jegyzőkönyvi mellékletek: az egyetemes gyűlésnek Mária Dorothea főherceg asszonyhoz, férje, József nádor halála alkalmából intézett részvetnyilatkozata. — A főherceg asszonynak e részvetnyilatkozatra saját kezűleg irt válasza. — Az egyetemes gyűlésnek üdvözlő felirata István főherceg és kir. helytartóhoz. — Ugyanannak felirata ő Felségéhez, a sérelmes, még mindeddig nem orvosolt esetek ügyében. — A m. kir. helyt. tanács intézvénye, melyben az egyetemes gyűlést superintendenseket illetőleg a «püspök» cím használatától, ő Felsége külön meghagyása folytán, ujjolag betiltja.

Az 1848. nevezetes évben két egyetemes gyűlés tartatott. Az első jul. 25. és annak követk. napjain gr. Zay Károly elnökle alatt. Mindenek előtt jelenti az elnök, hogy miután a f. év april 11-én befejezett országgyűlésen a vallás dolgában alkotott 20-ik t. cikk a hazában bevett valamennyi vallásfelekezetekre nézve kimondotta a viszonság és jogegyenlőség nagy elvét s valamennyi bevett vallásfelekezetek egyházi és iskolai szükségleteinek az állam pénztárából való fedezése elhatározatott, s ezen elvnek részletes alkalmazásával, illetőleg az illető vallásfelekezetek kihallgatása után, a legközelebbi törvényhozás elébe kimerítő javaslat beterjesztésével a vallás és közoktatási ministerium megbizatott, ennek következtében ugyancsak a vallás es közoktatási minister ur kerületeinkhez menesztett körleveleiben hitfelekezetünket is a Pesten f. év sept. 1-én tartandó értekezletre meg-

hivta s addig is e tárgynak saját köreikben való megvitatására felszólította : ennél fogva az elnökség szükségesnek látta a jelen gyűlést rendkívülileg e mai napra összehívni, azon okból, hogy az e fontos és egyházunk életébe mélyen beható ügyben a szükséges előlépéseket megtegye s a ministeri értekezletnél vezérfonalul szolgálendő irányeszméket és elveket megállapítsa. Ezt pedig úgy vélné legcélszerűbben elérhetőnek, ha e népes gyűlésből egy külön bizottság neveztetnék ki, mely kimerítő és indokolt javaslatot készítene, s azt jóváhagyás végett ide ismét beterjesztené. Ezen elnöki előterjesztés következtében az egybegyült kerületek méltányolván az ügynek nagy fontosságát s belátván azt, hogy az ez érdemben teendő lépések érett megfontolást és nagy ovatosságot igénylenek, a tárgy fontosságához illő hosszabb tanácskozás s a dolognak minden oldalról való komoly megvitatása után abban állapodtak meg, hogy a mai gyűlésen a részletekbe nem bocsátkozhatván egy, Kubinyi Ágoston elnökle alatt Benyovszky Péterből, Szentiványi Károlyból, Simkó Vilmosból, Jeszenszky Lászlóból, Michnay Endréből, Sztehló Jánosból, Wimmer Ágostonból, Horváth Lajosból és Füredy Lajosból álló választmányt neveztek ki, oly utasítással, hogy a dolgot minden oldalról komolyan megvitatván, javaslatot terjesszen be, miképen lehetne legcélszerűbben, autonómiánk megsértése nélkül az országos törvényt egyházunkra alkalmazni, mely javaslat azután a holnapután tartandó gyűlésen megvitatván s véglegesen megállapítván, négy példányban fog leiratni s a kerületek itteni képviselőivel azon célból közöltetni, hogy ezek viszont azt a ministeri értekezletre kinevezendő képviselőiknek utasításul adhassák, hozzá adatván, hogy a kerületek közöljék e javaslatot egyszersmind a szintén Pesten e napokban egyetemes gyűlésileg egybegyűlendő helvét hitvallásu és unitárius testvérekkel s ha azoknak véleményéhez képest netán egyben másban módosítandónak gondolnák, terjesszék a módosítandókat újra az itt folytonosan ülészendő egyetemes gyűlés elébe, mely azután végleg és döntőleg határozni fog. Az egyetemes gyűlésre nézve kimondatott, hogy az folytonosan együtt fog maradni, azon célból, hogy a min. értekezleten résztveendő követek vele bár mikor érintkezessenek és esetleg tőle utasítást kaphassanak. — Továbbá tudomására jutván az egyetemnek, hogy a vallás és közoktatási minister ur a legközelebbi törvényhozás elébe, a protestansok kihallgattatását mellőzve, egy, a protestans autonómiát nem csekély mérvben érintő népnevelésre vonatkozó törvény-

javaslatot terjesztett be, miután az 1848. eszt. 20. tc. világosan azt rendeli, hogy annak beterjesztése előtt a protestansok is kihallgattassanak, fölkéretni határozatott a minister, hogy mielőtt a törvény meghozatnék, intézkednék, hogy a protestansok kihallgattassanak. — Jul. 27-én a folytatva tart. egyetemes gyűlésen, a fent érintett választmány beterjesztvén javaslatát, az némi módosításokkal elfogadtatott, ezer példányban kinyomatni rendeltetett, s az elnökség megbízott, hogy a négy kerülettel, a magyar és erdélyországi helvét hitvallásu, az erdélyi ágostai hitv. és unitárius testvérekkel közölje, megjegyeztetvén, hogy a javaslathoz még ugy az egyesek, valamint a kerületek is a f. év aug. 30. tart. egyetemes gyűlésen hozzá szólhatnak. — Végre az elnök jelentvén Szirmay Ádámnak, Schedius Lajosnak és Jozefy Pál superintendensnek az utolsó egyetemes gyűlés óta bekövetkezett halálát, érdemeik s emlékezetök jegyzőkönyvileg megörökíttetni határozatott.

Jegyzőkönyvi mellékletek: Procopius György agensi jelentése mult évi munkálkodásáról. — Az egyetemes felügyelő felhívása a hitsorsosokhoz a marciusi vivmányok alkalmából. — Felirat a ministerhez a protestansok kihallgatása mellőzésével beterjesztett népnevelési törvényjavaslat tárgyában. — Vezéreszmék a ministeri értekezletre kinevezendő választmány részére.

A másik egyetemes gyűlés ugyanezen 1848. eszt. tartatott aug. 30. szept. 4-ig, először báró Jeszenák János, később báró Prónay Albert elnöklete alatt, még pedig együttesen az erdélyi szászokkal, kiknek képviselőik voltak: Binder György superintendens, Fabini József főjegyző, gr. Salmen Ferenc a szászok grófja, Schwartz János segesvári tanácsos, Schuller Mihály segesvári lelkész, Trausch József brassói rendőri igazgató és Zimmerman József országgyűlési képviselő. E gyűlésen mindenekelőtt a ministeri értekezletre küldendő képviselők számára kidolgozott vezéreszmék megvitatása képezte a tanácskozás tárgyát s ezek végre háromnapig eszmecsere után végleg megállapítottak. — Azután felhozatván, hogy a folyó é. országgyűlési 13. tc. eltörlötte a papi tizedet, de nem gondoskodott egyszersmind arról, hogy azon lelkészek, különösen a kishontiak, kiknek fizetése eddig a tizedből állott, azonnal kárpótoltassanak, minek következtében ezek már most családjaikkal együtt a legnagyobb nélkülözésnek vannak kitéve, fölkéretni határozatott a ministerium, hogy addig is, míg a kárpótlás a maga rendes kerékvágásába jő, fizetésbeli ellátá-

sukról az állam pénztárából gondoskodják. — Mindeddig az erdélyi szászok is résztvettek a tanácskozásban, sept. 1-én azonban már a gyűlésben meg nem jelentek s kimaradásuk okát levélben tudatták az egyetemes gyűléssel. A levélnek tartalma ez: hogy utasításuknál fogva az itteni határozatok hozatalába nem bocsátkozhatnak, mivel már a reformáció kezdete óta törvények és szabadalmak által biztosított teljes vallásszabadsággal s némely előjogokkal birnak, jelesül zsinataikat s főconsistoriumaikat kormányi engedelem vagy bejelentés nélkül tarthatják; válópereik egyházi törvényszékeik előtt folynak, ezen s több hasonló előjogaikat gyengíteni s német nyelvüket feláldozni nem akarják, de a geographiai távolság is nehezíti az összpontosítást; ugyanazért az egyetemes gyűlés végzéseit, melyeket az ő jogi állapotukkal nem mindenkép vélik összhangzóknak, csak tudomásul kívánják venni, de reájuk nézve kötelező erejűeknek el nem ismerhetik. A gyűlés sajnálattal veszi kimaradásukat, annál inkább, mint-hogy azon okokat, melyek a levélben felhozatnak, nem látja olyanoknak, melyek a kimaradást elegendően indokolnák. Egyébiránt, ennek dacára közeledni kíván ezután is hozzájuk, gyűléseibe ennek utána is meghívni s jegyzőkönyveit velük közleni fogja, a megjelenés szabad akaratukra hagyatván. A beadott nyilatkozat azonban a ministeriummal közöltetni határoztatott. — Fabricius Sámuel, ki a vallás és közoktatási ministerhez a végett volt kiküldve, tudná meg, mikor kívánja a minister ur a protestans egyházak bizalmi férfjaival a célba vett értekezletet megtartani, jelenti, hogy a minister oda nyilatkozott, hogy ő az értekezlet alatt azt értette, hogy a kerületek egymásközt értekezzenek, s megállapodásukat írásban terjesszék be hozzá, de velök személyes érintkezésbe bocsátkozni nem szándékozik. A gyűlés fájdalmas érzéssel veszi minister urnak ezen váratlan visszautasító nyilatkozatát, melyel a hozzája intézett meghívást, annak világos tartalma ellenére értelmezni szándékozik, annál inkább, mert a gyűlés tagjai, ezen meghívásnak hódolva, az ország minden vidékeiről, még Erdélyből is, egybesereglettek s a cél is könnyebben éretnek el, ha élő szóval lehetne eszmét cserélniök. Ennélfogva még egyszer megkérik a minister urat, hogy a küldötteket személyesen fogadja és velök értekezzenek. . . Erre azután másnap azon izenet jött a ministertől, hogy a küldöttekkel bármely napon kész az értekezlet megtartani. S miután egyidejűleg a helvét hitvallásuak is arról értesítették a gyűlést, hogy ők holnap a reggeli órákban a jegyzőkönyv-

hitelesítéssel és minden munkájukkal elkészülnek, szept. 3-nak délelőtti 10 órája tüzetett ki arra, hogy a két felekezet a megyeház nagytermében találkozzék, ott a vezéreszméket még egyszer megvitassa és végleg megállapítsa, mielőtt küldöttei által a min. értekezleten részt venne. — Szóba jött azután az agensi hivatal. Erre nézve határozott: hogy miután a m. kir. udvari cancellária feloszlattatott, a bécsi agensi hivatal is megszüntetessék, ellenben a budai továbbra is megahagyassék. — Szept. 4. az elnök, báró Prónay Albert jelenti, hogy az ágostai és helvét hitv. és az unitárius egyház küldöttei e mai napon a vallás és közoktatási miniszterrel értekezést tartván s nézeteiket Szoboszlay Pap István püspök élő szóval előadván, kijelentették, hogy mennyiben hazánk jelenlegi állapotjában minden erő a haza megmentésére volna fordítandó, s ily körülmények a protestansok kívánatainak terjedelmes teljesítését meg nem engednék, azokkal a béke helyreállításáig készek várakozni, felkérlik azonban a miniszter urat, hogy azon lelkészek és tanítók ellátásáról gondoskodják, kik a tized megszüntetése folytán fizetéseiktől elestek: mire a miniszter ur azt válaszolta, hogy részére az országgyűlés által nagy nehezen csak egy millió forint utalványoztatván, kérdi, hogy ebből mennyit követelnének a protestansok szükségleteik fedezésére? Miniszter urnak ezen kérdése az egyetemes gyűlésnek terjesztetvén be, az egyetem ezen általános segedelmezés kiosztása arányát legigazságosabban azon teher szerint véli megállapíthatónak, mely a protestansokra a majdan kivetendő öszvegből háromlani fog, s a mennyiben jelenleg még ezt tudni nem lehetne, egyedüli biztos zsinórmértéknek látja a lelkek számát s fölkéri miniszter urat, hogy ezen arányban az ágostai hitvallásuakra esendő részt az egyetemes gyűlésnek adja ki, fentartván magának a gyűlés ezen öszvegnek akénti igazságos felhasználását, amint azt maga jónak látandja. Megbizza egyébiránt a superintendenseket, hogy miután ezen pénz csak ígérve van, de valósággal a protestansoknak még ki nem adatott, intsék meg az egyházakat, hogy addig mig e pénz az egyetem rendelkezésére kiadatni fog, lelkészeiket és tanítóikat fizetni köteleességüknek ismerjék. — Végre szóba hozatván, hogy a középpontban szükség van oly állandó bizottságra, mely a miniszter úrral folytonosan közlekedésben állhasson, e célra megválasztattak az egyetemes felügyelő elnöklete alatt a püspökök és a kerületi felügyelőkön kívül a bányai kerületből Benyovszky Péter, Székács József, a tizsaiból Fabricy Sámuel és Bauhoffer György, a

dunántuliból Zmeskal István és Perlaky Dávid, a dunáninnyi kerület két küldött kinevezésére meg fog kerestetni, az erdélyi püspök megigérvén, hogy az erdélyi consistoriumtól vett utasítás után a küldöttek, ha a consistorium azok kiküldetését jónak látná, kineveztetni fognak.

Jegyzőkönyvi mellékletek : a dunántuli kerület javaslata a minist. értekezletre menendő bizottságnak adandó utasításra nézve ; — az erdélyi szász superintendens képviselőinek nyilatkozata, hogy miért nem vehetnek részt az egyetemes gyűlés további tanácskozásaiban ; — a tized eltörlése folytán fizetéseiktől elesett kishonti lelkészek folyamodványa a vallás és közoktatásügyi miniszterhez ; — ugyanennek felhívása az egyetemes felügyelőhöz, hogy ezen egyházak és lelkészek közt igyekezzenek a méltányos kiegyezést létre hozni, addig, míg a legközelebbi országgyűlés e tárgyban, törvényhozás útján intézkedni fog.

Ezután csakhamar bekövetkezett az önvédelmi harc, azután pedig a világosi fegyverletétel után a provisorium, amikor az egyetemes felügyelő, a ker. felügyelők és a superintendensek, Haynau tábornok ismert rendelete folytán hivatalaikból letétettek, hárman ezen utóbbiak közül u. m. Szeberényi János, Haubner Máté és Pákh Mihály börtönbe vették s helyeikbe cs. kir. administratorok kineveztettek s az egyetemes gyűlések betiltattak, sőt kerületi gyűlések tartása is csak administratorok elnöklése alatt és cs. kir. biztosok jelenlétében engedtetett meg.

A provisorium után első egyetemes gyűlés tartatott 1860. eszt. okt. 10—12. báró Prónay Albert, mint legidősb kerületi felügyelő és Sztromszky Fer. Sám. superintendens társelnöklése alatt. Jelen volt 60 világi és 38 papi képviselő. Isteni tisztelet végeztével a gyűlés megnyitván, mindenekelőtt a jegyzőkönyv vezetésével megbízott a világiak közül az eddigi egyetemes főjegyző edvi Illés Ádám, az egyháziak közül pedig Geduly Lajos pozsonyi lelkész. Azután felolvastatott eddigi egyetemes felügyelőnek, gróf Zay Károlynak levele, melyben 1839. év óta viselt egyetemes felügyelői hivataláról lemond. A gyűlés méltó sajnálattal és fájdalommal fogadta a lemondást s érdemeit, melyeket az egyház iránt szerzett, jegyzőkönyvileg is megörökíteni határozván, addig is míg a maga rendes útján új felügyelő fogna választatni, a közügyeknek vezetésére felkérte báró Prónay Albert, de miután ez e tisztet el nem fogadta, közakarattal ideiglenes

világi felügyelőül megválasztatott, a provisorium alatt alakult központi igazgató bizottságnak erélyes elnöke, báró Prónay Gábor, oly utasítással, hogy addig is, míg rendes egyetemes felügyelő fog választatni, Székács Józseffel, mint az ország középpontjában lakó superintendenssel, az egyház közügyeit vezesse és a felügyelő választására nézve is a kellő lépéseket tegye meg. Ez megtörténvén, a már említett középponti igazgató bizottság elnöke, báró Prónay Gábor számot ad a bizottság eddigi működéséről. Előadja, hogy ezen központi igazgató bizottság úgy alakult, hogy miután az ismert Haynau-féle rendelet által az egyetemes felügyelői hivatal felfüggesztetett, a superintendensek hivatalaikról letétettek s azok helyébe cs. kir. superint. administratorok kineveztettek, az egyetemes gyűlések tartása betiltatott, később pedig az 1859. szept. 1. kelt nyiltparancs és a szept. 2. kelt ministeri rendelet által egyházunk autonomiája megtámadtatott, ezen sérelmeink mikénti orvoslása s egyházi autonom szerkezetünk s függetlenségünk visszanyerhetése végett, a pest megyei esperesség indítására f. évi ápril 18. Pesten, egy, az egyetemes gyűlést pótló egyetemes tanácskozmány tartatott. Ennek kifolyása volt egy egyetemes választmánynak, báró Prónay Gábor elnöklete alatt, Pesten történt megalakítása. Ezen választmány azóta folytonosan oda irányozta működését, hogy egyházi autonom szerkezetünket s előbbi törvényes jogainkat visszanyerhessük. Elmondja továbbá, hogy jól lehet egyházunk a május 15. kelt nyiltparancs folytán autonom jogaiba visszahelyeztetett, mindazonáltal a dunáninneri kerületben tizenegy egyház és néhány autonom érzelmű gyülekezet patentalis papja Kuzmányi Károly bécsi tanárt választván patentalis superintendensül, ez nem szűnik meg a jogaikhoz ragaszkodó autonom gyülekezetekre folytonosan nyomást gyakorolni. Így nevezetesen legközelebb a honti autonom érzelmű esperest önhatalmilag hivatalából letévén, helyébe patenshez szitót nevezett ki s általában az autonom egyház kebelébe visszatérni óhajtó gyülekezeteket ebben, a május 15. kelt nyiltparancs ellenére, akadályozza s a politikai közegek által akadályoztatja. A bányai kerületben lévő három patentalis gyülekezet administratora Válka János, egyházai lelkész, e hivatalát most is viseli; a dunántuli kerület cs. kir. superint. administratora Wohlmuth Lipót a pecsétet és a hivatalos ügyiratokat az autonom, törvényes superintendensnek kiszolgáltatni nem akarja. A tiszai kerületben autonom uton választott superintendens, Máday Károly, mint ilyen,

a politikai közegek által nem respektáltak. Továbbá az 1791. eszt. 26. tc. 5. §. ellenére a ministerium iskoláinkra új tanrendszert erőszakolván, csak oly iskolákat ruház fel nyilvánossági joggal, melyek azt elfogadják. — A középponti bizottság ezen előterjesztése folytán oly tartalmu felirat határozottatott intéztetni ő Felségéhez, hogy ő Felsége az ev. egyházat a bécsi és linci békekötéseken és az 1791. eszt. 26. cikken alapuló s százados gyakorlattal szentesített jogaiba úgy az egyházakra, valamint az iskolákra nézve, visszahelyezni, a törvényesen fenállott superintendentiákat historiai alapokon nyugvó határaikban csorbitatlanul, az egyházkerületek hivatalnokait törvényes hatásköreik gyakorlatában háborítatlanul meghagyni, valamint kegyelmesen elrendelni méltóztassék, hogy az egyházak hiveinek f. évi május 15. kelt cs. kir. leirat által biztosított lelkiismereti szabadságán elkövetett erőszakolások szüntetessenek meg, a pozsonyi, legközelebb alakult patentalis superintendencia s annak beláthatatlan zavarokat okozó törvényellenes superintendense, ugyszintén a többi superint. administratorok eltöröltessenek s a kormányközegek tiltassanak el attól, hogy a törvényes hatóságok mellőzésével az egyes egyházakhoz rendeleteket bocsássanak s azokat a patensszerű szervezéshez való áttérésre csábítsák. Ezen feliratnak először is Benedek országos kormányzóhoz, azután pedig ő Felségéhez való beterjesztésével, báró Prónay Gábor vezérlete mellett egy nagyobb számú küldöttség bizatott meg. Addig is azonban, míg ő Felsége az egyetem jogos kívánatainak eleget tenne, szükségesnek találtatott az egyetemes gyűlés nevében az autonom egyházakhoz bizalmas és erélyes szózatot ily értelemben intézni, mely egyszersmind a patensszerű egyházaknak is felvilágosításául szolgálna; továbbá miután németországi evang. testvéreink az itteni állapotokról hibásan vannak értesítve a patentalisták által, a némethoni Gustav Adolf együletet egyházunk alkotmányos állásáról egy külön emlékiratban felvilágosítani, végre az eddigi egyetemes választmányt, melynek elnökeül ujolag fölkéretett báró Prónay Gábor, s kinek oldalához minden kerületből bizonyos számú egyházi és világi férfiak választattak, továbbra is az egyház ügyeinek vezetésével megbizni.

Ezután az elnökség fájdalommal jelenti néhai Szeberényi János bányakerületi és Pákh Mihály tiszai kerületi superintendenseknek halálát, valamint azon veszteséget is, mely hazánkat gr. Széchényi István halála folytán érte. Érdemeik hálaemlékül jegyző-

könyvileg is örökítettni határoztattak, gr. Széchényi Istvánra nézve pedig fölkéretett az elnökség, hogy az egyetem határtalan tiszteletét az elhunyt irányában s mély fájdalmát halála felett, özvegyéhez intézendő külön levélben is tolmácsolja. — A középponti bizottság elnöke jelenti, hogy a tiszai kerület felszólítására legközelebb tanári értekezletet hívott egybe, s annak jövőben tanügyünk miként leendő rendezése tárgyában kidolgozott munkálatát beterjeszti. A munkálat felolvastatván, a kerületekhez, véleményadás végett, menesztetik. Addig is azonban, míg a kerületek megjegyzéseiket beterjesztenék, következők határoztattak:

1. Az iskolai év kezdődik szeptember, végződik július közepével.
2. Az érettségi vizsgákra nézve határoztatik, hogy azok autonom egyházi közegeink által vitessenek véghez.
3. A középponti tanbizottmány teendőivel az egyetemes középponti bizottmány megbizatik.

Az egyetemes iskolai alapítványokra felügyelő, még a provisorium előtt megválasztott bizottság jelenti, hogy kötelességének tartotta a gyászos provisorium alatt is az alapítványokra folyvást felügyelni, a pénztárnoki számadásokat évenként megvizsgálni, a Roth-Teleky-féle ösztöndíjat kiosztani s beterjeszti tizenegy évről szóló hivatalos jelentését, hozzá mellékelvén az arról való kimutatást is, hogy a Roth-Teleky-féle 40 ezer forintnyi tőke kiknél és minő biztosíték mellett van elhelyezve. A választmánynak ezen buzgósága méltó elismeréssel fogadtatván, ennek folytán a jövőben számadásvizsgáló és stipendialis bizottság megválasztatott, azon utasítással, hogy miután a lőcsei gymnasium beszüntettetett, ennek helyében a Roth-Teleky-féle ösztöndíjban ezután a rozsnyói gymnasium és a pesti prot. theol. intézet növendékeit részesesse. — Tanintézeteink s egyházaink még igen sok tekintetben anyagi szükséggel küzdeni kénytelenítettvén, ezek enyhítésére Székács József egyházi gyámintézet létesítését ajánlja. Az eszme közhelyesléssel fogadtatván, ily intézetnek: «evangelikus egyetemes egyházi gyámintézet» cím alatt alakítása elhatároztatott s a kivitelre azonnal egy bizottmány kineveztetett, utasítatván a kerületek, miszerint esperességeikben is választmányokat alakítsanak, melyekkel a középponti bizottmány összeköttetésbe tegye magát s a gyülekezeteket szólítsa fel, keresztényi szeretetből való önkénytes s minden kényszerítés nélküli adakozásra. — A tiszai kerület felemliti, hogy a tiszántuli reform. egyházkerület még eddig

sem léptette életbe a Sartory-féle hagyományt oly értelemben, a mint azt a végrendelkező meghagyta. Fölkéretett az elnökség, hogy a tiszántuli helv. hitv. egyházkerülettel magát összeköttetésbe téve, tudja ki ezen alapítványnak miben állását. — Székács József jelenti, mikép b. eml. Mária Dorottya főhercegasszony egy lepecsételve nála letett s 1857. eszt. felbontott levele szerint igen becses iratokat, u. m. a hazai ev. egyház történelmére vonatkozó gyűjteményét néhai Gamauf Theofilnak az egyetemes egyháznak adományozta. Ennek alkalmából határozza az egyetem: hogy Bauhoffer György egyetemes könyvtárnoktól a könyvtár állapotjáról való tudósítást elvárja s egyszersmind a könyv- és levéltár megvizsgálására s a levéltárnoki utasítás kidolgozására egy bizottságot kinevez. — Szóba jövén az agensi hivatal, az egyetem kívánatosnak tartja, hogy egyházunk jelen nyomasztó helyzetében úgy a budai, valamint a bécsi agensi hivatal megtartásuk. Amarra ad lig is, míg a kerületek szavazataikat beadnák, ideiglenes agensül, az elaggott Procopius György mellé, kinevezi dr. Szontagh Kálmánt; a bécsire nézve pedig bevárja a kerületek nyilatkozatát. Egyházi kormányzatunkban a rendes elnöknek gátoltatása vagy hiánya esetébeni pótlására nézve kimondatott azon régtől fogva gyakorlatilag fenálló szabály, hogy a superintendenst helyettesitse a hivatalban legidősb esperes, ezt az alesperes, ezeket a hivatalban legidősb lelkész; a kerületi felügyelőt a hivatalban legidősb espereségi, ezt pedig az egyházi felügyelő, mely törvényes szabály az egyetemes elnökségre is kiterjesztetik. — Végre vallásbeli sérelmek összegyűjtésével és szerkesztésével Radvánszky Antal bizatván meg, az egyházak sérelmes eseteik beküldésére hozzá utasítottak.

Jegyzőkönyvi mellékletek: a dunamelléki helv. hitv. superintendenciának ő Felségéhez 1851. eszt. beterjesztett kérelme, hogy a sérelmes Haynau-féle rendelet érvénytelenítettvén, az egyház százados jogaiba visszahelyeztessék. — Az egyetemes gyűlések keletkezésének története összeállítva a Zay és Gamauf-féle kéziratokból. — Pro memoria an den Erzherzog Albrecht über die politisch-kirchliche Lage der evang. Kirche Ungarns seit dem Jahre 1850. — Felhívás az ágostai hitv. községek, esperességek és superintendenciákhoz Magyarország, temesi Bánság és Vajdaságban. (Nyomtatvány 1860. máj. 21-ről.) A bányai kerületnek ő Felségéhez 1856. eszt. sept. 25. Budán átadott német nyelvű folyamodványa az iránt, hogy az ev. egyház régi jogaiba állíttassék vissza. — Ugyanannak kérelme, hogy ő Felsége a zsinat-

tartást engedje meg. — Kanya Pál levéltárnok jelentése az egyetemes levéltárról. — Az 1860. okt. 7. tart. tanári értekezés jegyzőkönyve, mellékleteivel. — A középponti egyetemes bizottmány jegyzőkönyve, mellékleteivel. — Az egyetemes gyűlésnek özv. gróf Széchényi Istvánéhoz intézett részvétnyilatkozata. — Az 1860. eszt. Bécsbe menesztett protest. küldöttségnek naplója.

1861. eszt. aug. 28. s köv. napjain tart. egyetemes gyűlés. Ezen gyűlés, melyen az újonnan választott egyetemes felügyelő, báró Prónay Gábor hivatalába beigtattatott, tartatott Szentiványi Márton, lipcsei főispán s dunáninneni kerületi felügyelő, később az egyetemes felügyelő, báró Prónay Gábor s Haubner Máté, dunántuli superintendens társelnöklete alatt. Jelen volt a négy kerület 47 egyházi s 44 világi képviselőjén kívül a helyv. hitv. testvérek részéről gr. Ráday Gedeon ker. főgondnok és Török Pál superintendens. A helyettes elnök a gyűlést megnyitván, mindenekelőtt jelenti, hogy az egyházaktól beérkezett 490 szavazat közül, 408 szavazattal egyetemes felügyelőül megválasztatott báró Prónay Gábor cs. kir. kamarás, a porosz sz. János lovagrend a sz. István apostoli király s több rendek vitéze. Ezt örvendetes tudomásul vevén a gyűlés, az egyetemes felügyelő által leteendő eskü formája s a neki adandó utasítás állapított meg. Mindkettő benne van a gyűlés jegyzőkönyvében. Ezután küldöttség neveztetett ki, mely a bárót az egyetem nevében üdvözölvén, a gyűlésbe meghívja. Ez nemsokára megjelent, az esküformát és az utasítást elfogadta, mire az egész gyűlés a templomba ment. Itt Geduly Lajos superintendens tartott alkalmi beszédet, mire az oltár elébe lépett egyetemes felügyelő a többi három superintendens által hivatalába ünnepélyesen beigtattatván, az azzal járó kötelességek hű teljesítésére magát esküvel lekötölte. Visszatérvén valamennyien a gyűlési terembe, az újonnan választott egyetemes felügyelő székfoglaló beszédjét elmondotta, mit azzal végzett, hogy e napnak emlékeül 4000 forintot letett s annak mire való fordittatását az egyetemes gyűlésre bizta. Azután a gyűlés áttérvén a napi teendőkre, Geduly Lajos helyébe, ki az utolsó gyűlés óta superintendenssé lett megválasztva, az egyházi jegyzői hivatal Torkos Károly békési esperesre és bányai ker. jegyzőre bízott ideiglenesen, addig, míg az egyházak szavazatai bekerülnének. — Továbbá, miután az egyetemes felügyelői hivatal törvényes választás által be lett töltve, a provisorium alatt működött középponti bizottmány megszüntetett.

Legtöbb időt vett igénybe e gyűlésen is a patens szerint rendezett egyházakról tanácskozás. Ugyanis a dunáninneri kerület követjei sajnosan jelentették, hogy ezen kerület területén még most is léteznek több patensszerű egyházak, melyek a törvényes superintendens s ker. felügyelőt el nem ismerve, magokat felsőbb helyről fizetett esperes s Kuzmányi Károly bécsi tanár személyében a kormány által kinevezett és díjazott, nem is az országban lakó patensszerű superintendens rendelkezései alá helyezik. Hasonlóképen jelenti a bányai kerület, hogy a pesti tót egyház az autonom egyháztól maig is el van szakadva s lelkésze szintén Kuzmányi Károlyt ismeri el felsőségének s saját házassági akadálytöli felmentése esetében ehez intézte folyamodványát, de ez mégis a m. kir. helyt. tanács által véleményezés végett a bányai superintendenshez leküldetett. Ugy szintén a tiszai kerület részéről jelentetett, hogy a lőcsei algymnasium maig is fenáll s a lőcsei egyház azt követelvén, hogy ily minőségben a kerület a maga kebelébe fogadja, erre a kerület oda nyilatkozott, hogy azt ily minőségben nemcsak kerületinek, de protestans intézetnek sem ismeri el. Mindezeket figyelembe véve a m. kir. helytartó tanácshoz oly tartalmu felirat intéztetni határozott: méltóztassék a helyt. tanács a dunáninneri egyházkerületben magát most is patensszerű superintendensnek tartó Kuzmányi Károlyt egyházkerületi törvényes, autonom hivatalnokaink hatáskörébe való minden beavatkozástól szigoruan eltiltani, s az illető egyházakat törvényes felsőségeik iránt tartozó engedelmességre s azokról való függésre, az 1791. eszt. 26. tc. 4. §. világos rendeletéhez képest utasítani s minden az egyházak és iskolák körében történt elszakadásokat, rendetlenségeket, magának a kormánynak érdekében is, valahára megszüntetni. — A dunáninneri kerület részéről felhozott, mikép a közelebb tartott országgyűlés minden eredmény nélkül rögtön feloszlattatván, a protestansok vallási sérelmei nem orvosoltattak. Miután pedig ő Felsége megigérte, hogy a legközelebbi országgyűlést hat hó alatt egybehívja, az országgyűlés elébe terjesztendő emlékirat szerkesztése indítványoztatott, melyben ez felkérendő lesz, hogy az országgyűlésen kívül, az absolut hatalom által kiadott törvénytelen rendeleteket szüntesse meg s egyházunkat minden jövődöre lehető megtámadások ellen biztosítsa. Ezen emlékirat szerkesztésére egy bizottmány neveztetett ki az egyetemes felügyelő elnöklete alatt. — Azon kérdésre: mi módon kellene a még most is patensszerű egyházaknak elszakadása által testületünk

egységén ejtett sérelem orvoslása iránt intézkedni? legcélszerűbbnek látszott felhívni a superintendenseket, hogy illető kerületeikben tartásuk meg mielőbb a canoni látogatást s igyekezzenek ezen alkalommal a kedélyeket lecsillapítani s az eltévelyedett egyházakat az autonom anyaegyháznak visszahódítani. — Szóba hozatott az is, hogy Kuzmányi Károly legközelebb is papi hivatalra szentelt fel egy egyént. Ennek ellenében kimondatott, hogy az ily, Kuzmányi által felszentelt lelkészjelöltek sehol az autonom egyház kebelében alkalmazást nem kaphatnak. — Olvastatván a m. kir. helyt. tanács intézvénye, melyben a lelkészeket felszólítja, hogy a kivetett cs. kir. adó befizetésére a hiveket a szószékről buzdítsák. A helyt. tanács felkérteni fog, hogy ilyeneket lelkészeinktől ne kívánjon, a lelkészek pedig ily polgári functiók teljesítésétől eltiltatnak. — A tavali egyetemes gyűlésen egy tót nyelven kiadandó időszakos lap megindítási költségeire 353 frt 30 kr. gyűlvén be, miután ily lapnak kiadásához remény nincs, ezen összeg a jelen egyetemes gyűlés jegyzőkönyvének német és tót nyelven leendő kinyomatására fordíttatni határozottatott. — A gymnasialis iskolák szervezése tárgyában készült tanári javaslatra beérkezvén a kerületek által tett észrevételek. beható és hosszas tárgyalás után következők határozottak:

1. Teljes gymnasium azon iskola, mely a növendékeket mind alakilag, mind tartalmilag az akadémiai és egyetemi tanfolyamokra teljesen előkészíti. Áll ez nyolc évi tanfolyamból s ugyanannyi külön osztályból. Az első négy osztály együttvéve algymnasiumot képez.

2. A hetenkénti kötelezett tanórák számának minimuma és maximuma az I. és II. osztályban 20—22, a III., IV., V., VI. oszt. 22—24, a VII., VIII. oszt. 24—26.

3. Algymnasiumban 5, teljes gymnasiumban pedig 11 tanár szükséges.

4. Csak oly község állíthat gymnasiumot, hol kellőleg berendezett s elegendő tanerőkkel ellátott elemi iskola van. A gymnasiumot létesíteni óhajtó község, köteles ezt az esperességnek, illetőleg a kerületnek, megerősítés végett bejelenteni.

5. Az érettségi vizsgákat a superintendentialis elnökség mellett szabadon választott esperességi vagy kerületi bizottság vezeti.

6. Az ezentúl alkalmazandó tanár köteles egyházunk autonom közegei előtt hivatalképességi vizsgát tenni.

7. Osztályozásra nézve öt fok állapittatik meg, u. m. kitünő, dicséretes, kielégítő, alig kielégítő és elégtelen.

8. Át nem helyezett tanulót más intézet felsőbb osztályba föl nem vehet, de az ily tanuló azon intézetben, melyben tanult, javító vizsgát tehet.

9. Ajánltatik három évenként váltakozó igazgatóság.

10. A görög nyelv tanulása az V. osztálytól fölfelé kötelezett tantárgy. A magyar nyelv kellő kiterjedésben taníttassék, a többi élő nyelvek tanítására nézve legyen tekintet a helyi körülményekre.

11. A tantárgyak osztályok és órák szerinti beosztását mutatja a jegyzőkönyvhez mellékelt táblázat.

A theologiai intézeteket illetőleg, felhivattak ezek, hogy rendezésükre nézve javaslataikat a jövő gyűlésre adják be.

Ugyanezen gyűlésen megválasztatott a legelső egyetemes törvényszék, mely az elnökön kívül állott 15 világi és 11 egyházi tagból, kimondatván, hogy érvényes ítélethozatalra legalább 8 tag jelenléte szükséges.

Az egyetemes iskolai alapítványokra ügyelő bizottság jelenti, hogy a vagyonállás 1859. dec. 31. tett 62,382 frt 73 krt, a kamathátralék pedig 6884 frt 53 krt.

Székács József jelenti, hogy a mult évben létesített határozott eee. gyámintézet örvendetes eredményt mutat; mindjárt az első évben begyűlt 7600 frt, melyből 2250 frt tőkésített, a többi a segedelemre szorult egyházak közt kiosztatott.

1862. eszt. sept. 2—4. tartatott egyetemes gyűlés, egyetemes felügyelő báró Prónay Gábor és Székács József superintendens társelnöklete alatt. Ezen gyűlés is leginkább a patensügyekkel foglalkozott. Az egyház, a mint e gyűlés jegyzőkönyvéből látjuk, mindinkább visszafoglalta azon tért, mely őt a hazai törvények szerint illeti. A patentalis egyházak elleni küzdelmet jónak láttuk emlékül terjedelmesebben közleni. Az következőleg folyt le ezen gyűlésen. A m. kir. helyt. tanács tudatja az egyetemmel, hogy Geduly Lajos superintendens az egyházak canonszerű látogatásának megkísértésétől tartózkodásra utasította; azon határozata pedig az egyetemnek, hogy a Kuzmányi által felszentelt egyén törvényes lelkésznek el nem ismeretik, megsemmisített. Az egyetem sajnosan veszi tudomásul a helyt. tanácsnak ezen intézkedéseit s megbizza az elnökséget, hogy felsőbb helyre felterjesztendő folyamodványban ujlag sürgesse egy-

házunknak autonom jogaiba való visszaállítását; minthogy pedig az, hogy kit ismerjen el és kit ne ismerjen el az egyház törvényes lelkésznek, az egyháznak belügyeihez tartozik, az egyetem továbbra is ragaszkodik azon határozatához, hogy a nem törvényes superintendens által felszentelt egyént lelkésznek el nem ismeri. — Hosszas vitatkozásra szolgáltatott okot különösen a dunáninneri kerület tudósítása. Itt ugyan is a mult évben tiz patens szerint rendezett egyház létezett s reményleni lehetett, hogy ezek is vissza fognak térni az autonom egyház kebelébe. Ez azonban nem történt. Sőt 1861. eszt. nov. 5. óta a patens melletti izgatás még fokozódott, ugy hogy jelenleg a hét patentalis egyházon kívül ott még 11 oly egyház létezik, mely magát ugyan autonomnak vallja, de Geduly Lajost superintendensnek elismerni nem akarja, mert a patentalisták által azzal ámittatik, hogy ugy a dunáninneri, valamint a bányai kerületi superintendensek nem a szent Háromságra tették le a hivatalos esküt és így a szent Háromságot tagadják, sőt oly utasítást fogadtak el, hogy az evangélikusokat a reformált egyház kebelébe fogják áttéríteni s a szlávokat megmagyarosítják. Hogy pedig ez annál valószínűbbé tétessék, azon koholmányt terjesztik a patentalis lelkészek, hogy Pest környékén az oltárok és az orgonák a lutheranus templomokból már ki is dobattak s a nép kálvinistává tétetett s nemsokára be fog ez következni Árvában, Liptóban és Turócbán is. Geduly Lajos ezen koholmányoknak véget vetni óhajtván, meg akarta kísérteni kerületében a canonszerű látogatást, de azok, kik a helyzetet közelebbről ismerik, magok is lebeszéltek erről. A kerület az árvai és a turóci egyházakba békitő küldöttségeket menesztett, az egyházakat biztosította, hogy nemzetiiségüket senki bántani nem akarja, sőt megígérte, hogy egy szláv præparandiát és egy szláv felsőbb tanintézetet állit fel; de mindez sikerhez nem vezetett s nem is fog vezetni mindaddig, mig az egyház autonom jogaiba teljesen vissza nem állittatik.

A dunáninneri egyházkerület tudósításából egyrésztől fájdalommal értesülvén az egyetemes gyűlés az autonom egyház ellen ottan elkövetett törvényellenes izgatásokról, s ezen egyházkerület főpásztora ellen szított vétkes rágalmakról, másrésztől megnyugvással tapasztalván superintendens urnak ezen tusák közt tanusított buzgóságát s egyházához hű ragaszkodását s ezen eljárásaért az egyetem elismerő részvétét nyilvánítván s felhíván őtet, miszerint továbbá is ez ügyben erélyesen eljárni szent kötelességének tartsa, a mi ezen ügy érdemét

illeti, ezt minden oldalról megvitatván s fontolván, miután legfelsőbb helyre ismételve intézett legalázatosabb folyamodásai minden eredmény nélkül maradtak — abban lőn a megállapodás, hogy saját cselekvőségünk utját választva, magunk igyekezzünk ezen veszélyes bajok ellen hatni; — s ennek folytán a dunáninneri s bányai superintendens urak ellen felhozott azon vádat, — mintha letett esküjökben az egy igaz istenre esküdvén meg, szent Háromság-tagadók volnának; s mintha az elénk szabott utasításnál fogva arra kötelezték volna magukat, hogy az ág. hitv. evangelikusokat a helv. hitvallásuakkal nemcsak egyesítendik, hanem amazokat a helv. hitvallásra térítendik s a mint ők kifejezik «calvinizálják» s ennek következeképe a szláv s német ev. egyházakra a magyar nyelvet fognák felerőszakolni; — jelen jegyzőkönyvbe foglalandó határozat által cáfoltassanak meg s ennek folytán az ág. hitv. evang. autonom egyházak egyeteme ezen az evangelmi szelidséget s szeretetet megtagadó vádak s fondorkodásokat kárhoytatva s ellenök tiltakozva, a következő ünnepélyes nyilatkozatot teszi:

Az egyházkerületek egyeteme ünnepélyesen kinyilatkoztatja, hogy akkor, midőn a dunáninneri s bányai egyházkerületi superintendens urakkal az egy igaz istenre tétette le az esküt, legtávolabb sem gondolt a szent Háromság egy isten hitcikkének mellőzésére, s azt annál kevésbé, minthogy ugyanazon esküben lekötelezvén őket az ág. hitvallásra is, világos, hogy őket egyszersmind ezen ág. hitvallás legelső cikkére is lekötelezte, a mely így hangzik: «ecclesiæ magno consensu apud nos docent decretum Nicænæ Synodi de unitate essentiæ divinæ et de tribus personis verum et sine ulla dubitatione credendum esse,» azaz: nálunk az egyházak nagy egyetértéssel tanítják, hogy a nicæai zsinatnak az isteni lénynek egységéről s a három személyről szóló határozata igaz és az minden kételkedés nélkül hiendő.

Nem különben nyilvánítja az egyetemes egyház, hogy midőn a helv. hitvallásu atyafiakkal való egyezés eszközlését adta utasításba a superintendens uraknak, szándékában sem volt az 1791. zsinat 3-dik cónonának határain túlmenni, s örömet ragadja meg az alkalmat az utasítás ama pontjára nézve kinyilatkoztatni: hogy az idézett cónonnak értelmében vette, a mely így hangzik: «cum porro utriusque confessionis evangelici jam per se arcto vinculo sibi mutuo juncti, fraternam, quæ inter eos ab initio obtinuit, coniunctionem colere atque etiam arctius adstringere cupiant, neque in eo, quod regimen

adinet, contraria principia habeant: utraque confessio in eo coaluit, ut ecclesiæ ambarum confessionum salvis dogmatibus et ritibus cuique confessioni propriis, in regimine ecclesiastico et constituendis sibi superioribus saltem in præcipuis æquabilitatem et uniformitatem observent,» azaz: minthogy továbbá a mind a két hitvallásu már önként egymáshoz szoros kötelék által csatolt evangelmiaiak a köztük kezdet óta létező atyafiságot fentartani, sőt azt szorosabbá is tenni kívánják, s abban mi az igazgatást illeti, ellenkező elveket nem követnek: mind a két hitvallás abban egyezett meg, hogy a két hitvallás gyülekezetei az általuk vallott saját hitcikkek s szertartások épségben tartása mellett az egyházi és legalább főbb hivatalnokaik megválasztásában az egyöntetőséget és egyformaságot tartsák fenn.

Végre pedig a magyar nyelvnek a nem magyar hivekre való erőszakolását illetőleg nyilvánítja az egyetemes egyház, hogy mindenemü nyelverőszakolást mint az evangeliom s az isten népe által nyilvános liturgiáinkban bevallott és mindennemü ünnepi alkalommal ismételt azon énekes imádságba ütközöt, mely szerint isten lelkét arra kérjük, hogy minket tartson meg a hitnek azon egységében, melyhez a Szentlélek a nyelveknek különbsége által minden nemzetekeket hívott és gyűjtött, az evangeliom tanával s az egyház tudatával homlokegyenest ellenkező vétkeknek tartván; ily vétket elkövetni annál kevésbé lehetett volna vagy lehetne szándéka, minthogy a fennálló határozatoknál fogva a dunáninneri s bányai egyházkerületek, s ezen egyetemes gyűlés jegyzőkönyvei az egyházkerületekben divatozó minden nyelveken kiadatnak; ezen nyelvek művelésére és tanítására kellő gond és figyelem fordittatik; — a magyar nyelvnek a főbb iskolákban tanítási nyelvül lett elfogadása által pedig csakis alkalmat kíván nyújtani arra, hogy a tanuló ifjuságnak minden irányban pálya nyittassék. Távoly van tehát tőlünk a szlávajku evangelikusok nyelvének gyakorlását elnyomni, sőt azt az egyház körében részünkről biztosítani.

Határoztatott, hogy miután az ág. evang. hitvallást követő egyházak törvényesen megválasztott superintendensei az egyházkerület előtt a fentebbi nyilatkozat szerint hitágazatunk értelmében a hitet letették, mégis találkoznak oly lelkészek, kik az izgatás és lázítás terére lépve, a már magukat tettleg az autonom egyházhoz tartozóknak vallott egyházakat az autonom egyháztóli elszakadásra, s törvényes felsőbbiségek iránti engedetlenségre csábítani, izgatni, az auto-

nom egyházakat s törvényes felsőbbséget rágalmazni, s a hivek közé egyenetlenséget hinteni nem irtóznak; holott az 1791. 26. tc. 4. §. rendelete szerint is az egyházak törvényes felsőbbiségeiktől függni s azoknak engedelmeskedni tartoznak; nem tűrhetvén az egyház ily törvénszegéseket azok ellen, kikre ily bujtogatások bebizonyulnak a törvényes eljárás szigoruan s haladék nélkül alkalmaztassék. Ily törvényes eljárásra szükség esetében, ha tudniillik magában az érdekelt esperességben törvénszéket összeállítani nem lehetne; az árvai esperességben előforduló esetekre a nyitrai, a turóczi esperességbeni esetekre a trencsényi esperesség egyházi törvénszéke ezennel felhatalmaztatik és kijeleltetik.

Végre ezen határozat azon része, mely a dunáninneni s bányakerületi superintendens urak esküjére s utasítására vonatkozó nyilatkozatot tartalmazza, kivonatban akkép adassék ki — hogy annak fejezetén az ezen egyetemes gyűlésen jelen voltak nevei tétessenek ki, — és ezen kivonat mint szinte Geduly Lajos superintendens ur hivatalos tudósítása német s szláv nyelvre is lefordítva, — három nyelven — számos példányokban külön nyomassék ki, s az egyházkerületekhez küldessék szét.

Ugyanezen gyűlésen Hodzsa Mihály liptó-szent-miklósi lelkésznek a liptói esper. törvénszék által hivatalától elmozdító pöre az egyetemes törvénszék elébe felebbeztetvén, törvénszékileg megerősítettett.

Az egyetemes felügyelő által lefizetett 4000 frtra nézve azon intézkedés tétetett, hogy az az egyetemes gyámintézet tőkéjéhez csatoltassék s kamatai évenként egy szegényebb sorsu egyház segélyezésére fordittassanak.

A Sartory-féle alapítványra nézve jelentetett, hogy annak kamatai egy a debreceni collegiumban működő evang. tanár fizetésére fordittatnak, azon kívül pedig évenként 105 frtnyi ösztöndíj adatik ki.

A népiskolák szervezetét illető tervezetre nem adatván be minden kerület részéről az észrevételek, kineveztetett egy bizottság azon célból, hogy a beadandó észrevételek nyomán egy célhoz vezető népiskolai tantervet készítsen s azt a jövő egyetemes gyűlésnek terjeszse be.

Jelentetvén, hogy N.-Rőcén egy szláv tannyelvű gymnasium alapított, Miaván pedig vagy Brezován egy szláv tannyelvű fel-

reáltanoda és præparandia felállítása szándékoltatik, örvendetes tudomásul vétetett s azoknak részvétteljes pártolása ajánltatik.

Szóba jövén a Pesten felállittatni szándékolt protestans főiskola, melyre az ágostai hitvallásuak is adakoztak, jelentetett, hogy miután ilyet, a bekövetkezett mozgalmas idők miatt, létesíteni nem lehetett, az alapítvány egyelőre egy egyesült protestans theologiai intézet felállítására fordittatott, mely jelenleg is fenáll. Az egyetem ezen intézkedést jóváhagyja s egy az intézetre ügyelő választmányt nevez ki.

A stipendialis választmány betérjeszti hivatalos jelentését, mely szerint a vagyonállás 62,197 frt 76 kr. Az évi bevétel 6563 frt 73 kr., a kiadás pedig 6472 frt 22 kr.

A Tranoscius-féle tót énekeskönyv kiadatási joga e gyűlésnek határozata folytán husz évre a Trattner Károlyi-féle nyomdára ruháztatott, úgy hogy ez ezen jogért részint egyszerre egy bizonyos összeget fizetett, részint bizonyos számú vallásos könyvek évenkénti adományozására magát kötelezte.

A pesti egyház nagyobb helyiséget építvén, melyben az egyetem részére is tanácskozási teremnek, könyv- és levéltárnak építését igéri, az egyházak segélyezésébe ajánltatik. Ezzel kapcsolatban fölkéretett az egyetemes felügyelő, engedné meg, hogy arcképe, Balogh Péter, báró Prónay Sándor és gr. Zay Károly egyetemes felügyelők már meglevő arcképei sorába függesztessék.

A zsinati előmunkálatok tárgyában kinevezett választmány ujjal felhivatik, hogy munkálatát a jövő gyűlésnek terjeszse be.

Az egyetemes consistorium szerkesztése tárgyában kinevezett bizottmány betérjesztvén munkálatát, az helyben hagyatott és a consistoriumi tagok megválasztattak.

A m. kir. helyt. tanács legközelebb több, az iskolai ügyre vonatkozó sérelmes intézvényeket bocsátván ki, nevezetesen: oly helyeken, hol r. kath. tanintézetek léteznek, a r. kath. gyermekeket az evang. iskolák látogatásától végkép letiltja; oly helyeken, hol ilyenek nem léteznek, a r. kath. lelkész engedélyétől teszi függővé s az eperjesi jogtanfolyamra nézve módosításokat kíván. Mindezen sérelmek tekintetéből a m. kir. helyt. tanácshoz felirat intéztetni határoztatott.

Az egyetemes iskolai bizottság számára kidolgozott alapszabályok helyben hagyatván, a bizottság tagjai megválasztattak.

1863. eszt. sept. 23—26. báró Prónay Gábor egyetemes felügyelő s Haubner Máté superint. társelnöklete alatt tartatott gyűlés.

Mindenekelőtt jelentetett, hogy a dunáninneni egyházkerületben felmerült sérelmes esetek tárgyában benyújtott folyamodványra mind- eddig orvoslás nem érkezett, sőt a patenshez szító lelkészek ellen ott a küzdelmek folyvást tartanak, ennek következtében ő Felségéhez újabb kérelem benyújtása határozatván, annak felterjesztésével az egyetemes felügyelő elnöklete alatt egy, számos világi és egyházi tagokból álló küldöttség megbízott. — A népiskolai tanterv készítésével megbízott választmány benyújtván dolgozatát, az némi csekély módosításokkal elfogadtatott, német és tót nyelvre fordíttatni s annyi példányban kinyomatni határozatott, hogy abból minden egyháznak két példány jusson.

A már meglévő soproni és nyiregyházi tanítóképezdek mellett az egyetem még két ilyennek létrehozatalát elhatározván, egy küldöttséget bizott meg azzal, tenné magát érintkezésbe oly városokkal, melyek erre némi alappal bírnak, hogy a két intézet ott állíttathassék fel.

Szóba jöven a tanári vizsgák, meghatározattak a tanárvizsgának szabályzatai, és a tanárok által leteendő eskü s kinevezettek a tanárvizsgáló bizottság tagjai.

Ezzel kapcsolatban az iskolai bizottság az érettségi vizsga szabályozásáról szóló javaslatot adván be; ugyanaz egész terjedelmében elfogadtatott.

A pénzügyi bizottság beterjeszti jelentését a stipendialis pénztár állapotjáról. E jelentés szerint a stipendialis tőke 62,040 frt 29 kr. Kamathátralék 6907 frt 21 kr. Bevétel 7027 frt 64 kr. Kiadás 6763 frt 54 kr.

Több sérelmes eset jelentetvén fel, nevezetesen: hogy a vegyes házasságból származott gyermekek evang. lelkészek által való kereszteltetése, s a vegyes házasságoknak ugyanazok általi eskettetése gátoltatik; hogy lelkészeink a politikai hatóságok által hivatalos teendőiktől eltérő munkák teljesítésére köteleztetnek; mindezen sérelmek orvoslás végett a m. cancellariához beterjesztetni határozatnak.

A jegyzőkönyvhöz vannak mellékelve Geduly Lajos superintendensnek érdekes jelentése a patentalis egyházak állapotjáról; továbbá Szentiványi Márton és Zsedényi Ede ker. felügyelőknek a patens ügyében mondott beszédeik.

1864. eszt. aug. 24—26. báró Prónay Gábor egyet. felügyelő

és Székács József superint, elnöklete alatt tart. egyetemes gyűlés. Ez volt az első gyűlés, mely az evang. nagy diszteremben tartatott. Nevezetesebb tárgyai ezek: az egyetemes felügyelő jelenti, hogy a patens okozta zavarok a dunáninneri és a bányai kerületekben még eddig sem szüntek meg egészen. Nevezetesen: a hivatalból ítéletileg elmozdított Hodzsa Mihály még most is mint lelkész működik; a hlubokai, csácsói, szent-mártoni, nagy-jeszeni, botfalvi, turolukai, háji sérelmek mostanáig orvosolva nincsenek, úgy hogy csupán csak a dunáninneri kerületben Kuzmányi Károly 24 egyházat vall magáénak; a bányai kerületben, a pesti tót egyház autonóm léte a helyt. tanács által kétségbe vonatik, jóllehet csak egy kis töredék vallja magát benne patentálisnak; a tiszai kerületben a pongyeloki egyházban tétetik kísérlet arra nézve, hogy az patentalissá tétessék. Mindezen sérelmek orvoslása tekintetéből ujlag egy folyamodásnak ő felsége elébe terjesztése határozottatott.

Jelentés tétetett a pesti prot. theologiai intézet anyagi és szellemi állapotjáról. Az intézet vagyona a jelentés szerint 15,292 frt 78 krt tesz. Székács József superint. pedig tudatja, hogy halmozott dolgai miatt az intézetben ezentul nem tanithat. Ennek folytán fölkeretett az egyetemes felügyelő, gondoskodnék a választmányyal egyetértve oly egyénről, ki a felekezeti tanokat tanítaná.

Az egyetemes iskolai bizottság jelentése kapcsában határozottatott, hogy a tanárok és tanítók az általuk írott és kiadott könyveket és kéziratokat ezentul, ismertetés és összegyűjtés végett az iskolai bizottságnak küldjék be.

A m. kir. helytartó-tanács az érettségi bizonyítványok érvényességét azon feltételhez kötvén, hogy a vizsga superint. elnöklete alatt tartassék és a bizonyítvány általa aláírassék, az egyetem feliratilag értesíttetni határozza a m. kir. helyt. tanácsot, hogy miután a prot. egyházban az egyháziak és a világiak közt tökéletes paritás dívik, ragaszkodik azon jogához, hogy az érettségi bizonyítványok érvényesekül tekintessenek, bárkinek elnöklete alatt folyjanak is le az érettségi vizsgák, kit e célból a kerület vagy az egyetem felhatalmaz.

A gyámintézeti bizottság jelenti, hogy az eee. gyámintézet tőkéje jelenleg 20,126 frt 37 krt tesz.

1865. eszt. okt. 5—7. tart. egyetemes gyűlés. Elnökök: b. Prónay Gábor és Haubner Máté. Mindenekelőtt jelentetett, hogy a mi a patenst illeti, a Hodzsa-féle ügy még most is úgy áll, mint tavall;

nem különben Csácsón, Szent-Mártonban, N.-Jeszenben sem változott az ügyek állása; Turoluka visszatért az autonom egyházba; ellenben Sztregova Nógrád várm. Petrovác, Szilbás, Kulpin és Glozsán Bács várm. elfogadták a patenst. Ó-Pazna a bécsi ministerium alá szándékoltatott vonatni, de ez megakadályoztatott. A pesti szláv és a pongyeloki egyház ügye nem változott. Mindezeknél fogva határozatott: hogy a mult években ő Felségéhez és a kormányzésekhez benyújtott folyamodásokban egyenként elősorolt s azóta keletkezett sérelmek külön emlékiratba foglaltassanak s ez egy e végett kinevezett bizottság által ő Felségének benyujtassék. Továbbá, miután ő Felsége az országgyűlést egybehivta, kineveztetett egy bizottság a végett, hogy egy az országgyűlés elébe nyujtandó törvényjavaslatot készítsen, mely azonban az átnyujtás előtt még a reform. atyafiakkal is közölni fog.

A pesti prot. theol. intézet tárgyában jelentetett, hogy miután ennek tőkéje csak 14,300 frtra rug, melynek 750 frt kamatai korántsem elégségesek arra, hogy az intézet továbbra is fentartassék; jelentetett továbbá, hogy a helv. hitv. testvérek a tantervben egyoldalulag oly változtatást tettek, hogy azt a fenálló evang. gymnasiumi tantervbe beilleszteni nem lehet. Az egyetem jónak látta ezen intézetet egy időre beszűntetni, megbizván az egyetemes pénztárnokot, hogy a fentnevezett tőkét vegye kezelés alá mindaddig, mig sikerülni fog külön evang. theol. intézetet alapítani, egyszersmind fölkéretett a jelentést tévő bizottmány, hogy a helv. hitv. testvérekkel, az evang. hivek által befizetett alapítványokra nézve a számadást mielőbb eszközölje.

A magánvizsgák tárgyában kiküldött bizottság javaslata nyomán ezeknek ügyrendje megállapított.

Az egyetemes pénztárra nézve jelentetett, hogy a vagyonállás a hátralékos kamatokkal együtt 69,797 frt 7¹/₂ kr.

Több helyről jelentetvén, hogy az evang. birtokos lakosok arra szorittatnak, hogy birtokaik után a r. kath. lelkésznek adót fizessenek. Minthogy ezen esetek jogi kérdés tárgyai, véleményadás végett egy törvénytudókból álló bizottmány elébe utasítottak.

Beterjesztettek s az egyetem által megerősítették az egyetemes gyámintézet alapszabályai, jelentetvén egyszersmind, hogy a tőke 21,832 frt 87 kr., a bevétel 5666 frt 40 kr., a kiadás 4991 frt 14 kr.

Jelentetett, hogy néhai Zelenay Gedeon az egyetemes pénztárnak 10 ezer frtot hagyományozott.

A dunamelléki helv. hitv. superintendens jelenti, hogy a helv. hitvallásuak egyetemes gyűlése megszorításokat tett a mindinkább szaporodni kezdő egyházakra való kéregetésekre nézve, az alumneumokra való kéregetést pedig kebelében betiltotta. Az egyetem ezen intézkedést annál fájdalmasabban veszi, minthogy az egyetemes gyá-molda ez évben is 14 ref. szegény egyházak közt 182 frt 20 krt osztott ki. Egyébiránt meghagyja az egyetemes gyámintézeti bizottságnak, hogy ennek dacára a ref. szegény egyházakat ezentul is tehetségéhez képest segítse.

A jegyzőkönyvhez mellékelve van a vallás tárgyábani, országgyűléshez benyújtandó törvényjavaslat, s utasítás a külhoni egyetemekre kimenni szándékozó hitjelölteknek utlevél elnyerése iránt.

1866. eszt. dec. 5—7. tart. egyetemes gyűlés. Elnökök: b. Prónay Gábor egyet. felügyelő és dr. Székács József superintendens. Az elnök mindenekelőtt jelenti, hogy a tavali gyűlés azon határozata, miszerint az egyes sérelmek egy emlékiratba foglaltatni s a cancellárnak átadatni rendeltettek, foganatosított s az egyetemes felügyelő egy tekintélyes küldöttséggel ugy ő Felségénél, valamint a cancellár urnál tisztelgett s kérte sérelmeinknek valahárai orvoslatát. Némely egyes esetekben történt is kedvező elintézés, de a fő sérelem, a patens, mindeddig meg nem szüntettetett. Az országgyűlésen feliratilag megemlített ugyan az ev. egyház törvényellenes helyzete s a patens, mint országos sérelem; de egyes törvényjavaslatok vitatása még szőnyegre nem kerülvén, a vallás ügye sem vétetett tanácskozás alá. Patentális zavargások előfordulnak még Liptó-Sz.-Miklóson és Botfalván. A turolukai, morva-lieszkói, a bácsi és a pesti tót egyházak visszatértek az autonom egyház kebelébe; ellenben a löcsei államgymnasium még most is fenáll, sőt tanárainak száma szaporított s ezek protestans elveinkkel ellenkező szellemben működnek. Mind-ezeknél fogva ujabbán fölkéretni határozottatott ő Felsége, hogy a patenst végre kegyelmesen megszüntetni s e helyett szentesített törvényeink uralmának korlátlan tért engedni méltóztassék.

Jelentetett, hogy a prot. theol. intézet tőkéje 13,759 frt 39 krra rug. Megbízott a pénzügyi bizottság, hogy ezen alapítványt a reform. atyafiakkal mielőbb tisztába hozni igyekezzék.

Olvastattak a m. kir. helyt. tanácsnak közép- és főtanodáinkra

tett megjegyzései és ennek következtében kibocsátott intézvényei. Ezekből aggodalommal értesült az egyetemes gyűlés arról, hogy a m. kir. helyt. tanács törvényes felügyeleti jogán tulterjeszkedve olyanokba bocsátkozik, melyek törvényesen biztosított autonóm kormányzati s taníthatási jogainkat nem kevésbé sértik. Ugyanazért ez ellen, az egyetem ujabban is felszólalni kötelességének tartja, különösen pedig nem tartja azt törvényeinkkel megegyezőnek, hogy az évi tudósítások tanodáinkról felülvizsgálat végett a bécsi, hazánkon kívüli Unterrichts-rathhoz felküldetnek.

Olvastatott a mult gyűlésen kinevezett bizottmánynak véleményes javaslata azon eseteket illetőleg, midőn az evang. vallásu birto-
kosoktól a r. kath. pap részére adófizetés követeltetik. Közhelyesléssel találkozáván, függelékül, az egyházak tájékoztatása végett, a jegyző-könyv mellé kinyomatni határozatott.

Több eset jelentetvén be a bánáti esperességből, hol az ottani katonai hatóságok a vegyes házasságra lépő evang. féltől térítvényt követeltek arra nézve, hogy valamennyi gyermekeiket r. kath. vallásban fogják neveltetni, különben házassági engedély megtagadásával fenyegetvén őket. Mint törvényes jogainkat sérelmesen megtámadó eljárás legfelsőbb helyre orvoslás végett felterjesztetni határozatott.

1867. eszt. sept. 24—26. tartott egyetemes gyűlés. Elnökök: báró Prónay Gábor egyetemes felügyelő és Székács József superintendens. Ezen emlékezetes gyűlésen, melyen végre az autonóm és a patentalis egyházak közt létre jött a béke, részt vett a patensszerű egyházkerületből is hat világi és hét egyházi küldött.

A gyűlést az egyetemes felügyelő megnyitván, kiemelés, mikép örömmel jelentheti, hogy egyházunk a f. évi május 15-ki kegyelmes leirat által, mely az 1859. sept. 1. kelt patenst s ennek kifolyásait megszünteti, 18 évi súlyos és nyomasztó állapota alul felszabadult: azonban hogy ennek így kellett történni, az a viszonyokból folyik. Mert midőn hazánk alkotmánya vissza lett állitva, ugy egyházunk jogait is, melyek az alkotmány sarkalatos kiegészítő részét képezik, vissza kellett állítani.

Ennek utána olvastatott a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter urnak f. évi május 27. kelt rendelvénye, melyben ő cs. kir. ap. Felségének f. évi május 15. kelt legkegyelmesebb leiratát egyház-egyetemünkkel tudatja, mely szerint ő cs. és ap. kir. Felsége hű protestans alattvalói vallásos nyugalmának megőrzésére irányzott atyai

szándékától vezéreltetve, szükségesnek találta elrendelni, hogy a mindkét felekezeti protestans alattvalók egyházszervezete iránt 1859. sept. 1. kelt nyílt parancsa s annak életbeléptetését szabályozó 1859. sept. 2. kelt ministeri rendelet, valamint 1860. május 15. kelt kézírata és az 1862. nov. 9. kelt rendelete, hatályon kívül tétessenek s ezen rendeletek folytán előállott összes viszonyok az ágostai hitvallásu evangélikusok egyetemes conventje által, az érdekek kölcsönös kimélése mellett, higgadt megfontolás után, alkotmányos uton rendeztessenek.

Ennek folytán fölkéri minister ur az egyetemes felügyelő urat, hogy jelen rendeletét a magyarországi összes ágostai hitv. egyházkerületekkel s a feloszlátandó pozsonyi egyházkerülettel is hivatalosan közölvén, e tárgy előleges kijelölése mellett az ágost. hitv. evang. egyházkerületek egyetemes conventjét hívja össze, oly végre, hogy ott a patensszerüleg szervezett egyházkerületek, senioratusok és consistoriumok feloszlátása és az egyházközségeknél az illető egyházmegyékbe és kerületekbe visszakebelezése s minden e részben felmerülő kérdések, az érdekek kölcsönös kimélése mellett, higgadt megfontolás után alkotmányos uton rendeztessenek s az e részbeni összes határozatok hozzá felterjesztessenek.

Ezen legkegyelmesebb cs. kir. leiratok s m. min. rendelmények felolvasása után, mindenekelőtt ő cs. és ap. kir. Felségéhez hálafelirat intéztetni határoztatott; azután a min. intézvényben meghagyott intézkedések mikénti foganatosítása fölötti tanácskozmány megkezdetvén, s az egyházkerületek küldöttei ezen tárgyra vonatkozó utasításukat előadván, kijelentették, mikép a volt pozsonyi patensszerü egyházkerületet, esperességeket s consistoriumokat a min. rendelet értelmében feloszlottaknak, az egyházakat pedig visszakebelezett testvéreknek nyilvánítják, minden jogainkban s szabadságainkban részesítik s a multakra fátyolt vetve, azon óhajukat fejezik ki, hogy szeretet, testvériség és egyetértés uralkodjék köztünk s felszólitják a feloszlátott patensszerü pozsonyi egyházkerületnek, a min. rendelmény folytán, jelen gyűlésre meghívott s megjelent tagjait s képviselőit, hogy ezen szívből meritett nyilatkozatot fogadják jó szívvél s világosítsák fel az általuk képviselt híveket. A mennyiben pedig egyes egyházakban elintézendő viszonyok s érdekek forognának fen, azok az illető esperességek és kerületek által elintéztetni indítványoztattak.

Erre ők, a patensszerüleg szervezett egyházkerület, senioratusok és consistoriumok feloszlatása s az autonom egyházmegyékbe és kerületekbe visszakebelezése körül felmerülő kérdések és viszonyok rendezése iránti nyilatkozataikat s kívánataikat előterjesztvén, különösen a következő viszonyok rendezését szorgalmazták, hogy t. i. az egyházak zsinati szervezése eszközöltessék; továbbá újabb időkben a symbolicus és confessionalis tan által, jelesül a patens megjelenése óta megválasztott némely superintendensek a zsolnai formulával nem egyező esküt tevén le, abban a szent Háromságra való hivatkozás mellőztetett, s az unio előmozdítása iránt utasítást fogadván el, mitől a szláv egyházak idegenkednek, ez által az ágostai hitvallást veszélyeztetve látják s e tekintetben biztosítást kívánnak; továbbá a patensszerü szervezés mellett leginkább szláv egyházak nyilatkozván, a szláv nyelvü többségnek nyelvét az administratióban, biráskodásban s tanításban kellően méltányolni kívánják; mint szinte a patens mellett szító lelkészek s egyházak ellen vizsgáló bizottságok küldettek ki, perek folytattattak, s ítéletek hozattak; ezekre nézve nemcsak a multa fátyolt vetni, hanem jövőre nézve is szükségesnek látják a biztosítékot. Ezen viszonyok s érdekek iránt írásban is nyujtottak be egy nyilatkozatot.

Ezen érdekek s aggodalmak megnyugtatóására felvilágosításul válaszoltatott, mikép az egyházak törvény útján leendő újbóli szervezése s a hit s netaláni dogmatikai kérdések megvitatása, nem az egyetemes gyűlés, hanem az egyházi zsinat elébe tartozó s ott elintézhető tárgyak legyenek; továbbá a midőn a patens behozatala óta választott superintendensekkel az egyházkerületek az egy igaz istenre tétették le az esküt, legtávolabb sem gondoltak a szent Háromság egy isten hitcikkének mellőzésére; mert ugyanazon esküben lekötelve őket az ág. hitvallásra is, — ennek legelső cikkére is, mely az isteni lénynek egységéről és a három személyről szól, lekötözték; a zsolnai gyűlés pedig csak 10 megye gyűlése lévén, örökre kötelező határozatokat nem is hozhatott, s az itten megállapított esküforma sok részben hézagosnak ismertetvén: a szükséghez képest kerületeink által időnként módosított; továbbá a midőn a helvét hitvallásu atyafiakkal való egyezség eszközölését adta utasításba a superintendenseknek, ezt Krisztus szellemében tette; s utasítását az 1791-ki zsinat 3-ik canona értelmében vette, mely a két hitvallásu evangéliumok közt kezdet óta létező atyafiságos kapcsolatot fentartani

rendeli; a dunáninneri egyházkerület pedig a superintendensének adott, az unióra vonatkozó superintendensi utasításnak aggodalomra okot szolgáltatott helyét 1862-ben Mijaván tartatott kerületi gyűlésben amugy is visszavévén; a mi pedig a nemzetiséget illeti: mind ezen egyetemes gyűlés, mind azon egyházkerületek s esperességek jegyzőkönyvei, hol szláv s német egyházak nagyobb számmal léteznek, magyar, német s szláv nyelven nyomatnak s osztatnak ki; a gyűléseken kiki szabadon felszólalhat a maga nyelvén, s a szláv egyházakban s esperességekben a tárgyalások szláv nyelven vitetnek; Nagy-Rőcén az autonom egyház tagjai tetemes áldozattal szláv gymnásiumot állítottak fel, s a mennyire hatóságunkban áll, kész az egyetem még többet is tenni; s így nemzetiség tekintetéből sincs okuk a szlávoknak panaszkodni. Ezen atyafiságos s kiengesztelő szellemben tett felvilágosítások a felosztatott patensszerű pozsonyi egyházkerület képviselőinek aggodalmait s kételyeit elosztatván, írásban beadott nyilatkozatokat, mielőtt az felolvastatott volna, önként visszavették s egyetemes felügyelő urnak s az egyházkerületek jelenlevő egyházi s világi főnökeinek jobbokat nyujtva, magokat s képviseltjeiket az egyetem szeretetébe ajánlák, s a visszakebelezést bevégzett ténynek vétetni nyilváníták, s hozzájárulásukkal s megnyugvásukkal a következők határozattak:

A felolvasott s az egyházkerületekkel már eleve közlött s kihirdetett legkegyelmesebb kir. leiratból s ministeri intézvényekből örömmel értesült az egyetemes gyűlés, miszerint az 1859. évi szept. 1-én kelt patensnek, s ennek folytán kiadott ministeri rendeleteknek hatályon kívül helyezésével, a magyarországi mindkét hitvallásu evangelicusok az 1790/1. 26. törvényben alapuló egyházi önkormányzati joguknak teljes törvényes állapotába visszahelyeztetek, mely örömből származó hálaérzelmeit, ő cs. kir. apost. Felsőségéhez intézendő legalázatosabb feliratban nyilvánítani határozta.

Ezen patensnek s rendeleteknek hatályon kívül helyezésével az annak alapján szervezett egyházkerületek, senioratusok s consistoriumok tetteleg felosztatottaknak ezennel nyilvánítatnak; a patensszerűleg szervezett egyházközségek pedig a törvény rendelkezése és védelme alá visszaszállván, az autonom esperességek, egyházkerületek az egyetemes gyűlés törvényhatóságába bekebelezetteknek tekintetnek, s az autonom egyház minden szabadságaiban, kötelezettségeiben, úgy mint a többi egyházak, részesülnek.

A mennyiben pedig e tárggyal kapcsolatban a volt patensszerü egyházak címe alatt, több, részint közjogi, részint egyházi közigazgatási természetü kívánatok elhatározása igényeltetik; miután hasonló indítványok részint a majdan összehivandó egyházi zsinat, részint az eljárási gyakorlat kívánalmaihoz képest, csak az illető esperességek és kerületek fokozatos megvitatása után, az egyetemes gyűlés elhatározása alá tartozhatnak s hozathatnak: ez okból előterjesztett, de ezuttal tárgyalás alá nem vétethetett kívánataikra nézve oda utasítatnak, hogyha azokat célszerűeknek s egyházunk érdekében üdvösöknek ítélandik, e részbeni indítványaikat az illető esperességekben s ezek útján a kerületekben megtehetik, s kívánataik szorgalmazását ez uton eszközölhetik.

A ministeri leirat azon kitételét illetőleg, mely a patens következtében keletkezett viszonyok méltányos elintézését egyetemes gyűlés által eszközölni kívánja; miután az egyetemes gyűlés ennek más értelmezést nem tulajdoníthat és egyéb a patens következtében előállott s intézkedésre váró viszonyok tudomására nincsenek, mint a patens kihirdetése óta, az ahoz csatlakozott egyházak papjainak, tanárainak s néptanítóinak patensszerü felavatása, megválasztása s behelyezése, és egyéb netaláni viszonyok fölött oly határozatot hozni, mely e viszonyokat méltányosan elismerve, elintézve egyházainknak, esperességeinknek s kerületeinknek egyöntetü szabályul szolgáljon: az egyetemes gyűlés fentisztelt ministeri leirat tanácsát, saját egyháziassága szellemével összhangzónak találván, az egyetértésnek, s ez által egyházunk legszentebb céljainak előmozdítására, az elnéző s békülékeny eljárást sikeresebbnek ítélvén, ezennel kijelenti s elhatározza:

Hogy a patens következtében elszakadt testvéregyházakat szeretettel magához öleli, s azokat úgy, mint a fentisztelt leirat kibocsátásakor s kihirdetésekor léteztek, papjaikkal, tanáraikkal s néptanítóikkal az autonom egyház kebelébe vissza- s befogadja; határozatilag ezennel kimondatván s ünnepélyesen kijelentetvén, mikép fennérintett egyház-személyek akár patensszerü felavatásuk s megválasztásuk, — akár patensszerü viseletük s vélemény-eltérésük miatt — multból kérdés alá nem vétethetvén a status quo, úgy a mint a felsőbb leirat, a ministeri intézmény kihirdetésekor találta, fentartani határoztatik.

Ezen elhatározásban azon feltevés vezérelvén az egyetemes

gyűlést, miszerint békülékenységének szelleme teljes mértékben viszonoztatni fog, s ekép megszilárdulni az egyetértés, mely egyedül eszközölheti, hogy egyházunk jövő századokon fenálljon s isten dicsőségére virágozzék. Ezen határozatról a vallás- s közoktatásügyi minister ur értesített határoztatott. Ekép e nagy horderejű tárgy: a volt patensszerű egyházak bekebelezési műve, atyafiságos s engesztelékeny szellemben végrehajtván, ezért a volt patensszerű egyházak képviselői hálájukat egyetemes főfelügyelő ur s az egész gyűlés iránt kifejezék s végre a mai tanácskozás szerencsés eredményeért az egybegyűlt hivek a Mindenhatónak buzgó imával hálát adának s a szent frigyre, mely ma köttetett, áldásért s oltalomért könyörögve; — ezzel a mai tanácskozmány befejeztetett.

Ezzel kapcsolatban olvastatott a m. kir. vallás és okt. ministeriumnak leirata, melyben kérdést intéz az egyetemhez: ha vajjon az egyház hajlandó-e a lőcsei államgymnasium fentartása költségeit viselni és azokkal együtt a gymnasium feletti intézkedési jogot átvenni? Az egyetem arra kéri a ministeriumot, hogy ezen gymnasium szüntettessék be.

Olvastatott az egyetemes felügyelő ur által egybehivott tanári értekezletnek jegyzőkönyve, mely szerint, alapul vévén az eddig érvényben lévő tantervet, némely módosításokat hoz javaslatba, névszerint az érettségi és a tanári vizsgákra nézve. A javaslatok az egyetemes gyűlés által jóváhagyattak.

Hogy az egyetemes tanügyi bizottság a közép- és felsőbb iskolákról szóló adatokat összeállithassa és évenként az egyetemnek beterjeszthesse, meghagyatik valamennyi iskolai igazgatóságoknak, hogy jelentéseiket mindenkor az egyetemes felügyelő urhoz küldjék be.

A zsinati bizottság elnöke jelentvén, hogy már eddig is több előmunkálat teljesen elkészült, a többiek pedig a legközelebbi tél folytán elkészülni fognak. Ennek kapcsában határoztatott: kéressék meg ő Felsége, hogy a zsinat az 1868. év folytán egybehivathassék és megtartathassék, meghagyatván egyuttal a zsinati bizottságnak, hogy a hátralévő munkálatokkal jövő évi márc. első napjáig készüljön el s az összehivandó zsinat szerkezete iránt is dolgozzon ki javaslatot, hogy az eleve a kerületekkel közöltethessék.

Az országgyűlés elébe terjesztendő törvényjavaslatra a kerületek részéről tett észrevételek összeállításával megbizott választmány

beterjesztvén munkálatát, egyetemes felügyelő ur megkérgetett, hogy azt mielőbb az országgyűléshez terjeszsze be, addig is utasittatnak a superintendens urak, hogy egyes felmerülő concret eseteket, melyek az 1848. 20. tc. rendelete alá tartoznak, ezen tcikk szellemében elintézni igyekezzenek.

Szóba jöven az ugynevezett alumneumokra való supplikatiók, határozatilag kimondatott: hogy csak az egyetemes jellegű, legalább is nyolc gymnasiumi tanfolyammal biró tanintézetek és képezdek vannak jogositva az evang. egyház összes területén a supplikatiókra, az e határvonalon aluliak csupán kerületeik segédforrásaira utasittatván.

1868. eszt. okt. 7—9. tart. egyetemes gyűlés báró Prónay Gábor egyetemes felügyelő és dr. Székács József superint. elnöklete alatt. Ezen gyűlésnek nevezetesebb tárgyai: az egyetemes felügyelő jelenti, hogy a vallás érdekében készített törvényjavaslatot a ministeriumnak benyújtotta. A ministerium be is terjesztett az országgyűlésnek egy javaslatot, de ez nem felel meg az 1848. eszt. 20. tc. kívánalmainak, mert nem is említi az ebben hangsúlyozott jogegyenlőséget és viszonosságot. Ennélfogva az egyetemes gyűlés jónak látta egy külön választmányt kinevezni, azon utasítással, hogy ez egy az országgyűlés elébe terjesztendő folyamodványt dolgozzon ki, melyben fejtse ki azon kérelmet, hogy valahára a protestansok jogos kívánságának elégtétessék az által, hogy az országgyűlés, az 1848. eszt. 20. tc. alapján valahára léptesse életbe a tökéletes jogegyenlőséget és viszonosságot s szabályozza a prot. egyház viszonyát az állammal szemben.

Az egyetemes könyvtárnok Szénássy Sándor jelenti, hogy az egyetemes könyvtárat rendezte, s hogy a könyvtár 358 munkát foglal magában 634 kötetben.

A zsinati bizottság részéről jelentetik, hogy a reá bizott munkából öt fejezetet már kidolgozott. Ezek következők: az evang. egyház szervezete, a házasságügy, az egyház belügyeire és a hitszónoki hivatalra vonatkozó kanonok, a pénzügy és a perrendtartás. Hátra van még az iskolaügyre vonatkozó dolgozat. Beterjeszti továbbá a zsinat szervezésére vonatkozó dolgozatot is, mely már a kerületekkel is közölve volt. Mire nézve az egyetem határozza, hogy ezen dolgozatok tót és német nyelvre lefordittatván s kinyomatván, minden anyaegyháznak egy példány elküldessék. (A zsinat szervezésére vonatkozó dolgozat olvasható a jegyzőkönyv 9—12 lapján).

A pénztár megvizsgálására kinevezett bizottság jelenti, hogy a pénztár tőkéje 71,677 frt 55 krra rug.

A többi jegyzőkönyvi pontok csekélyebb administrationalis ügyekre vonatkoznak.

1869. eszt. okt. 6—8. tart. egyetemes gyűlés. Elnökök b. Prónay Gábor egyetemes felügyelő és Székács József superintendens.

Az egyetemes gyűlés azon kérelmére, hogy a patens valahára a határőrvidéken is szüntettessék meg, olvastatott a m. kir. vallás- és közokt. ministeriumnak leirata, melyben arról értesít, hogy miután a határőrvidék nagyrészt Horvát-, Szlavon- és Dalmátországok területéhez tartozik, ezen országok önkormányzati joga pedig a vallási és közoktatási ügyekre is kiterjed, ennél fogva az intézkedés a patens ügyében is nem a m. ministeriumot illeti. Ennek folytán fölkéretni határozatott a horvát-, szlavon- és dalmátországi ministerium, intézkednék, hogy az ottani egyházak a magyarhoni egyházhoz kapcsolassanak. Mennyiben pedig a patens még a m. határőrvidéken sincs megszüntetve, sőt megszüntetése nem is hirdettetett ki, ennek eszközzésére a m. felelős ministerium ujolag felkéretni határozatott.

A törvényesen bevett vallásfelekezetek viszonyosságáról szóló 1868. eszt. 53. tcikk meghozatván, a mi annak 17. §-át illeti, az egyetemes gyűlés kinyilatkoztatja, mikép már az 1848. 20. tc. a bevett vallásfelekezetek közti tökéletes jogegyenlőséget és viszonyosságot kimondván s az 1868. eszt. 53. tc. is az 1848. 20. tc. alapján hozatván, annak 17. §-a rendeletét, ezen jogegyenlőséget és viszonyosságot megalapító 1848. 20. tc. értelmében akarja vétetni s előforduló esetekben akép kezeltetve látni, hogy az 1848. 20. tc. meghozatala óta az 1868. 53. tc. jogerőre emelkedéseig vegyes házasságokból született gyermekeknek vallásos neveltetésénél az 1848. 20. tc. rendelete nyerjen akép alkalmazást, hogy az ezen időszak alatt vegyes házasságokból született s születendő minden gyermekek atyjok vallását kövessék, utasittatván a lelkészek, hogy előforduló esetekben ezen értelemben járjanak el.

Szóba hozatván, hogy az osztrák-magyar közös ministerium a superintendensek meghallgatása nélkül legközelebb helv. és ágostai hitv. táborig lelkészeket nevezett ki s azokat superintendens címmel ruházta fel. Fölkéretni határozatott a m. kir. vallás- és közokt. ministerium, eszközölje ki, hogy a táborig lelkészek csak a superintendenciák meghallgatása után s ezek ajánlatára neveztesse ki s a

reájok való felügyelettel a legidősb superintendens bizassék meg, a tábori superintendensi cím pedig eltöröltessék.

Tanácskozás alá vétetvén a népiskolai közoktatás tárgyában hozott 1868. eszt. 38. tcikk. Utasítatnak a kerületek, hogy az egyházak hitfelekezeti iskolákat igyekezzenek fentartani, azokat a törvény rendelete szerint rendezzék be, a tanfelügyelőknek eljárásukban nyujtsanak segédkezet, de nekik jogtalan beavatkozást ne engedjenek. Végre kívánatosnak találtatván, hogy a hitfelekezeti iskoláknak községiékké való átalakításánál az egyházak utasítással láttassanak el, ezen utasítás kidolgozásával egy küldöttség bizatott meg, melynek elfogadott dolgozata az 1870. eszt. jegyzőkönyv 8. sz. a. olvasható.

Olvastatott az Acsán jul. 4. s következő napjain, egyetemes felügyelő ur elnöklete alatt tartott egyetemes tanári értekezlet jegyzőkönyve. Az ott megállapított tanári véleményezésre a kerületek részéről beérkezett észrevételek összeállításával és a tantervvel való összeegyeztetésével egy küldöttség bizatott meg. Ez másnap munkálatát bemutatván, munkálata a ministeriumhoz felterjesztetni határoztatott, a tanintézetek pedig oda utasítottak, hogy a tantervet már a jövő iskolai évben léptessék életbe, a tanítási módszer, a gymnasiumi fölvételi, fegyelmi és rendtartási szabályzatok kidolgozásával ismét egy bizottság kéretvén fel, mely annak idejében a főtanintézetekkel észrevételeik megtétele végett közölni fog.

Ugyanazon időben Acsán theol. tanári értekezlet tartatván, egy részletes terv dolgoztatott ki, melynek alapeszméje egy önálló, tökéletesen felszerelt theologiai akademia felállítása. Az egyetem üdvözlölvén az eszmét, a dolgozat az egyházakkal közölni rendeltetik, addig is egy bizottság neveztetvén ki, hogy az akademia létrehozatalát érlelje, felhasználván azon adatokat, melyek az értekezleti munkálatban foglaltatnak. Egyuttal rendeltetik, hogy az egyetemes pénztárnok a pesti prot. theol. intézetről felmaradt és 14,008 frt 18 krra rugó tőkét külön kezelje, mint a mely idővel a felállítandó theol. akademia alaptőkéjeül fog szolgálni.

Háborítatlan békében élvén ugyanazon egy koronás fejedelem, ugyazon országos törvény oltalma alatt a hazánkban lakó többi hitfelekezetekkel, az egyetemes gyűlés kellemetlenül értesült a római pápa, mint a r. kath. egyház főnökének m. 1868. évi szept. 13. az összes protestansokhoz intézett ama nyilt leveléről, melyben a r. kath. egyetemes zsinat kihirdetése alkalmából, azokat a világ színe

előtt mint tévelygőket, kik nem követik Krisztus igaz vallását, a r. kath. egyházbai visszatérésre s őket a nevezett zsinaton való részvételre hívja fel. A nyilvánosság útján közhirré tett ezen felhívásra, melynek alaptalan és sértő tartalma ellen Európa többi országaiban lévő hitrokoni evang. egyházak emeltek visszautasító óvást, a magyarhoni ágostai hitv. evangélikusok egyetemét képviselő törvényes gyűlés, nehogy hallgatása által félreértésekre szolgáltatson ürügyet külföldön vagy honi saját hiveink között, jegyzőkönyvileg kinyilatkoztatja:

1. Miután e felhívás azon önhittségben magát egyedül üdvöztetőnek tartó s a protestansoktól a vallásos igazság birtokát is megtagadó nézeten alapszik, mely az u. n. eretnekek elátkozása és üldözése korából ismeretes, és mely szabad tanácskozást nem ismer, csak feltétlen hódolatot, egy magát csalhatatlannak tartó hatalom irányában: azért e felhívást sem megbízhatónak, sem komolynak tekinteni nem lehet.

2. Miután a r. k. egyház folytonosan ragaszkodik a tridenti zsinat által felállított merev állásponthoz, mely minden haladó fejlődést lehetetlenít; míg az abszolút hatalommal rendelkező pápa legújabb időben is az encyclica és syllabusban elítéli, kárhoztatja a vallás és lelkiismeret szabadságát, a jogegyenlőséget és az államok azon rendszerét, melyen a társadalom alapítja korunk legbiztosabb fejlődését; míg a r. kath. egyházban a világiak teljes kirekesztésével egyedül egy felülről függésben lévő papság egyoldalulag intézkedik a vallás, hit és egyház legfontosabb ügyeiben: a protestansok és a r. kath. egyház közötti ellentét kiegyenlítésére lehetőséget nem láthatunk.

3. Miután a r. kath. egyház kebelében mai napig sincsenek eltörölve isten igéjével s kijelentett akaratával ellenkező ama tévelygések és visszaélések, melyek miatt kegyes elődeink a XVI. században, a nagy reformatorok példáját követve, minden emberi önkénytől ment, szabad egyházat alapítottak, a szabad meggyőződés és a hivek egyetemének részvételére, a megismert és vallott igazság kősziklájára fektetvén Krisztus országát; bátran hivatkozva a három század óta tett tanuságos tapasztalatokkal megerősített protestans elvekre, melyeknek igazat adott a történelem is; visszautasítjuk a római pápának ellenünk használt helytelen, rágalmazó és sértő kitételeit, kifejezvéen abbeli szilárd reményünket, hogy r. kath. polgártársainkban, mint eddig, jövőben is szövetségeseket találunk a sötét középkor bi-

lincseiből megszabadult keresztyén szellem azon további fejlesztésére, mely nem ugyan külső egység, de a szellemi kincsek elsajátítása, a szeretet általános országa és a lelkek kölcsönös közeledéséből, bizton fejlődő fensőbb egységhez vezet.

Olvastatott a m. vallás- és közokt. min. leirata, mely szerint az ágostai hitv. evang. egyház részére megállapított 20 ezer frt államszegélynek a négy egyházkerület közötti igazságos aránybani felosztására az egyetemes gyűlés felhatalmaztatik, megjegyeztetvén, hogy ezen segély közoktatási célokra, melyek iránt a törvényhozás más alapon rendelkezett, valamint közigazgatási célokra sem lesz fordítható. Az egyetemes közgyűlés noha ezen segélyezést az 1848. 20. tc. letett országos ígéret beváltásának még korántsem tekintheti és noha óhajtotta volna egyfelől, hogy mind valódi szükségleteinek, mind pedig mindenkori alkotmányhú törekvéseinek is megfelelőbb arányban részesíttessék; másfelől, hogy az önmaga által leginkább ismert egyházi szükségekre szánt bármely segélyösszeg, minden korlátoló feltételek nélkül, saját szabad rendelkezésére bocsáttassék: mindazáltal ugy tekintve eme, bár csekély mérvű, de első országos adományt, mint egy teljesebb, kedvezőbb jövőre zálogát: a m. min. leirat tartalmát örvendetes tudomásul veszi s a 20 ezer frt segélyösszeget jelen esetben testvérileg olyképen elosztatni határozta, hogy az a négy egyházkerület számára, minden ezen arányból jövőre vonható következtetés nélkül négy egyenlő részletben utalványoztassék.

1870. eszt. okt. 5—7. tartott egyetemes gyűlés. Elnökök: b. Prónay Gábor, egyet. felügyelő és Székács József superintendens.

A bánági esperesség részéről jelentetett, hogy a határőrvidéken a patenst hatályon kívül helyező legf. elhatározás ki van ugyan hirdelve, de maga a patens tényleg megszüntetve nincsen. Ennek folytán a m. ministerium ujabban megkéretni határoztatott, hogy ne csak a szeptemberi patens tetteges megszüntetését, hanem az 1868. 53. tc. a határőrvidéken leendő kihirdetését is eszközölni méltóztassék, hogy egyházi jogviszonyainknak az ottani hivek és hatóságok is szakadatlan ismeretével birjanak s eljárásaikat azok szerint intézhessék.

Olvastattak és helyben hagyattak a hitfelekezeti iskoláknak községiékké alakítása körüli utasítások. Ezeket egész terjedelmében magában foglalja a jelen jegyzőkönyv 8-ik száma.

A pesti megszüntetett theol. alap függő kérdéseinek elintézésével megbizott küldöttség elnöke jelenti, hogy az ágostai hitv. evan-

gelikusok által befizetett és a dunamelléki reform. egyházkerület által kezelt tőke és kamat 5118 frt 72 krt tesz.

Olvastatott azon küldöttség munkálata, melynek feladatává tétett, hogy a vallási törvényjavaslatról, melyet a m. cultusminister ur legközelebb az országgyűlés asztalára letett, véleményes jelentést tegyen. A javaslat egész terjedelmében a jegyzőkönyv 18. sz. a. olvasható.

Beterjesztetett az egyetemes iskolai alapítványról szóló jelentés, mely szerint ezen alapnak vagyonállása tesz 72,362 frt 68 krt. Bevétel volt 8495 frt 86 kr. Kiadás pedig 8495 frt 13 kr. Kamathátralék 9532 frt 93 kr. Ennek folytán határozatott, hogy a magánosoknál elhelyezett tőkék felmondassanak ezután ilyeneknél többé tőkék el ne helyeztessenek, hanem jó hitelű értékpapirokba fektetessenek.

A theologiai akademia felállítása tárgyában beterjesztett indítvány ahoz szólás végett a kerületekhez és esperességekhez lementetett.

A zólyomi esperességi elnökség beterjeszti jelentését az ugynevezett Zpevník-társulat eredeti célja, alapítói, anyagi körülményei, számadásai, vállalataira nézve. A társulatnak kötelességévé tétetik, hogy kiadás előtt mind a Zpevník, mind egyéb, az istentisztelet gyakorlására vonatkozó ascetikus munkák szövegeit, a szükséges örökös tekintetéből a superintendensekkel közölje.

A 20 ezer forintnyi évi államsegélyre nézve, határozatott kérényt intézni a törvényhozáshoz mind a segélyösszegnek felemelése, mind pedig az egyház az iránti szabad rendelkezési jogának biztosítása végett.

Az egyetemes felügyelő jelenti, hogy Berlinben tartózkodása alatt a porosz ministerium segélyezése mellett sikerült a németországi magyar alapítványok kimutatását, sőt az ezekre vonatkozó okiratokat is hiteles alakban megszereznie. Ezen okiratok bemutatattván, a levéltárba elhelyeztetni rendeltettek.

1871. eszt. okt. 4—7. tartott egyetemes gyűlés. Elnökök: b. Prónay Gábor egyet. felügyelő és Székács József superintendens.

Ő cs. és apost. kir. Felségének névünnepe épen a gyűlés tartásának napjára esvén, a gyűlés azzal vette kezdetét, hogy ezen emléknap a templomban megünnepeltetett. Azután a gyűlés tagjai a terembe vonulván, egyetemes felügyelő ur jelenti, hogy az evangelical alliance által felszólítva lévén, hogy tanácskozásaiban, melyek az idén

Stuttgartban tartattak, részt vegyen, kötelességének tartotta oda utazni s azokban megjeleni. Protestans egyházunkra ezen hozzá intézett felszólítás és ennek folytáni fellépése által azon kedvező tény lőn tanusítva, hogy egyházunk jelenleg már oly helyzetbe jutott, miszerint moralis segedelmet is nyujthat távollévő testvéreinek, a mennyiben némely sérelmeik orvoslása mellett az egyetemes protestantismushoz csatlakozva, mint hazánk egyházi testülete szót emel és közben járhat. Az egyetemes gyűlés határozatilag atyafiságos érdekelttségét fejezi ki az evangyelmi szövetség azon magasztos keresztyén vezérelve iránt, mely szerint az a föld kerekiségén lakozó minden protestans egyházak, mint a Krisztus testének mind megannyi tagjai szenvedéseit enyhíteni, sérelmeit orvosolni, örömeiben osztakozni buzgólkodik. Egyuttal kifejezi köszönetét egyet. felügyelő ur iránt, hogy részt vévén az evangelical alliance gyűlésében, ezzel egyházunkat szorosabb kapcsolatba hozta s lépéseit, apáitól öröklött példás buzgósággal gyámolitotta.

A pesti prot. theol. intézet alaptökéjére vonatkozólag olvastott a dunamelléki ref. egyházkerület nyilatkozata, melyben nyilvánítja, hogy a kezelése alá jutott összegek kiszolgáltatására nem tartja magát kötelezettnek a nélkül, hogy az egyes alapítók és adakozók nyilatkoznának, hogy azokat kiadatni kívánják-e. Miután a fentnevezett alapítók nagyrészt már meghaltak, az egyetemes gyűlés az őt alkotmányszerűleg megillető azon jogától, hogy az egyházunk tagjai által tett alapítványokat átvegye, el nem állhat s felhivja a ref. egyházkerületet, hogy a nála letéteményezett összegeket kamataival együtt szolgáltatassa ki.

Olvastattott az egyetemes tanügyi bizottság jelentése, következő mellékletek kíséretében :

- a) A tanodai életre vonatkozó statist. kimutatási minta.
- b) Vandrák-féle gymnas. szervezetre beérkezett megjegyzések és fegyelmi törvények gymnas. tanulók számára.
- c) Tanintézetek és tanári személyzet 1870/1. évben.
- d) Középtanodák jövedelmei és költségei.
- e) Tanulók kimutatása az egyes gymnasiumokban 1870/1. évben.
- f) Érettségi vizsgálatok 1870/1.
- g) A stat. táblázatokban nem érintett tanügyi viszonyokat feltüntető jelentés.

A jelentés azon megjegyzéssel vétetett tudomásul, hogy a tanuló-

kat illető rovatokból az anyanyelv kitüntetésére szolgáló rovatok kihagyassanak és a helyett «belföldi» és «külföldi» címek tétessenek.

A jegyzőkönyvben egész terjedelemben foglaltatnak a tanügyi bizottságnak fenebb idézett mellékletei, melyek közt különösen érdekes a tanintézetek és a tanári személyzet kimutatása. Ebből kitűnik, hogy az egyetemes egyháznak 1870/1. eszt. volt 20 közép- és felső iskolája, melyekbe 3582 tanuló járt. Ezek közt vallásra nézve ág. hitv. 2141, helv. hitv. 422, r. kath, 343, g. kathol. 7, g. keleti 82, izraelita 457. A tanári testület állott 205 egyénből, kiknek összes évi fizetése tett 120,217 frtot. Az összes könyvtárakban volt 142,054 darab könyv. A tanodák összes jövedelme 174,195 frt. Kiadása 185,074 frt.

Tárgyalás alá vétetvén a lelkészi hivatalra képesítő vizsgák, elfogadtatott az acsai értekezletben kidolgozott vizsgálati terv, úgy hogy már az 1870/1. évben életbeléptettessék. E szerint zsinórmértékül szolgálnak a következő pontok:

1. Történik e vizsgálat az egyházkerületi gyűlés által három évre választott vizsgálóbírótság előtt, melynek elnöke az illető superintendens, tagjai: két lelkész, két világi egyén és a theol. intézetben működő tanárok.

2. A vizsgálat évenként csak egyszer tartatik. A vizsga idejét s helyét az egyes superintendenciák helyi körülményeikhez képest határozzák meg.

3. A theologusok a negyedik tanfolyam befejezése után, a külső vocatio elnyerése előtt bármely évben, azon kerületben tehetik le a vizsgát, a melynek hittani intézetében a harmadik tanfolyamot végezték.

4. A vizsgát letenni akarók tartoznak az iránt magukat legfeljebb ápril hó végeig az illető superintendensnél jelenteni.

5. A vizsga tárgyai:

a) a theologiából: az ó és új szövetség könyveinek magyarázata, bevezetés az új és ó szövetség könyveibe, egyetemes egyháztörténelem, tekintettel a magyar prot. egyháztörténetre, symbolica, keresztény hittan és erkölctan, homiletika, katechetika, liturgika, theologia pastoralis, magyar prot. egyházjog,

b) a bölcsészetből: a bölcsészet története, metaphysica, kiválólag nevelés- és oktatástan.

6. A vizsga írás- és szóbeli:

a) az írásbeli megelőzi a szóbelit. A vizsgatevők két értekezést

tartoznak otthon készíteni, egyet latin s egyet magyar nyelven, melyeket tisztán leírva legalább négy héttel a szóbeli vizsga előtt tartoznak az illető superintendensnek megbírálás végett beküldeni. Azután a kitűzött napon a vizsgálat helyén megjelenvén, itt zárt helyen, felügyelet alatt készítenek, azon nyelven, melyen majdan szónokolni akarnak, szent beszédet, melyre a superintendens által kitűzött alapigét csak akkor kapják;

a kidolgozandó értekezésekhez a theol. tanárok adnak a superintendenssel egyetértőleg három vagy négy tárgyat, melyek közül a letevők tetszésök szerint választhatnak;

b) a szóbeli vizsgákat megelőzőleg tartoznak a vizsgát letevők a bizottmány előtt bemutatni bizonyítványaikat, névszerint a gymnasium bevégeztével nyert érettségi s a rendesen töltött négy évi theol. tanfolyamról szólókat;

ha ez alkalommal kiderülne, mikép egyik vagy másik a vizsgálandók közül egy vagy más kötelezett tárgyat épen nem, vagy nem kielégítő eredménnyel hallgatott, vagy a négy évi theol. tanfolyamot nem töltötte ki rendesen; vagy ha a vizsgáló-bírák többségének ítélete szerint valamelyiknek munkái a mértéket meg nem ütik, vagy végre ha valamelyiknek erkölcsi és vallásos jelleme ellen tétetik alapos kifogás, az a szóbeli vizsgára nem bocsáttatik;

c) a szóbeli vizsga az 5. sz. a. elősorolt tudományokból történik az illető szaktanárok által; ezután a többi bizottmányi tagok terjeszthetnek a vizsgálandók elé kérdéseket tetszésök szerint.

7. A vizsgát kellő eredménnyel letett ifjak erről rendes okmányt nyernek, melynek a superintendens és a vizsgáló bizottság minden jelenlévő tagja aláírja magát. A bizonyítványban használandó osztályzatnak három fokozata különböztetik meg, u. m. kitünő, dicséretes és elégséges.

8. A ki ily okmány birtokában van, ezzel mind a négy egyházkerületben képesítetik a megválasztásra lelki tanítói hivatalra, s ha a letett vizsga után egy évnek lefolyta előtt megválasztatik, azonnal fel is avattathatik minden további vizsga nélkül; ha pedig a vizsga után egy évvel vagy még később kapná a hívást, akkor az illető superintendens által, ennek tetszése szerint egybehívott bizottmány előtt igazolja magát az iránt, mivel foglalkozott a papjelölti vizsga óta? Azután a superintendens colloquiumot tart az illetővel, melyből kitünjék, hogy a tudományban nem hanyagolta-e el magát.

Mielőtt a vizsgát valaki letette, s képességi okmányt nyert, nem jeleltethetik ki lelkeszi hivatalra.

9. A ki a vizsgálóbírák többségének ítélete szerint a vizsgát nem állotta ki kellő eredménnyel, az egy év múlva, ha úgy tetszik neki, ismételheti azt; ha azonban akkor sem felelne meg a várakozásnak, végkép elutasítatik.

10. A vizsgákról rendes jegyzőkönyv vezetendő.

11. A vizsgáért s az arról kiállítandó bizonyítványért minden papjelölt tizenöt forintot fizet, melyből 5 firt a superintendenst illeti, tiz forint pedig a bizottmánynak a vizsgálaton részt vett tagjai közt egyenlően osztatik fel.

12. Ezen szabályzat az egyetemes gyűlés határozata szerint az 1871/2. tanévben lép életbe.

1872. eszt. egyetemes gyűlés okt. 3. és 4. Elnökök: báró Prónay Gábor egyetemes felügyelő, másnap pedig báró Podmaniczky Frigyes bányakerületi felügyelő és Geduly Lajos superintendens.

Elnöklő felügyelő ur a gyűlést megnyitván, felolvasta hivatalos jelentését, nevezetesen sajnosan emliti, hogy főt. dr. Székács József ur superintendensi hivataláról lemondott, dr. Szontagh Kálmán egyetemes vallásügynök pedig meghalálozott, — mely vesztések felett az egyetem jegyzőkönyvileg is mély fájaldalmát jelenti ki, — a gyűlés a napi teendőkre térvén át, sajnosan hozatott fel, hogy egyházunk még mindig nem élvezi a jogegyenlőség áldásait, de sőt, hogy még a létező törvények sem részesülvén kellő tiszteletben, egyházunk jogai folytonos sérelmeknek vannak kitéve, a mint az a kerületek által számos sérelmes esetek által illusztráltatott is. Ezen szomorú ténynek pedig fő oka az, hogy a vallásközi viszonyokra vonatkozó törvények s így különösen az 1868. eszt. 53. tc. nem foglalnak magukban oly szabványokat, melyek alkalmasak volnának a törvénysértéseknek gátat vetni, a törvények megtartását kényszerrel is eszközölni s a törvényszegést hatályosan megtorolni. Indítványoztatott ennél fogva, hogy e tárgyban az országgyűléshez oly tartalmu kérvény intéztessék, melyben előadatván a fenforgó sérelmek, egyszersmind megjeleltessenek azon törvényhozási intézkedések, melyektől a magyarhoni ág. hitv. evangélikusok sikeres orvoslást várnak. Az indítvány elfogadtatván, az országgyűléshez intézendő kérvény szerkesztésével egy nagyobb számú küldöttség bízott meg, felhatalmaztatván egyuttal, hogy az országgyűléshez való benyújtása iránt is intézkedjék.

Olvastatott az egyetemes tanügyi bizottságnak hivatalos jelentése. A jelentésnek főbb pontjai ezek: Van az egyetemes egyházban 21 közéletanoda, négy tanítóképezde, három theol. intézet, egy jogakadémia, összesen 29 közép- és főiskola. Ezekben 223 tanfőrfi, kiknek évi fizetésére felmegy 127,932 frt 90 kr. Tanulók száma 3730. Vallásra nézve: ágost. hitv. 2257, helv. hitv. 593, r. kath. 422, g. kath. 9, g. keleti 69, zsidó 495. Ösztöndijakra kiadatott 9056 frt 79 kr. Tanulók élelmezésére 48,017 frt 91 kr. Ingyen élelmeztetett 154 tanuló.

Jelentetett, hogy a pesti gymnasium teljes főgymnasiummá egészített ki, a nyiregyháziban pedig az 5-ik osztály felállított.

Beterjesztetett a pénzügyi bizottságnak jelentése, mely szerint a vagyonállás 74,569 frt 82 kr. Az egyetemes iskolai alapítványi bevétel 13,710 frt 60 kr., kiadás 13,665 frt 48 kr.

1873. eszt. nov. 5., 6. tartott egyetemes gyűlés. Elnökök: báró Prónay Gábor egyetemes felügyelő és Geduly Lajos superintendens.

Az egyetemes felügyelő beterjesztvén hivatalos jelentését, kiemeli, hogy a mi egyházunk jogi állapotát illeti, e téren a legutóbb lefolyt évben sem változott jobbra a helyzet. A jogegyenlőség szép eszméje mindaddig a papiron marad, míg vagy részletesen nem fognak szabályoztatni a törvényben az egyházak viszonyai, vagy pedig általában az egyházi viszonyok a kor parancsa szerinti törvényes megoldást nem nyernek. Ezzel kapcsolatban jelenti, hogy a mult évi egyetemes gyűlésből elrendelt feliratok rendeltetésük helyére elküldettek.

Azután a gyűlés a napi teendőkre térvén, az országgyűléshez intézendő kérvény szerkesztésére a mult évben kiküldött bizottság utasított, hogy a feliratot az országgyűlési ülészak kezdetén készítse el s alkalmas időben nyujtsa be, annál inkább, minthogy időközben mindég több és több sérelmek merülnek fel. Voltak nevezetesen oly esetek a legközelebbi napokban, hogy egy r. kath. plebános folyamodott a ministeriumhoz, miszerint a katolikusok, ha evang. templomba jőnek, onnan tiltassanak ki; más pedig, hogy a ministerium érvényesítse a kiadott térítvényeket.

A tanügyi bizottság beterjeszti hivatalos évi jelentését, mely szerint a mult évben volt az egyetemnek 29 közép- és főiskolája, e szerint a létszám a mult év óta nem szaporodott. Ezekben működött

237 tanférfiu, és így tizennégygyel több mint tavaly. Évi fizetésök összege 149,524 frt 54 kr., és így ez évben 21,591 frt 64 krral szaporodott. A nevezett tanintézetekbe járt összesen 3908 tanuló, és így 178-al több mint tavaly. Ezek közt ágostai hitv. 2071, helv. hitv. 594, r. kath. 518, g. kath. 22, g. keleti 60, zsidó 561. A tanintézetek évi jövedelme 238,394 frt 35 kr., kiadása 242,178 frt 54 kr., és így hiány 3784 frt 18 kr. Tanulók élelmezésére fordított 51,228 frt 87 kr. Ösztöndijakra 9128 frt 89 kr.

A stipendialis bizottság beterjesztvén jelentését, felhozott, hogy mult évben két Roth-Teleki Johanna-féle ösztöndij oly tanulóknak jutott, kik valósággal szegények nem voltak, ennek folytán határozott, hogy a tanintézetek felterjesztései jövőben a superintendensek felügyelete és ellenőrzése alatt történjenek s kimutatván a tanulók száma vallásukra nézve is, az alapítónő szándékának azon irányban is elég tétessék, hogy csak az ágostai hitv. ev. tanulók számaránya vétessék tekintetbe, és csak valóban szegények, ha egyszermind jó tanulók és jó magaviseletűek, terjesztessenek fel s ajánltassanak a tanintézetek által.

Az egyetemes pénztárnok beterjeszti a pénzügyi bizottság által megvizsgált s rendben talált számadását. Ezek szerint a vagyonállás 1872. eszt. végén 76,629 frt 33¹/₂ kr. Az egyetemes iskolai alapítványok 1872. évi összes bevétele 8885 frt 76¹/₂ kr. Kiadás pedig 8819 frt 13 kr. Határozott, hogy a pénztárnok számadásának egy példányát jövőben a superintendenseknek küldje meg.

A felállítatni szándékolt theol. akademia ügyében kinevezett bizottmány javasolja, hogy miután arra kilátás nincs, hogy az ágostai hitv. ev. egyház egyeteme képes volna a mostani viszonyok közt azon fél millió forintot összegyűjteni, mely szükséges, ha az akademia oly helyen állítatnék fel, hol eddig theol. tanintézetünk nem volt, a fenálló tanintézetek közül a pozsonyi lévén olyan, mely aránylag leggazdagabb, alumneuma, convictusai, számos ösztöndijai következtében legtöbb előnyöket nyújt, illetőleg legkevesebb gyámolitást igényel, ezen intézet egyetemileg volna annyira gyámolitandó, hogy a kor igényeinek megfelelőhessen s e célból egy bizottmány volna Pozsonyba küldendő, mely érintkezésbe tévén magát a pozsonyi egyház és főtanoda igazgató tanácsával és patronatusával, ezzel egyszermind szerződést kötne az akademia fentartására és felügyeletére nézve, oly szellemben, hogy az egyházegyetem e tekintetben kellő

befolyást és intézkedési jogot gyakorolhasson. E szerződésben azonban világosan kiköttesék, hogy azon esetben, ha a tervezett önálló theol. akademia később más helyen jőne létre, mindaz, mi az egyházegetem részéről a pozsonyi intézet gyámolítására fordított, a célba vett önálló akademia fentartására fordíthatassék. — Az egyetemes közgyűlés nem akarván e fontos tárgyban a kerületek meghallgatása nélkül intézkedni, ezen javaslat a kerületeknek véleményadás végett kiadatott.

Felhozott az egyetemes levéltár rendezetlen állapota, a rendes jegyzék készítésének, valamint a rendes kezelésnek szüksége, egyetemes felügyelő ur késznek nyilatkozott arra, hogy míg él, a levéltárnokot évenként száz forinttal fogja díjazni. Ezt az egyetem köszönettel fogadván, fölkéri egyetemes felügyelő urat, hogy a levéltárnokot ő maga nevezze ki, ki azután a levéltári mutatót elkészítse, s a levéltárat rendezze és kezelje.

Végre indítványoztatott, hogy az egyetemes felügyelői hivatal felállításának jövő évben bekövetkezendő százados évfordulója, tekintettel azon áldásos eredményekre, melyek ezen intézményből egyetemes egyházunkra háramoltak, ezen emlékezetes esemény fontosságához méltóan megünnepeltessék s ezen ünnepélyre helvét hitv. sőt a Királyhágón tuli testvérek is meghivassanak. Az indítvány elfogadtatván, a jövő évi egyetemes gyűlés alkalmával megtartandó ünnepély módjának megállapítására, valamint általában az erre vonatkozó intézkedések megtételére egyetemes felügyelő ur fölkéretett.

1874. eszt. szept. 2. és köv. napjain tartott egyetemes gyűlés. Elnökök: báró Prónay Gábor egyetemes felügyelő és Geduly Lajos, később Karsay Sándor superintendensek.

Ezen ünnepélyes gyűlésen, melyen az egyetemes gyűlések és az egyetemes felügyelői hivatal százados évfordulójának emlékezete ünnepeltetett, részt vettek a helv. hitv. testvérek közül: Révész Bálint superintendens, Csengery Imre, Beöthy Zsigmond és Dobos János, kerületi főjegyzők, Kiss Áron, Fördös Lajos és Sipos Pál esperesek, Lipcsey Lajos segédgondnok, Domahidy István, dr. Ballagi Mór és Kiss Gábor.

A zsufolásig megtelt templomban Karsay Sándor superintendens tartott kenetteljes beszédet 1 Pét. II. 5—9 alapján, mely egész terjedelmében a jegyzőkönyvbe van igtatva. Ezután a küldöttségek és az egyetemes gyűlés tagjai az ülésterembe vonulván, az egyetemes

U
 felügyelő, miután a megjelenteket lelkes szavakkal üdvözölte, feszült figyelemmel végig hallgatott beszédben elbeszélve az egyetemes gyü-
 lések és az egyetemes felügyelői hivatal keletkezésének történetét,
 ezen intézménynek egyházunkra nézve üdvös voltát meggyőző érvek-
 kel ecsetelte. A beszéd szintén egész terjedelmében az egyetemes
 gyűlés jegyzőkönyvébe van igtatva. A beszéd végeztével ugyancsak
 az egyetemes felügyelő betérjesztette mult évre vonatkozó felügyelői
 jelentését. Mire azután a gyűlés áttért a napi teendőkre.

Legtöbb időt vett igénybe e gyűlésen a nagy-rőcei és a turóc-
 szent-mártoni gymnasiumok ügye.

Erre nézve olvastatott a m. kir. vallás és közokt. minister urnak
 leirata, melyben arról értesíti az egyetemes felügyelő urat, hogy a
 nagy-rőcei és turóc-szent-mártoni gymnasiumok ellen, panszláv és
 hazaellenes működés miatt emelt nyilvános vádak folytán az illető
 superintendens urakhoz fordult beható nyomozás eszközlése végett
 s fölkéri őt, hogy a superintendens urakat támogassa s szükség esetén
 az egyetemes gyűlésen megfelelő intézkedések keresztülvitelét moz-
 dítsa elő.

Ezzel kapcsolatban olvastatott a superintendens urakhoz inté-
 zett intézvény, ugy szintén a 616. sz. a. kelt leirat, melyben minister
 ur kijelenti, hogyha az autonom közegek közreműködése folytán az
 illető intézetek működéséről hű adatok birtokába nem juthatna, az
 országgyűléshez volna kénytelen meghatalmazásért fordulni; — ugy
 szinte a 750. és 770 eln. sz. a. leiratai, melyekben tudatja, hogy
 N.-Rőcére nézve a vizsgálat befejeztetett, s a vádak konstatáltattak;
 ellenben Turóc-Szent-Mártonra nézve a superintendens ur kijelen-
 tette, hogy a vizsgálat eszközlésére sem elegendő idővel nem rendel-
 kezik, sem azt teljesíteni hivatva nincs, minélfogva az egyetemes fel-
 ügyelő urat felszólítja az utóbbi iskolára nézve a vizsgálat elrendelé-
 sére, a mennyiben pedig ezt saját hatáskörében teljesithetőnek nem
 vélné, az egyetemes gyűlés mielőbbi összehívására. Végül olvastatott
 ugyancsak a vallás és közokt. minister urnak 1197. sz. a. kelt leirata,
 melyben tudatja, hogy ő cs. és ap. kir. Felségének f. évi aug. 20.
 Münchenben kelt legfelsőbb határozványa folytán a nagy-rőcei fő-
 gymnasium és tanképezde Gömörmegye utján felozlattatni rendel-
 tetett s megküldi az egyetemes gyűlésen leendő kihirdetés végett a
 Gömörmegye közönségéhez f. évi 1197. sz. a. küldött felozlató ren-
 deletet.

Ezzel egybefüggőleg olvastatott a tiszai ev. egyházkerület Miskolcon, f. évi jul. 30. és 31. tartott közgyűlésének határozata, mely így szól: «az egyházkerületi gyűlés meggyőződven arról, hogy azon szellem, melyben a nagy-rőcei gymnasium működését, ismételt intések és figyelmeztetések ellenében is állandó következetességgel folytatja, mind egyházunk, mind hazánk érdekeivel ellenkezik, a nagy-rőcei főgymnasiumot egyházkerületünk főtanodájának továbbá el nem ismeri, tőle a létezési engedélyt és jogot, melylyel felruházta, ezennel elvonja s a tanodát egyházunk minden javadalmainak élvezetéből kizárja. A mennyiben pedig a gymnasiumhoz kapcsolt tanítóképezde, mely különben is állását biztosító semminemű alappal nem bír, egyházkerületi határozat által elismerve vagy megerősítve nem volt, ennek eddig is kiadott bizonyítványait érvényteleneknek nyilatkoztatja».

Olvastatott továbbá a nagy-rőcei gymnasium pártfogóságának ezen határozat elleni fölebbezése, melyben előadja: hogy a nagy-rőcei gymnasium már egy idő óta fanatikus nemzeti gyűlölségből eredő persecutionnak tárgya, hogy a vizsgálat törvénytelen volt, hogy a vizsgáló bizottság javaslata indokául felhozottak nincsenek bebizonyítva, míg ellenkezőleg a vádak alaptalansága f. évi jun. 28. kelt védiratukban ki van mutatva, hogy a pártfogóság ki nem hallgattatott, hogy a jegyzőkönyv tartalma sem hű, hogy a határozat magában sem érvényes, mert a patronatus tartja fen az iskolát s alapítványai el nem vehetők, mert az iskola létezési joga törvényből foly, és mert a tanítóképezde érvényét a kerület is elismerte, ezek folytán pedig a tiszai kerület határozatát megsemmisíttetni, az eljárást consistoriumra bízni, és miután a nagy-rőcei iskolát a tiszai kerület iskolájának el nem ismeri s a persecutióból eredő surlódást a pártfogóság kerülni kívánja, azt a dunáninneri superintendentiába beosztatni kéri.

Ezen felebbezés mellékleteinek olvasását, miután consistorialis eljárás esete fen nem forog, a gyűlés nem kívánván és mindenekelőtt kimutattatván azon személyes vádak alaptalansága, melyeknek egyike ezen felebbezésben Zólyommegye egyik tisztviselője, másika a fel-folyamodók jelenlétében hitelesített kerületi jegyzőkönyv vezetője ellen irányul, megkezdett az ügy érdemleges tárgyalása.

Ennek folyamában Cékus István superintendens ur előterjeszti, hogy miután ő Felségének kormánya a törvény értelmében megillető legfelsőbb felügyeleti jognál fogva törvényesen fordult hozzá a vizsgálat

eszközlése iránt; miután ker. elnöktársával egyetértőleg intézkedett; miután az eljáró bizottság javaslata előzetesen az esperességeknél tárgyalatott; miután a kerületi határozat az ügy beható tárgyalása után a törvényesen jogosult szavazatok nagy többségével jött létre, és miután ezekre vonatkozólag ugy a vizsgálatra felszólított ministeriumnak, valamint egyetemes felügyelő urnak beterjesztette jelentését; miután ekép a tiszai kerül. egyházkerületünknek teljesen megfelelőleg járt el; ezek folytán egyházkerülete határozatát fentartatni s tudomásul vétetni kéri.

A dunáninneni egyházkerület két követe által, a többi dunáninneni kerületi követek nagy része által pártoltan, felhozatván a beadott felebbezvényben foglalt indokokon kívül további indokolásul: hogy a ministerium törvénytelenül bocsátkozott a felosztatásba az egyetemes gyűlés határozata előtt, hogy törvénytelenül fosztja meg rendelkezési jogától a kegyuraságot, midőn gondnokot rendel és a tanárok fizetésének f. évi aug. 1-től való megszüntetése által magánjogi ügybe avatkozik. Következő határozati javaslat terjesztetett elő: hogy megsemmisítettven a tiszai egyházkerület határozata, s elrendeltetven a nagy-rőcei gymnasiumnak az esperesség utjáni megvizsgálása, a consistorialis eljárás tartassék meg; továbbá a minister ur feleletre vonása iránt az országgyűléshez és egyszersmind ő Felségéhez kérvény intéztessék, hogy a nagy-rőcei ügynek az illetékes egyházi hatóságok általi elintézéseig legmagasabb elhatározásának foganatosítását felfüggeszteni kegyeskedjék.

A dunántuli egyházkerület követei, hivatkozva arra, hogy a vádak törvényes vizsgálat által derítettven fel, s az egyházkerület törvényesen hozott határozatával az illető gymnasiumot kerületek iskolájának többé el nem ismervén; az ekép autonom egyházunk körén kívül jutott intézetre nézve a m. ministerium jogosan járt el: utasításuk értelmében a tiszai kerület határozatát helyeslik s ezen ügyet befejezettnek tekintik.

Hasonlólag nyilatkoztak a bányai kerület követei is.

A vita ezután megállapodásához képest befejeztetven, a kerületek kijelentett szavazatai folytán következő határozat hozatott: az egyetemes gyűlés a tiszai egyházkerületnek a nagy-rőcei gymnasium ügyében hozott határozatát fentartandónak ismervén, helyeslőleg tudomásul veszi.

A mi a turóc-szent-mártoni gymnasiumot illeti, minthogy itt a

vizsgálatot nemcsak a f. évi 770. sz. a. ministeri leirat teszi szükségessé, hanem azt egyházunk autonomiájának érdeke is követeli: ezen gymnasium ellen a vizsgálat elrendeltetik s annak eszközlésére egy nagyobb számú küldöttség kineveztetik, oly utasítással, hogy jelentését az egyetemes felügyelő urnak, ki azt viszont a m. ministeriummal közlendi, terjeszse be, megbizatván az egyetemes felügyelő ur, hogy a vizsgálat eredményéhez képest, a négy kerület elnökségeivel értekezvén, azokkal egyetértőleg intézkedjék.

Olvastatott az egyetemes tanügyi bizottságnak hivatalos jelentése, mely szerint van az egyetemes egyháznak 27 közép- és főiskolája, — kettővel kevesebb mint tavaly, miután a nagy-rőcei és t.-szentmártoni gymnasiumok bezárattak. Ezekben működött 243 tanférfiu, kiknek évi fizetése 155,255 frt 58 kr., és így 5731 frt 4 kral több mint tavaly. A tanintézetek jövedelme 237,454 frt 6¹/₂ kr. Kiadása 237,277 frt 4 kr., és így jövedelem többlet 177 frt 2 kr. Tanulók száma 4090, és így 182-vel több mint taval. Ezek közt ágost. hitv. 1977, helv. hitv. 606, róm. kath. 550, gör. kath. 23, gör. keleti 60, zsidó 597.

Előterjesztettek az egyetemes pénztári számadások. Ezek szerint az egyetemes iskolai alapítványok vagyónállása 77,020 frt 47¹/₂ kr.

A felállítandó theol. akademiára nézve, miután mind a négy kerület Pozsony mellett nyilatkozott, az egyetem mielőtt véglegesen intézkednék, egy tekintélyes küldöttséget meneszt Pozsonyba, azon utasítással: igyekezzék magának ott beható tudomást szereznii arra nézve, minő és mennyi javadalmat képes nyújtani Pozsony azon esetben, ha a theol. akademia kebelében állittatnék fel, s ezeken kívül mennyi kívántatnék még a theol. akademia olyatén felállitásához és fentartásához, hogy az a kor igényeinek megfeleljen.

Az egyetemes levéltárnok számára készített utasítás elolvastatott és jóvá hagyatott következőleg:

1. Az egyetemes levéltár hetenkint két órában áll nyitva az ott tanulmányozni akarók számára.

2. A levéltári iratokhoz és könyvekhez idegennek nyulnia tilos.

3. A levéltárból könyveket vagy iratokat kivinni csak reversalis mellett az egyetemes felügyelő engedélyével szabad, kivévén az egyetemnek hit alatti tagjait, kik pusztán reversalis mellett is kikaphatják a kívántakat.

4. A levéltárból kivett könyveket vagy iratokat négy hétnél to-

vább kinn tartani nem szabad. Kik ez ellen vétnek, az egyetemes gyűlésnek feljelentendők.

Végre olvastatott a magyarhoni egyetemi gyámintézet elnökségének, az alapszabályok értelmében különben is minden évben be-terjesztetni kellett jelentése, ezen intézet 12 évi működéséről, melyben tudatja, hogy az intézet célja mind nagyobb és nagyobb körben találkozik méltánylattal, nevezetesen 36 esperességi és 5 sz. kir. városi gyámintézeten kívül sikerrel működik hét nőegylet, egy leányegylet, több al- és főgymnasiumi tanulói egylet, jelenti továbbá, hogy az intézet évről évre kiválólag segíyezi nemcsak a négy kerületnek egyházait, hanem a bánási és slavoniai missiót is; továbbá, hogy 12 év óta összes bevétele tett 151,614 frt 61 krt, melyből egyes egyházaknak kiosztatott 90,108 frt 9 kr., a többi részint a középpontban, részint az egyes gyámintézetek által tőkesítettett, vagy folyó költségekre fordítottatott. A mi végre a Gusztáv Adolf egylethez való viszonyát illeti, ez abban áll, hogy az egyetemes gyámintézet összes jövedelmének egy részét a G. A. egylet folyó pénztárának és szeretetadományának gyarapítására fordítja, ennek főgyűlésein magát küldöttjei által képviselteti. Megjegyzi továbbá, hogy egyházaink és iskoláink az utolsó 12 év alatt a Gusztáv Adolf egylettől 123,330 frt 27 krt kaptak, mikor a gyámintézet ennek ellenében csak 3492 frt 78 krt adhatott a G. A. egyletnek viszonzásul.

Ez volt az utolsó gyűlés, melyen az egyházának lelke egész odaadásával szolgált báró Prónay Gábor elnökölt. Meghalt 1875. eszt. ápr. 1. Florencben. Helyébe egyetemes felügyelőül megválasztatott Zsedényi Ede udvari tanácsos.

1875. eszt. nov. 10—12. tart. egyetemes gyűlés. Elnökök Szentiványi Márton, dunáninneri ker. felügyelő s liptói főispán, később Zsedényi Ede kir. tanácsos, mint egyetemes felügyelő és Geduly Lajos superintendens. Jelen voltak a helv. hitv. testvérek közül: id. b. Vay Miklós koronaőr s ker. főgondnok, Török Pál superintendens és Molnár Aladár országgyűlési képviselő.

A gyűlés előtti napon megünnepelte az egyetem a tót templomban, mely ez alkalomra feldiszítettett, boldog emlékezetű egyetemes felügyelője, báró Prónay Gábornak emlékezetét. A gyászoló közönséggel telt templomban s egy gyászének eléneklése után Szeberényi Gusztáv mondott alkalmi imát, Cékus István felolvasta a textust, Geduly Lajos alkalmi jeles beszédet tartott, végre Karsay Sándor

mondotta a zárímát. Az egyetemes gyűlés meghagyásából mindezek egy külön füzetben kiadattak.

Másnap, megnyitvatván a gyűlés, Szentiványi Márton helyetteselnök még egyszer megható szavakban emlékezett meg azon súlyos veszteségről, mely hazánkat, különösen pedig az ev. egyházat b. e. egyetemes felügyelője, báró Prónay Gábor halála folytán érte. Azután előadta, hogy az így megürült egyetemes felügyelői hivatal betöltésére 511 választó szavazat adatott be, melyek közül Zsedényi Edecs. kir. belső titkos tanácsos 445 szavazatot kapott s e szerint a magyarhoni ágostai hitv. evangélikusok négy egyházkerülete egyetemes egyházi és iskolai felügyelőjévé általános és tulnyomó szótöbbséggel megválasztatott. Erre azután következett a felügyelői utasítás és eskü megállapítása, mi megtörténvén, az ujonnan választott egyetemes felügyelő a gyűlésbe meghivatott. Itt megjelenvén és az utasítást s esküt elfogadván, Cékus István superintendens a szószékre lépett s alkalmi beszédet tartott. Ennek befejeztével a többi három superintendens által, miután hozzája Geduly Lajos superintendens, hivatali kötelességeit felmutatva, beszédet tartott, az oltár előtt hivatalába ünnepélyesen beigtattatott s letette az esküt. Visszatérvén elnöki székébe, megtartotta beigtató beszédjét, melyet azzal fejezett be, hogy a ház asztalára letett husz ezer forintot, úgy hogy abból minden kerület öt ezer forinttal rendelkezessék, és pedig a bányai az általa támogatott középtanodák, a dunáninneri a pozsonyi gymnasiumnál felállítandó egyetemes hittani kar, a dunántuli a kerületi tanítóképezde, a tiszai hasonlólag néptanítói képezdéje gyámolítására.

Megemlékezvén azután a gyűlés dicső emlékü királyunknak V. Ferdinándnak az év folyamában bekövetkezett elhunytáról, fölkéri az egyetemes felügyelőt, miszerint a maga helyén a gyűlés belső érzelmeinek tolmácsa legyen. Nemkülönben rámutatván az elnöklő egyetemes felügyelő azon sajnó sebekre, melyeket b. e. elődjének váratlan halála a családnak okozott, a közgyűlés a megboldogultnak családjához jegyzőkönyvileg is kifejezett érzelmeit tolmácsoló részvét iratot intézni határozott. Ennek kapcsában a boldogultnak fia, b. Prónay Dezső, dunántuli ker. felügyelő kijelenti, hogy felejthetetlen édes atyja nyomdokain kívánván járni, ezennel bold. édes atyja nevére az egyetemes alapok gyarapítására két ezer forint alapítványt tesz, úgy hogy ennek jövedelmei az édes atyja által kinevezett egyetemi levéltárnok díjazására forditassanak; azontul pedig az egyetemes gyűlés

határozza meg azon közigazgatási célokat, melyekre a jövedelmet fordítani kívánja.

Áttérvén azután a napirendre, a felügyelői hivatal üresedése alatt működött elnökség beterjeszti a Turóc-Sz.-Mártonba kinevezett bizottságnak jelentését, mely szerint a tényállást lelkiismereti szigorral megvizsgálván, úgy találta, hogy habár a gymnasiumban kétségtelen tények alapján nem konstatálható a romlott szellem, de oly irányt és szellemet sem konstatálhatott, mely egyházunk minden iskolájától méltán követelhető, ennél fogva felhivandónak véli a dunáninneni kerületet, miszerint azonnal tegye meg a lépéseket, hogy a «nationale institutum hungaricum» törvénytelenül elidegenített alapítványi tőkéje kamataival együtt, továbbá ennek telke és épülete a gymnasium pártfogósága által visszaadassék s eredeti rendeltetésére fordíttassék s hogy a visszaélések mielőbb orvosoltassanak s az iskola úgy reorganisáltassék, hogy egyházi jellegének megfelelően s a hazafiui szellemet ápolja és mozdítsa elő. Ezzel kapcsolatban beterjeszti a m. kir. vallás- és közokt. ministeriumnak f. évi jan. 5. kelt leiratát, mely szerint ő cs. és ap. kir. Felségének 1874. eszt. dec. 30. kelt legfelsőbb határozmányja alapján a turóc-sz.-mártoni ág. hitv. ev. algymnasium s annak pártfogósága Turóc várm. utján végleg feloszlattatni rendeltetik. Az iratok a levéltárba eltételezni határoztatván, maga a bevégzett tény tudomásul vétetett.

Olvastatott az egyetemes tanügyi bizottságnak az 1874/5. tanügyi évre vonatkozó hivatalos jelentése. Ezen jelentés szerint a közép és felsőbb iskolák száma az elmúlt év óta nem szaporodott. A tanulók létszáma volt 4146 és így 56-al több mint tavaly. Ezek közt ág. hitv. 1918, helv. hitv. 583, unitárius 1, r. kath. 559, g. kath. 30, g. keleti 48, zsidó 619. Az összes tanintézetek tőkéje tett 889,877 frt 57 kr. Bevétele 251,428 frt 6 kr. Kiadása 232,417 frt 26 kr. Tandíjmentes volt 308, ösztöndíjas 428, élelmeztetett tápintézetekben 1121, ingyen 148.

Olvastatott a theol. akademia ügyében Pozsonyba küldött bizottmány hivatalos jelentése, melyben tudatja: hogy a pozsonyi egyház mennyi alapítványnyal bír? hány theol. tanár működik jelenleg a főiskolában? van-e a theol. akademia részére alkalmas épület? mennyi kívántatnék még a négy kerülettől, a pozsonyi egyház adományán kívül, egy a kor igényeinek megfelelő theol. akademia fenntartásához? minő viszonyt véleményez létesíttetni az egyetem és a

pozsonyi egyház közt azon esetre, ha az akademia ott állíttatnék fel? Az egyetemes gyűlés, mielőtt e fontos ügyben végleg határozná, a bizottság munkálatát, hozzászólás végett, a kerületekhez lemeneszti.

Az egyetemes gyámintézet beterjeszti hivatalos jelentését, mely szerint a központi tőke 30,113 frt 21 krt tesz. A központi folyó pénztár bevétele volt 4338 frt, melyből 433 frt 37 kr. központi kiadásokra fordított, a felmaradt 3904 frt 63 krnak 1⁰/₀-a középponti tőkéhez csatoltatott, a többi pedig elosztatott. A gyámintézetnek összes bevétele volt 11,195 frt 71 kr. Ebből 176 szegény egyház 8900 frt segélyben részesült. A németországi Gusztáv Adolf egylet pedig 1873/4. évre 12,651 frt 6 krt küldött.

Beterjesztetett végre az egyetemes pénztár állapotjáról szóló jelentés, mely szerint a vagyonállás: alapítv. kötvényekben 840 frt, elhelyezett tőkékben 22,032 frt, Róth-Teleky alapítvány 42,900 frt, Zelenay alapítvány 10,000 frt, takarékpénztárban van 1250 frt, készpénzben 218 frt 49¹/₂ kr., összesen 77,240 frt 49¹/₂ kr.

1876. eszt. okt. 12. és 13. tartott egyetemes gyűlés. Elnökök Zsedényi Ede egyetemes felügyelő és Geduly Lajos superintendens. A világi elnök azon örvendetes hirrel kezdte meg évi hivatalos jelentését, hogy néhai gróf Blankenstein György végrendeletileg 6000 frt tőkét hagyományozott az egyetemnek azon célra, hogy annak jövedelme ösztöndíjul adassék békés- vagy biharmegyei ágostai hitv. ev. theologusoknak, vagy egyáltalában alföldieknek, kik a theologiát Jenában hallgatják. Bevégezte pedig azzal, hogy a ház asztalára lett 1600 frtot, oly módon, hogy ebből minden kerületben nyolc tanító jutalmaztassék egyenként 50 forinttal.

A gyűlésen előfordult tárgyak közül említésre méltóbbak a következők:

Az országgyűléshez intézendő felirat elkészítésével megbizott küldöttségnek egybehívása szükségesnek találtatván, minthogy a kormány által egy újabb törvényjavaslat terjesztetett az országgyűlés elé a középtanodákra vonatkozólag, oda utasittatik, hogy megbizatásában mielőbb járjon el s e kérdésben a középtanodai oktatással foglalkozó szakférfiakat is hallgassa ki.

Az egyetemes tanügyi bizottság beterjesztvén az 1875/6. iskolai évről szóló hivatalos jelentését, ezen jelentés szerint a közép és főiskolák száma nem szaporodott, van tehát most is 27. Ezekben mű-

ködött 332 tanár, és így héttel több mint tavaly. Beiratott 4291 tanuló, kik közül ág. hitv. 2124, helv. hitv. 570, unitár. 1, r. kath. 553, g. kath. 37, g. keleti 43, zsidó 733. Tandijmentes 329, élelmeztetett ingyen 140, a tápintézetekben 1226. Ingatlan vagyona van 11 intézetnek, melynek értéke 342,420 frt. Az összes tanintézetek tőkepénze 894,744 frt 54 kr. A könyvtárakban a könyvek száma 185,911 kötet. A könyvek ezen évben 10,710 kötettel szaporodtak.

A felállíttatni szándékolt theol. akademia tárgyában a kerületek nyilatkozattételre felhivatván, miután eltérő nyilatkozataikból az egyetem azon meggyőződésre jutott, hogy ez ügyben a jelen gyűlésen nem hozhat végleges határozatot, ennél fogva az elvben valamennyi kerület által elfogadott ügynek további észlelése és intézése végett egy bizottságot nevez ki, mely időről időre Pesten összeülvén, minden e tárgyra vonatkozó mozzanatokot megfigyeljen s jövő gyűlésen erről jelentést tegyen, kimondatván, hogy csak oly theologusok bocsáttassanak lelkeszi vizsgához, és nyerhessenek egyházunkban lelkeszi alkalmazást, kik hittani intézeteink valamelyikében végezték el, még pedig a teljes tanfolyamot.

Olvastatott az egyetemes gyámintézet jelentése a mult 1874/5. évről, melynek elnökeül, a kilenc évig buzgón működött Karsay Sándor helyébe, Cékus István superintendens választatott. Ezen jelentés szerint a központi tőke 30,773 frt 67 kr. Folyó bevétel 11,013 frt 27 kr., melyből 8367 frt 46 kr. fordítottatott 190 szegény sorsu egyháznak gyámolítására.

Beterjesztetett és az egyetemes gyűlés által elfogadtatott az egyetemes felügyelő és egyéb egyetemes hivatalnokok választására vonatkozó bizottsági javaslat következőképen:

Az ág. ev. egyházban fenálló kettős elnökség az egyetemes felügyelőt és a hivatalára nézve legidősb superintendenst illetvén, az egyetemes felügyelői hivatal üresedése esetén a hivatalban legidősb kerületi felügyelő végzi annak teendőit s különösen az egyetemes felügyelői helynek választás utjáni betöltése tekintetéből superintendens elnöktársával együtt a szükséges lépéseket megteszi.

A választás egyházanként történik s minden anyaegyház annyi szavazattal bír, a mennyi rendes lelkeszi állomás van abban rendszerítve.

A 8 osztályu teljes gymnasiumok tanári testületei egy-egy szavazattal bírnak.

Az akademiák tanárai azon gymnasiumok tanáraival gyakorolják szavazatukat, melylyel az akademia kapcsolatban van.

Az összes szavazó egyházak és tanári testületek általános szótöbbségét nyert egyén az egyház egyetemes felügyelője.

Ha az első szavazás alkalmával az összes begyült szavazatok általános többségét senki sem nyerné el, akkor a legtöbb szavazatot nyert két egyén közt újabb szavazás történik. Ha többen nyernek egyformán legtöbb szavazatot, akkor ezek mindnyájan választás alá bocsátandók.

Hogy a beküldött szavazatok érvényesek legyenek:

a) Az illető egyházgyülekezet, illetőleg tanári testület gyűléséből kell keltezniök.

b) Csak egy egyénre szólhatnak.

c) Az egyház lelkésze es felügyelője vagy ennek hinyában vagy akadályoztatása esetében gondnoka, illetőleg a tanári tesület igazgatója s jegyzője által aláírva s a hivatalos pecséttel ellátva legyenek.

A szavazások beküldése iránt tett elnöki felhívásban a szavazat érvényességének ezen kellékei világosan megemlitendők.

A megválasztott egyetemes felügyelő hivatali állását az egyetemes gyűlés által lett megeskettetése után veszi át.

Az egyetemes gyűlés jegyzőit és egyéb hivatalnokait az egyetemes gyűlés általános szavazat-többséggel választja.

Az egyetemes consistorium tagjai szintén a gyűlésben egyszerű szótöbbség utján választatnak.

A pénzügyi bizottság beterjeszti az általa megvizsgált egyetemes pénztári számadásokat. E szerint

a) az egyetemes iskolai alapítványok:

	kötvényekben	készpénzben
bevétele tett 1875-ben	78,975 frt	6316 frt 83 ¹ / ₂ kr.
kiadása --- --- ---	1,791 „	6230 „ 16 „
maradvány:	77,184 frt	86 frt 67 ¹ / ₂ kr.

b) a theol. akademiai alapítvány:

	kötvényekben	készpénzben
bevétele 1876 végeig	45,502 frt 71 kr.	3701 frt 61 kr.
kiadása --- --- ---	2,557 „ 75 „	3701 „ 61 „
maradvány:	12,944 frt 96 kr.	— frt — kr.

Végre egy előfordult külön eset alkalmából (Laucsek Dániel) határozatott: hogy valamely superintendens által a rendes és törvé-

nyes lelkészszé avatás, valamint a visszavetés is minden superintendentiára nézve kötelező és visszavetés esetében az illető superintendens által a többi superintendensek értesítendőek.

1877. eszt. okt. 11. és 12. tart. egyetemes gyűlés. Elnökök: Zsedényi Ede, egyetemes felügyelő és Geduly Lajos, superintendens.

Az egyetemes felügyelő megnyitván a gyűlést s beszédjében jelezvén a főbb tárgyakat, melyek e gyűlésen előfordulni fognak, beszédjét azzal rekeszti be, hogy mint tavaly, most is a ház asztalára letesz 1600 frtot a szorgalmas néptanítók jutalmazására, azonkívül pedig száz darab aranyat, úgy, hogy a pozsonyi, soproni és eperjesi tanodákban másodéves hittanhallgatók közül, a nevezett főiskolák mindegyikében egy-egy, ki szegény ev. lelkész vagy felekezeti néptanító fia s ki magát tanulásban és erkölcsileg mások felett kitüntette, a bányai egyházkerületben pedig egy szarvasi lyceumi tanuló, ki lelkészi pályára készül, külön-külön 25 db. aranynyal jutalmaztassék. Jelenti továbbá, hogy gr. Pálffy János azon esetre, ha a theol. akademia Pozsonyban állittatik fel, erre 16 ezer frtot ajánl.

Olvastatott s helyeseltetett a mult években kinevezett bizottságnak a középtanodai törvényjavaslatnak a képviselőház tanügyi bizottságánál leendő tárgyalás alkalmával benyújtandó a gymnasiumi és reáliskolai oktatásról szóló törvényjavaslatra vonatkozó munkálata.

Jelenletett, hogy a protestans főiskolára agostai hitv. egyházak és egyesek által alapított összegből a dunamelléki helv. hitv. egyházkerület kamatokkal együtt visszafizetett 2768 frt 54 krt. Az elszámolásnak végképeni eszközzésére egy bizottság neveztetett ki.

Olvastatott az egyetemes tanügyi bizottságnak évi jelentése, mely szerint a mult 1876/7 iskolai évben volt az egyetemes egyházban 26 közép és főiskola és így, az eperjesi jogakademia egy időre beszüntettétvén, egygyel kevesebb, mint tavaly. A könyvtárakban van 189,813 kötet könyv és így 3902 kötettel több, mint tavaly. A tanulók száma volt 4522 és pedig ág. hitv. 2115, helv. hitv. 537, rkath. 625, unit. 1, g. kath 25, g. keleti 42, zsidó 839. Tandijmentes 343. A tanintézetek jövedelme 260,475 frt 9¹/₂ kr., kiadása 256,954 frt 58¹/₂ kr. Tőkepénze 935,497 frt 98 kr. és így 40,736 frt 44 krral több, mint tavaly.

Olvastatott az egyetemes gyámintézet jelentése, melyben tudatja, hogy mult évi gyűlését Pakson tartotta. Összes bevétele volt 11,257 frt 94 krt, melyből 8517 frt 13 kr. 189 szegénysorsu egyház és tanintézet

közt osztatott ki. Azonkívül a Gusztáv Adolf egylet 12,008 frt 97 krt küldött. A gyámintézet keletkezése és így 16 év óta 174,068 frt 26 krt gyűjtött. Ebből szegénysorsu egyházak gyámolítására fordított 107,448 frt 83 kr.

Beterjesztettek az egyetemes pénztári számadások. Ezek szerint

a) az egyetemes egyh. s isk. alapoknál

bevételek	--- --- ---	13,777 frt 53 kr.
kiadások	--- --- ---	13,719 „ 47 „

b) a theol. iskolánál bevétel 17,073 frt 12 kr.

Vagyonállás 119,070 frt 58 kr.

Több sérelmes eset merülvén fel, nevezetesen a vallás- és közokt. miniszter egy római kath. ifjunak oly nővel való házasságát, ki előbb, mint rkath. férjétől asztal és ágytól elválasztatott s később egyházunkba tért át, érvénytelennek nyilvánítván: az egyetem kimondja, miszerint el nem ismerheti, hogy a házasság rendeletileg érvénytelennek nyilvánítható legyen. Ugy szintén egy evang. apának rkath. anyától született leánya egy evang. lelkész által confirmáltatván, a vallás és közokt. miniszter ur ezt törvényellenesnek nyilvánítván, az illetőt oda utasította, hogy a leánynak 18 éves koráig a rkath. vallásban való nevelését ne akadályozza. Az egyetem ragaszkodván törvényes gyakorlaton alapuló jogaihoz, kinyilatkoztatja, hogy a confirmálást törvényellenesnek el nem ismerheti.

1878. eszt. okt. 2. és 3. tart. egyetemes gyűlés. Elnökök: Zsedényi Ede, egyetemes felügyelő és Geduly Lajos superintendens. A világi elnök megnyitó beszédjében súlyt fektetvén arra, mennyire kötelessége volna minden protestánsnak oda hatni, hogy a magyar nyelv és igaz hazafiság terjedjen, számot ad az utolsó gyűlés óta általa elintézett vagy függőben maradt és a jelen gyűlésen elintézendő tárgyakról s beszédjét azzal végzi, hogy ismét a néptanítók segélyezésére 1600 frtot, a theologusok jutalmazására pedig száz darab aranyat letesz a gyűlés asztalára. Azután olvastatott gróf Pálffy Jánosnak, már a mult gyűlésen jelzett és következő tartalmu alapító levele:

«Alapítványlevel, melynek erejénél fogva alólirott erdődi gróf Pálffy János a nagyméltóságú Zsedényi Ede cs. k. belső titkos tanácsos urhoz, mint a magyarhoni ágostai hitv. evangélikusok felügyelőjéhez intézett levelemben a pozsonyi evang. főiskolában tervezett ágostai evang. theologiai fakultás felállítására 16,000 azaz osztrák értékű tizenhatezer forintnyi tőkét alapítványul felajánlani késznek nyilatkozván,

ezen ajánlatomat megerősitem és ez alapítványomat következő feltételekhez kötöm:

1. Életbe az alapítvány csak akkor lépend, és csak akkor leend érvényes, ha a tervezett ágostai hitv. evang. theologiai egyetemes fakultás Pozsony városában és nem másutt állítatik fel.

2. Mihelyt ezen theol. fakultás Pozsonyban fel lesz állítva, az első tanévtől kezdve, felajánlott tizenhatezer forintnyi tőkémnek öt percentes kamatai félévi utólagos részletekben fognak pozsonyi főpénztáramból a pozsonyi ágost. hitv. evang. főiskola pénztárába befizettetni.

3. A felajánlott tizenhatezer oszták ért. forintnyi tőke élttem fogytáig főpénztáramban marad, örököseim azonban kötelesek lesznek a tőkét magát a pozsonyi ágostai hitv. evang. theologiai egyetemes fakultás részére lefizetni, föltéve, hogy a theol. fakultás fennállana, és a tőke s kamatai egyedül és kizárólag annak céljaira fognak fordittatni.

4. Ha a pozsonyi ágost. hitv. ev. theol. egyetemes fakultás létre nem jönne, vagy létre jövén, később bármi oknál fogva megszűnnék ez esetre fentartom magamnak s örököseimnek a jogot, fenn körülirt alapítványomat, mint ilyent megszüntetni és azt általam, illetőleg örököseim által megjelelendő, de minden esetre a pozsonyi ágostai hitv. evang. egyház céljaira fordítani. Kelt Pozsonyban 1877. decemb. hó 10. Gróf Pálffy János s. k. Elöttünk: Báró Radvánszky Antal bányakerületi felügyelő, mint tanu s. k. Dr. Samarjai Károly, mint tanu s. k.»

Szóba jövén, hogy némely tanárjelöltek a tanárképesítési vizsga letételét évekig halogatják. Határozatott: minden tanárjelölt, tanulmányai végeztével egy év alatt a vizsgát letenni köteles, ellenkező esetben ugy tekintetik, mint a ki a vizsgától visszalép, de rendkívüli esetekben a határidő meghosszabbítása végett a kerülethez folya-
modhatik.

Az egyetemes tanügyi bizottság beterjesztvén jelentését az 1877/8. iskolai évről, nevezetesebb pontozatai következők: Az egyetemes egyháznak van 26 közép és felső iskolája, ebben működik 225 tanférfiu 163,111 frt 36 kr. összes fizetéssel és így ez évben a tanári fizetés szaporodott 8630 frt 67 krral. Az összes tanintézetekbe járt 4741 tanuló, nevezetesen a gymnasiumokba 4533, a theol. intézetekbe 61, a tanítóképezdékbe 147. Ezek közt: ág. hitv. 2237, helv. hitv. 546, rkath. 688

g. keleti 45, g. kath. 30, zsidó 933. Ingyen élelmeztetett 182, tapintézetekben 1376. Össztöndijul kiosztatott 10,936 frt 70 kr. és 29 db. arany.

Ami a népiskolákat illeti, a magyarhoni ág. hitv. ev. egyház-egyetemben van tanköteles gyermek 134,446 (68,543 fi, 65,903 nő). Ezek közt 6—12 éves 98,643, 12—15 éves 36,143. Ezek közül iskolába járt 111,840, nem járt 22,606. Ha ezen adatokat az állam által kiadott népiskolai kimutatásokkal egybehasonlitjuk, kitünik, hogy ágost. hitv. evang. egyházunk iskoláztatása hazánkban első helyen áll. A tanítók összes száma 1435, iskola 1305. Az iskolák összes évi jövedelme, a terményeket is pénzzé változtatva, volt 607,991 frt 92 kr. Ingatlan vagyonuk 1,521,200 frtnyi tőkét képvisel, melynek évi jövedelme 98,267 frt 62 kr., tőkéjük pedig 266,694 frt 91 kr., melynek évi kamatai 17,604 frt 13 kr. A kiadás összege 599.660 frt 73 kr.

Szóba hozatván, hogy egyetemes levéltárunk állítólag több becses kéziratnak van birtokában, nevezetesen Luther Márton eredeti végrendeletének; egy szakértőkből álló küldöttség kéretett fel a kéziratok megvizsgálására.

Olvastatott az egyetemes gyámintézet mult évről szóló hivatalos jelentése, melyben tudatja, hogy mult évi gyűlését Dobsinán tartotta. Mult évben gyűjtött 11,155 frt 96 krt., melyből 8708 frt 32 kr. szegény egyházak közt kiosztatott. A Gusztáv Adolf-egylet küldött 11.343 frt 75 krt. Indítványba hozza az elnökség egy külön alapítványnak létesítését «Leopoldianum» cim alatt, mely az 1790/1 országgyűlés 26. tc. szentesítésének százados emlékére külön gyűjtetnék. Az egyetem ezt ugy az egyházak, valamint az egyesek buzgó pártolásába ajánlja.

Az eperjesi collegiumi pártfogóság jelenti, hogy jogakademiája felállítására a gyűjtéseket foganatba vette s ezek reményen felül sikerültek, ugy, hogy az eddigi 10 ezer forinton kívül még 54 ezer frtnyi tőke van biztosítva. Ennélfogva a négy évre berendezendő akademiának első évi tanfolyamát ez idén már megnyitotta. Az egyetem e felett örömet fejezi ki s kész az eperjesi jogakademiát szellemileg és anyagilag támogatni s felhivja a kerületeket, hogy a magok körében gyűjtéseket rendezzenek s megbizza a pénzügyi bizottságot, nézne utána, mennyivel lehetne az egyetemes pénztárból segélyezni.

1879. eszt. szept. 11—13. tart. egyetemes gyűlés. Elnökök: báró Prónay Dezső, mint hivatalban legidősb kerületi, később báró Radvánszky Antal ujonan választott egyházi és iskolai egyetemes felügyelő és Geduly Lajos superintendens.

A helyettes elnök kegyelettel emlékezett meg az elhunyt, érdemekben gazdag egyetemes felügyelőről, kiemelve annak az önkormányzathoz való tántoríthatatlan ragaszkodását, a példátlan áldozatkésztséget és bőkezűséget, a bátorságot, melynél fogva ama szomorú időkben az egyház szabadságaért kész volt saját szabadságát kockára tenni, mely szavakban a gyűlés saját érzelmeinek viszhangját ismervén fel, háláját az elhunyt iránt jegyzőkönyvileg is kifejezte.

Ugyanaz jelenti, hogy a beérkezett 553 érvényes szavazat közül 448 báró Radvánszky Antal kerületi felügyelőre, valóságos belső titkos tanácsosra, Zólyom és Turóc megyék főispánjára, több érdemrendek birtokosára esett és így a szavazatok tulnyomó nagy többségével egyetemes egyházi és iskolai felügyelőnek megválasztatott, ki nemsokára egy diszküldöttség által a gyűlési terembe bevezettetve, miután kijelenté készségét, hogy az utasítást elfogadja és az esküt kész letenni, az egész gyűlés, élén az újonnan választott egyetemes felügyelővel, az Ur házába vonult. Itt Geduly Lajos tartott Máté ev. XXI. 33. alapján kenetteljes beszédet, melynek végeztével az egyetemes felügyelő a bányakerületi superintendens kíséretében az oltárhoz járulva, letette a megálapított szöveg szerint a hivatali esküt.

Ezek után a gyűlés tagjai a terembe visszatérvén, a helyettes elnök által üdvözöltetett s elfoglalván az elnöki széket, elmondta beszédjét. E beszédben ecsetelve azon változásokat, melyek az egyházat azon félszázad óta érték, mióta ő azt szolgálja, beszédje végén rámutatott különösen egyházunknak egy hiányára, mely abban áll, hogy szükségünknek megfelelő pénzalapunk nincs, mely körülmény sokszor bénítja működésünket. «Igaz ugyan, így szól beszédjében, hogy az ilyen alapnak előteremtése nehéz, de szilárd akarat s kitartás mellett nem lehetetlen. Hazánkban az ágostai hitvallásuak számát 900 ezerre téve, 225 ezer evang. család létezik. Ha minden család egyszer mindenkorra az egyházi egyetemes közalapba két forintot fizetne, 450 ezer frtból álló tőke gyűlné egybe, mely összegnek évi jövedelme volna 30 ezer frt. Hiszem, mondja tovább, hogy ezen közalap ily módon, ha nem is most, de idővel létesülni fog s ezen reményben én két forint helyett magamat ezennel kétezer forinttal előre kiváltom» s ekkor a kétezer forintot a ház asztalára letette.

A lelkes beszéd után a gyűlés a napi rendre térvén át, olvastattott és a jegyzőkönyvbe igtattatni rendeltetett boldog emlékű egyetemes felügyelő Zsedényi Ede végrendeletének következő része: «Lelke-

met a Mindenhatónak azon nyugodt meggyőződéssel ajánlom, hogy legjobb akaratom és tehetségem szerint életem minden körülményeiben kötelességeimet teljesítem, mint szüleim jó fia, mint protestans egyházam buzgó hive, mint hazám hű polgára, mint felséges uram, koronás királyom hű alattvalója és mint emberbarát bár e tekintetben több ízben nagy hálátlanságot tapasztaltam sat. Ingatlan s ingó vagyonom iránt következőleg rendelkezem :

1. Ingó vagyonomból legelőször is az ág. hitv. tiszai superintendenciának hagyományozok 40 ezer forintot osztr. ért., mely somma halálom után azonnal ki fog fizettetni báró Sina bankháznál levő pénzeimből magyar földhitelintézeti kötelezvényekben elhelyeztetve. Ezen tőke 5% kamatjaiból ezer forint évenként ezen egyházkerület tíz felekezeti szegény néptanítói jutalmazására, az esperességek ajánlatára, a superintendens által fog fordittatni, úgy hogy mindenik ajánlott néptanító évenként száz forintot kapjon. A második ezer forint az Eperjesen létező evang. néptanító intézet tápintézet bővítésére szolgáljon.

2. A többi három ev. egyházkerületnek, ugyanis a dunáninneri, dunántuli és bányakerületnek, mindegyiknek 20 ezer forintot, összesen a háromnak 60 ezer forintot hagyományozok a végett, hogy amint életemben a felekezeti néptanítókat főleg felsegélyezni igyekeztem, halálom után is mindegyik egyházkerületben tíz felekezeti néptanító, az illető esperesség ajánlatára, az illető superintendens által évenként száz forinttal jutalmaztassék.

Azon esetben, ha ezen két pont alatt említett hagyományok 5%-nál magasabb kamatokat hoznának, magától értve, hogy ezeket csakis magyar hitelintézeti kötvényekben lehet elhelyezni; akkor ezen többlet felett az illető egyházkerületi gyűlés rendelkezik.

Ezen végrendeletet saját kezemmel irtam.»

Ezzel kapcsolatban a dunáninneri superintendens kegyelettel felemlíti néhai Reischel Károlyt, a nagyszombati egyház egykori, sok éven át buzgó felügyelőjét, mint ki vagyonának nagyobb részét, mely hogy ha pénzzé fordittatni fog, több mint százezer forintra fog rugni, végrendeletileg egyházi és iskolai célokra, nevezetesen egy negyed-részben a Pozsonyban felálítandó theol. akademiára, háromnegyed-részben pedig dunáninneri kerületi elaggott vagy hivatalképtelen lelkészek és tanítók, illetőleg papi és tanítói-özvegyek segélyezésére hagyományozta.

Az egyetemes felügyelőre beadott szavazatok felbontása alkalmából jelentetett, hogy egy szavazat Kossuth Lajos, mint sámsónházai egyházi felügyelő által van aláírva; a többi szavazatok megsemmisíteni rendeltettek, ezen egy ellenben kegyeletes emlékül a levéltárba eltétetni határoztatott.

A tiszai kerület superintendense jelenti, hogy miután a vallás és közokt. miniszter ur ezen év folyamában a prot. egyházkerületek elnökeit egy értekezletre hívta össze, mely elé a felekezeti közép és felső iskolák feletti felügyeleti jog gyakorlásának módjáról általa kidolgozott pontozatok terjesztettek; miután az ezen pontozatokban nyilvánuló törekvés egyházunk legéletbevágóbb érdekeit érinti s legféltebb kincsét fenyegeti veszélylyel, ezeknél fogva a kerület, méltán tartva ezen előzmény után attól, hogy a pontozatokban nyilvánuló irány érvényesítése egy vagy más alakban megkísértetik, tárgyalás alá vette e pontozatokat, általán pedig az ezek közlése alkalmából felmerült fontos ügyet és kifejezván ragaszkodását ünnepélyes békekötések s törvények biztosította jogainkhoz, kimutatván helytelen s indokolatlan voltát a szándékolt eljárásnak, határozottan tiltakozott e pontozatokból kitetsző irány és törekvés ellen. Hasonló értelemben nyilatkozván a többi kerületek is, ezeknél fogva az egyetemes gyűlés kijelenti, hogy a pontozatok irányával szemben határozottan ragaszkodik törvényesen biztosított autonóm jogaihoz s ezen ügyet a sérelmek s az országgyűlésen egyházunkat érdeklőleg előforduló ügyek tárgyában kiküldött egyetemes bizottsághoz teszi át, azzal, hogy azt figyelemmel kísérve, egyházunk önkormányzati szabadságának védelmére mind a törvényhozásnál, ugy a kormánynál, a helvét hitv. testvérekkel egyetértve, a szükséges lépéseket tegye meg.

Beterjesztetett a tanügyi bizottság hivatalos jelentése, mely szerint a múlt 1878/9. isk. évben volt az egyetemnek 27 közép és főiskolája. A tanulók létszáma 4822. Kiemeli a bizottság azt, hogy a dunántuli kerület minden soproni tanárnak évi fizetését 1106 fítra emelte s csupán csak a soproni tanítóképezdére 10 év alatt 22,733 fírt gyűjtött.

A népiskolákat illetőleg 829,162 lélek után volt tanköteles gyermek 144,310, kik közül iskolába járt 120,901, iskolába nem járt 23,409.

Az egyetemes levéltárban őrzött becsesebb kéziratok megvizsgálása végett kinevezett szakértő bizottmány jelenti, hogy Luther

Mártonnak a levéltárban lévő 1542-ben kelt végrendeletét szakértőleg megvizsgálván, minden kétségen kívül valónak találta azt, hogy a nevezett végrendelet elejétől végig Luthernek sajátkezű írása. Jelenti továbbá, hogy ugyancsak egyetemes levéltárunkban őriztetik egy más hasonértékű kincs, t. i. Luthernek «von der Freiheit eines Christenmenschen» című, általa nyomtatásban kiadott munkájának eredeti fogalmazványa.

Az egyetemes gyámintézeti bizottság jelenti, hogy mult évi gyűlését Besztercebányán tartotta. Évi bevétele volt 12,200 frt 19 kr., melyből 8893 frt 42 kr. 185 egyház és intézetnek segélyképen adott. A Gusztáv Adolf-egylet pedig 12,001 frt segélyt küldött. A Leopoldianum tőkéje 980 frt 83 kr.

Végre a gyűlésen elrendeltetett az egyetemes névtár kiadása s annak eszközlésével az egyetemes egyházi főjegyző bizatott meg.

1880. eszt. okt. 14. és 15. tart. egyetemes gyűlés. Elnökök: báró Radvánszky Antal egyetemes felügyelő és Karsay Sándor superintendens.

Az egyetemes felügyelő ur megnyitván a gyűlést, számot ad azon tárgyak elintézéséről, melyek az utolsó egyetemes gyűlés által reá bizattak s jelzi azon főbb tárgyakat, melyek a jelen gyűlésen elintézendők lesznek. Ennek folytán olvastatott mindenek előtt Szinovyc Lajos kecskeméti lakosnak és egyházfelügyelőnek Kecskeméten 1880. eszt. febr. 8. tett végrendelete, melyben, némely legatuumok kifizetése után, összes vagyonának főörököseül az ágostai hitv. evang. egyházegyetemet teszi, oly formán, hogy a végrendeletben jelölt ingatlanságai mindaddig haszonbérbe adassanak, míg a haszonbéri tőke és hagyatéki fekvőség évi hatezer forintnyi jövedelmet biztosítanak. Ebből azután évenként 4000 forint szegénysorsú, magyarországi születésű, ágostai hitv., magyar, hazafias érzelmű harminc gymnasialis tanuló, ezer forint tápintézetek, 500 frt szegénysorsu egyházak segélyezésére, 500 frt pedig valláserkölcsi, vallásböcsészeti, neveléstani művek, vallásoktatási tankönyvek, szóval egyházirodalmi pályadíjakra, háromszáz és kétszáz forintjával külön fordittassék. Ezen kívül hagyományozott a budapesti prot. árvaháznak ezer, a kecskeméti ev. egyháznak 500, a szarvasi ev. gymnasiumnak ösztöndíjakra ezer forintot és a felállítandó prot. theol. akadémiára 3000 forintot. Ezen végrendelet később az oldalrokonok által megtámadtván s az örökösödés az egyetem részére kétesseé válván, jónak látta

az egyetem a rokonokkal a barátságos egyességet megkötni, minek folytán, kifizettetvén a legatumok, az egyetem részére még 40 ezer forint jutott.

Az egyetemes tanügyi bizottság jelentése szerint van az egyetemes ág. hitv. ev. egyház keblében 27 közép és felső iskola. Ezen tanintézetekbe járt 4924 tanuló (102-vel több mint tavaly). A tanintézetek iránti kegyelet nem lankadt, a minek bizonyága az, hogy a múlt évben csupán csak egyesektől és testületektől felső és közép iskoláink 7587 frt kegyedadományban részesültek.

A mi a népiskolákat illeti, tanköteles gyermek volt 142,614. Ezek közül iskolába járt 120,341, nem járt 22,273.

A Pozsonyban felállítatni szándékolt theol. akadémia ügyében kinevezett bizottság beterjesztvén jelentését, abból kitünt, hogy még mindeddig sem sikerült a pozsonyi egyházzal oly megállapodásra jutni, hogy az az egyetem által elfogadható lenne. Ezzel kapcsolatban olvastatott a tiszai kerületnek nyomtatásban is megjelent s ily alakban az egyetemes gyűléshez beterjesztett emlékirata, melyben elősorolja azon áldozatokat, melyeket kész volna hozni, ha a prot. theol. akadémia Eperjesen állítatnék fel. Az ügy ily módon új stadiumba lépven, megbizatott az eddig is ez ügyben működött küldöttség, hogy a pozsonyi egyházzal a kiegyezést még egyszer kísértse meg, hogy ennek nem sikerülése esetében az érintkezés a tiszai kerülettel megkezdethessék.

Az egyetemes gyámintézeti bizottság jelenti, hogy legközelebbi gyűlését Budapesten tartotta. Összes bevétele volt 12,259 frt 1 kr. Ezek közül szegénysorsu egyházaknak és tanintézeteknek kiosztatott 8896 frt 56 kr. A németországi G. Adolf-egylet szegénysorsu egyházainknak, tanodáinknak és egyeseknek 21,970 frt 83 kr. segélyt juttatott, nevezetesen magának Puchónak 7492 márkát.

1881. eszt. okt. 19—21. tart. egyetemes gyűlés. Elnökök: báró Radvánszky Antal felügyelő és Karsay Sándor superintendens.

Az egyetemes felügyelő, báró Radvánszky Antal, ki ezen gyűlésen utoljára elnökölt (+ 1882. jun. 7.) a gyűlést azzal kezdte, hogy egybegyülekeztünk, ugymond, hogy a multtal beszámoljunk, a jövőt pedig számba vegyük. A multban előfordultak ugyan egyházi organismusunkat sértő események, de azért nem lazult meg egyházi szerkezetünk, nem lazult meg a vallásos buzgalom. Nem titkolható el ugyan azon elszomorító jelenet, hogy a miveltebb osztályban bizo-

nyos indifferentismus mutatkozik, de más részről örömet gerjesztő az, hogy a vallásos kegyelet a népnél annál nagyobb mérvben mutatkozik. A mi a jövőt illeti, miután sérelmeink még mindig orvoslást várnak, szent hivatásunk ezentul is ezek elintézését a kormánynál és a törvényhozásnál minden alkalommal erélyesen szorgalmazni.

Azután áttérvén évi hivatalos jelentésére, megemlíti, hogy ő cs. k. Fensége a trónörökös nászünnepevények alkalmából részünkről is egy küldöttség tolmácsolta az egyház forró szerencsekívánatát.

Az 1879. eszt. 40. tc. életbe léptetvén, annak sokféle magyarázata megindult az irodalom terén, a kereszteléseknek illetékességére nézve pedig a bíróságok ellenkező ítéleteket hoztak. Minél fogva indokolva találta e részben a reform. atyafiakkal együtt egy tanácskozmánynak tartását. A közös érdekű tárgy megvitattatván, egy országgyűlés elébe adandó petitio szerkesztetett.

Az idén a főfelügyelő ur meglátogatta az eperjesi főiskolát s örömét s elismerését fejezi ki az ott tapasztaltak felett. Meglátogatta továbbá a békés-csabai nagy egyházat s ki nem fejezheti örömét, mely itt kebelét eltöltötte, midőn tanuja volt a lélekemelő áhítatosságnak ezen 26 ezer lelket számító egyházban, a hivek áldozatkészségének és vallásukhoz való ragaszkodásának s általában a rendnek és pontosságának, melylyel az egyházi ügyek kezeltetnek.

Azután a gyűlés a napi teendőkre térvén át, olvastatott a fenebb említett s az országgyűléshez beterjesztetett kérvény, melyre a képviselőház 1881. eszt. ápr. 2. tart. ülésében következőleg határozott: «a jelen kérvény, mely mind az azt benyújtó helvét és ágostai hitv. evang. egyházak országos jogállása tekintetéből, mind pedig a bevett vallásfelekezetek jogi helyzetének, viszonyosságának és kölcsönös békéjének szempontjából a leggondosabb figyelmet és behatóbb tanulmányozást kívánja meg, a miniszteriumnak a miniszterelnök útján megfontolás végett és az annak következtében szükségessé válható törvényhozási eljárás kezdeményezése céljából kiadatik.» Erre azonban a miniszterium még nyilatkozatát be nem terjesztette.

Az egyetemes felügyelő jelenti, hogy ő Felsége a magyarországi egyetemes gyámintézet emberbaráti és üdvös működése legmagasb elismeréseül magánpénztárából ezer forintnyi segélyt adományozott, azon kijelentéssel, hogy ezen legmagasb kegyadomány nem tekintendő véglegesnek. A gyűlés ezen adományt legmélyebb hálával fogadván, azt jegyzőkönyvileg is örökíteni határozta s jöllehet az

elnökség nem késett legmélyebb jobbagyi hálájának kifejezést adni ő Felsége trónjánál, mindazonáltal meghagyatott az egyetemes egyletnek, hogy azon egyházak nevében is, melyek kegyadományban részesülni fognak, ő Felsége elébe a legmélyebb köszönetet juttassa.

A dunántuli kerület s^uperintendense azon sérelmes esetet terjeszti az egyetemes gy^ulés elébe, hogy némely incédi ev. lakosok ellen az ottani rkath. lelkész által a papi illetménynek oly telkek után való fizetése iránt, melyek azelőtt rkath. kezekben voltak, de vétel utján evangélikusokra szállottak, kereset indított. E jogi kérdés a felsőbb közigazgatási közegek által az evang. egyház tagjainak előnyére döntetett el, de a vallás és közokt. miniszter ur ezen ítéletet megsemmisítvén, azt a rkath. lelkész javára intézte el, mert, ugymond, ezen telkek a canonica visitatio jegyzőkönyvébe, mint rkath. birtokosok telkei vannak bevezetve s a rkath. lelkészek papi illetményeire vonatkozó kérdésekben a végső fokozatbani intézkedés ő Felsége legfőbb felügyeleti és egyházvédnöki jogánál fogva a kormányzéknek van fentartva s ily értelemben nem fizetés esetére a miniszter ur a végrehajtást is elrendelte. Miután pedig ily sérelmes esetek másutt is előfordulnak, melyek egyenesen az evangélikusok birtokát támadják meg, a miniszter urnak intézkedése ellenkezővén a vallásfelekezetek tagjainak természetes jogával s ellenkezővén az 1791. eszt. 26. és 1848. eszt. 20. tc. szavaival és szellemével, ellenkezővén Magyarország biráinak, közigazgatási hatóságainak, sőt magának a miniszter urnak több rendbeli hasonügyekben hozott határozatival: az egyetemes gy^ulés mély megdöbbenésének ad jegyzőkönyvileg kifejezést és az ügynek törvényeink szerinti elintézésére s a sérelmes határozat visszavonásával a végrehajtás beszüntetésére a miniszterelnök utján az öszminiszteriumot kéri föl s ha ez sikerhez nem vezetne, az egyetemes felügyelőt fölkéri, hogy a helvét hitv. testvérekkel együttesen az országgy^uléshez intézzen kérvényt.

Legnevezetesebb tárgya e gy^ulésnek volt az, hogy a theologiai akadémia felállítására nézve végre sikerült a pozsonyi egyházzal az egyetemnek kiegyeznie. A szerződési pontok olvashatók a jkönyv 27. sz. alatt, az egyetem által megválasztott akadémiai nagybizottság tagjainak nevei pedig a 25. sz. a., minélfogva határozatba ment, hogy az akadémia már a legközelebbi tanévben megnyitassék.

Az egyetemes tanügyi bizottság szokás szerint beterjesztette az 1880/1 isk. évről hivatalos jelentését. Volt az egyetemes egyháznak

ezen évben összesen 27 közép és felső iskolája. Ezek közül 21-ben a tannyelv tisztán magyar. Tanult a gymnasiumokban 4559, az eperjesi jogakadémiában 56, a theol. intézetekben 107, a tanítóképző intézetekben 177, összesen 4899 tanuló. Vallásra nézve ág. hitv. 2098, helv. hitv. 530, rkath. 737, g. kath. 21, g. keleti 52, izraelita 887. Tandíjmentes volt 402, ösztöndíjas 508, élelmeztetett ingyen 164, olcsón a tápintézetekben 1294. A tanférfiak száma 246, kiknek évi fizetése 176,234 frt 92 kr. A tanintézetek összes jövedelme 314,448 frt 15 kr. és 10 darab arany, kiadása 304,881 frt 44 kr. és 10 darab arany. Tőkepénze 1,102,958 frt 44 kr. (szaporodott az utolsó évben 34,365 frt 1 kr.). A könyvtárakban van 200,601 kötet (szaporodott az utolsó évben 3580 kötettel.) A mi a népiskolákat illeti, 821,096 ev. lélek után volt tanköteles fi 71,664, nő 69,025, összesen 140,689. Ezek közül iskolába járt 118,264, iskolába nem járt 22,425. Legvirágzóbb az iskoláztatás a dunántuli kerületben, hol a tankötelesek 91,5% járt iskolába. Tanítók száma 1533, iskoláké 1334. A tanítók fizetése készpénzben 341,006 frt 74 kr., terményekben 284,057 frt 80 kr. A kiadások összege 625,122 frt 99 kr. Ezek közt szegény gyermekek könyveire 2199 frt 47 kr.

Az egyetemes gyámintézet beterjesztvén hivatalos jelentését, tudatja, hogy utolsó gyűlését Székesfehérvárott tartotta. A jóltevők közt felemliti a Gusztáv Adolf-egyletet, mely az idén 75 szükölködő egyház és egyesek számára 12,923 frt 59 krt küldött; Szinovyc Lajost, ki a gyámintézetnek 500 frtot, Reischel Károlyt, ki kétezer forintot hagyományozott, a budapesti nőegyletet, mely már hatodizben oltári sz. edényeket, a selmeci ifjusági egyletet, mely ismételve diszkötésü bibliákat adományozott szegény egyházak számára; azonkívül Linberger István késmárki lelkész «Geschichte des Evangeliums in Ungarn» címü művében szerencsés sikerrel ismertette a gyámintézet működését a külfölddel. A gyámintézet mult évi bevétele volt 14,637 frt 90 kr., melyből 9951 frt 35 kr. szegénysorsu egyházak és intézetek közt kiosztatott. A Leopoldianum tőkéje 2316 frt 65 krt tesz. Általában 19 év óta, mióta a gyámintézet bold. eml. Székács József által alapított, egyházak, intézetek és egyesek felsegélésére 455,518 frt 91 krt adott ki. Jelenlegi tőkéje 35,783 frt 14 kr.

Ugyane gyűlésen átvette és az egyetemes pénztárnok kezelésére bizta az egyetem a Hrabovszky Zsigmond-féle alapítványt, melynek kamatai a Hrabovszky-családból származott szorgalmas tanulóknak

adatnak ki. A tőke 44,494 frtot tesz. Az alapítványi szabályzatok olvashatók a jegyzőkönyv 24. sz. a.

A pénzügyi bizottság béterjeszti az általa megvizsgált egyetemes pénztárnoki számadásokat. Ezek szerint bevétel volt 3514 frt 42 kr., kiadás 3586 frt 58 kr. Vagyonállás 1880. dec. 31.

Az egyetemes egyház tőkéje... ---	40,760 frt 20 kr.
Roth-Teleky alapítvány tőkéje ---	43,650 " — "
Prot. theol. intézet tőkéje --- ---	30,282 " 99 "
Zelenay Gedeon alapítv. tőkéje ---	10,300 " — "
	Összesen 124,993 frt 19 kr.

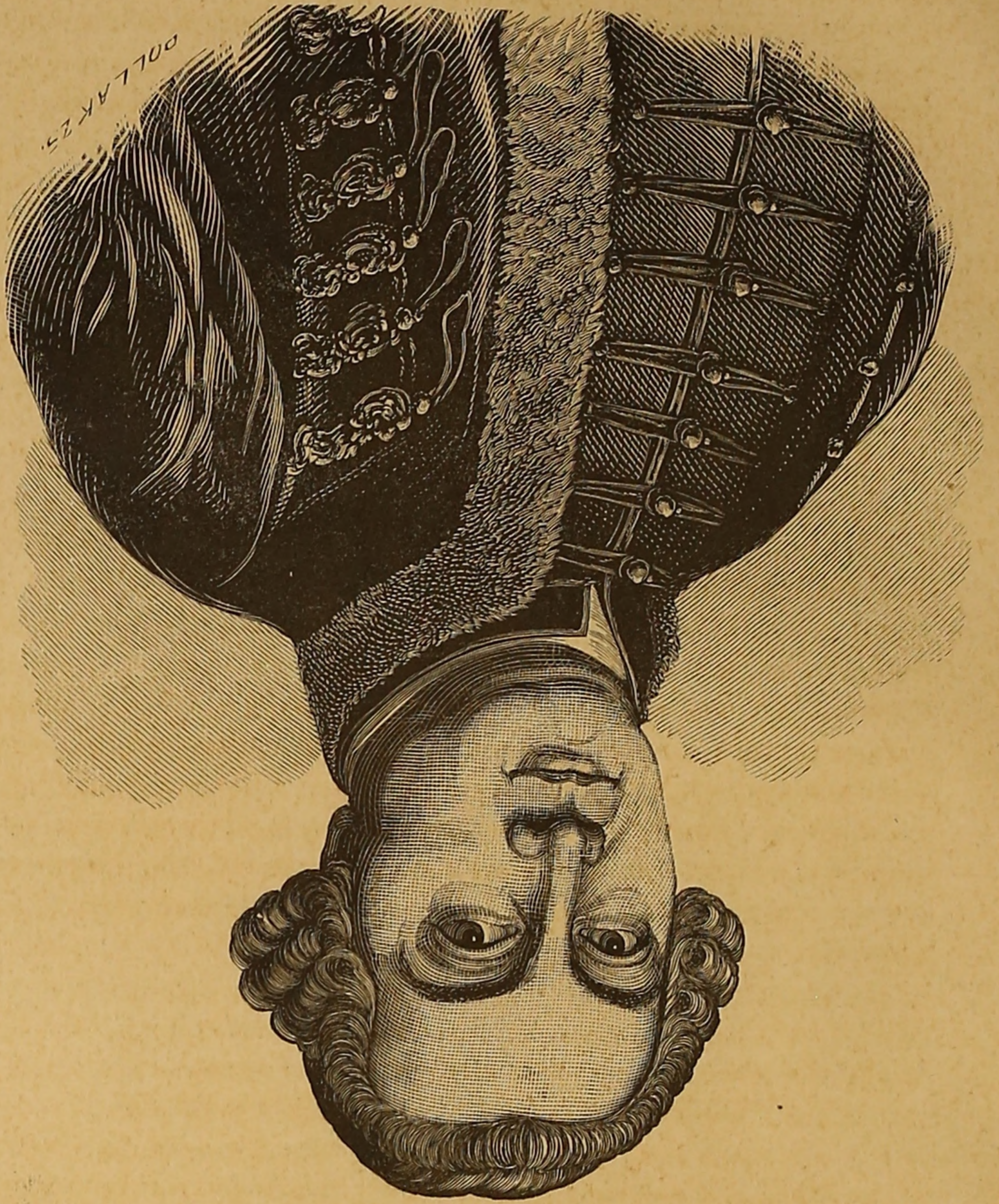
Végre felemlítettvén, hogy helv. hitv. testvéreink f. hó 31. fog-
nak zsinatilag egybegyülni Debrecenben, az egyetem egy küldött-
séget nevezett ki, azon utasítással, hogy az egyetemesen egybegyült
ágostai hitv. testvérek nevében a zsinatilag egybegyülekezett test-
vérfelekezetet melegen üdvözölje s munkálkodására istennek áldását
kivánja.

Az egyetem élén, az egyetemes gyűlések keletkezése óta, mint
egyetemes felügyelők, következő férfiak állottak:

1. Csömöri és zayugróci báró Zay Péter, kir. kamarás 1758—1788. eszt.

A Zay-család azon családok egyike, melyek, mint nemesek, már
a honfoglalás korában nyertek birtokokat. Származik a 108 nemzet-
ségek egyikéből, a Lója nemből. Leszármazási tábláját, hiteles csa-
ládi okmányok nyomán, egész a XII. század végeig képes felvinni.
Legnevezetesebb tagja a családnak volt az 1498—1570. eszt. élt Fe-
renc, ki részt vett a mohácsi gyászos ütközetben s innen megmen-
kedvén, mint Ferdinand-párti először egri várnagy, majd szolnoki
várkapitány, végre kevéssel halála előtt a felső-magyarországi hadak
főkapitánya lett. Nőül vevén a Gara-család utolsó sarját, Gara Bor-
bálát, ezen gazdag nemzetségnek több birtokát és családi levéltárát is
örökölte. I. Ferdinand nagyra becsülte Ferencet, mint ki az ő érdeké-
ben többször járt követségben Konstantinápolyban Veranc Antallal.
A reformatio hajnalán ő is Luther hive lett, s azóta, tudtommal, a
család szakadatlanul evangélikus vallásu. Ezen Ferencnek ötödizen
való unokája volt báró Zay Péter, e néven V-ik, Imrének, a nádorsági

BARO ZAV PETER.

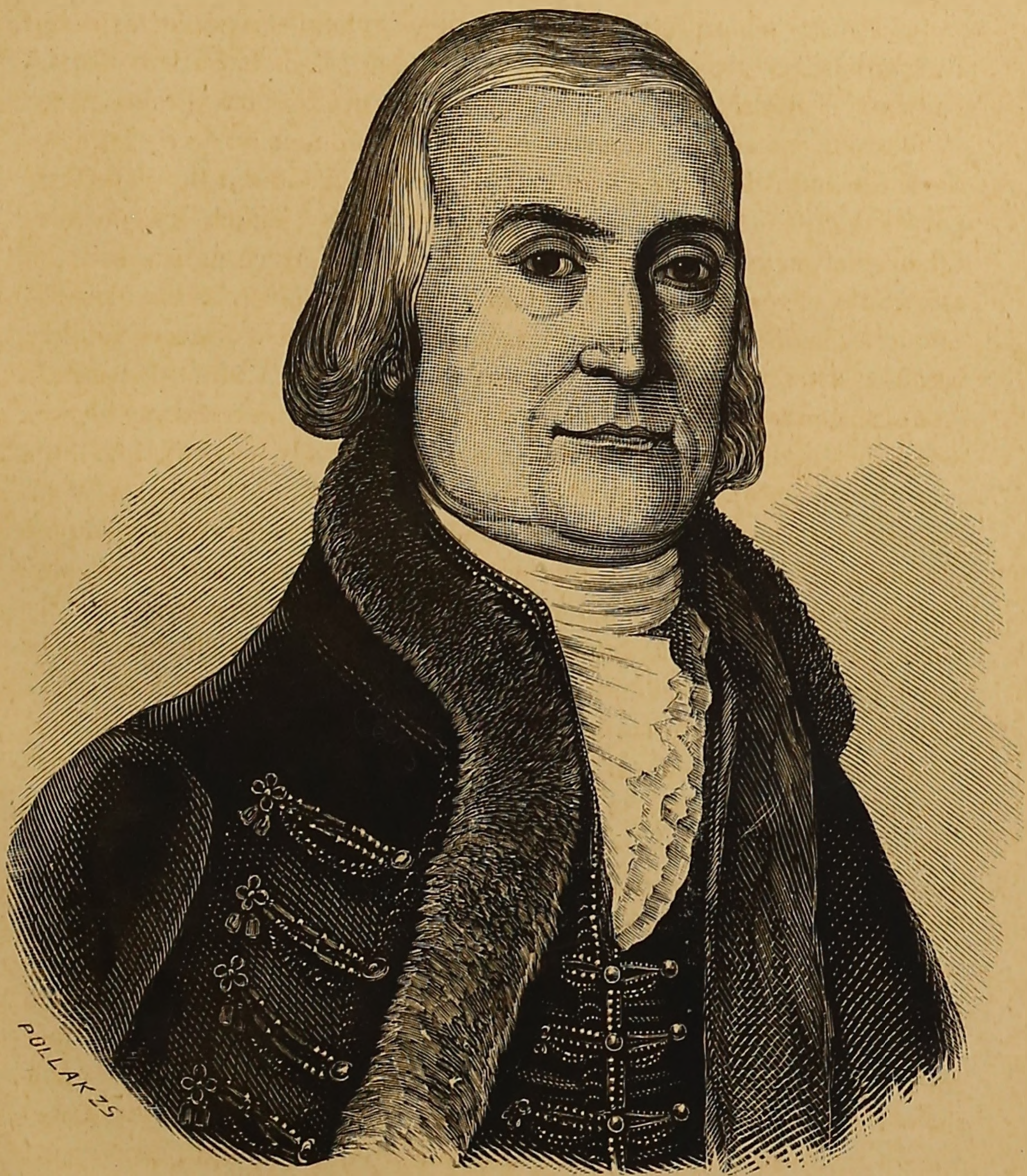
jelöltnek fia, született 1735. eszt. Atyja Imre és anyja báró Zay Mária Krisztina által a leggondosabban neveltetvén, mint mágnás, az országgyűléseken tevékeny részt vett. Mária Terézia korában élvén, midőn már a protestansok nyilván nem üldöztettek ugyan, de annál többet szenvedtek a különféle sérelmes királyi és helytartó-tanácsi rendeletek folytán, a mint szülei által buzgó protestansnak neveltetett, úgy mindent megtett, hogy hitsorsosain könnyítsen. Pozsonyban, az országgyűlések alatt, az ő lakása volt azon középpont, hová az evang. követek és különféle hivatalnokok koronként összegyülekezni szoktak, az egyház sorsáról tanakodtak, s innen a trón elébe küldöttségeket és folyamodványokat menesztettek, sőt a dikasteriumokhoz evang. agenseket is állítottak. Minthogy pedig az ily összejövetelek és közös tanácskozások nemcsak az országgyűlések tartama alatt, de máskor is szükségeseknek és üdvöseknek találtattak, a mint minden kerületnek 1735 év óta meg volt a maga kerületi világi felügyelője, az evang. főurak jónak látták, hogy ezek fölibe egy egyetemes felügyelő választassék, ki őket mind a négy kerületből koronként tartandó közös tanácskozásokra összehívja, s kinek kezeiben az egyház közügyeinek számai letéve legyenek s összpontosuljanak. Ilyennek közakarattal megválasztatott 1758. év táján báró Zay Péter. Mint ilyen «primus et primarius Inspector» cimmal elnökölt már az 1758. eszt. szept. 12. tartott egyetemes közgyűlésen. E szerint b. Zay Péter egyetemes felügyelő volt, mielőtt az egyetemes gyűlések királyi jóváhagyással rendeztetek volna. Elnöklete alatt, többek közt, két nevezetes egyetemes gyűlés tartatott, u. m. 1774. eszt. ápr. 20., melyen magát az egyetem rendezte, és ezt Mária Teréziának küldöttségileg be is jelentette és 1778. eszt. május 17., melyen a kormány által kiadott systema studiorum tárgyalatván, az egyetem protestans autonom érzelmeinek adott kifejezést. Báró Zay Péter működésének, néhány gyűlési jegyzőkönyvet kivéve, kevés nyoma van. Hiában kerestem a felügyelősége idejéből felmaradt levelezéseket és más irományokat úgy a zayugróci, valamint más protestans főuri levéltárakban. Ennek oka bizonyosan az, hogy akkor még minden gyűlésről rendes jegyzőkönyvek nem vezettettek, a postai közlekedés pedig primitív állapotban lévén, a levelezések is gyérebbek voltak. Meghalt báró Zay Péter, zayugróci birtokán, szélhűdés következtében, 1788. eszt. okt. 4.

T old. 6

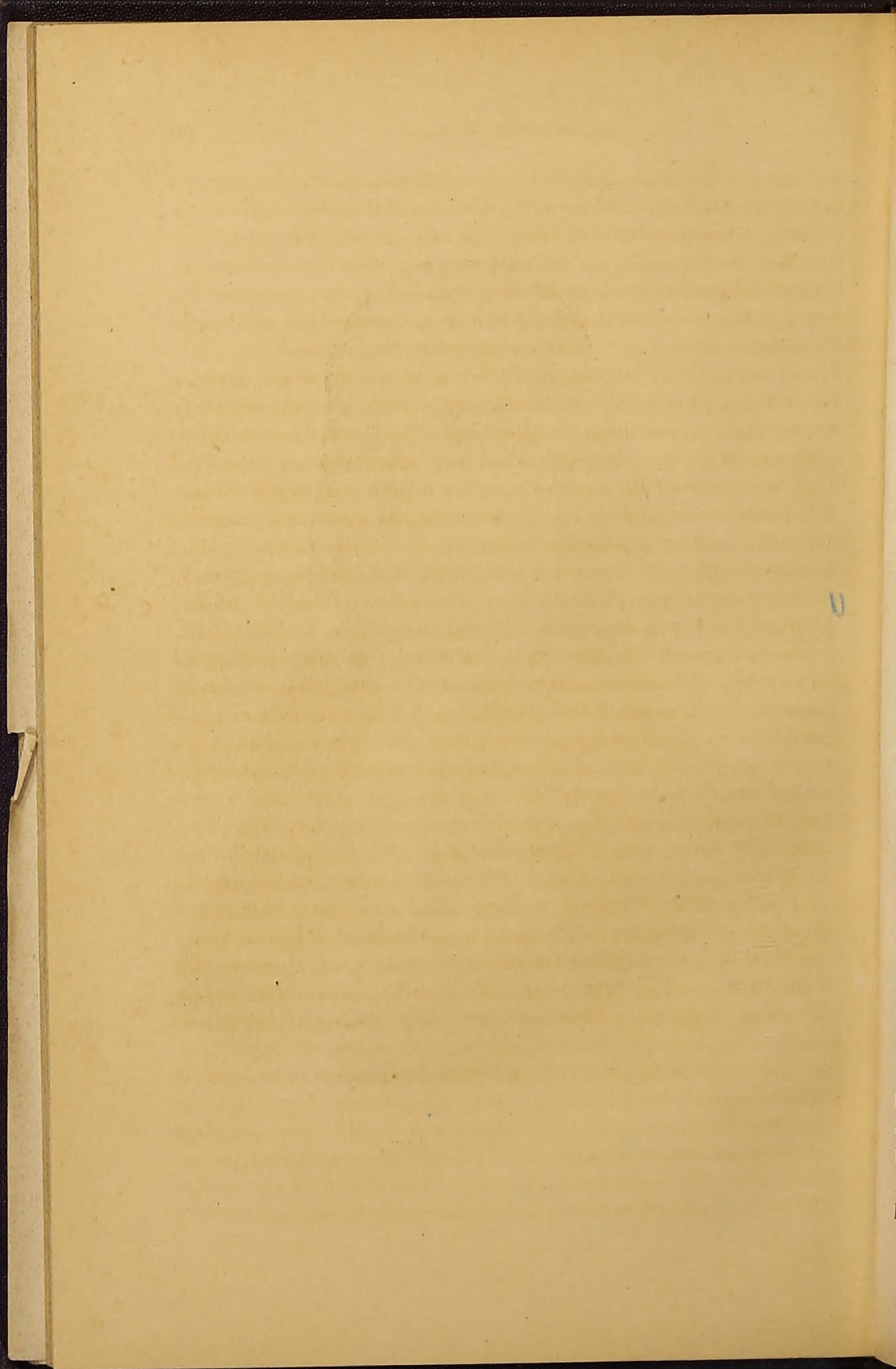
old. 10

2. Ócsai Balogh Péter, valóságos belső titkos tanácsos, septemvir és zólyomi főispán. 1788—1819.

A magyarhoni ágostai hitv. evang. egyház ezen disze született Bágyonban, Nógrád várm. 1748. eszt. aug. 14. Atyja volt József, bágyoni jómódu birtokos, anyja dráskóci Laszkáry Ilona. Amaz 1753. eszt. márc. 22. meghalt, és így Balogh már öt éves korában árván maradt. Szerencsére atyai derék rokona, kalandai Battik György pártul fogta s a leggondosabban neveltette. Első iskolai kiképeztetését nyerte Osgyánban, az akkor ott fennállott algymnasiumban. Itt sajátította el már gyermek korában a magyar nyelvet, melyen később oly jeles szónokká képezte ki magát. 1762. eszt. a losonci reform. iskolába vitetett, a hol kiváló tanára volt Kármán András, Józsefnek, a superintendensnek atyja s más Józsefnek, az irónak «Fanni hagyományai» szerzőjének nagyatyja, ki a magyar nyelv és irodalom szeretetét csepegtette szívébe. Már 1763. eszt. Pozsonyba ment s itt az ugynevezett rhetorikát végezte s a Jeszenák-féle convictusban kapott élelmet. Alapította ezen convictust királyfai Jeszenák János, kir. tanácsos. A convictualisták kétfélék voltak: ingyenesek és fizetők. Amazok a convictusban laktak, emezek nem. A convictusban lakók minden nap reggel öt és este tíz órakor egybegyültek imára és éneklésre a nagy ebédlő teremben. A ki e tápintézetbe befogadtatott, köteles volt naplót vinni, és mikor azt a lyceum igazgatója kívánta, ennek bemutatni. A nagyobb osztályuak a kisebbeket oktatták, velök correpetáltak, s előmenetelőkről hetenként az igazgatónak beszámoltak. Ezért azután ingyen szállásban, élelmezésben részesültek, gyertyával, fűtővel, sőt még ágyneművel is elláttattak. A tápintézet seniora minden hó utolsó napján reggeli öt órakor megjelent Jeszenáknál s a jótéteményesek tanulásáról s magokviseletéről számot adott. Ezen tápintézet Pozsonyban jelenleg is fenáll s ezerek, a kik annak jótéteményeiben részesültek, áldják az alapítónak emlékezetét. Baloghnak maradt ugyan annyi vagyona atyja után, hogy a convictus jótékony-ságára nem szorult: azonban a derék Battik jónak látta őt a convictusba juttatni, mert azt akarta, hogy vallásosan neveltessék és rendhez szokják. Pozsonyban Balogh csak egy évet töltött Bencur József a híres történész és Sztrecsko János György tanárok vezetése alatt. Ezen utolsó a rhetorika vagy az ugynevezett oratoria előadásában mester volt. Azon szokást hozta be iskolájába, hogy a latin clas-

ÓCSAI BALOGH PÉTER.

sikusokat, péld. Cicero beszédeit nemcsak könyvnélkül megtanultatta tanítványaival, hanem az egyes fejezeteket a cathedráról velök elszávaltatta. A tanítványok közt ebben leginkább kitűnt Balogh, s lehet mondani, hogy azt, hogy később oly ékes szónokká képezte ki magát, leginkább Sztrecskónak köszönheti. A hála és kegyelet, melylyel ezen jeles tanárához viseltetett, holtáig ki nem aludt szivéből s mint egyetemes felügyelő is nem egyszer meglátogatta Sztrecskót.

Pozsonyból 1764. eszt. leginkább a német nyelv megtanulása végett Kézsmárkra ment, s itt három évet töltvén, az ugynevezett bölcsészeti tanfolyamot elvégezte. Most már a jogi tanfolyamba kellett volna átmennie, de minthogy akkor még az egyetem a katolikus Nagy-Szombatban volt, a protestans ifjak inkább más evang. vallásu jogtudósok oldala mellett, magánszorgalommal igyekeztek magokat kiképezni, semhogy a jezsuiták kezén levő egyetemre mentek volna. Így tett Balogh is. Elvégezvén a bölcsészeti tanfolyamot, joggyakornoknak vagy a mint akkor nevezték, patvaristának állott be Nógrád vármegye hirneves alispánjához, Prónay Lászlóhoz, ki később kir. tanácsos s csanádi főispán lett s testvérével Gáborral együtt bárói rangot nyert. E jeles s páratlan tudományos képzettségű férfiúnak oldala mellett nemcsak hogy alkalma nyílt tudományos ismereteit gyarapítania s magát jogásznak kiképeznie, de egyszersmind, a mi jövőjére nagy befolyással volt, megismerkedett a nógrádi nemességgel. Így történt, hogy már az 1769. eszt. tisztujítás alkalmával megyei aljegyzővé választatott s innen kezdve mindinkább emelkedett fokról fokra. 1773. eszt. a megye főszolgabirájává, 1783. eszt. alispánná lett. Már 1786. eszt. a nagy II. József fölismervén benne a kiváló capacitást, a m. kir. ítélő, 1788. eszt. pedig a hétszemélyes tábla közbirájává nevezte ki, ez utolsó hivatalról azonban a következő évben, a király kívánatára, ki a törvényszékeket máskép rendezte, lemondott. Ágostai hitvallásu hitsorsosai 1786. eszt. helyettes, báró Zay Péter halála után pedig 1788. eszt. rendes egyetemes világi főfelügyelővé választották.

II. József halála után II. Lipót király Budára országgyűlést híván össze, ezen Balogh Péter is, mint Nógrád várm. egyik követje megjelent. Ezen a haza, különösen pedig az ev. egyház történelmében korszakot alkotott országgyűlésen való szereplés egyik fénypontja Balogh életének. Ő volt az, a ki midőn a király, régi szokás szerint, lepecsételt levélben közölte a rendekkel a nádori hivatalra kijelöltek

11790 febr 20

névsorát, fölkelte és azt indítványozta, hogy a levél fel ne bontassék s hozzá tette: «én, ugymond, Lipót főhercegre szavazok!» mire azután az egész gyűlés egy szívvvel, lélekkel elkiáltotta magát: «éljen Lipót főherceg, Magyarország nádora!» Nem is felejtette el Balognak ezen szolgálatát a kegyes fejedelem s mindjárt az országgyűlés befejezése után kinevezte őt Torontál vármegye főispánjának.

Ugyanezen országgyűlés alkalmával, mely egyszersmind koronázó országgyűlés is volt, történt, hogy Leopold, miután az ország nagyjai és a r. katolikus clerus nála tisztelgett volna, csodálkozva ezt kérdezte: «und wo sind denn die Protestanten?» A mint ez értesére esett Balognak, ki akkor már egyetemes felügyelő volt, azonnal maga mellé vevén több protestans főurat, a papok közül pedig Torkos Mihály superintendenst, Crudi Dániel és Mosóczy Institoris Mihály pozsonyi, Ráth Mátyás győri, Trencsenszky Ferenc szent-györgyi evangélikus és Tormássy János halasi reform. lelkészeket s országgyűlési hitszónokot, tisztelgett a királynál. Hosszasan beszélgetett velök Lipót. Kérdezte: vannak-e az evangélikusoknak consistoriumaik? mennyire megy a lelkek száma? miben szenvednek rövidséget? hol és minő törvények szerint intéztetnek el házassági pöreik? s midőn ezen utolsóra azon választ nyerte, hogy a r. kath. püspöki szentszékek előtt és nem is az ő vallásuk szellemében, hanem a canonicus törvények szerint, kedélyesen megjegyezte: «das ist, meiner Seel, nicht recht! Die katholischen sollen nach ihren canonischen, die evangelischen aber nach ihren eigenen Rechten und Gesetzen behandelt werden». Meglehet, hogy ezen beszélgetésnek eredménye volt az, hogy Lipót az országgyűlés elébe később oly szabadelvű kir. propositiókat terjesztett a vallás ügyében, melyeknek nyomán keletkezett azután a protestansoknak magna chartája, a 26-ik törvénycikk.

A nevezetes országgyűlés június 6. nyílt meg s a protestansok mindenekelőtt a vallásügy felvételét sürgették. Június 19. szólott első ízben Balogh. Előadta azon üldöztetések hosszú sorát, melyeknek a protestansok kitéve voltak, azon sérelmeket, melyek még most is reájok nehezdednek. Ajánlotta a r. kath. rendeknek, hogy a protestansokkal való egyetértést, a közös haza érdekében tartsák fen, s a békekötéseket tiszteljék, kinyilatkoztatván hitsorsosai nevében, hogy ők ezektől semmiesetre elállani nem fognak s azokat úgy tekintik, mint kétoldalú szerződéseket, melyek az ő jogaikat és szabadságaikat biztosítják. Ezután még több ízben is hallatta hatalmas szavát, sőt,

a mint egy életirója megjegyzi, ő volt az országgyűlésnek leghatalmasabb, legékesebb szónoka, úgy hogy bármi zaj uralkodott is a teremben, ha ő emelkedett föl, mindenünnen hallatszottak e szavak: «halljuk, halljuk, Balogh Péter szól!» s a zaj azonnal lecsendesült. Végre, midőn az 1790/1. 26. tc. nagynehezen megszületett, ismét ő volt az, ki a protestansok nevében köszönetet mondott a rendeknek, kik minden elfogultságot és gyűlölséget félre téve, az igazságos ügyet előmozdították, úgy hogy ezért a jövő nemzedék még hamvaikban is áldani fogja őket. Sőt hálát mondott a primásnak is, hogy ezen ügyben az egész országgyűlés tartama alatt nemcsak mint államférfiu, hanem mint főpap is a protestansok irányában méltányosságot tanúsított. Oda nyilatkozott, hogy a r. kath. klerus ellenmondását tekintetbe venni nem lehet, mert ez csak újra előidézné a már, hála istennek, letűnt időkben létezett kölcsönös ellenségeskedést és visszavonást, mi csak a közös hazának volna kárára, s hozzá tette, hogy a vallásügyet jövőre sem lehet az országgyűlési tárgyalások közül kivonni s ha az evangélikusok ezentul is egyben-másban sérelmet szenvednének, nem lehet őket akadályozni abban, hogy védelmökben, mire a természeti jognál és a békekötéseknél fogva felhatalmazva vannak, az országgyűléshez ne forduljanak.

I. Ferenc Király koronázása alkalmával Balogh ismét mint nógrádi követ volt jelen az országgyűlésen s a koronázáskor Ráma zászlóját ő vitte.

Egyetemes felügyelővé 1788. eszt. lett, még pedig úgy, hogy miután még 1786. eszt. választatott egyetemes felügyelőnek, b. Zay Péter halála után azonnal elfoglalta a felügyelői széket, a nélkül, hogy az egyházak szavaztak volna. Az 1790. eszt. nov. 24. Pozsonyban tartott egyetemes közgyűlésen már mint ilyen elnökölt s a protestansok közörömét tolmácsolta, hogy «valahára reánk viradt azon áldásos kor, melyben nem kénytelenítettünk sohajok és könyhullatások közt tanácskozni a felett, mikép mentsük meg a fenyegető vész közepette, legalább romjait egyházunk jogainak és szabadságának, de ha csak elegendő buzgóság és jóakarát lesz bennünk, örök időkre megvethetjük egyházunk boldogságának alapját».

Az 1791. eszt. zsinat alkalmával, mint egyetemes felügyelőt, az elnökség őt illette volna. Ő azonban azon kegyeletnél fogva, melylyel volt principálisa iránt viseltetett, ezt, t. i. báró Prónay Lászlót ajánlotta s ajánlata közakarattal helyeseltetett is. A zsinaton Balogh rit-

kán szólalt fel, de szava mindig nyomatékos és döntő volt. Egyébiránt ő is azok közé tartozott, kik csupán csak a változatlan ágostai hitvallást kívánták symbolicus könyvül elismertetni.

1793. eszt. cancellariai referens lett s mint ilyen kénytelen volt Bécsbe tenni át lakását s ezen oknál fogva az egyetemes felügyelőségről lemondott, de lemondása el nem fogadtatott s ő hódolt a közkivánatnak, annál inkább, mert már 1795. eszt. belső titkos tanácsossá és septemvirré neveztetvén ki, újra a hazába jött lakni. 1806. eszt. zólyomi főispánná lett.

1818. eszt. szept. 1. és következő napjain tartatott Pesten azon egyetemes gyűlés, melyen utoljára elnökölt. Innen bágyoni birtokára ment s ott tartotta október közepén családja körében a szüretet. Mint máskor, ugy okt. 16. is korán reggel fölkel s családja körében jó kedvvel reggelizett. Egyszerre, reggelizés közben, nyelve elkezdett tétovázni, kezei felmondták a szolgálatot s mielőtt orvosi segély érkezhett volna, szélhűdés érte egész testét s néhány óra múlva meghalt, ugyanazon napon, melyen a görögök leghiresebb szónoka, Demosthenes. Eltemettetett Szirákon, a családi sírboltba. Első neje volt palugyai Plathy Eszter (1771—1788), második szandai Sréter Éva, palugyai Platthy Imre özvegye, a ki túlélte őt. Egyetlen gyermeke: Karolina, garamszegi Gécy István kir. tanácsoshoz ment férjhez.

Nov. 30. tartatott országszerte emlékezetére a gyász isteni tisztelet. Fényesen megünnepelte azt különösen a pozsonyi főiskola, melynek Balogh hajdan növendéke s haláláig nagy pártfogója volt. Beszédet tartott Stanislaides Dániel igazgató, magyar verseket mondott Karcsay Zsigmond, németeket Thessedik Ferenc, tótokat Palacky Ferenc, később a csehek hirneves historiographusa s akkor pozsonyi tanuló. Maga az egyetem dec. 7. rendezett fényes gyász isteni tiszteletet Pesten. Magyar emlékbeszédet mondott Kis János superintendens, németet Schwartz Mihály hat sz. kir. városi esperes és eperjesi lelkész.

Balogh egyetemes felügyelői idejében s leginkább az ő buzgólkodása folytán létesített az egyetemes iskolai fundus, s az egyetemes levéltár. Az egyetemes evang. könyvnyomda, melynek felállításán annyira buzgólkodott, a pénzhiány s leginkább az 1811. eszt. devaluatio miatt létre nem jöhetett. 1817. eszt. pedig, az ő indítványára, megtartatott országszerte a reformatio háromszázados jubileuma.

Két sajátkezűleg irt levele Baloghnak fekszik előttem. Egyiket

Eolbi g

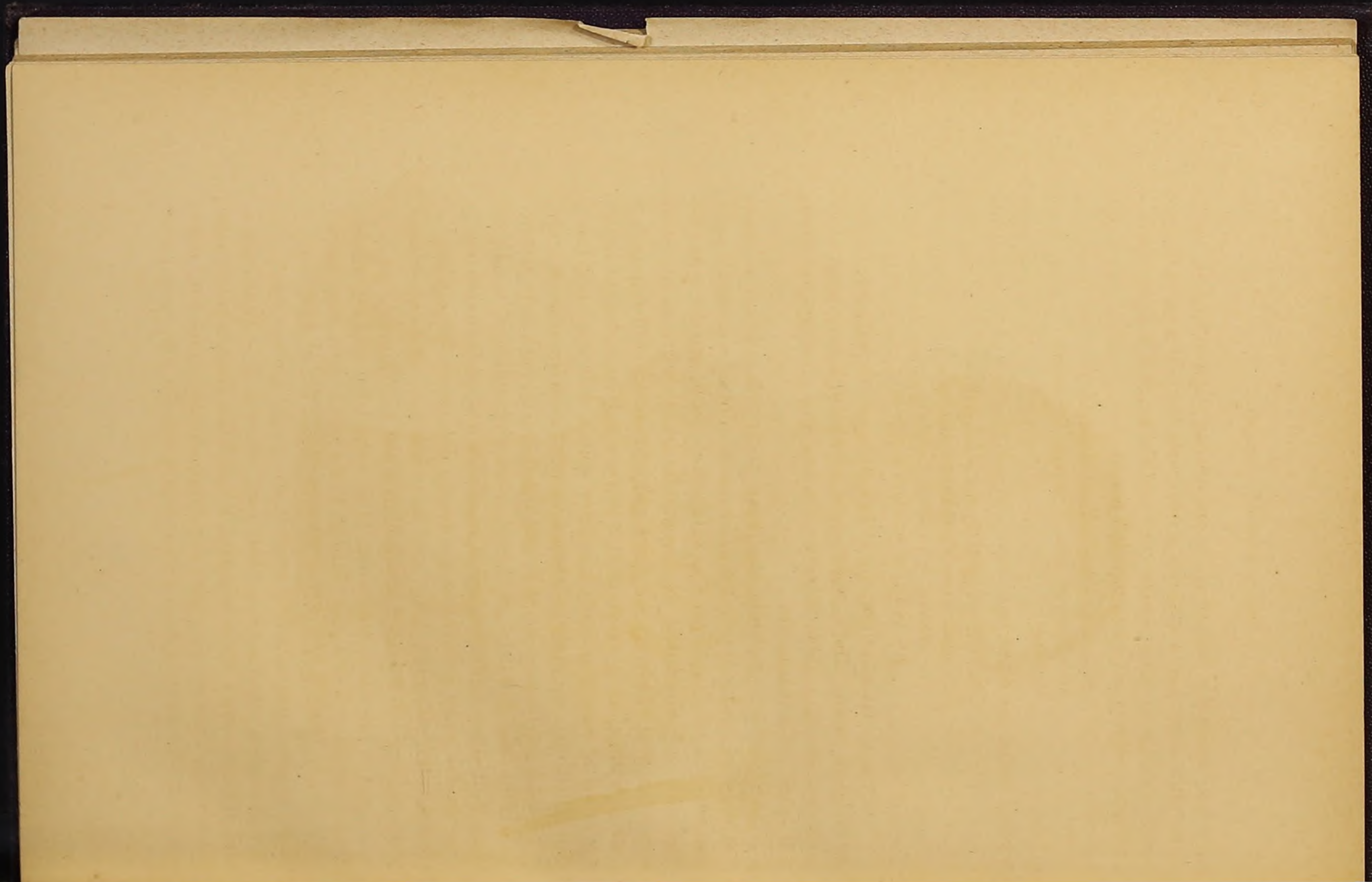
Radvánszky Antalhoz írta 1813. eszt., másikat Lovich Ádám superintendenshez 1818. okt. 7. és így halála előtt kilenc nappal. Mindkettő tanubizonysága az ő mély vallásos meggyőződésének, igazhívóságának és annak, mennyire szíven feküdt a protestantismus jövője. Irja többek közt: mennyire kárhoztatja ő azt, hogy a főiskolai tanárok a gymnasiumi ifjúságot a templom látogatására és az urvacsorában való részvételre nem szoritják. Mennyivel máskép volt az az ő ifju korában, midőn a főgymnasiumi tanulók nem mulasztottak egyszer sem isteni tiszteletet, sőt kötelesek voltak megtanulni a vasárnapi textust és elmondani a hallott templomi beszédnek themáját és ennek felosztását. Továbbá mennyire nem tetszik neki az, hogy a lelkészek, ha elvégezték a hivatalos functiókat, paphoz nem illő, rövid, különféle színű öltönyben járnak. De azután a milyen tarka, ugymond, az öltözetük, olyan tarka életük is s a hivek előtt minden tékintélyüket veszítik. Fájdalmát fejezi ki a felett, hogy az egyházban II. József kora óta mindinkább lábra kezd kapni az erkölcstelenség, a szabadosság, a vallástalanság. Okosabbak, ugymond, a r. katholikusok, kik ugyancsak szigoruan fentartják a fegyelmet s nem engedik a szabadosságot lábra kapni. Hozzá teszi: hogyha ez továbbra is így megy, két ember nyom multán a protestantismus létezni nem fog. Jónak látná, ha a lelkészek és superintendensek szigorubban kezelnék a fegyelmet, ha minden nagyobb esperességben két vallásos egyén választatnék világi felügyelőül, kiknek kötelességük volna, nemcsak a gyűléseken elnökölni, de kivált a vallásosság és az erkölcsösség felett örködni. Emliti, mennyire nem tetszett neki az, hogy az utolsó bányakerületi gyűlésen is némelyek, még a papok is, oly kicsinylőleg, oly fitymálva nyilatkoztak a közhasználatban lévő asceticus, imádságos és énekes könyvekről s az azokat átlengő orthodox szellemről s azzal végzi: «nem tagadom, hogy lehet énekes- és imakönyveinkben egy és más olyan, mi a mostani kor gondolkozásmódjával nem egyez; de mi ne szégyeljük Krisztust, a mi Megváltónkat, Üdvözítőnket s én részemről lelkem üdvösségét az ő halála révén, melylyel büneimért és a világ büneiért eleget tett, bizton reménylem és várom, ebben vetem hitemet s e hitben élek, e hitben kívánok meghalni is?» Áldás lebegjen a nagy férfiu hamvai felett!

3. Tótprónai és blatnicai báró Prónay Sándor.

A mult század utolsó tizedeiben a legtudományosabban képzett főurak egyike volt hazánkban tótprónai és blatnicai báró Prónay László, II. József korában Turóc vármegye főispánja, Zólyom, Hont, Liptó, Gömör és Árva megyék administratora, később csanádi főispán s elnöke az 1791. eszt. az ágostai hitvallásuak által tartott zsinatnak, testvérével, Gáborral együtt alapítója a tudományos művekben gazdag acsai családi könyvtárnak. Ennek fia volt báró Prónay Sándor. Született 1760. eszt. ápr. 7. Acsán. Derék atyja és jeles anyja, Kubinyi Rozália által talán nagyon is szigorú, de azért gondos nevelésben részesült részint otthon, részint nyilvános tanintézetekben. A bölcsészeti tanfolyamot a pozsonyi lyceumban végezte Sztrecsko és Windisch tanárok alatt. Ezen utolsó kedveltette meg vele a történelmet és a földrajzt. Pozsonyból Pestre ment s az egyetemen hallgatta a jogot, s a mi akkor a főúri rendnél ritka eset volt, letette az ügyvédi vizsgát is. 1781. eszt. utnak indult s bejárta Német- és Franciaországot s Hollandiát s huzamosabb ideig tartózkodott a göttingai egyetemen, hol főképen a történelmi előadásokat s Blumenbach természetstudományi leckéit hallgatta. Visszatérvén a hazába, beutazta Erdélyt s ezen kedves testvérhazában három egész évig tartózkodott s a lelkes Arankával ismerkedett meg s vele levelezésben is állott egész haláláig (Aranka meghalt 1817. márc. 11.). Ezen kiváló férfiú buzditására a nyelvészetre adta magát, nagy szorgalommal tanulmányozta a mandzsu és a mongol nyelveket, hogy ezeknek a magyar nyelvvel való rokonságát kipuhatólja, sőt egy magyar nyelvtant is irt, mely azonban kéziratban maradt. Különösen érdekelte őt a magyar nemzet származásának kérdése. E célból gazdag könyvtárat gyűjtött oly könyvekből, melyek Ázsia ethnographiáját tárgyalják s midőn körösi Csoma Sándor útjára indult, ezt nemcsak tudományos utasításokkal látta el, de pénzzel is segélyezte. Kéziratban maradt jegyzetei, melyek a tóalmási levéltárban őriztetnek, valódi tudományos kincs. Prónay egyáltalában a magyar irodalomnak kiváló mecénása volt. Ha Pesten tartózkodott, rendszeren meglátogatta azon kis irodalmi kört, mely e század elején alakult volt. Fesslerrel, a történetiróval, örömet társalgott s lehet mondani, vele baráti viszonyban élt s az üldözöttek ő adott menedéket házában. A magyar írókat buzditotta, lelkesítette, ha kellett, pénzzel is segélyezte. Berzsenyi

BÁRÓ PRÓNAY SÁNDOR.

ennek a Prónayhoz intézett gyönyörű ódában adott kifejezést, melyben említi, hogy mióta «tőle nyert lauruszt» tőle «ki a pálya tárgyait ismeri» tőle ki «öszönt, paizst, tört nyujtva munkál A haza, nyelv s tudomány ügyében», azóta úgy érzi magát:

«Mint a szerencsés harcos Olympián,
Kit megtapsol egész Graecia s Pyndarusz
Megzeng»

s végre ódáját így fejezi be:

«Jer, jer, borulj le Pythia zsámolyán,
S honunk isteninek áldozatot vigyünk,
Te tulkokat, bort, drága myrthát,
Én amaranth koszorut s virágot».

Sőt nemcsak buzdította az írókat, de maga is megpróbálkozott az irodalom terén. Mint a rendszeres munkálatok megvizsgálására kinevezett országos küldöttségnek tagja írta «az országgyűlés elrendezéséről» szóló munkáját.

A m. tudom. akadémia felállítása körül sok érdemei vannak. A létesülését megelőző privát tanácskozások többször tartottak az ő lakásán. S midőn az akadémia valahára létesült, mindjárt az első ülésekben megválasztatott az igazgató-tanácsba, mit ő azzal viszonozott, hogy az akadémia tőkéjének gyarapítására 2000 forintot adott s osztálya üléseiben gyakran részt vett. De a milyen jó magyar hazafi volt lelkestül testestül, ép oly kiméletes volt a más nyelvűek iránt. Egyik életirója nem győzi eléggé magasztalni azon buzgóságot, melylyel a tót isteni tiszteleteken a megható dallamu tót énekeket énekelte.

Mint mágnás 1791—1836. eszt. jelen volt csaknem mindig az országgyűléseken. Szónok nem volt, mert azon testi hibában szenvedett, hogy nyelve nagy mértékben akadozott. Ha ismereteit oly ékesen adhatta volna elő, mint ahogy azok szép lelkében éltek, az országgyűlés legkiválóbb szónokai közt foglalt volna helyet.

Ágostai hitvallásu hitsorsosai 1790. eszt., tehát már 30 éves korában megválaszták őt a nagy Balogh Péter mellé egyetemes iskolai felügyelőnek. Mint ilyen gyakran meglátogatta a hazai ev. főbb iskolákat s egyáltalában mindent megtett az evang. tanügy emelésére. Ily minőségben jelent meg az 1791. eszt. zsinaton is s különösen a tanügyi bizottságnak, lehet mondani, ő volt lelke. Balogh halála után csaknem általános szótöbbséggel egyetemes főfelügyelővé lett. Husz esztendeig ült e diszes polcon s igen szépen mondja róla Székács az

akadémiai emlékbeszédben: «hogyha az ágostai hitvallásuakat úgy tekintjük, mint erkölcsi testet, ő volt a lélek, mely azt élteté; ha mint épületet, ő a főoszlop, mely azt hordozá, ő az alap, melyen ötven évig a viharok közt, bizton nyugodott; ha mint egy kört, ő volt a középpont, melyből kiindultak, melyhez visszatértek a sugarak; ha mint nyájat, ő volt a pásztor, ki kész vala érettök hagyni életét.» Hol hitsorsosait valami baj érte, igyekezett segíteni, hol ünnepet ültek, ő jelen volt. Így péld. nem sajnálta 1824. eszt. megtenni a hosszú, fáradságos utat Tó-Almástól Csabára, midőn az ottani, hazánkban legnagyobb evang. templom ünnepélyesen felszenteltetett s együtt örvendett az örvendőkkel.

Az akkor uralkodott fejedelem, kitüntette azzal, hogy kamarássá és aranysarkantyus vitézzé tette.

Családi osztály következtében neki a tó-almási birtok jutott. Ott élt a jeles atyja által épített kastélyban s hivatalos elfoglaltatásról felmaradt óráit könyvei és virágai közt töltötte. A tó-almási homokos pusztán nem kimélve semmi áldozatot, egy kis édent varázsolt maga körül. Az ottani park, melybe nagy költséggel hozatta külföldről a ritkább s akkor még hazánkban nem ismert fákat, bokrokat, virágokat, annak idejében országos hírű volt. Nem lévén családja, testvérének fiát, Albertet, később Pest megye administratorát, korona-ört és septemvirt, fogadta fiául s örököseül. Tó-Almásnak s az ott örzött könyvtárnak és családi levéltárnak mostani birtokosa, ennek derék fia, báró Prónay Elek, nyugalmazott kapitány.

Prónayt a halál szelid angyala csaknem 80 éves korában szólította ki az élők sorából 1839. eszt. febr. 5. A hálás egyház országszerte gyász isteni tiszteletet rendezett emlékeül. A Pesten rendezett gyász isteni tiszteletnél magyarul Bukva György, tótul Szeberényi János superintendens szónokolt. Arcképét, Barabás eredetije után, mely az egyetemes levéltár termében függ, kőbe metszve kiadta Haan Vilmos.

4. Csömöri és zayugróci gróf Zay Károly.

Gróf Zay Imrének és báró Kalisch Máriának, e család utolsó ivadékanak egyetlen fia gr. Zay Károly született Sopronban 1797. eszt. febr. 12. Gyermekkorától fogva mindig nyilvános tanodákban oktatott, nevezetesen Sopronban, az ev. főgymnasiumban és Pozsonyban a m. kir. akademián, hol a jogot végezte. 1818. eszt. az akkori

GRÓF ZAY KÁROLY.

POLLAK'S.

személynök, id. Majláth György mellett volt kir. táblai jegyző s ennek oldala mellett három törvényszakot töltött. 1820. eszt. nőül vette báró Prónay Saroltát, kivel öt fiu- s egy leánygyermeket nemzett. Ezek közül Zayugrócnak birtokosa s az ott lévő családi levéltárnak őre Albert, nyugalm. kapitány és a szász Henrik-rendnek vitéze.

Gróf Zay Károly nyilvános szereplése az 1825. évvel kezdődik. A fejedelem 1811 óta az országgyűlést össze nem hívta volt. Ezen idő alatt a kormány önkényesen uralkodott, 1822. eszt. az adót is önkényesen váltópénzről pengőre emelte, a mi országszerte nagy megalégedetlenséget szült, sőt némely megyékben nyílt ellentállásra szolgáltatott alkalmat. Végre 1825. eszt. I. Ferenc összehívta az országgyűlést. Megjelent azon Zay is s mindjárt az ellenzékhez csatlakozott. Több ízben lépett sikra, sürgetvén a vallásos és a polgári szabadabb intézmények létrehozatalát s a magyar nemzetiség szilárdítását. Beszédei tömöttek voltak s mindig a tárgyra vonatkoztak, néha hevesek, a mint természete is heves volt. Egyáltalában főerénye volt a jellemszilárdság s tántorithatatlan hűség, melylyel az egyszer megismert igazsághoz ragaszkodott s melyet semmiféle melléktekin- tetnek soha fel nem áldozott. 1826. eszt. a dunáninneri kerületi tábla közbirájává neveztetett ki, de erről 1835. eszt. lemondott. 1827. eszt. kamarássá lett.

Azonban nyilvános életének legfőbb mozzanatát képezi az egyházi téren kifejtett munkássága. Mint a protestans egyház egyik leg- hűbb tagját s a vallásos szabadság egyik legbuzgóbb bajnokát min- dig ott találjuk őt a harcolók első sorában, küzdve saját meggyőző- déseért s hitfeleinek a többi vallásfelekezetekkel való egyenjogúságaért. Mint ilyenek, neki is nagy része van abban, hogy az 1844. és 1848. eszt. vallásos törvények létre jöttek. Érdemeinek elismeréseül már a 30-as években ugy a dunántuli, valamint a dunáninneri kerületek megválasztották őt kerületi felügyelőnek. Ő ezen utolsót fogadta el. Azonban 1840. szept. 10. érte a legnagyobb kitüntetés hitsorsosai részéről, midőn báró Prónay Sándor helyébe, általános szótöbbséggel egyetemes egyházi és iskolai főfelügyelőnek választatott. Mint ilyen- nek, különösen három cél lebegett szemei előtt, melyet elérni töreke- dett, u. m. megszilárdítani az egyház jogi helyzetét kívülről az állam- mal és törvényhozással szemben s kivívni a vallások teljes jogegyenlő- ségét; — továbbá az így kívülről megszilárdított egyház jövőjét biztos alapokra fektetni jó rend s egy a kor követelményeinek megfelelő

iskolai rendszer által s végre az így kívülről és belőlről megszilárdított egyházat tömörebb testté alakítani az ugynevezett unio útján. Az elsőt illetőleg nem szünt meg soha a protestantismus jogsérelmei ellen szavát emelni úgy az országgyűléseken, valamint más intéző körökben s szava mindig nyomatékos volt, s hogy ezen törekvései nem voltak sikertelenek, mutatják az 1844. 3. és az 1848. 20. tcikkek, mely utolsó kimondotta a törvényesen elismert vallásfelekezetek teljes egyenjoguságát. A mi a másodikat illeti, jól tudván azt, hogy az egyháznak jövője attól függ, milyenek az iskolái, az egyetemes gyűlés meghagyása folytán, az evang. egyház kiválóbb tanférfiait két ízben hívta össze zayugróci kastélyába u. m. 1842. és 1845. eszt. s itt dolgoztatott ki azon tanterv, mely «zay-ugróci iskolai tanterv» név alatt ismeretes s melyben többek közt kimondatott, hogy a magyar nyelv tanítása minden iskolában kötelezett tantárgy. De legfőbb és leghőbb törekvése volt a harmadik, t. i. a helvét hitv. testvérekkel való unio létrehozása. Megpendítette ezen eszmét először a hazai lapokban, azután pedig megtette indítványát az 1841. eszt. szept. 8. tartott egyetemes gyűlésen. Az indítvány nagy mozgalmakat idézett elő az egyházban. Az egyetem kimondotta, hogy az uniót óhajtja. Ezen óhajtatását közölte a helvét hitv. testvérekkel, kik azt nagy lelkesedéssel fogadták. Ennek folytán egy nagyobb bizottság választatott, melynek tagjai voltak a két felekezet legkiválóbb férfiai s melynek feladata volt tervet készíteni arra nézve, mikép lehetne az uniót létesíteni s egyáltalában annak utat egyengetni. Hogy pedig az egyház egy közlönnyel is bírjon, melyben az eszmék kicseréltessenek, létesített Székács József, Török Pál és Taubner Károly szerkesztése mellett a «Protestáns egyházi és iskolai lap», melyért a szükséges cautiot a gróf tette le; indítványba hozatott egy közös protestáns főiskolának Pesten való létesítése s erre az adakozások országszerte megindultak, majd egész serege a röpiratoknak jelent meg, részint az unio mellett, részint az unio ellen, mig végre az egész dolog néhány év mulva, lehet mondani, eredménytelenül elaludt.

Az egyetemes gyűlések talán soha sem voltak oly látogatottak és élénkek, mint gr. Zay Károly egyetemes felügyelősége idejében. A mi azokat élénkekké tette, volt részint az azokon előfordult tárgyak érdekessége, részint az azokon részt vett kiváló férfiak sokasága. Gróf Zay Károly látván azt, hogy a főiskolákon fenállott ugynevezett «tót társaságok» révén az ifjuság közt a magyarságot veszélyeztető

szellem kezd lábra kapni, egy elnöki rendelettel a tót társaságokat betiltotta s intézkedését az egyetem jóvá hagyta. Ennek következménye volt, hogy a tót lelkészek Jozeffy Pál superintendens vezérlete alatt küldöttséget menesztettek Bécsbe, mely az egyetem ezen intézkedése ellen a kir. trónnál keresett oltalmat. Majd felmerült az unio kérdése, s ezzel kapcsolatosan a közös protestáns főiskola ügye. Mindezek élénk eszmecserékre, vitákra szolgáltatott alkalmat, s a legkiválóbb capacitásokat vonták az egyetemes egyházi gyűlés termébe. Ott láttuk mi fiatalabb nemzedék minden gyűlésen az országos híruszónokok közül Benyovszky Pétert, a két Kubinyit, Ágostont és Ferencet, Schedius Lajost, Dráskócy Sámuel, Szentiványi Károlyt, Pulszky Ferencet, Fabricy Sámuel, Radvánszky Antalt és a szabadelvűek lánglelkü vezérét s az ifjuság bálványát Kossuth Lajost, ott az egyházi karból a szelid lelkü Jozeffy és a higgadt gondolkozásu Szeberényi superintendenseket, továbbá: Haubner Mátét, Székács Józsefet, Wimmer Ágostont, Ferjencsik Sámuel, Geduly Bogyozlót, Osztrolucky Mihályt, Chalupka Jánost, Sztehlo Jánost, mindmegannyi jeles szónokokat és öntudatos papokat. Jól esik még most is visszaemlékeznünk azon tanulságos eszmecserékre, azon hatalmas, gyújtó szónoklatokra, melyek ily kiváló férfiak ajkairól hangzottak.

A mozgalmas 1848/9. évek és az ezek után következett provisorium az egyetemes egyházi gyűlések tartását is megakasztották. Zay ezen időszakban magányba vonult és részint a gazdasátnak, részint az irodalomnak szentelte idejét. Már előbb írta «Der Schutzverein» című röpiratát, mely a védegyületre nézve igen életre való tanácsadásokat foglal magában. Azután «Dies Buch gehört dem Vaterlande» című könyvet, melyben bucsut vesz a régi kor elavult eszméitől s üdvözli az új kor szüleményeit, melyek felvirágoztathatják a hazát; azután a «A pairie»-t, melyben melegen vitatja, hogy a magyar faj főképez az által tartathatik fen, ha az új kor eszmeihez csatlakozik. E munkája angol nyelvre is fordított s Angolországban is tetszést nyert. Végre apróbb értekezéseket írogatott különféle hazai ismeretterjesztő lapokba Loja Károly álnév alatt.

Midőz 1860. eszt. az egyetemes gyűlések újra megalakultak, Zay Károly felhivatott hitsorsosai által, hogy az elnöki széket újra foglalja el. Ő azonban ezt egy udvarias levélben megköszönte, okuladván hanyatló korát és gyakori gyengélkedését. Meghalt 1871. eszt. október 8.

5. Tótprónai és blatnicai báró Prónay Gábor.

Azon családok közt melyek a protestantismusnak a XVIII. században hazánkban védbástyái voltak, első helyet foglal el a tótprónai és blatnicai Prónayak családja. Alkalmam volt erről meggyőződést szerezni, midőn 1880-ik esztendőben a családnak becses levéltárát, a mostani dunántuli ker. felügyelő báró Prónay Dezső ur engedelmével és utmutatása mellett Acsán és Tó-Almászon buvároltam. A múlt század derekán élt Prónay Gábor e néven első, 1751. eszt. Pest vármegyének országgyűlési képviselője s korának legkeresettebb ügyvéde. Felette érdekesek azon levelek, melyeket elnyomott hitfelei, ha valahol vagy templomaik vagy iskoláik erőszakkal elvették, vagy ha máskülönben is vallásuk gyakorlatában akadályoztattak, az ország különféle vidékeiről hozzá intéztek, s ő a hol csak lehetett vagy tanácssal, vagy közbenjárással segített, úgy hogy lehet mondani, ő volt azon időben az elnyomott lutherániának advocatusa. A jeles apának még jelesebb két fia volt: László és Gábor; amaz Turóc, emez Gömör megyének főispánja; amaz az 1791. eszt. zsinat elnöke; emez különösen a tudósok bőkezű mecénása, kinek költségén jelent meg többek közt Bartholomæidesnek «Notitia Comitatus gömöriensis» című becses munkája. Az általa alapított acsai könyvtár sok ritkaságot foglal magában s különösen gazdagon vannak benne képviselve a XVIII. századbéli német, angol és francia politikai, divat- s ismeretterjesztő lapok és folyóiratok. Mindkettő, úgy László mint Gábor, buzgó lutheranusok voltak. Alig volt gyűlés, melyen részt nem vettek, alig Bécsbe menesztett küldöttség, melyből hiányoztak, alig egyházi segélygyűjtés, melyen tekintélyes összegekkel ne szerepeltek volna.

A mit e kettő el nem érhetett, azt elérte Gábornak unokája tótprónai és blatnicai báró Prónay Gábor, t. i. hogy hitsorsosai által az egyetemes egyházi és iskolai főfelügyelői diszes polcra emeltetett.

Báró Prónay Gábor született Besztercebányán 1812. eszt. Atyja József, már 1824. eszt. meghalt s így a 12 éves gyermeknek s még két nővérének nevelése anyja, Kubinyi Rozália vállaira nehezült. A derék anya hiven megfelelt kötelességének s a leggondosabb nevelésben részesítette gyermekeit. Gábort, a főurak akkori szokása ellenére, igen helyesen, nem otthon, privát tanítók által, hanem nyilvános tanintézetekben neveltette. Így jutott a fiu először is a rozsnyói evang.

BARÓ PRÓNAY GÁBOR.

gymnasiumban a derék Farkas András tanár keze alá, ki alatt a gymnasium virágkorát kezdte élni. Rozsnyóról Pozsonyba ment s az ottani lyceumon végezte a bölcészeti tanfolyamot. A jog tanulása céljából átment a pozsonyi kir. akademiába, hol a híres Szlemenics volt tanára. Bevégezvén iskolai pályáját, Tihanyi Ferenc nógrádi alispán mellett lett joggyakornok s 1837. eszt. Nógrád várm. tiszteletbeli aljegyzőjévé választatott. 1840. eszt. már mint Turóc várm. követje jelen volt az országgyűlésen, melyen az ország többi sérelmei közt a protestánsok sérelmei is élénken tárgyaltattak. Prónay az ellenzék soraiban foglalt helyet s beszédei, melyeket különböző kérdések fölött tartott, mindig a magyar hazafiság és a haladás ügyének szolgálatában tartattak.

Az országgyűlés befejeztével hosszabb külföldi utra indult. Beutazta Német-, Francia-, Svédországot, Dániát és Németalföldet s megvetette alapját azon egyetemes műveltségnek, mely oly általános tisztelet tárgyává tette. Az érdekes utazás leírását kiadta az akkori «Honderü» hasábjain utitársa Szemian Pál orvos. Az 1848. eszt. országgyűlésen ismét mint turóci képviselő vett részt, s midőn az 1849. eszt. események lezajlásával a közélet sorompói bezárultak, állandóul Pestre költözött.

Szomorú idők voltak azok. Az öntudatos hazafi a politikai téren nem szerepelhetett. A protestánsok csak kormánybiztosok jelenlétében tarthattak esperességi s később kerületi gyűléseket. Az egyetemes gyűlések be voltak tiltva. Ily körülmények közt Prónaynak tevékeny lelke a művészet, a közgazdaszat és az irodalom terén keresett munkálkodási tért. Alig volt idevágó vállalat, melynél akár mint elnök, akár mint intéző, vagy legalább mint tevékeny áldozatkész tag ne szerepelt volna. A budapesti hangász-egyletnek, a testgyakorló intézetnek, a mű- és képtárt alkotó egyesületnek ő volt elnöke; a conservatorium pénzalapjának összegyűjtésénél övé a főérdem; a zenedezéséről kitűzött zenei pályadíjakat éveken át ő fedezte; a kertészeti egyesületet és a baromfitenyésztő társulatot ő alapította; szóval, az ötvenes években az ő háza volt Pesten a művészeti és közgazdaszati mozgalmaknak középpontja.

Legtekintélyesebb vállalatainak egyike volt az, melylyel a hazai irodalom és művészet terén is tekintélyes nevet vivott ki magának, t. i. «Vázlatok Magyarhon népéletéből» című nagy diszműve, mely képekben és leírásokban ismertette a magyar népéletet s a külföldön

is megérdemelt nagy elismeréssel fogadtatott. Ezen irodalmi működésének köszönhetően azon elismerést is, melyben a m. tud. akadémia részeltette, midőn 1860. eszt. levelező tagjává választotta. Már októberben megtartotta székfoglaló beszédét, melynek tárgya volt: «Honunk kertészete a multban és jelenben.» Ezekon kívül névtelenül jelent meg tőle 1860. eszt. Lipszéban: «Ansichten eines Constitutionellen aus Ungarn,» s ugyanazon évben Hamburgban: «Das k. k. Patent vom 1. Sept. 1859 als Mystification des Protestantismus in Ungarn,» melynek nagy volt hatása a külföldön s sok olyannak felnyitotta szemét, ki a patensről eddig másképp vélekedett. Azonkívül ezen válságos időben a «Wanderer»-nek, az «Ostdeutsche Post»-nak és más német lapoknak levelezője volt s a ferde nézeteket hazánkról igyekezett helyre igazítani. «Aus dem Galgathale» cím alatt megjelent cikkek az ő tollából származnak.

Vallásos őseitől öröklött kegyeletnél fogva tevékenysége leginkább az egyházi téren nyilatkozott. Itt érezte magát lelke igazán otthon. E téren való szolgálatát elkezdte mint pestmegyei esperességi felügyelő. E polcon találta őt a provisorium. Azon szomorú időben, midőn egyetemes egyházi gyűléseket tartani tiltva volt, az ő indítványára alakult meg az ugynevezett középponti kormányzó bizottmány, melynek feladata volt az egyetemes pénztár felett örködni és a stipendiumokat osztani s ezáltal az egyetemes gyűléseket némileg helyettesíteni. Ezen egyetemes középponti kormányznak ő volt elnöke és lehet mondani lelke. Majd következtek még válságosabb napok, a patentális idők. Ekkor is ezen középponti kormány volt az, mely az ágostai hitvallásukat együtt tartotta, kitartásra buzditotta, folyamodványt menesztett Benedek tábornokhoz, az ország akkori kormányzójához. 1859. dec. 15. tartatott Pesten Esztergályi Mihály mint legidősb esperes és Deseöffy Ottó, bányakerületi felügyelő elnöklete alatt azon nevezetes kerületi gyűlés, mely a patens ellen protestálni mert. A ház, melyben a gyűlés tartatott, fegyveresekkel volt körülvéve. A jelenvoltaknak csak épen annyi idejük maradt, hogy a protestatiót, melyet Prónay mondott tollba, papírra tehatték, midőn megjelent a rendőrbiztos és a gyűlést elfogatással fenyegetőzve felszlatta. Erre azután Székács superintendens emelt szót: «az ily erőszak ellen, ugymond, más fegyverünk nincs, mint az ima. Imádkozzunk» s megtartotta azon rögtönzött, velőkig hatott, gyönyörű imát, mely annyira fellelkesített mindnyájunkat, kik e

nevezetes gyűlésen jelen voltunk. A feliratot Prónay vezetése mellett, számos tagokból álló küldöttség vitte fel Bécsbe ő Felségéhez.

Midőn végre a patentális idők lezajlottak és az egyház törvény biztosította jogaiba visszahelyeztetett, a hálás egyház, gróf Zay Károly lemondása után, egyhangulag báró Prónay Gábort választotta meg egyetemes egyházi és iskolai főfelügyelőnek, mit ő azzal viszonzott, hogy az egyetemes pénztárat, beigtatása emlékeül négyezer forinttal gyarapította, mely összeghez a boldogultnak fia báró Prónay Dezső, 1875. eszt. bold. édes apja emlékére még kétezer forintot toldott.

Ünnepélyes beigtatása 1861. eszt. aug. 28. ment véghez.

Mint egyetemes felügyelőnek soká kellett még a patenshez szító egyházakkal küzdenie, míg végre sikerült valamennyit az autonóm egyház kebelébe visszaterelni. Hogy ez megtörtént, első sorban az ő erélyének és bölcs tapintatának köszönhető.

Jól tudván azt, hogy az egyháznak seminariuma az iskola, mindjárt hivataloskodása kezdetén az iskolaügyre fordította figyelmét. E célból meglátogatta az eperjesi, késmárki, iglói, rozsnyói, sopronyi és pozsonyi főiskolákat 1868. eszt. egybehivta Acsára a kiválóbb tanférfiakat s kidolgoztatta a gymnasiumi tantervet, mely «acsai tanterv» név alatt ismeretes s még most is zsinórmértékül szolgál.

1870. eszt. azon megtiszteltetésben részesült, hogy az evangelical alliance által a Stuttgartban tartott közgyűlésre meghivatott. Ezen, a világ valamennyi országaira kiterjedő protestáns egyletnek célja, a protestáns egyház felvirágzását világszerte előmozdítani, s ha a protestantismus bárhol sérelmet, rövidséget szenvedne vagy üldöztetésnek volna kitéve, azt befolyásánál fogva segíyezni.

1874. eszt. megérte azon örömet, hogy az egyetemes gyűlések megalakulásának százados évfordulóját a szept. 2. tartott egyetemes közgyűlésen, több kitünő állásu helvét hitv. testvérek részvéte mellett, ünnepelhette. Ez volt az utolsó, elnöklete alatt tartott, egyetemes közgyűlés.

1875. eszt. febr. 20. a magas miveltségü báró Podmanicky Karolinával harminc évre terjedett áldásos házasságát felbontotta a halál. Benne a boldogult a leghübb nőt, életének valódi őrangyalát, a gyermekek a leggondosabb anyát veszítették. A mélyen szomorodott család utazásban keresett enyhületet. Utja Olaszország kies virányaira vitte. Florenben, a hol a család egy időre megállapodott, a báró születése napjának reggelét gyermekei körében ünnepelte vidáman, fris

egészségben, azután szokása szerint a városba indult, annak némely nevezetességeit megszemlélendő. Gyermekai várva várták visszaérkezését, azután aggódva keresve keresték, de csak halva találták. A városban szélhűdés érte s néhány perc alatt véget vetett életének. A gyermeki kegyelet az idegen földről a drága tetemeteket haza hozta s azon nyughelyre helyezte, melyet ő maga magának kijelölt volt az acsai dombon. A hálás egyház az 1875. eszt. nov. 10. tartott gyűlés alkalmával tartotta meg az ünnepélyes gyász isteni tiszteletet emlékeül a pesti ev. kerepesi uti templomban.

Közpályán szerzett érdemei nemcsak honfitársai részéről nyertek elismerést. A legmagasb helyeken is nagy méltánylatban részesültek azok. A valóságos belső titkos tanácsosi méltóságon, a vas-korona-rend nagy keresztjén, a szent István-rend lovagkeresztjén kívül, melyeket királyunktól nyert, viselte még a mexicói Guadaloupe-rend nagy keresztjét, a porosz királyi szent János-rendet s birta a württembergi kir. tudomány és művészeti nagy arany érmet. A magyar protestáns előtt kegyeletben álló Prónay névnek méltó képviselőit az egyház a boldogultnak két jeles fiában Dezsőben, a dunántuli ker. felügyelőjében és Gáborban, a miskolci gymnasium felügyelőjében tiszteli.

6. Zsedényi Ede.

A szepesmegyei protestáns családok közt a legtekintélyesebbek egyike volt már a múlt században a Pfanschmied-család. Közülök Dániel löcsei bíró volt 1670. eszt., Christian pedig löcsei lelkész és 1729—1741. eszt. a hat sz. kir. városok superintendense. Ezen családnak ivadéka Pfanschmied Ede vagyis a mi Zsedényink, mert családi nevét ő változtatta Zsedényire.

Született 1805. márc. 18. Lőcsén. Tanulmányait ugyanott kezdte az ágostai hitvallásuak gymnasiumában, de már a syntaxisra és rhetorikára a magyar Debrecenbe ment, a reformátusok collegiumába. A bölcsészetet a pozsonyi ev. lyceumban, a jogot pedig a pozsonyi akademián végezte a hires Szlemenics vezetése alatt.

Nem tartozván szorosan feladatunkhoz politikai szereplését vázolni, itt csak röviden sorolunk elő némely erre vonatkozó mozzanatokat életéből.

Alig volt huszonnyolc éves, midőn 1833. eszt. Szepesmegye egyik követévé választotta őt a pozsonyi országgyűlésre. Ezen ország-

ZSEDÉNYI EDE.

gyűléstől sokat várt a hazai szabadelvű ellenzék. Az országgyűlés legkitünőbb szónokai mind az ellenzék padjaiban foglaltak helyet. Ezeknek részén állott a szabadabb intézményekért lángolt országgyűlési ifjuság is. A fiatal Zsedényi mindamellet a conservativekhez csatlakozott s csakhamar e pártnak feje, vezére lett. Ily minőségben látjuk őt szerepelni az 1839/40. és az 1843/4. országgyűléseken is. A két párt, a szabadelvűek és a conservativek akkor igen éles ellentétben állottak egymással szemben. De Zsedényi mivelte modorával, éles, de nemes hangu polemiájával, jelleme tisztaságával, meggyőződése bensőségével még az ellenzék tiszteletét és becsülését is kivivta. Ő is a haza javát akarta, az ő szemei előtt is a nemzet felvirágzásának óhajtása lebegett, de mérsékelni kívánta a rohamos haladni akarást. Ő nem állott merevül szembe a nemzet haladni akarásával, mint az ugynevezett aulikusok, kikhez épen azért a nemzet jobbainak bizalma nem volt. Nem csoda, ha Zsedényinek beszédei, melyek nem mellékes érdekből, hanem meggyőződésből eredtek, gazdag, mély elmét, a felfogásban szintugy, mint a helyes, találó válasz megjelésében nagy sebességet, geniális szellemet, a közügyekben meglepő jártasságot és szép államférfiui képzettséget tüntettek elő, az ellenzék által is mindig figyelemmel hallgattattak s a törvényhozó karban neki oly tekintélyt szereztek, minővel eddig egy kormánypárti követ sem dicsekedhetett.

A széptehetségű férfit a kormány fokozatosan elő is léptette. Először m. udv. cancellariai titkár lett, azután helytartó tanácsos, 1845. eszt. már cancellariai referendarius, a mozgalmas 1848. évben az ő Felsége oldala melletti ministeriumban herceg Eszterházy Pál melletti udvari tanácsos, szóval, az udvarnak igen kedves embere, a ki, mint ilyen, a királyi családot 1848. Innsbruckba is kísérte, midőn ez jónak látta a mozgalmas Bécsset egy időre oda hagyni. De midőn Jellachichnak bánná való kineveztetése s ennek Magyarországra való fegyveres betörése folytán herceg Eszterházy Pál a ministerségről lemondott, ugyanazt tette vele együtt Zsedényi is, és a magánéletbe vonult vissza s Lócse melletti, dráveci birtokára ment lakni, államgazdászati és pénzügyi tanulmányoknak szentelve napjait.

Ily körülmények közt találta őt az ugynevezett Bach-korszak, s ebben Thun Leo ministernek az evang. egyház autonomiája elleni fellépése. Mint lelkestül testestül protestáns először az 1856. eszt. tiszai kerületi gyűlésen mutatta be magát hitsorsosainak. Meggyőző

érvekkel lépett fel a minister Organisations-Entwurfja ellen és annak elfogadását ellenezte. Majd még nehezebb napok következtek az evang. egyházra. 1859. eszt. szept. 1. kiadatott az ismeretes patens, mely halálos csapást volt intézendő az evang. egyház autonomiájára. Hirtelenében még a legfelvilágosodottabb protestans capacitások sem tudták magokat tájékozni a patens el- vagy el nem fogadására nézve. Ekkor tartotta a tiszai kerület szept. 27. Késmárkon természetesen, egy kormánybiztos jelenlétében, évi közgyűlését. A gyűlésen megjelent Zsedényi is, mint a hat sz. kir. városok követje. S az egykori udvari tanácsos egy ellenzéki, egy kormányellenes előharcos egész vakmerőségével támadta meg a patenst s vette át a vezényletet az absolut kormány ellen, oly ügyben, mely bár szorosán véve felekezeti s egyházi volt, de akkor alkotmányos, nemzeti ügynek tekintetett s ezáltal tényleg az alkotmány visszavivására irányzott nemzeti küzdelemben az első hatalmas és nyilvános csatározást elkezdette.

Mindjárt a gyűlés megnyitása után szót kért, hogy nyilatkozzék, ugymond, egy égő kérdés felett, mely háttérbe szorít minden más tárgyat, t. i. azon különös eset felett, miszerint a protestánsok által kérve kért, várva várt zsinat helyett egy cs. kir. patens rendezte el a protestáns egyház ügyeit. Ezen eset a protestáns egyházban szokatlan és ő, mint mindenkori hü jobbágy azt véli, hogy jobbágyi hűségét egyedül és legjobban meggyőződése és érzéseinek őszinte előadása által tanusithatja, most, midőn még nem késő, azon harcot eltávoztatni, melybe a cs. kir. vallásügyi ministerium azért, mert a protestánsok historiáját és jogait nem jól ismeri, Magyarország protestánsaival ereszkedett. Mint protestáns azt véli, hogy vallása iránt nem volna érzéke, megtagadná azon elveket, melyekben felnőtt, lemondana azon vallásos felekezetről, melyhez tartozni mindég dicsősége volt, ha e gyülekezetben nyiltan be nem vallaná hitsorsosainak azon vezérelvét, hogy a magyar protestánsok vallásuk és egyházi alkotmány-ügyeiben patensek által nem kormányoztathatnak, a mint azt az 1791. 26. tc. 4. §. mondja: «ut canones circa religionem conditi, in quorum nempe actuali usu existunt, nec per regias resolutiones possint alterari» és hogy csak azon rendezést ismerhetik el érvényesnek, mely a törvényesen választandó zsinat által ő Felsége legfensőbb helybenhagyása alá fel fog terjesztetni.

A kormány legfőbb felügyeleti jogának, mondja tovább, mindég nem rendelkező, hanem csak tagadó természete van s épen azért ezen

jog soha oda ki nem terjesztetett, hogy a prot. egyház ügyeiben a kormányzások által akár törvényjavaslat kidolgoztatott, akár annak elfogadására a protestánsok szorítottak volna. Ugyde a patensben a protestánsok autonomiája egészen a vallásügyi ministerium rendelete alá adatik, nem szabad oly tankönyveket használni, melyek iránt a vallásügyi ministerium beleegyezése ki nem kéretett; csak azon iskola ismertetik el nyilvánosnak, mely ezen jog megnyerése végett a kitüzött feltételeknek eleget tett; a papok és tanítók hivatalokba való bevezettetésük előtt a politikai kormányzásoknak feljelentendők; a 45. §. azt rendeli, hogy a helyi conventnek ülései nem nyilvánosak, az esperességi és superintendentialis conventekre szabad ugyan nem választottakat is bebocsátani, de csak mint hallgatókat; a generalis conferentia ítéletei még egy negyedik legfőbb törvényszék által megvizsgálándók, holott a magyar prot. egyház a generalis conferentia felett felsőbb törvényszéket nem ismer; a patens a superintendenseknek állandó lakást jelöl ki egy bizonyos helyen és a superintendensek a kormány hivatalnokaivá tétetnek, ugyde a prot. egyház nem akarhat superintendenseiből kormányhivatalnokokat, bureaucratákat képezni. Mindezeket a prot. egyház, ha eddig féltékenyen őrzött autonomiáját megőrizni kívánja, el nem fogadhatja, elfogadnia nem szabad. Ennek folytán indítványozza, kéressék fel ő Felsége, miszerint atyai szive szerint, melylyel alattvalóit csak boldogítani akarja, minél előbb egy szabadon választandó zsinatot egybehíván, arra az egyházi szerkezet kidolgozását bizni, addig pedig, miután a patenst, mely törvényes jogainkról rólunk, nélkülünk rendelkezik, el nem fogadhatjuk, a patenst visszavonni és egyházunkat az 1848. előtti állapotba visszahelyezni méltóztassék».

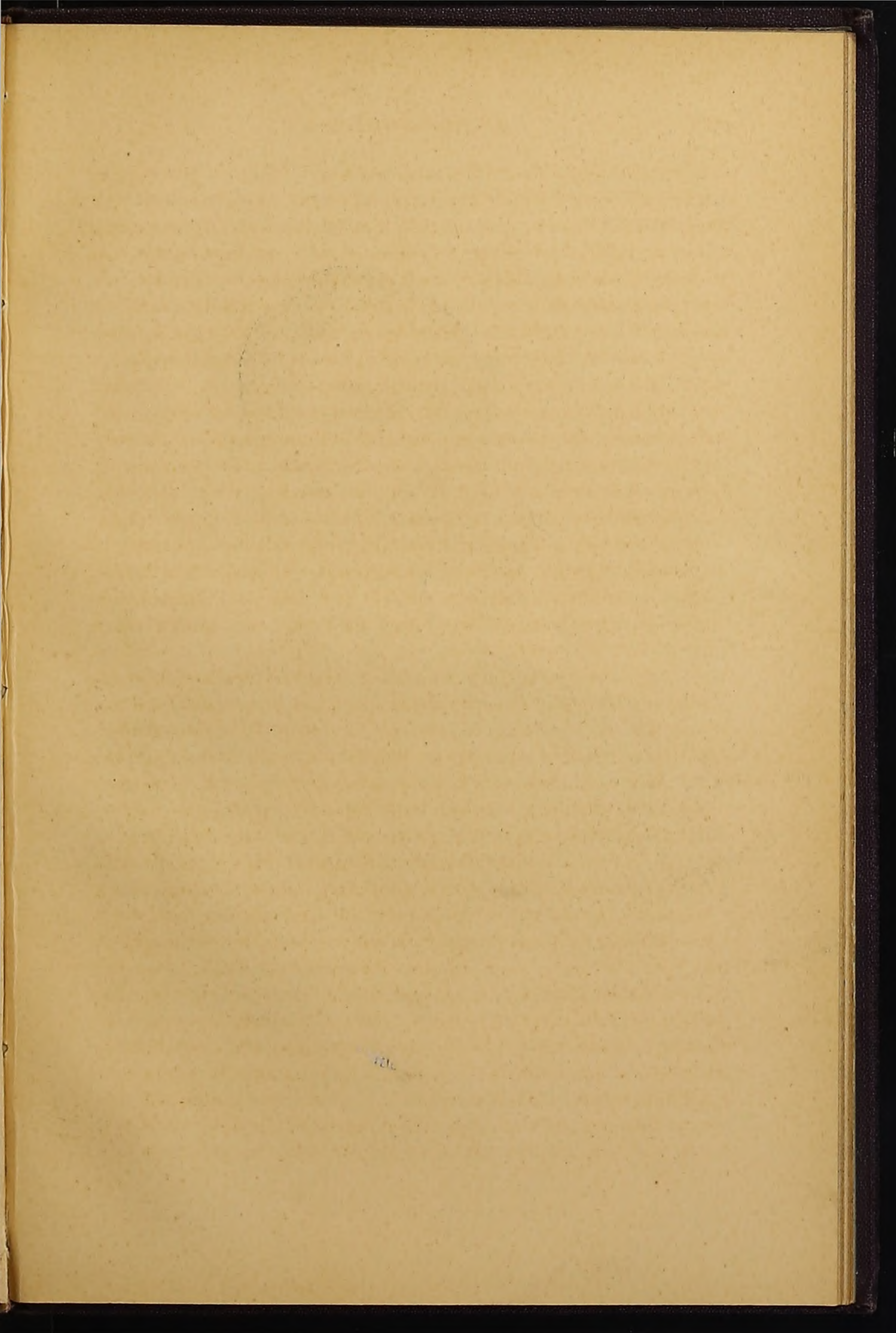
A kerületi gyűlés, mely Zsedényi beszédjét többszöri éljenzéssel kísérte, az indítványt egyhangulag és nagy lelkesedéssel elfogadta, a felirat ily értelemben a jegyzők által még aznap kidolgoztatott, másnap pedig azonnal hitelesített.

Nem lehet kibeszélni, hogy Zsedényi beszédje mily gyújtó hatással volt országszerte. Mindenütt csak az ő neve hangzott. A protestáns egyház megkezdé a harcot az elrablott jogok visszaszerzéseért az önkényesen uralkodó hatalom ellen. Mindenki érezte, katolikus ugy, mint protestáns, hogy ez az első roham az önkényesen uralkodott kormány hatalmának megdöntésére, hogy itt az idő sikra szállni az elrablott alkotmányos, hazai szabadság visszaszerzése ügyében is.

A nemsokára ezután, okt. 8. tartott debreceni, a dec. 15. tartott pesti kerületi gyűlések hasonló módon nyilatkoztak. A szó, melyet Zsedényi hangoztatott, merész szó volt, először kimondva épen onnan, a honnan nem várták volna. A beszédnek reá nézve kegyvesztés, házmotózás és pörbe fogatás volt eredménye. Decemberben Kassára idéztetett a Landesgericht elébe kihallgattatás végett, s vele együtt Máday Károly bélai pap és Pálkövy Antal tanár, mint kerületi jegyzők. A védelem a vádlottaknak meg lőn engedve. Zsedényi fényesen védte ugy saját, mint a prot. egyház ügyét. Ez mind nem használt. Elítéltetett 4 hónapi fogságra, mely a felebbvitelnél nyolc hónapra súlyosbított. Nemességétől, udvari tanácsosi címétől, nyugdíjától megfosztották. És Zsedényi nyugodt lélekkel ment a fogságba. Társaival együtt, husz napot a börtönben leült. Ekkor a viszonyok gyorsan változtak. A fejedelem 1860. május 15., belátva kormányának ballépését, a patenst visszavonta és Zsedényi társaival együtt szabadon bocsáttatott. A piacon összegyűlt kassai nép örömujjongással fogadta a börtönből jövőket, s Zsedényit vállalkra emelve hurcolták meg Kassa utcáin diadalmenetben. Soha Zsedényi azelőtt ily népszerűségnek nem örvendett.

Még azon évben megválasztatott tiszai kerületi felügyelőnek, Máday Károly pedig superintendensnek. Tizenöt esztendeig kormányozta a kerületet, először Máday, később Cékus István superintendenssel, nemcsak erélyesen, de abból, mit isten az anyagiakban bőven adott neki, áldozva a közjóra is. Így péld. az eperjesi jogakademiára adott 1000, a nyiregyházi tanítóképezdére 1000, a ker. nyugdíjintézetre 1000, a nagy-rőcei gymnasiumra 2000 frtot stb.

1875. eszt. a szavazatok nagy többségével báró Prónay Gábor helyébe megválasztatott egyetemes egyházi és iskolai főfelügyelőnek. Csak négy évig viselte a felügyelői hivatalt, tapintatosan, erélyesen. Ezen idő alatt nem volt év, melyben vagyonából tetemes összegeket ne áldozott volna egyházi célokra. Beigtatása alkalmával huszezer forintot adományozott a négy kerület közt egyenlően felosztandót, tanodai célokra. Azontul minden évben 1600 forintot szegényebb sorsu, iparkodó tanítók, s 1877. évtől kezdve még 100 aranyat hittanhallgatók jutalmazására. Ő volt, ki gr. Pálffy Jánostól a Pozsonyban felállítandó theol. akademia részére 16 ezer forintot eszközölt ki s végrendeletében is megemlékezett az egyházzól, a tiszai kerületnek 40, a többinek 20—20 ezer, összesen 100 ezer forintot hagyomá-

BÁRÓ RADVÁNSZKY ANTAL.

nyozván. Ha valakiről, róla lehet elmondani, hogy egyháza iránti igaz szeretetét: *facta loquuntur*. Családja nem lévén, az egyházat tekinté családjának. Lőcsén 1878. sept. 7. kelt végrendeletének erre vonatkozó pontja így szól:

«Ingó vagyonomból legelőször is az ágostai hitv. tiszai superintendenciának hagyományozok 40,000 forintot o. ért., mely summa halálom után azonnal ki fog fizettetni b. Sina bankháznál lévő pénzből és magyar földhitelintézeti kötvényekben elhelyeztetni. Ezen töke 5°/_o kamataiból ezer forint évenként ezen egyházkerület tiz felekezeti szegény néptanítói jutalmazására, az esperességek ajánlatára, a superintendens által fog fordittatni, úgy hogy mindegyik ajánlott néptanító évenként száz forintot kapjon. A második ezer forint az Eperjesen létező evangyelmi néptanító intézet tápintézete bővítésére szolgáljon. — A többi három ágostai hitv. egyházkerületnek, ugyanis a dunáninnyi, a dunántuli és a Bányakerületnek mindegyiknek 20,000 forintot, összesen 60,000 forintot, hagyományozok, a végett, hogy a mint éltemben a felekezeti néptanítókat főleg felsegíteni igyekeztem, halálom után is mindegyik egyházkerületben tiz felekezeti néptanító, az illető esperességek ajánlatára, az illető superintendens által évenként száz forinttal jutalmaztassék. Azon esetben, ha ezen hagyományok 5°/_o-nál magasabb kamatot hoznának, magától érte, hogy ezeket csakis a magyar hitelintézeti kötelezvényekben elhelyezni lehet, akkor ezen többlet felett az illető egyházkerületi gyűlés rendelkezik».

Zsedényi Ede sok évtől fogva egész haláláig volt a szepes-zombati kerületnek országgyűlési képviselője s midőn egyetemes egyházi felügyelővé választatott, ő Felsége által belső titkos tanácsosi címmel diszítettett.

Meghalt Pesten, 1879. febr. 20. Hült tetemei Lőcsére vitetvén, ott, kivánsága szerint, a családi sírboltba, boldogult édes anyja mellé elhelyeztettek, mely alkalommal, a mint azt ő maga meghagyta, egykori elnöktársa, Cékus István superintendens mondott gyászbeszédet, kit végrendelete végrehajtásával is megbizott volt.

7. Radváni báró Radvánszky Antal.

Midőn ez év elején a jelen életrajzok megírásához fogtam volt, megkértem levélben a hamvaiban is tisztelt egyházi egyetemes fel-

ügyelöt, báró Radvánszky Antalt, kinek kastélyában mint m. tört. társulati tag 1874. eszt. egy, 1880. eszt. pedig többszöri meghívásra ismét egy hetet töltöttem, kinek hozzám való jóakarásával tehát méltán dicsekedhettem, lenne szives, mikor üres ideje engedi, rövid pontozatokban feljegyezni számomra életének nevezetesebb mozzanatait, hogy azok nyomán azután életrajzát összeszerkeszthessem. A fáradhatatlan, tiszteletreméltó agg többet tett, mint mennyit kértem, s részint maga írta meg, részint tollba mondotta titkárának számomra önéletrajzát. Kegyeletes dolgot vélek cselekedni, ha azt ugy adom, a mint kaptam. Az önéletrajz itt következik:

Születtem Besztercebányán 1807. június 7-kén. Az akkoriban felépült besztercebányai új templomban első megkereszteltetteknek elseje valék. Atyám Radvánszky Antal Zólyommegyének első alispánja, később királyi, végtére udvari tanácsos volt, anyám Kubinyi Borbála. Az első nevelést szüleim házában nyertem, négy esztendőskoromban játszva kezdtem meg a tanulást, s hat éves koromban nevelőt kaptam Chalupka János a patens idejében volt superintendenciális administrator személyében. Nagyatyám Radvánszky János királyi tanácsos 1816-ik évben meghalálózván, szüleim a radváni lakházba költözködtek által. Házi nevelésem megboldogult Albert fítestvéremmel itt folytattatott. Taníttatásom annyiban volt hiányos, a mennyiben nevelőim mint candidatusok, hol káplánoknak, hol lelkészeknek meghivatván, gyakran változtak, minélfogva a tanítási módor is változott a tanítókkal. Tizenkét éves koromban egy évvel idősebb fítestvéremmel együtt Zelenka Pál hitjelölt, később teszéri lelkészszel mint nevelővel a selmecbányai iskolába küldtettem, s ott négy évnek lefolyta alatt végeztem a syntaxist és rhetoricát, a syntaxist Frecska, később Bolemann, a rhetoricát Royko és Severlay tanárok alatt. Nevezett tanárok igen jeles férfiak valának, főleg Bolemann és Severlay felettébb kitüntek abban, hogy az ifjusággal megtudták kedveltetni a tanulást, minek természetes következménye volt, hogy örömmel s jó sikerrel is tanultam. A syntaxist és rhetoricát Selmecen bevégezvén, 1822-ik évben Albert testvéremmel Ruttkay István correpetitor felügyelete alatt a pozsonyi iskolába küldtettem, hol akkoriban Grosz, Staniszlaidesz később Schulek által felváltva, Zsigmondi, Martinyi és Bilnica lelkész mint tanárok működtek. Ezen tanárok, habár mindegyik a maga helyén kitünő, abban különböztek a selmeci tanároktól, hogy nem igen tudták a tanulóknak a tanulási

vágyat felkölteni. Tulhalmoztak minket tanulmányokkal, melyeket inkább bemagoltunk, mint értettünk; minek az volt eredménye, hogy némely tudományokat nem is tanultam kedvvel. Selmeceen a szavalásra és az irályra nagy suly fektettetett, mi akkoriban Pozsonyban nagy mérvben elhanyagoltatott; azért mi, kik Selmeceéről jöttünk Pozsonyba, a szavalásban és irálygyakorlatban kitüntünk. Az akkori elrendezés szerinti három éves bölcsészeti tanfolyamot bevégezvén, 1825-ben a pozsonyi akademiába mentem mint joghallgató. A jogi tanfolyamot 1827-ben bevégezvén, gyakorlati pályára léptem. Akkori időben t. i. azok, kik a világi pályára készültek, kötelesek valának egy évet valamely megyei tisztviselőnél patvarista név alatt, s egyet mint jurátusok a királyi táblánál tölteni. Sajnálni lehet, hogy ezen gyakorlat megszűnt; mert tagadhatatlan, hogy ezen practicus tanulmányozás által a fiatal emberek nagyon kiképeztettek s két esztendőnek lefolyta alatt ugy a politikai mint a juridicai administratióval teljesen megismerkedhettek. Ezen gyakorlaton töltöttem majdnem 3 évet, elébb mint patvarista Pestmegyének jegyzői hivatalában, később pedig mint jurátus a királyi táblánál, eleinte Szentkirályi ítélőmester, azután pedig Szirmay Ádám táblai ülnök s előadónak oldala mellett. — 1831. év tavaszán tettem le az ügyvédi vizsgát a kir. táblánál, a legkitünőbb calculussal, præclarummal. Ezen kitünő osztályzatot meg is érdemeltem, mert csakugyan vasszorgalommal készültem a vizsgához, s tanultam három hónapig szakadatlanul, a tanulásra naponkint 12 órát szánván. Későbbben ugyan meggyőződtem, hogy egészségem rovására tulfeszített szorgalommal tettem ezt, s kevesebb fáradsággal is megfelelhettém volna a feladatnak. A prokátori censurát letevéen, haza jöttem azon tervvel, hogy a nyárnak lefolyta alatt kiheverem a vizsga okozta fáradságot, s ősszel a göttingeni egyetemre megyek. De épen midőn oda már készülöben voltam, el lett tiltva a külföldi egyetemeknek látogatása. Miután ezen tilalom vissza nem vétetett, s láttam, hogy a göttingai tervvel fel kell hagynom, megyei szolgálatba szegődtem s 1830-ik évben Zólyom megye tiszteletbeli aljegyzőjévé neveztettem ki az akkori főispán Boronkay István által. Azon időnek lefolyta alatt, melyet mint patvarista és jurátus Pesten töltöttem, 1828. évben az egyetemes gyűlés aljegyzőjévé választattam meg. És így fiatal koromban mindjárt az egyház szolgálatába jutván, ezen téren ősz koromig folytonosan működtem, s politikai pályafutásomon a vallás ügye képezte működésemnek ki-

váló tárgyát. Az akkori időben egyházunk ügyei más hitfelekezetekkel, főleg pedig a kormánynyal szemben nyomasztó helyheztesben valának, minek természetes következménye volt, hogy az egyháznak világi tagjai ügyeink mellett nagyobb lelkesedéssel buzogtak, mint most. Az egyetemes gyűlés akkoriban nem volt még annyira szabályozva mint jelenleg, a hiányokat azonban pótolta egyes koripheusainknak egyszerűsége és erélyessége. — 1828, 1829 és 1830. évek téli hónapjaiban az ugynevezett systematicus operatumok kidolgozására kiküldött országos bizottság állandóan működött Pesten. Ezen bizottságban a protestáns egyháznak legkitünőbb tekintélyei szerepeltek mint fáradhatlanul működő tagok, jelesen : b. Prónay Sándor, az akkori egyetemes felügyelő, Tihanyi Tamás főispán és septemvir, Péchy Imre septemvir, Szilassy septemvir, gróf Teleki József és atyám Radvánszky Antal udvari tanácsos. Ezen kiváló férfaink többnyire b. Prónay Sándornál, ki tagadhatatlanul legalaposabban ismerte az egyházi történelmet és egyházi diplomatiát, gyülekeztek s az egyháznak ügyei felett tanácskoztak. Ezen tanácskozásokban gyakran részt vettek Schedius egyetemi tanár s kir. tanácsos, valamint Lissovényi László, az egyetemes gyűlésnek jegyzője, egy igen tudományos férfiú s az akkori ügyvédek sorában nagy hirben álló tekintély.

Ilyen értekezleteknél, stipendiális s egyéb deputatióknál is b. Prónay Sándor által mint jegyző Lissovényi László vezérlete alatt használtattam, s így jöttem bele lassankint egyházi ügyeink ismeretébe s azon téren való működésbe, melyet mostanáig tehetségeimhez képest folytattam s folytatom most is. S ekép ifjuságom kezdetétől ősz koromig együttesen folytattam valamint a politikai ugy az egyházi téren való pályafutásomat. 1832-ik esztendőben megyei főjegyzőnek neveztettem ki Gécy István főispán által. 1840-ben alispánnak, 1842. a zólyomi esperesség esperességi felügyelőjének, az 1843/4. országgyűlésre ugyanazon megye egyik követének megválasztattam. 1848. évben főispánnak kineveztettem, s ugyanazon országgyűlésen a főrendiház jegyzőjévé megválasztattam. 1877. évben Turócmegyének főispánjává is lettem, s 1879-ik évben a magyarhoni ág. h. ev. egyház egyetemes felügyelőjévé választattam. 1858. évben a porosz szt. János-rend, 1874. évben a szt. István-rend kis keresztjével s az evvel járó bárósággal, 1879. évben pedig a valóságos belső titkos tanácsosi méltósággal tisztelttettem meg.

Vallásügyeink iránti vonzalmam az által alapittatván meg,

hogy mint érintém már patvarista és juratus koromban bele avattattam egyházi ügyeinkbe, hivatást éreztem magamban kiválólag az egyháznak szolgálni s ezen hivatásom annál nagyobb mérvben fokozódott, mennél érezhetőbbek valának azon sérelmek, melyeket az egyház a más hitfelekezetek, de a kormány részéről is szenvedni kénytelenített, s azért főfeladatombul tűztem ki magamnak a nyilvános téren kiválólag az egyház érdekében működni.

Megyei tiszteletbeli jegyzőnek kinevezve lévén, első fellépésem Zólyommegyének közgyűlésén egy vallásos kérdésben történt.

Elolvastatott t. i. a helytartó tanácsnak egy intézvénye, mely szerint bizonyos Kutni Éva parasztleány hat heti oktatásra küldetni rendeltetett. Az intézvénynek tartalma igen rövid, minden indokolás nélküli volt, mert abban csak az mondatott: «Eva Kutni religionem catholicam sequi obligata pro sex hebdomadali institutione ad parochum per Episcopum designandum ordinanda est». — Ilyen intézvények azon időben gyakran érkeztek s minden további tárgyalásnak mellőzésével végre is hajtottak. Ezen alkalommal is az intimatum minden discussio nélkül elfogadtatott. Ekkor felszólaltam s megtámadtam az intézvényt. Hivatkoztam a békekötésekre, az 1790. 26. tcikkelyre, melyben a hat heti oktatás nincs megemlítve s hangsúlyoztam azon körülményt, hogy a mint az már több ízben ezelőtt s most Kutni Évával is történt, hogyha az oktatásra küldött személy 5 hetet töltött a papnál, azt elküldi annak ürügye alatt, hogy makacs s vele birni nem lehet, akkor a személy más paphoz küldetik s a hat heti oktatás újból kezdődik s ez így folytatattatik, míg a személy kifárasztva nem adja meg magát. Ifjuságomnak volt hibája, hogy ezen felszólalásom alkalmával sokkal hevesebben szóltam, mint kellett volna s olyanokat is mondtam, melyek elmaradhattak volna, mások közt azt, hogy történt már az is, miszerint a hat heti oktatásnak tartama alatt az oda rendelt nő a paptól teherbe esett. — Képzelnétek, mennyire zudult fel ellenem a gyűlésben jelen volt katholikus clerus. Protestatiót adott be említett állításom ellen, mire én ismét reprotetáltam. A jelen volt protestánsoknál nem volt annyi bátorság az intimatum ellen felszólalni. Glabics József Besztercebánya városnak főbirája s a megyének előkelő táblabirája mint katholikus volt az egyetlenegy, ki előadásomat pártolta, kijelentvén, miként azon esetre, ha azon állításomat, hogy hat heti oktatáson lévő nőszemélyek a pap által teherbe is estek, nem tudnám igazolni, ő fog szolgálni állitáso-

mat bizonyító esetekkel. Ezen nyilatkozat következtében a megsértett clerus nagylelkűséget színlelvén — visszavette a protestatiót, én pedig a reprotestatiómat, hanem azért a szegény Kutni Éva a hat heti oktatásra utasított. Meg kell jegyezni, hogy azon időben a vakbuzgó Boronkay István volt a megyének főispánja, s hosszas kormányzata alatt a clerus nagy befolyást gyakorolt a megyei téren, a protestánsok pedig megfélemitve voltak, s általában azon szellem uralkodott, hogy egy helytartó-tanácsi intézvény, főleg pedig egy udvari kancelláriai rendelet ellen senki sem mert szót emelni. — Nemsokára megváltozott ugyan ezen nyomasztó állapot, mert Boronkay István meghalálózván — helyébe Gécy Péter neveztetvén ki főispánnak, más szellem fejlődött a megyében s lassanként szót emeltek a protestáns tagok is vallásos kérdések felmerülése alkalmával a közgyűléseken. Ha a fentebbi intézvényhez hasonló kormányrendeletek érkeztek, a protestánsok mindinkább nagyobb bátorsággal szólottak, s hozzájuk több felvilágosodott katolikus s ezeknek élén mindig a jellemteljes és igazságszerető Glabics csatlakozott. A vallás szabadságát s a protestáns egyház jogait s állását sértő felsőbb rendeletek napirenden valának, de valahányszor ilyen rendelmény fordult elő a megyei közgyűlésen, mindig szaporodott a liberális zászló alatt sorakozóknak száma olyannyira, hogy az rövid időnek lefolyta alatt többségre emelkedett. Igazoltatott az a következő eset alkalmával. Egy szebedini protestáns földmivelő protestáns nejétől elvált, mert őt ez utóbbi egyszer megmérgezni, másodizben pedig a Garam folyóban megfullasztani akarta. Az elválás maga rendjén a három bíróságon keresztül meg történt s a szebedini lakos másodizben vett el egy protestáns nőt. Evvel szerencsésen s boldog házasságban élt s már 4 gyermeke volt. Időközben az elvált feleség egy katolikus lelkésznél szolgált, ott teherbe esett s a megszületett gyermeket megölte, minek következtében három évi fogságra ítéltetett. Ezen személy a katolika hitre tért által s a helytartó-tanács egy intézvényt küldött a megyéhez azon rendelettel, hogy miután a szebedini lakosnak első neje időközben katolikus vallásra tért által, az előbbi házasság vegyes házassággá vált, s így érvénytelenítettvén a második házasság, intézkedjék a megye, hogy az érintett férj hagyja el mostani nejét s előbbi feleségével élni tartozzék. A szebedini lakos a szolgabíró által ezen intézvény tartalmáról értesítettvén, természetesen vonakodott annak engedelmeskedni s ezen ellentállásaért a vakbuzgó katolikus szolgál-

biró által 24 bottal büntettetett meg. — Egy pár hónap mulva jött egy második intézvény azon rendelettel, hogy miután a püspök jelentése szerint a szebedini lakos még mindig él második feleségével s az első feleséget magához venni vonakodik, szigorubb módokkal (*durioribus mediis*) kényszerítették az intézvénynek megfelelni. Akkoriban a megyében a szabadelvü-párt katolikus tagok hozzájárultával annyira volt már consolidalva s a protestáns tagokat annyira birtam felserkenteni, hogy már bátorságom lehetett többségben megalakult pártomra támaszkodva ezen intézvény ellen a legelőkeltebben kikelni; s mivel a protestáns egyházat sértő több hasonló intézvények folyvást érkeztek a megyéhez, azon indítványt tenni, terjeszsen fel a megye a helytartó-tanácsához egy feliratot, mely szerint taglalván az 1790. 26. törvénycikket, jelentse ki, hogy valahányszor érkezend ezentul felsőbb helyről valamely rendelet, mely az érintett törvénycikkbe ütközik, az mindannyiszor fog félre tétetni s nem fog foganatosittatni. Indítványom feltűnő többséggel s lelkesedéssel elfogadtatott, a végzés indítványom szellemében meghozatot s az akkori kitűnő főjegyző Ruttkay István bizatott meg ezen felterjesztésnek fogalmazásával. A megyének hires főjegyzője nevezett Ruttkay István hétfőn, a gyűlésnek első napján az érintett munkának elkészítésével megbiztatván, szombaton a gyűlésnek utolsó napján behozta remek munkáját, melyen 4 napon s annyi éjjel által kitartó szorgalommal dolgozott. De remekmű is volt ezen 17 ivre terjedő felterjesztés; tükre volt ez az 1790. 26. törvénycikkelynek, melynek alapján és szellemében jelentette ki a megye, hogy ezen törvénybe ütköző ezentul adandó rendeleteket teljesíteni nem fogja többé. A felirati javaslat nagy lelkesedéssel fogadtatott el a megyei közönség által, s a nélkül, hogy abban egy szó is változtatott volna, felküldött a helytartó tanácsához. Azon időtől kezdve valahányszor jött a vallás dolgában a törvénynyel s az igazsággal össze nem férhető felsőbb rendelet, az nem foganatosittatott s mindannyiszor ezen felterjesztésre hivatkozólag egy pár sorból álló feliratban a kormányzéknek kijelentetett, hogy a rendelet nem hajtható végre. Volt is ezen végzésnek kivánt eredménye, mert ez által nem csak a szebedini lakos megszabadult minden zaklatásoktól, hanem a törvényellenes rendeletek vallásos kérdésekre vonatkozólag gyérekben jöttek, mig utoljára véglegesen elmaradtak, talán azért is, mert valahányszor törvényellenes intézvény érkezett, a megye csak a többször említett

felíratra hivatkozva feljelentette, hogy a rendeletnek nem felelhet meg, s a helytartó-tanácsi előadó bizonyosan restelte a 17 ivre terjedt alapos felíratot mindannyiszor elolvasni.

Nyilvános működésem sorába tartozik a vegyes házasságok kérdése, mert ezen ügyben nem csak a megyében, hanem az 1843. országgyűlésen is mint Zólyommegyének akkori követe tevékeny részt vettem, s talán döntő befolyást gyakoroltam. Ismeretes dolog, hogy 1839-ik esztendőnek ápril havában adatott ki Rómában azon pápai bréve, mely szerint a vegyes házasságoktól megtagadtatott az áldás s a templomban való esketés. Miután az 1790. 26-ik törvénycikk tartalmánál fogva a vegyes házasságokat csak a katolikus lelkész adhatta egybe, de a kath. lelkészek az érintett pápai bréve parancsolatja folytán megtagadták a vegyes házasságok copulatióját, az evangélikus lelkészek pedig a 26. tc. szerint az illetén vegyes házasságokat egybeadni vonakodtak: a vegyes házasságok ügye tökéletesen megakadt. Nem szükséges emlitenem mennyi zavart okozott ezen ügy a társadalmi életben. Zólyommegyében akkoriban a szabadelvű párt már erős alapon állván, a vegyes házasságok kérdése nagy élénkséggel vitattatott meg a megyei közgyűléseken. Általános visszatetszést szült ama pápai bréve. A panaszok a vegyes házasságok megtagadására vonatkozólag jegyesek és szülők részéről sűrűn érkezhén, minden közgyűlés előtt — akkoriban mint első alispán — a megyének szabadelvű tagjait egy értekezletre hívtam magamhoz, s ezen értekezleteken vitattatott meg s megállapított a közgyűlésen általunk kifejtendő actio. A megye egy erős felíratot határozott a helytartó tanácshoz, s miután erre válasz nem érkezett, a legközelebbi közgyűlésből egy még erősebb hangulatu felírat terjesztetett fel a magyar udvari cancellariához. De miután erre sem jött válasz, a nálam tartott conferenciának kifolyásából a legközelebbi közgyűlés végzést hozott, melynek erejével a felelősséget magára vállalván, az evangélikus lelkészeket felhatalmazta a vegyes házasságok egybeadására s ezen végzésnek közlése mellett a hazának minden megyéjét hasonló végzésnek hozatalára szólította fel. — Ezen végzés következtében nagyban indult meg a vegyes házasságoknak evangélikus lelkészek általi copulatiója. Alig volt megye, mely oly határozottan lépett fel s intézkedett volna a vegyes házasságok ügyében, mint Zólyom, mert támaszkodván az 1790. 26. törvénycikkre, megyebeli azon plébánosokat, kik a vegyes házasságok egybeadatását megtagadták, perbe idéztette. Miután tehát

az esketésnek illetőségét a megye határozta el s a vegyes házasságok evang. lelkészek által copuláltattak, a vegyes házasságok kérdése Zólyommegyében, lehet mondani, megszűnt. Visszatekintvén azon időre, midőn Kutni Éva ügyében legelőször szólaltam fel a megyei gyűlésen s az akkoriban még megfélemlített protestáns tagokban nem találtam pártfogókat s látván most azon tömörült pártot, mely a szent ügy mellett oly hatalmasan tudott lelkesülni: meggyőződtem arról, hogy az igazságnak győzni kell ott, hol határozott akarat s kellő erélyesség működik.

Ha egyháznak valaha hasznos szolgálatot tettem, akkor az az 1842/3-ik országgyűlésen történt, midőn ott mint Zólyommegyének követe csekély tevékenységemet a vallásos kérdések vitatása alkalmával fejtettem ki. Előfordult azon országgyűlésen az áttérésnek, a reversálisoknak, főleg a vegyes házasságoknak kérdése sérelemképen. Mindezen kérdések tárgyalásánál működtem s szólottam hol a kerületi, hol az országos ülésekben. Ezen felszólalásaim közt legalaposabbnak tartom azt, melyet az országgyűlésen 1843-ik évben augusztus 11-én tartottam a vegyes házasságok ügyében, mely beszédem az országgyűlési napló első kötetének 226—229 lapjain olvasható. A beszéd nagy applausussal fogadtatott, de nagy feltűnést is okozott, mert az akkori primás Kopácsy érdemesnek, sőt szükségesnek tartotta beszédem következtében az akkoriban nagy számmal Pozsonyban jelen volt püspököket egy tanácskozmányra meghívni. Beszédemet három részre osztottam volt fel, taglaltam a vegyes házasság ügyét political, juridicai s egyházi szempontból; harmadik részben hivatkoztam Roskoványi akkori egri káptalan követének nagy kiterjedésű «De matrimoniis mixtis» című munkájára. Ezen munkából szedtem ki az érveléseket a pápai bréve ellen, jelesen felolvastam az egykori besztercebányai püspöknek Belánszky Józsefnek pásztori körlevelét, melyben oda utasítja lelkészeit, hogy a vegyes házasságok esketésénél mit se változtassanak, hanem azokat úgy, mint eddigelé szokásban volt, adják össze. A püspök ezen pásztori körlevelében az 1790: 26-ik törvényezikre támaszkodott s annak alapján a pápai brévét érvénytelennek nyilvánítja. Nagy rémülést okozott az ülésben jelen volt káptalanbeli küldöttek és kanonokok közt, midőn az említett püspöki körlevélből felolvastam a püspöknek ezen nyilatkozatát: «prætenditur, quod districtuales quæstionatis matrimoniis assistere non possint, quia id ecclesia vetat. Ubi est eate-

nus decretum oecumenici concilii? et si est, quando tale recepit Hungaria? — Constitutiones pontificiæ tantum ibi valent, ubi receptæ sunt.» Egypár nap mulva, hogy ezen beszédemet az ülésben elmondottam, a megboldogult nagyeszü s mély belátásu József nádor hivattott magához. Leereszkedőleg fogadott s körülményesen beszélte meg velem a vallásos kérdéseket, különösen a vegyes házasságok ügyét. Én minden tartózkodás nélkül szabadon szóltam s megmondottam mind azt, mit ügyeinkre nézve minden protestáns megmondott volna. Elmondottam jelesen azon meggyőződésemet, hogy II. József az időt előkészítette, II. Lipót király pedig az időt felhasználta, s így keletkezett az 1790/1: 26 törvényczikk; ez tehát ezen nagylelkü királyok intentiója szerint magyarázandó, abban a reversálisok nincsenek említve, a hat heti oktatásnak semmi nyoma, a vegyes házasság pedig szabályozva van stb. Szabadon kifejtett nézeteimet kegyesen fogadta a főherceg; én pedig ezen beszélgetésből kivettem azt, hogy a nádor egyházi sérelmeinket igen jól ismeri s a bajon segíteni akar. Az audientia tovább tartott egy óránál. Végtere volt bátorságom taglalni, miként a protestáns egyház a királynál nagyobb tekintélyt nem ismer, azért ragaszkodik hozzá a legnagyobb hűséggel, midőn ellenben a katolikus egyház még a törvényes fejedelem felett álló tekintélyt is ismer, a pápát. A főherceg mosolygása árulta el nézeteim alaposságát, de mosolyogva mégis azt mondotta nekem: «ne féljen, nem fog többé egy fejedelem mezeit lábon állani a pápa előtt». A kihallgatás azzal végződött, hogy ő főhercegsége ezen szavakkal bocsátott el engem. «Sit dominatio Vestra de eo persuasa, quod negotia Evangelicorum curæ cordique habeo, et ideo volui negotium hoc cum Dominatione Vestra conferre, quia (ismét mosolyogva mondá) Dominatio Vestra, scio, habet votum in capitulo suæ Ecclesiæ.»

Mint tudjuk, sok izenet — ha emlékezetem nem csal — tiz váltatott a vallás ügyében az országgyűlésnek két háza közt; hanem a felterjesztés nem juthatott ő Felsége eleibe, mert azt a főrendi ház folytonosan ellenezte. Egypár héttel a nádor ő Fenségénél volt audientiám után érkezett ő Felségének azon leirata, mely szerint ő Felsége indítványozta, hogy a vegyes házasságból lett gyermekeknek melyik vallásbani nevelése a szülők szabad akaratára s meghatározására bizassék a nélkül, hogy a szülőkön kívül legyen valakinek joga a szülőknek e részben megállapodásuk érvényesítésére actióba lépni.

A főherceg nádor azt gondolta, hogy ezen resolútió az alsó házat, jelesen a protestánsokat kielégítendi. Ez azonban nem történt, mert egyik része a követeknek resolútiót elfogadhatónak nem tartotta. Eleinte azok közé tartoztam, kiket a királyi leirat kielégített; hanem Borsodmegyének követe, az ősz, higgadt gondolkodásu Palócy László meggyőzött, hogy épen ezen resolútióban van lefektetve a reversálisoknak eszméje. A főherceg, ki, mint érintém, remélte, hogy ezen resolútió kielégítő lesz, ismét magához hivatott s felszólított, adnám okát annak, hogy a királyi leirat, mely loyális szellemü, mért nem fogadtatott el. Válaszom abban összpontosult, hogy az 1790/1 : 26 törvénycikkben biztosított szabad áttérhetést a «ne temere fiat» szavak meghiusították s a «ne temere fiat» szavakból a hat heti oktatás nőtte ki magát. A paritate tehát csakugyan tarthatni attól, hogy ezen resolútióban le van fektetve a törvény előtt eddigelé ismeretlen reversálisok eszméje, s ez az oka, hogy a kérdéses királyi leirat el nem fogadtatott. Ezen alkalommal ő Fensége szóba hozta ismét egyenként a vallásos kérdéseket, jelesen az áttérés, reversálisok és vegyes házasságok kérdését, és meg kell vallanom, hogy e részben ő Fensége — reám nézve legalább — igen megnyugtatólag nyilatkozott. Nem is csalatkoztam a reményben, mert egyedül ő Fenségének köszönhetni, hogy végtére megérkezett az országgyűlésre egy királyi decretum, mely a vallásos kérdéseknek elintézését királyi javaslatképen hozta le az országgyűlésre s ezen decretum következtében jött létre az 1843. évi III. törvénycikk. Ezen törvénycikknek szerkesztésével az akkori kerületi jegyző és Pestmegyének egyik követe Szentkirályi Móric volt megbizva. Szentkirályival szorosabb barátságban állván, habár ő a protestáns ügyeket katolikus létére úgy ismerte, mint bármely protestáns, felszólított engem, vennék részt a törvénycikknek szerkesztésében; s így történt, hogy ezen törvénycikk redactiójában tettelegesen részt vettem. Én ugyan a szerkezetet tökéletesen kielégítőnek nem tartottam s éreztem, hogy többet kellett volna abban mondani, hanem tartottam attól, hogy alig lehet többet kivívni, mert az országgyűlés végén egybeült mindig az ugynevezett concertationális deputáció, melynek tagja mindig a cancellár, vagy ennek helyettese volt, s ez formulázta véglegesen a törvényeket. Figyelemmel kellett tehát arra lenni, miszerint az érintett cikk úgy szerkesztessék, hogy az a concertationális deputación szerencsésen mehessen keresztül, s ez meg is történt.

Ezen országgyűlésen elmondott nevezetesebb beszédeim közé tartozik azon beszédem is, melyet az egyházi javadalmak tárgyában tartottam s mely a papi körökben szinte nagyon felverte a port. Az országgyűlésnek befejezése után mint alispán s mint 1842-ben megválasztott esperességi felügyelő működtem 1848. évig, midőn május hónapban Zólyommegye főispánjává neveztettem ki. Ezen minőségben jelentem meg az 1848. országgyűlésre, hol a főrendi háznak jegyzőjévé választattam. Ugyanazon országgyűlésen gróf Andrássy Gyula előbb mint kor-, később mint megválasztott jegyző működött a főrendi házban, nem sokáig ugyan, mert csakamar a hadjáratba távozván el Pestről, egy ideig magam vittem a jegyzői hivatalt, s mint ilyen felette elfoglalva voltam. A forradalom végeztével a főispáni méltóságok beszünttetvén, a magán életbe huzódtam vissza s 1849. évi május 20-án megnősültem, b. Podmaniczky Máriát vevén nőül. A nyilvános téren való működésemet ekép felcseréltem a családi élettel. Mind a mellett, hogy hivatalban nem voltam, nem igen élveztem eleinte a magán életnek nyugalját, mert a hadjárat, főleg az orosz seregek által elpusztult radváni gazdaságomnak rendbehozatala szaporította gondjaimat, hozzájárulván azon zaklatások, melyeknek mint állítólag compromittált kitéve voltam. A hadi törvényszék elébe állítottam Pesten, ott internáltattam, s befogatásom a hozandó végső ítélettől függesztetett fel; ez azonban szerencsémre sohasem érkezett meg. Egypár hónapnak eltelte után Pestről elbocsáttattam s hazamenetelre kaptam engedelmet, addig, míg be fogok hivattatni (bis zur Einberufung), mely azonban be nem következett s lakóházamhoz internálva maradtam, míg idő jártával ezen internálás ugy szólván magától elenyészett. (Folytonos rendőri felvigyázás alatt állottam s a gendarmeriának hónaponként jelentéseket kellett tenni magam viseletéről.) Ezen időtől kezdve éveken át családomnak éltem. Leányom es fiam neveltetésében találtam minden örömemet.

Beállott az ismeretes patensnek ideje. A patens a zólyomi esperességben egy szavazattöbbséggel elfogadtatott. Miután a patens korteskedés által lett az esperességbe becsempészve, az esperességi felügyelőségről lemondottam, megtartottam azonban a besztercebányai egyháznak helyi inspectorságát, miután ezen egyház a patenst nemcsak el nem fogadta, sőt azt az egyházi közönség 3 tagnak kivételével szavazás útján megbuktatta. Ezen időben egy a patensre vonatkozó röpiratot szerkesztettem, mely nem jelent meg ugyan a sajtó útján,

de közlöttem azt, több példányban lemásolva, bizalmasabb barátimmal. Kifejtettem ezen iratban azon okokat, melyeknek alapján az egyház a patenst el nem fogadhatja, az adminisztrátorokat superintendenseknek el nem ismerheti, hangsúlyoztam, hogy az egyházak a hatalomnak ellen nem állhatván, az ugynevezett adminisztrátorokat kormányhivatalnokoknak igenis, hanem superintendenseknek el ne ismerjék s általában passiv állást foglaljanak el. Tudván, hogy az első kerületi gyűlés, melyben a patens dolga szóba jön, a tiszai superintendentiában fog megtartatni, Zsedényi Edével, a tiszai kerület akkori nagy eszű felügyelőjével, levelezésbe léptem s a patensre vonatkozólag sürűbben cseréltünk eszmét. Mint tudva van, Zsedényi és Máday superintendens perbe idéztettek s el is ítéltettek. Zsedényinek háza felmotoztatott s ott találtattak fel a patens ügyében irt leveleim s fent érintett röpiratom. Ennek folytában házam s irományaim a besztercebányai kir. törvényszék által felmotoztattak, ellenem a vizsgálat megejtetett, mely annál szigoruabban folytattatott, mivel akkoriban a növekedő panszláv párt nagy tevékenységet fejtett ki, s nagy befolyással birván, ellenem, mivel a patens elfogadása ellen működtem, nagy hatással lépett fel. A vizsgálat befejeztetvén, radváni lakásomra belebbeztettem addig, míg ügyemben meghozatik az ítélet. Azonban perbe nem idéztettem, hanem a pozsonyi kir. főtörvényszéknek a criminalis ügyeket előadó egyik ülnöke (Ober-Appellations-Gerichtsrath) Kucsinszky küldetett Besztercebányára, a vallatás megtétele végett. Ezen vallatás valódi kinzás volt, mert dacára annak, hogy mindjárt kezdetén kijelentettem, hogy mindent, mit tettem, őszintén fogok előadni, s hogy bármi büntetés szabassék reám, a patensre eddig tanusított nézeteimtől elállani nem fogok, Kucsinszky mégis egy álló hétig és pedig hétfőtől vasárnapig reggeli 9 órától kezdve este 6 óráig folytatta a vallatást, úgy hogy az általa vezetett jegyzőkönyv 75 ivre terjedt. Tagadhatatlan, hogy Kucsinszky igen eszes volt, de kérdései csupa sophismákból, hibás feltevésekből állottak, mind a mellett, hogy vallomásaimnak s kérdéseire adott feleleteimnek valódi tartalmát igen jól felfogta s védelmemnek alaposságát titokban elismerni látszott, de beamteri hivatásához hiven minden áron a bűntényt constatálni igyekezett. Védelmemre elősoroltam a protestántismusnak egész történelmét a hazában, sulyt fektettem törvényeinkre s ezek által biztosított autonomiánkra. Ezen huzamos vallatás tartama alatt Kucsinszkynek eszét annyira kipróbáltam, hogy

tett egyes kérdéseire nem egyszer szólitottam fel, próbáljon az előmbe intézett kérdésére állásom szempontjából önmaga felelni, nem mint beamter, hanem saját lelkiismerete szerint. S így tréfából próbára téve ki, csakugyan úgy felelt, mint én feleltem volna. A hosszas vallatás véget érven s ezáltal internálásom is beszüntettétvén, hosszabb időre Pestre mentem. Egy napon meglepettem az által, hogy Benedek tábornok, akkor kormányzó, magához hivatott. Én Benedeket soha sem láttam, valamint ő sem engem. Hozzá lett meghívásomat megelőző napon vettem a pozsonyi törvényszéktől perbe idéztetésemet «wegen Störung der öffentlichen Ruhe». Benedek meghívásának megfelelőleg azonnal siettem a budai várpalotába. Benedek azzal fogadott engem, hogy Zsedényi és Máday elítélve már fogságban vannak s hozzá tette: «hallom, hogy ön közelebbről ismeri a protestáns egyház ügyeit, ezeket pedig én, dacára annak, hogy magam is protestáns vagyok, nem ismerem, mert gyermekségemtől kezdve semmi más nem voltam, csak katona, informáljon tehát engem a prot. ügyek állásáról, mert segiteni akarnék a bajon, jelesen Zsedényin és Mádayn.» Mindenek előtt azon kérdést intéztem Benedekhez: «miután ostromállapotban állunk, annyiból, hogy a katonai törvényszék Komáromban fennáll és működik, szabad-e tehát a kérdésre egész őszinteséggel vagy csak bizonyos rezervátával nyilatkoznom?» mire Benedek erősen szemem közé nézvén, azt mondá: «nyilatkozzék és szóljon egész szabadsággal, minden rezerváta nélkül». Ennek folytán bővebben taglaltam a patensnek törvénytelenességét, a prot. autonomiát s azon súlyos következtetéseket, melyeket a patens a politikai pályán fog előidézni. Előadásomat azzal végeztem: «a patens kiadása egy nagy horderejű sérelem. Hogy kiadatott, nem ő Felségének hibája, mert a király jó s mint ilyen csak jót akarhat s bizonyosan minden működése oda van irányozva, hogy alattvalóit megnyugtathassa s boldogithassa. A patens tehát erős meggyőződése szerint csak rossz tanácsadóinak, a minisztereknek szüleménye.» Legnagyobb figyelemmel hallgatta Benedek előadásomat s midőn azt bevégeztem, felugrott székéből, kezét szorított velem s megölelt, azt mondván: «Ön egy becsületes ember, mert ily őszintén mint Ön, még senki sem nyilatkozott előttem. Igaza van, e részbeni meggyőződése az enyém is, szivemből szólott.» Ilyen kijelentése következtében nyelvem további közlésekre is feloldatott, míg végtére azon kérdéshez jutottunk, mit kell tehát tenni? Erre azt javasoltam: «menjen Excellenciád Bécsbe, adja elő azokat, a miket mon-

dottam, nem a ministereknek, hanem egyenesen a király ö Felségének, eszközölje ki Zsedényinek és Mádaynak szabadon bocsáttatását s a patens-ügyre vonatkozó s folyamatban levő már is 200,000 frtba kerülő vizsgálatoknak s birói eljárásoknak beszüntetését; eszközöljön ki a vádlottakra nézve egy általános amnestiát s egy királyi kéziratot, mely által engedély adatik, hogy az egyházak, ha azt kívánják, a patenst elhagyva az autonomiához visszamehetnek.» Benedek tábornagy elfogadta véleményemet s kijelentette, hogy Bécsbe fog menni, de egyszersmind felkért engem, jegyezném fel mind azt vázlatokban, mit élő szóval adtam elő, jelesen fogalmaznám mind azon kérdéseket, melyeket ez ügyben intézhetnének hozzá Bécsben s egyszersmind azokra általa adandó feleleteket is. Ezen felszólításra kijelenttem, hogy azt öröme tenném, ha arra most időm volna, de miután holnaputánra Pozsonyba vagyok a törvényszék elébe idézve, hol a patens dolgában per alatt állok, s ennél fogva holnap már Pozsonyba kell elutaznom, nem találhatok annyi időt, a mennyi kívántatik arra, hogy a kívánt kérdéseket és feleleteket szerkeszthessem. Benedek azonban azt javasolta, hogy holnap ne reggel, de este induljak s így egy egész napot szánhatok az érintett jegyzetek összeállítására. Engedtem a felszólításnak, s Benedektől haza jövén, azonnal hozzáfogtam a munkához; irtam egész éjjel át, folytattam a munkát a reá következő egész napon. Este egy pár fiatal ember megjelent, kik a sok ivre terjedő munkát ivekre elosztva még azon éjjel leirták, én pedig késő este elutaztam Pozsonyba. Ipam báró Podmaniczky János a letisztított ivateket reggel felvitte Budára Benedekhez, ki másnap csakugyan Bécsbe utazott. Reggel 4 órakor már Pozsonyban valék a Zöldfa szállodában. Palugyay, a szálloda tulajdonosa, s több katolikus polgárok tudták, miért jöttem oda, s egykori tanuló társam s jó barátom Küffner Lajos törvényszéki orvos azonnal felkeresett, s sirva borult karjaim közé s elárulta a titkot, hogy a megyeházában a lépcső melletti első szobát meszelik számomra, melybe el fogok zárani. Megnyugtattam jó barátomat s reggeli 9 órakor a törvényszék helyiségeiben jelentem meg, az állítólag számomra kimeszelt szobát láttam ugyan, hanem abba most el nem zárattam. Idézve voltam csak azért, hogy perbefogatásom végzése hirdettessék ki előttem. Mi megtörténvén, Kucsinszky azt kérdezte, akarok-e appellálni? mire azt válaszoltam, hogy miután ezt a bíróságot nem ismerem el, a feljebbvaló bírót sem ismervén el, nem apellálok. Kucsinszky erőnek erejével rá birni akart,

hogy appelláljak, mit én ismét megtagadtam, mondván, hogy a perbe-fogattatásombeli végzésben (Anklagezustand) indirecte már az elítéltetésem is ki lévén mondván, ennél fogva semmi esetre sem appellálok, már azért sem, mert meszelik már a szobát számomra, s így biztos vagyok abban, hogy pár hónapra elzáratom, mire egyébként büszke leszek. Kucsinszky csakugyan megdöbbsent azon, hogy a számomra szánt szobát említettem. Miután sehogy sem birt kapacitálni, hogy appelláljak, azt nyilvánította, hogy akkor a végtárgyalás fog megtartatni s a végtárgyalás határnapjának kitűzése végett maga Kucsinszky vezetett engem a törvényszék elnökéhez.

Itt kezdődött a valódi comedia. A végtárgyalás napja kitűzetett, s az épen nyolcad napra határozatott el. Megjelenésemet megígérttem, hanem kikötöttem, hogy a végtárgyalás nyilvánosan tartassék meg. Ezt az elnök megtagadta, én ellenben újra követeltem, mert, mondtam, a közönség a végtárgyalásokbani megjelenéstől csak botrányt okozó esetek alkalmával van eltiltva, a patens ügyének tárgyalása pedig nem botrányos. «Én — mondtá végre az elnök — a tárgyalást nyilvánosságban megejteni nem merem s azt felelősségemre nem vállalhatván el, e részbeni utasítást Bécsből fogok kérni.» Erre egyszerű válaszom az volt: «hol világos a szabály, ott nincs szükség utasítást kérni, egyébként, ha elnök ur azt teszi, akkor megtagadja eo ipso a bírónak függetlenségét. Utoljára alkudozásba lépett velem, s felszólított, elégedjem meg azzal, hogy négy jegyet fog adni, melyeknek előmutatása mellett általam választandó négy tanu jelen lehet a tárgyalásnál, s miután ezen ajánlatot sem fogadtam el, az elnök maga magát fellicitálta s utoljára nyolc jegyet ígért. Én azonban folytonosan követeltem a nyilvános tárgyalást, okul azt hozván fel, miszerint bizonyosan tudván, hogy el fogok íteltetni, védelmemre aként akarok szólani a nyilvánosság előtt, hogy legalább előadásom érdemelje meg elítéltetésemet s hangsúlyoztam azt, hogy ha a tárgyalás nem leend nyilvános, én semmi kérdésre, mely hozzám fog intéztetni, feleletet adni nem fogok. Az elnök bizonyítani akarta, hogy a tárgyalásnál hozzám intézendő kérdésekre köteles vagyok felelni. Ezen állításra vonatkozólag megkértem az elnököt, mutassa meg nekem azon törvényt, mely szerint köteles lennék felelni. Az elnök hirtelen vette kezébe a «bürgerliches Gesetzbuch»-ot, lapozgatott sokáig abban, s utoljára eltette a könyvet mondván: «nun ein spezieller Paragraph steht darüber wohl nicht im Buche, aber es versteht sich von selbst,

dass man auf eine Frage antworten muss.» Én ismét az ellenkezőt bizonyítottam; utóvégre az elnök kifogyván a türelemből, azt mondta, hogy ha nem akarok felelni, egy ad actum választandó ügyvéd fog felelni helyettem. «Azt nem bánom — mondám — hanem akkor hibás lesz az egész eljárás, mert a bünvádi procedurának főkélléke megállapítani a bevádolt egyénnek azonosságát. Ha tehát azon kérdés fog hozzám intézteni: «mi a neve?» én némán maradok s a procurator ad actum, kit nem én választottam, történetesen engem Radvánszky Andrásnak fog nevezni, hanem én Antal lévén, a személynek azonossága nem lesz bebizonyítva, s ekkor ennek alapján az történhetnék, mi állítólag 1848. évben történt, hogy Csernátony helyett Csernust huzták fel az akasztófára.» Ezen értekezlet az elnökkel csakugyan comicus volt s zavarba hozta őt. Ily — úgy szólván — vakmerő fellépésre bátorságom volt azért, mert arra támaszkodtam, hogy Benedek kedvező resolúcióval jön vissza Bécsből, miben, a mint azt az eredmény mutatta, csakugyan nem csalatkoztam. Ilyen szóváltások után elbucsuztam a törvénytörvényes elnöktől. Kucsinszky elkisért a lépcsőig, sajnálkozását jelentvén ki a felett, hogy Besztercebányán létekor engem radváni házamban nem látogathatott meg, mit azonban tekintettel állására akkor nem tehetett, pedig, mint mondá, más viszonyok közt igen szeretett volna velem érintkezni. Midőn a lépcsőhöz érkeztünk, ezen szavakkal vett tőlem búcsút: «Also heute über eine Woche auf Wiedersehen bei der Schlussverhandlung!» Erre ezt feleltem: «So gerne ich mit dem geistreichen Kucsinszky, aber nicht mit dem Appellationsrath verkehren möchte, kann mir das Wiedersehen auf diese Art keinesfalls erwünscht sein, indessen ist auch dieses Wiedersehen problematisch, denn in einer Woche kann Vieles geschehen.» Mintha szeptet ütöttem volna Kucsinszkynek fejébe, úgy elbáméskodott s azt mondá: «Ja, was soll sich denn ereignen in einer Angelegenheit, deren Untersuchung schon 200,000 fl. kostete und die bereits ihrem Ende schon zugeführt ist?» Erre röviden feleltem: «Ja, warum könnte bei den jetzigen politischen Constellationen in einer Woche nicht so manches geschehen, ist doch Polen (Kucsinszky lengyelországi születésű volt) einst durch die Monarchen binnen 3 Tagen getheilt worden.» Ezzel kezét szoritottunk és a lépcsőkön lefelé ballagtam, Kucsinszky pedig a legfelsőbb lépcsőn állva maradván, fejét csóválva még egyszer köszönt, s ezzel elváltunk. A szállodába visszatérve, ott várt reám Aigner kath. vallású cipész, ki már hallotta,

hogy egy hét múlva fog ügyemben megtartatni a végtárgyalás, melyben el is fogok íteltetni. Aigner az 1843-ki országgyűlés idejében ajánlatom következtében a követek nagyobb részének készítette a lábravalókat, ez által anyagi tekintetben gyarapodván, nagy tiszteletben tartott. Azon hirrel sietett hozzám, hogy este katolikus vallásu lakosok fognak fáklyás menettel megtisztelni. Fáradságomba került meggyőzőnöm őt arról, hogy ez által ügyemet csak súlyosabbá teendik. Hogy azonban ezen fáklyásmenet ellen biztosítva legyek, még az nap siettem vissza Pestre. Reggel oda érkeztem s a hirlapok már hirdették Zsedényinek és Mádaynak amnestiáját, a patens ügyében folyamatban levő vizsgálódásoknak beszüntetését s a királyi Handbilletet. Ezen királyi kézirat ugy volt ugyan szerkesztve, a mint én azt formuláztam Benedek számára, de mégis egy kis változással. A patenstőli visszaléphetésre megadatott ugyan az engedély, de a pozsonyi superintendentiára nézve a patens érvényességben hagyatott.

Benedek táborszernagy Bécsből visszaérkezvén, azonnal magához hivatott. Vidor képpel s bizonyos meglepéssel fogadott mondván: «mit szól hozzá, jól viseltem-e magamat? de a vaspályán Bécsbe menet szorgalmasan is olvastam ön által számomra készített jegyzeteket.» Képzelné, mily melegen fejeztem ki a protestáns egyháznak háladatosságát szivességeért. Leültünk s szivarra gyújtottunk, tovább társalogván ez ügyre vonatkozólag. Engem a kéziratban a pozsonyi egyház-kerületre vonatkozó passus nyugtalanított, szerettem volna azon segíteni. E célból oda nyilatkoztam, hogy helyén találnám, ha a protestáns egyház nyomtatott okmányban mondana köszönetet ő Felségének, azért, hogy mellőzve eddigi tanácsosait, saját jó akaratából, melylyel népeihez viseltetik, a patenst visszavonta. Így, tevém hozzá, a rossz tanácsosokkal szemben, ő Felségének igen szép elégtételt fognánk adni. Benedek, ki a bécsi ministereknek, főleg Thun vallásügyi miniszternek barátja nem volt, helyeselte javaslatomat s a hirdetménynek szerkesztésével megbizott. Én a jó hirrel egyenesen Székács lelkészhez siettem, közöltem azt vele s megkértem, hogy fogalmazza a hirdetményt olyformán, hogy a pozsonyi superintendentiára nézve is értetődjék a patensnek érvényteleníthetése. Székács másnap hozzám hozta a fogalmazványt, s azt pár száz példányban azonnal kinyomattuk. Egy pár nap eltelte után felkeresett Székács azon hirrel, hogy a hirdetmények a sajtót elhagyták ugyan, hanem Prottmann, a rendőrség igazgatója, lefoglalta. Hogy ezt miért tette

Prottmann, gyanítottam, bizonyosan azért, hogy mi a patens érvénytelenítését a pozsonyi superintendentiára is kiterjesztettük s ennyiben a királyi kézirat tartalmától a hirdetményekben eltértünk. Ezt Székácstól megtudván, siettem Benedekhez, hova már szabad bemenetem volt, panaszt emeltem Prottmann ellen s felizgattam Benedeket ezen szavaimmal: «lássa Excellenciád, mivel a ministeriummal szemben elégtételt akarunk adni a királynak s mivel a királynak szabad akaratából eredt kézírata compromittálja a ministeriumot, Prottmann lefoglalta a hirdetményeket, s megakadályoztatta, hogy ő Felségének ily módon, a ministeriummal szemben, országszerte elégtételt szolgáltatassunk.» Ezen szavaimra kitört Benedekben a katonai vér, behivatta segédtisztjét s megparancsolta, hogy a lefoglalt hirdetményeket azonnal hozza el, s parancsát ezen szavakkal végezte: «Dieser Prottmann braucht schon nicht viel, um fortgeschafft zu werden!» A segédtiszt elment, Benedek és én folytattuk a szivarozást. Nem sokára visszajött, magával hozva egy rizma mennyiségű hirdetményt. Azokat általvettem s egyenesen Székácshoz vittem.

S így beállott azon idő, midőn az egyházak egyenként tértek vissza az autonomiához, s a pozsonyi patentális superintendencia is létezni megszűnt. Előadtam lelkiismeretesen, tán kissé hosszabban is ezen eseményeket, melyek nekem annyi kellemetlenséget okoztak. Hogy ezen ügyek rövid idő alatt oly kedvező fordulatot nyertek, abban tagadhatlanul főérdeme van Benedeknek.

A mi még a patenst illeti, meg kell jegyeznem a következőket: Én az evang. lelkészeknek mindig jó barátja voltam. Mégis a zólyomi esperességnek némely lelkészei voltak feladóim. Később az ellenem keresztülvitt vizsgálódási okmányok kezeimhez kerülvén, ott találtam azon lelkészeknek neveit, kik feladóim voltak s ellenem vallottak. Ezen tettüket, habár később hatalmamban lett volna, nem bosszultam meg soha.

A patens-ügyben magam tartására vonatkozó «Anklagezustand» nevezetű birói okmány emlékül családi levéltáramban van letéve a hozzá tartozó iratokkal együtt.

Kucsinszkyra vonatkozólag tudom, hogy valamint az egész világ, úgy ő is meg volt lepelve a patens dolgában kiadott királyi kézirat által. Azoktól tudom, kik előtt nyilatkozott, hogy nem foghatta fel, miként tudhattam előre a történeteket már akkor, midőn Pozsonyba voltam idézve. Természetesen nem gyanithatta, hogy Benedekkel

érintkeztem, mert azt a legnagyobb titokban tartottam; e tárgyban működésemről csak Székácsnak, és ipamnak b. Podmanicky Jánosnak volt tudomása. Nemsokára ezen patensi események után Kucsinszky Lembergbe tétetett által, hanem ott az akkoriban dühöngött titkos társulatnak egyik tagja által a színházból kimenet meggyilkoltatott, mi akkor több lengyel származásuakkal is megtörtént. Kucsinszky gyilkosának nyomára nem jutottak, valamint azoknak egyikére sem, kik ilyen merényleteket követtek el Galiciában.

Alig hogy a patens ügye okozta mozgalmak végüket érték s az egyházaknak az autonomiához visszatérése nagyban megindult, egy más nevezetes fordulat is állott be a politikai téren, s teljesült Ghycy Kálmánnak azon jóslata, hogy ha a protestáns egyháznak sikerül érvényteleníteni a patenst, ezen vívmány kedvező fordulatot fog előidézni a politikai téren is; mert ha az akkori kormány látni fogja, hogy egy hitfelekezet irányában nem győzhet, meg lesz győződve, hogy egy egész nemzettel még kevésbé fog birni, s kénytelen lesz a politikai téren legalább közeledni az alkotmányossághoz. — Igaza volt Ghycy Kálmánnak, midőn ezt jósolta, mert alig telt el pár hó, a közönség 1860 évben az octoberi diplomával lepetett meg; mely közeledvén az alkotmányossághoz, megváltoztatta az eddigi rendszert a politikai téren. A megyék bizonyos megszorításokkal visszaállítottak, főispánok neveztettek ki, az eddigi megyei tisztviselők elmozdítottak s tisztujítás útján választattak meg a megyei hivatalnokok. Én is kineveztettem újra Zólyommegye főispánjának. Ezen változás természetesen nagy zavart, az eddigi többnyire cseh származásu hivatalnokokra nézve pedig nagy lehangoltságot idézett elő és méltán, mert valamennyien dispositióba tétettek vagy nyugalmaztattak. Minthogy pedig ezen tisztviselők addig maradtak hivatalaikban, míg a beállandó restauráción megválasztatik az új tisztikar; így a zólyom-megyei eddigi tisztviselők is ideiglenesen kormányzatom alá helyeztettek. Nem egy volt köztük, ki a provisorium alatt, házamat felmotozta vagy a patens ügyében ellenem vizsgálódott. Ezek most attól tartottak, hogy tetteiket mint főnökük megboszulandom. E részben azonban csalódtak, mert épen azok irányában, kik ellenem szerepeltek, nem éreztettem főnöki suprematiámat, sőt igyekeztem — mi nagy részben sikerült is — a monarchia másik felében szerezni számukra állást. Ezen bánásmód által annyira leköteleztem magamnak ezen országfutókká lett hivatalnokokat, hogy hálanyilatkozatok

közt váltak el tőlem s ezen háladatosságukat utólagosan új állomásaikon nyilvánították irányomban. Az új rendszer, habár némileg bélyegét viselte az alkotmányosságnak, még sem volt egyéb, mint magyar hivatalnokokból álló provisorium a cancellaria, s a helytartótanács kormányzata alatt. De miután a megyék az adót addig, míg az országgyűlésileg meg nem állapíttatik, megtagadták, ezen új rendszer nyolc hónap múlva megszüntetett s ismét új provisorium állott be. Mint másutt, úgy Zólyom megyében is a nem régen megválasztott megyei tisztikar lemondott s így megszűnt főispánságom is. Tudva van, hogy ezen provisorium 1865-ig tartott. Én azalatt családomnak és az egyháznak éltem, s e téren egész odaadással működtem. Ezen új provisorium alatt a dolgok ismét roszul mentek, a panszlavismus tért foglalt s magyar-ellenes irányban erélyesen működött. Az osztrák-olasz háború következtében nehéz fellegek tornyosultak monarchiánk felett, feszültség támadt Ausztria és Poroszország között; a beállandó háború ezen két hatalom közt előre látható lévén, a felső kormánykörökben azon meggyőződéshez jutottak, hogy a mostani rendszer mellett kormányozni nem lehet, s ennek következtében ismét változott a rendszer, az országgyűlés egybehivatott, a felelős magyar ministerium kineveztetett, a király megkoronáztatott, s így állott be a tökéletes alkotmányosság, s ismét főispán lettem, 1877. évben pedig Turócmegyének főispánjává is kineveztettem.

Ezen főispáni állásomban két tárgy vette legnagyobb mérvben igénybe időmet. Az országgyűléseken azon működtem folytonosan, hogy a felekezetek közti viszonyosságnak és egyenlőségnek az 1848. eszt. 20. t.-cikkben kimondott eszméje életbe léptetessék, mit eddig, fájdalom, kivívni nem lehetett. Második feladatombul tűztem ki a panszlavismusnak magyar nemzet és alkotmányosság elleni törekvéseit főleg Turócmegyében, mint a panszlavismusnak fészkeiben megtörni, mi annyiban sikerült is, hogy a panszláv párt ha titkon folytatja is üzemeit, de nyilvánosan fellépni nem mer. Régóta figyelmeztetem a kormányt ezen mozgalmakra, de részéről eddig határozott szigorú intézkedések nem történtek. Most midőn a mirigy már nagyon is elterjedt, kezdi a kormány figyelmét fordítani e mozgalmakra, melyek a protestáns egyházban is mind nagyobb mérvben mutatkoznak, s felhívják a közegyházak figyelmét is a keretén belüli oda működésre, hogy ezen veszedelmes irány az egyház terén nyomattassék el.

Ezek voltak életemnek főmozzanatai. Működtem, azt jó lelkiismerettel mondhatom, szorgalommal, valamint a politika, ugy főleg az egyház terén. A politikai téren való működésem elismeréseül kaptam a szent István apost. kir. rend kis-keresztjét, melynek alapszabályai szerint a bárósággal adományoztattam meg, azon kitüntetéssel, hogy ezen cím megboldogult fitestvérem két fiára, Radvánszky Gézára és Bélára is érvényesítettett. 1879-ben val. bel. titkos tanácsosi címmel ruháztattam fel. A politikai téren való 50 éves szolgálatom jubileuma alkalmával, melyet Zólyommegye érdemeimet túlhaladó fénynyel ünnepelt meg, Zólyom- és Turócmegyék részéről diszes albumokat és a megyében levő iparosoktól mindenféle készítményeket kaptam emlékül. Az egyház terén való fáradságom elismeréseül nyertem a porosz szent János, szorosán véve protestans jellegű rendet; s mi a legfőbb jutalom, mert az jelzi a közegyháznak bizalmát, 1879-ben egyetemes felügyelőnek választattam meg. A bányai egyházkerületnek lelkeszi és tanítói karától pedig, midőn egyetemes felügyelőnek megválasztva volt kerületi felügyelő minőségben elváltam a superintendentiától, egy felettebb diszes, az akkori lelkeszek és tanárok képeivel telt albumot kaptam. A megyebeli 5 városnak elébb királyi biztosa, később pedig azoknak s a megye területén kívül fekvő Körmöcbányának főispánja voltam mindaddig, mig ezen állások be nem szüntették. Breznóbánya városa által tiszteletbeli polgárnak megválasztatván, diszes kiállításban kaptam e várostól ezen választásomat tanusító okmányt. 50 éves jubileumom alkalmával pedig ugyanazon város egy felettebb diszes zászlóval tisztelt meg.

Jelenleg korom 75-ik évében érezvén nem csak a testi, hanem a szellemi erőnek is fogyatkozását, hanyatló tevékenységemmel nem vagyok már megelégedve. A lelki s elmebeli erőnek rugékonysága gyengül, s érzem, hogy nem vagyok képes mind annak megfelelni, minek megfelelni akarnék.

Nem kimélem ugyan a már meggyengült erőt, s fiatalságomtól fogva az egyházi téren való működésre hivatva érezvén magamat, most aggkoromban leginkább ezen téren igyekszem kötelességemnek megfelelni s óhajtom, hogy a Mindenható addig tartson meg erőben és életben, mig az 1848. t.-cikkben lefektetett felekezetek közti jogegyenlőségnek és viszonyosságnak elve közreműködésemmel tetteleg is életbe lesz léptetve.»

Eddig az önéletrajz. Alig, hogy azt a boldogult bevégezte, május 25-kén elutazott Turócba. Ott 26- és 27-én megtartotta a megyei közgyűlést, de már 29-én rosszul érezvén magát, Radvánba visszasietett. Itt tüdőlobba esett, mely mindinkább erőt vett rajta, míg végre, dacára a leggondosabb ápolásnak, június 7-én és így épen születése napjának évfordulóján, lelke elköltözött ama jobb hazába.

A boldogult mint magyar hazafi és mint buzgó protestans ritkította párját. E kettőnek szentelte életének minden mozzanatát, lelke egész odaadásával. Még aggkorában is, hogy magának mint egyetemes felügyelő, autopsia utján tudomást szerezzen az egyházak és iskolák állásáról, nem sajnálta megtenni a fáradságos utat 1880-ban Selmecre, 1881-ben Eperjesre és B.-Csabára, 1882-ben Sopronba és Pozsonyba.

Radvánszky határozott, szilárd jellem volt. A mit egyszer jónak, igaznak lenni elismert, attól azután semmi körülmények közt nem tágitott. Ő, lehet mondani, holtig tanult. Ha az ember meglátogatta, többnyire az ugynevezett Rákócy-terem melletti irodájában találta, vagy hivatalos leveleket írni, vagy magát olvasás által képezni. Ki huzamosabb ideig társalgott vele, bámulta sokoldalú képzettségét. Különösen tekintélynek volt mondható a hazai és az egyházi jogtanban. Társalgási modorában nem volt egy csepp büszkeség sem. Mindenkihez nyájas, leereszkedő volt. A legszegényebb ember is a legnagyobb bizalommal szólhatott vele. Ha valami baj érte is, a jó kedv el nem hagyta soha. E sorok írója életének legkedvesebb emlékei közé sorolandja mindig azon szép napokat, melyeket az örökké vidám és kedélyes öreg ur társaságában 1874- és 1880-ban Radvánban és 1881 esztendőben Csabán töltött.

Június 12-én kísértük a jeles férfiú hült tetemeit roppant számu tisztelőitől környezve, a radváni hegyen általa előre kijelölt nyugalma helyére.

Az Urnak áldása lengjen hamvai felett!

